

RESERVADO

1910

B. N. L.

1201

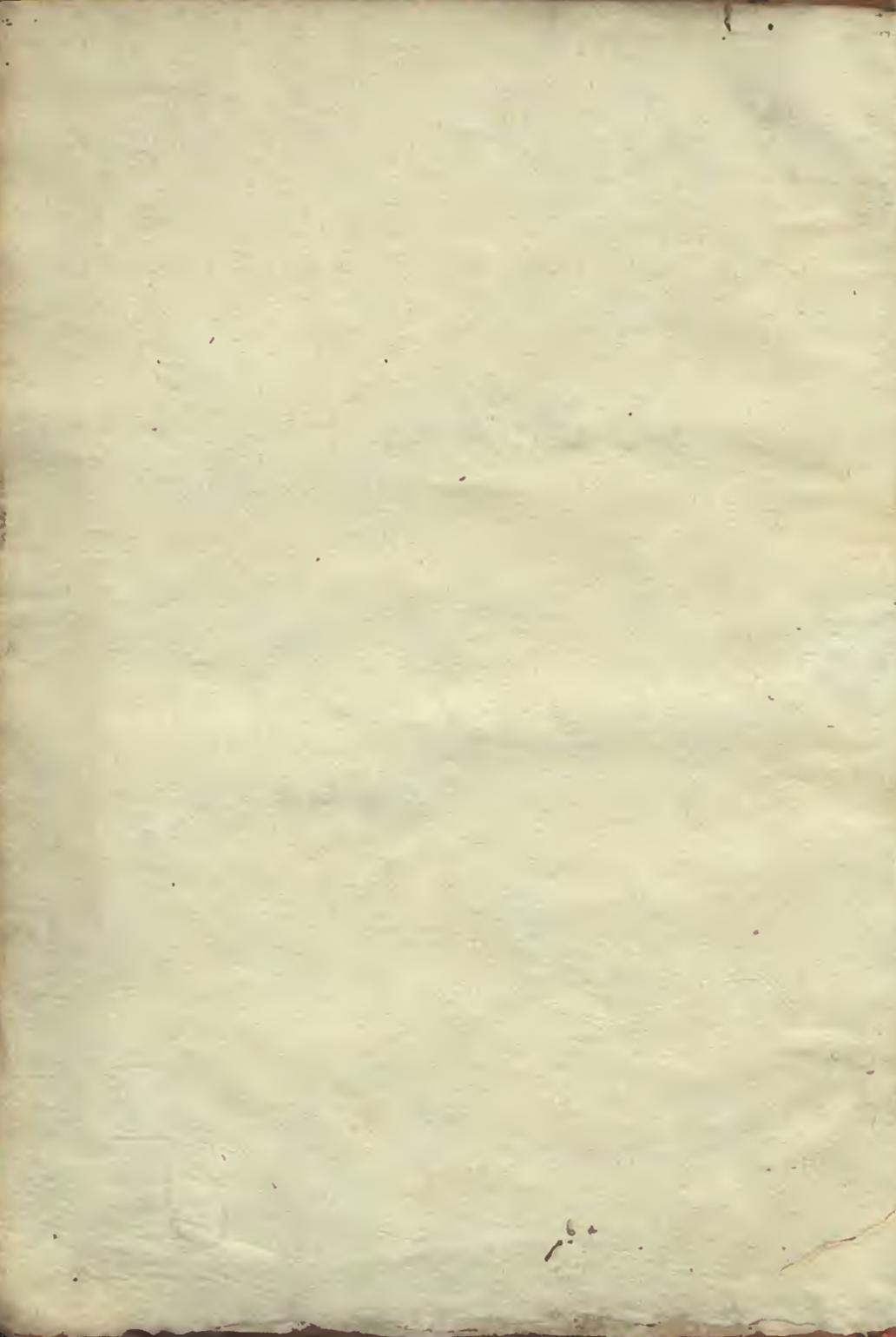
1910

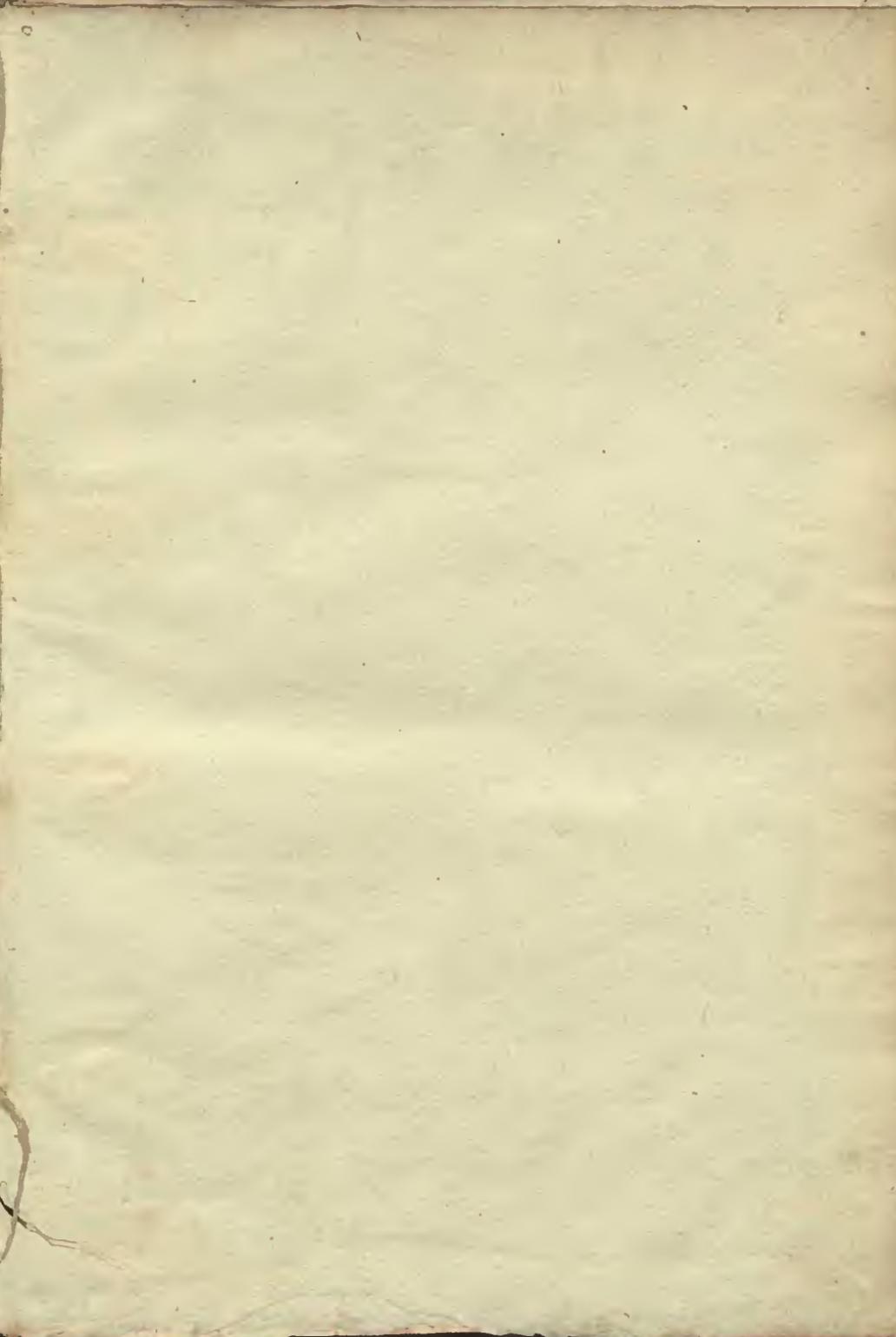
45-335

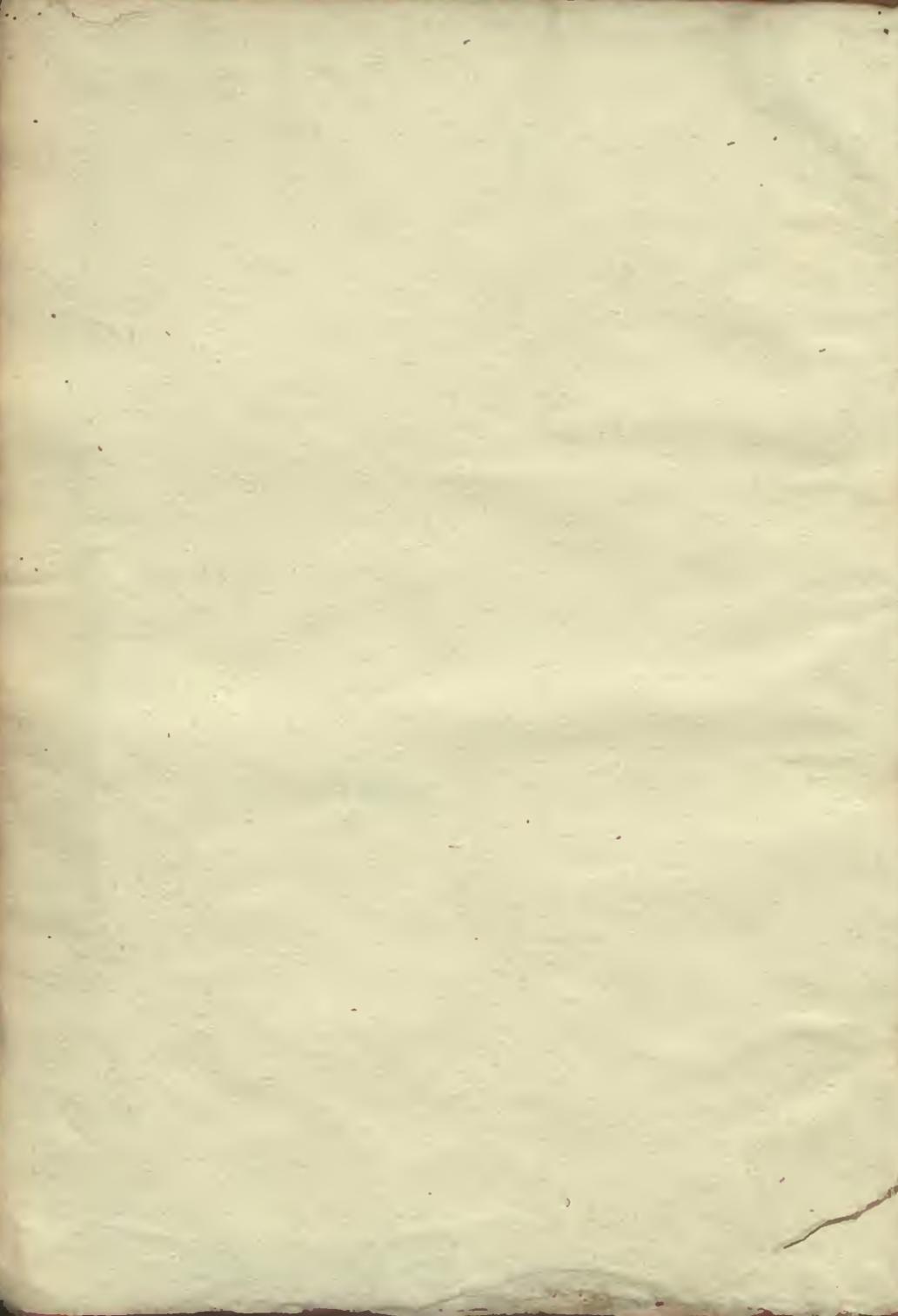
Microfilmed

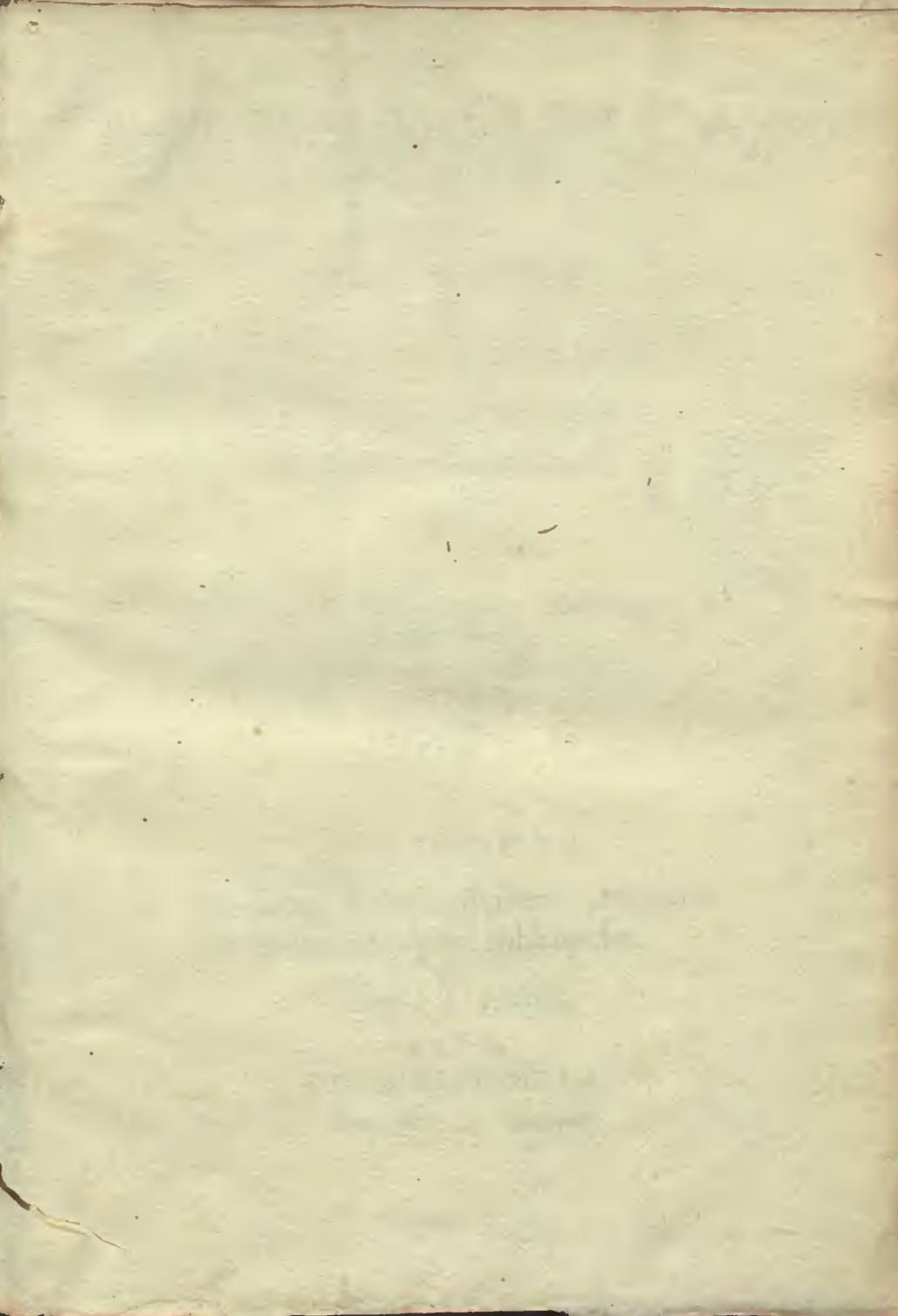
(G. J. Cal)

14/9/00

Pat
microfilm.
14-9-00

2099

Cax. 137.

ECCLESIASTICAE

RHETORICÆ, SIVE DE RA-
tione concionandi libri sex, nunc pri-
mum in lucem editi.

*Authore R. P. F. Ludouico Granateñ.
Sacrae Theologiae professore,
monacho Dominicano.*

SS SS
9 9

☞ Fauus mellis composita verba, dulcedo animæ, &
sanitas olsium.

☞ Qui sapiens est corde, appellabitur prudens, & qui
dulcis eloquio, maiora reperiet.

Proverb. 16.

(+.)

OLYSIPPONE,

Excudebat Antonius Riberius, expensis
Ioannis Hispani Bibliopolæ.

Anno Domini,

1576.

CVM PRIVILEGIO.

Esta taxado a

em papel.

761. 15.)
Approbatio Examinatorum.

Nos frater Bartholomæus Ferreira in Theologia Presentatus, & exami-
ni librorum, qui aliunde importantur, præfectus, & F. Gaspar Leytão
in eadem Theologia præsentatus, ex speciali commissione & mandato manu
propria subscripto Serenissimi Cardinalis Infantis Henrici, Generalis Inqui-
sitoris in Regno Portugaliæ, perlegimus hos sex de concionandi ratione li-
bros, quos R. P. F. Ludouicus Granatensis sacre Theologiæ professor, in
concionatorum gratiam scripsit: nihilq; in eis offendimus, quod vel ortho-
doxæ fidei, aut bonis moribus aduersaretur. Ideoq; dignos duximus, qui pre-
lo mandarentur, quòd seos omnibus diuini verbi concionatoribus maxime v-
tiles & salutare fore speramus. In cuius rei fidem nomina nostra subscripsi-
mus. Olyssipone. 1575.

*F. Bartholomæus Ferreira,
Præsentatus.*

*F. Gaspar Leytão,
Præsentatus.*

¶ Accessit præterea iuxta sacri Concilij Tridentini decreta, fa-
cultas Reuerendissimi admodumq; illustris Ordinarij Oly-
ssiponensis.

*Liber sacrosæ scalæ calis dono datus ab illis^{mo} et R^{mo} in x. Ian-
o. Theotonio a Bragança Archiep. Eborac. eiusdem domus
dotatore, & fundatore primo. ~*

F. LVDOVICVS

GRANATENSIS EBORENSI ACADEMIA, virtutum & literarum altrici, bonitatem, & disciplinam, & scientiam.

um te, ô alma mater & e-

gregia virtutum atq; disciplinarum magistra, serenissimus Cardinalis Enricus dominus noster è suis (vt ita dicam) visceribus genuerit, nutrierit, & ab ipsis incunabilis in istam ætatem & dignitatem prouexerit, omnesq; curas & cogitationes suas in te vna perficienda, cunctisque muneribus exornanda positas & constitutas habeat, dignum profectò est, vt nos qui omnia clementissimo Principi debemus, & de tua tibi felicitate gratulamur, numerisq; omnibus absolutam cupimus, opera quoq; nostra (qualiscunque ea sit) studia tua aliqua saltem ex parte iuuare curemus. Cùm igitur conatus tuos omnes in hoc vnum præcipuè compares, vt alumnos tuos Christi Domini præcones egregios efficias; qui Dominicam messem cœlestis doctrinæ fluentem irrigent, operæpretium me facturum putauim, si libellum hunc, qui de ratione concionandi agit, tibi dicarem: quòd huius officij rudes atque tyrones ad illud còmodè præstádum institueres. Quod eò libentius fecimus, quoniam D. Aug. benè dicèdi artem, seposito ad hoc idoneo tempore, in adolescentia discèdam esse monet. Quam quidem eò facilius alumni tui assequètur, quòd plenius à te Dialecticis & Philosophicis disciplinis instituti sunt. Ab his enim fontibus eloquètiæ laudem manare, parès ipsius eloquentiæ Cicero in his libris, quos de Oratore inscripsit, sub persona Lucij Crassi luculenter probat. Vt igitur hanc benè dicèdi facultatem traderemus, necesse fuit præcepta aliquot ex Rhetorù officinis colligere: vt huius quoq; artis disciplina, quæadmodum & cætera, sacræ Theologiæ, & diuini verbi ministerio deseruiret. De quatuor igitur præcipuis eloquentiæ partibus, nempe Inuentione, Dispositione, Elocutione, atque omniù potissima Pronunciatione (quam etiam Actionem vocant) in his libris differimus. Et quidem de Pronunciatione, si non meliora quàm alij, certè plura scripsimus: quòd citra illius opem cætera omnia, quanlibet eximia, frigeant, & langueant, atque adeò mortua sint.

*Aug. li.
4. de Do-
ctri. Cbris-
tiana.*

Quid enim tam acre aut magnificū esse potest, quod non iaceat, si id remissa aut languida voce & gestu pronunciaueris? Inuēctio- ni autem (quæ probandi & amplificandi materiam cōtinet) tum communes locos, tum etiam priuatos & singulares assignauimus. Communes autem locos, vnde ad quæstiones omnes argumenta promuntur, Dialectici in libris Topicorum diligēter tradunt. De his igitur parcius loquuti sumus: quoniam eorum cognitio à Dialecticis petenda est. De quibus breuiter atque dilucidē paucis antehac diebus scripsit in Dialecticis institutionibus R. P. Petrus à Fonseca: qui etiam cōmodissimis exēplis ex sacris literis desumptis (quod ad nostrū pertinet institutum) præcepta artis illustrauit: Ad cuius opusculum studiosum Concionatorem remittimus. Caterū de singularibus locis, qui à priuatarum personarum & rerum circumstantijs sumuntur (qui peculiariter ad Oratorē pertinent, & magnam vim ad probandum & amplificandum habēt) copiosius scribendum esse duximus. Vt autem quanta sit circumstantiarum vis ad res amplificandas, concionator intelligat, duo insignia D. Chryf. exempla, quæ properatī mihi, cū ad hunc circumstantiarum locum venissem, exciderunt, hoc in loco attexere libuit. Is igitur illam Domini prædictionem, qua mulieris, caput ipsius vngentis, memoriam per totum orbem celebrādam esse dixit, ex omnibus circumstantijs hoc modo amplificat. In omnibus, inquit, ecclesijs appellari mulierem audimus. Sunt cōsules, duces, viri, mulieres, nobiles, in omnibus vrbibus, & in quancunq; orbis partem deueneris, summo cum silentio audiunt omnes huius mulieris officium. Sunt reginæ, primariæq; fœminæ, quæ innumera- bilia benefacta contulerūt in eos, quibus imperabant: quæ ne de nomine quidem vlli notæ sunt. Hæc autem abiecta mulier, quæ solum effudit vnguentum, toto terrarum orbe decantatur. Ne tēporis quidem tam immēsa longitudo memoriam illius vel extinxit, vel extingnet vnquam: idq; cū factum ipsum non esset insignē. Quid enim magni erat vnguentum effundere? neq; persona esset celebris. Erat enim mulier abiecta: neq; multi testes aderāt. Nam inter discipulos res est gesta. neque locus nobilis: neq; enim hoc faciebat per theatrum transiens, sed in domo decem duntaxat hominibus præsentibus. Attamen neque personæ vilitas, neq; testiū paucitas, neq; loci obscuritas, neq; vlla res alia potuit illius abolere memoriā. Quinpotius reginis omnibus ac regibus vniuersis celebrior est nunc hæc mulier: nec vlla ætas obliuioni tradidit quod factū est. Hætenus Chrysof. qui in huiusmodi circū-

stantijs

*Homil. x.
 contra In
 deos.*

stantijs excutiendis vt frequentissimus, ita mirus artifex est. Sed
 cōmodissimum amplificationis huius exēplum extat apud eun-
 dem: quo mundi conuersionem opera atque doctrina Pauli per-
 fectam inter maxima miracula cōputat: rem videlicet ex omni-
 bus circumstantijs amplificans, maximeq; mirabilem faciens. Sic
 igitur ait: Quomodo, inquit, Paulus cum illa arte vilissima tantā
 potuit inspirare virtutem, quantam ipse rerum testatur effectus?
 Homo etenim ignobilis, abiectus, & circumforaneus, qui artem
 exercebat in pellibus, in tantum virtute progressus est, vt vix tri-
 ginta annorum spatio & Romanos, & Persas, & Parthos, & Me-
 dos, & Indos, & Scythas, & Æthiopes, & Sauromatas, & Sarrace-
 nos, & omne prorsus humanum genus sub iugum mitteret veri-
 tatis. Responde igitur, vnde iste opifex vilis, ac publicus, stans in
 loco artis suæ, ac scafellum in manu gerēs, ita vt ipse philosopha-
 tus sit, & alios docerit philosophari: gentes scilicet, vrbes, atque
 regiones: nec vim in se sermonis ostendens? Audi enim ipsum lo-
 quentem: Et si imperitus sermone: nec pecūnias possidens: nam
 hoc quoq; ipse testatur: Vsq; ad hanc, inquit, horam & esurimus,
 & sitimus, & nudi sumus, & colaphis exdimur. Et quid dico pe-
 cūnias: cum ille sæpe necessarium quidem nō haberet cibum, nec
 quo se circumdaret indumentum. Quod verò nec de professione
 clarus fuerit, ipsius discipulus ostendit dicēs: Quoniam manebat
 apud Aquilam, & Priscillam, propterea quòd eiusdem artis essēt.
 Erāt enim scenofactoriæ artis. Non igitur à proavis nobilis, qui-
 pe qui tam vilis fuisse artis ostenditur: non à patria, non à gente:
 tamen progressus in medium, ac tantummodo apparēs, inimico-
 rum cuncta turbauit, vniuersa confudit: & sicut in stipulās aut in
 scœnum ignis immisus, omnia Dæmonum opera cōsumpsit, atq;
 in quicquid voluit, omnia conuertit. At nobilis & eruditus erat
 fortè persuasor. Nec istud quidem: nam hoc quoq; ipse cōfirma-
 uit dicēs: Et ego veni ad vos, non in sublimitate sermonis aut sa-
 pientie annūcians vobis testimonium Christi. Non enim iudica-
 ui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc cruci-
 fixum. Et sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus
 humanæ sapientiæ verbis. Sed causā nimirum ipsa prædicationis
 erat idonea, quæ ad se pertraheret audientes. Accipe quid etiam
 super hac re ipse pronunciet: Quoniam, inquit, Iudæi signa petūt,
 & Græci sapientiam querunt: nos autem prædicamus Christum
 crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis autem stultitiam.
 Sed securitate ac libertate perfunctus est. At omnino à periculis

*Homi. 4.
 de laud.
 Pauli.*

nunquam respiravit: Et ego, inquit, in infirmitate, ac timore, & tremore multo fui apud vos. Cum igitur predicator, & imperitus, cum etiam pauper essem, & prorsus ignobilis: & quod predicabatur, non modo commendatione sui esset vacuum, verum etiam offensione plenissimum, & auditores ipsi inopes, imbecilles, atque omnino nulli, & pericula tam crebra, tam varia non doctoribus solum, sed etiam discipulis immineret, & crucifixus esset qui annunciabatur adorandus: nonne satis liquet, hoc tantum opus non humana, sed diuina fuisse virtute perfectum? Hactenus Chrysost. Quem eius locum quoniam mirè amplificandi ratione (quæ præcipua concionatoris virtus est) & circumstantiarum usum docet, hic ascribere libuit: ut quem ex eis commodè tractatis fructum Ecclesiastes colligere posset, aperte monstrarem. Accipe igitur inclyta mater munusculum hoc nostrum, quo filios tuos ad diuini verbi ministerium imbuas: in cuius pia & fideli tractatione magna salutis humanæ portio sita est. Cuius rei periculum iam fecisti, dum multos filiorum tuorum magisterij dignitate laureatos per varia huius Diocæsis loca spargis, qui salutaris doctrinæ semine ecclesiarum arua fecundant. Iam enim illud Ecclesiastici tibi iure & merito conuenit, Aperta sunt prata, & apparuerunt herbae viuentes, & collecta sunt fœna de montibus. Illud autem diligentissimè curato, ut assiduè precibus à Deo contendas, ut Parentem atque altorem tuum quam diutissimè seruet incolumem, qui tam multa in te munera contulit, & multa item collaturus est: ut tandem partibus omnibus integram & absolutam, cum hinc ad superos discesserit, te relinquat, videatque filios filiorum suorum, & Ecclesiam suam opera atque doctrinâ eorum virtutibus cunctis egregiè ornata & stabilitam. Vale.

IN LIBRVM ECCLE-

SIASTICÆ RHETORICÆ; SIVE DE

concionandi ratione.

Prefatio.

V M per hosce annos decem, candide Lector, multis laboribus ac vigilijs concionibus scribendis operam dedissem, iamq; diuini numinis beneficio opus esset ad calcem ferè perductum, cœpi mecum atretius cogitare, quinam fructû ex hoc tam diuturno & pertinaci labore referre possem, ac illa penè Salomonis verba cum animo meo versare: Cui laboro, & fraudo animum meâ bonis? Cum enim hoc mihi propositum esset, vt opera ac diligetia mea Dñi mei gloriam & animarû salutem his meis cõcionibus aliqua saltè ratione promouerem, intellexi tandè hunc meû laborem parum vtilitatis esse allaturum. Cuius rei causam minime silentio prætereundâ duxi. Cõstat enim, tria esse præcipua egregij cõcionatoris officia: nempe inuenire, eloqui, & pronûciare. Ad inuentionè autem pertinet, vt insignes & præclaras sententias, easq; in instituto suo accomodatas inueniat. Sic enim aptè dicit: quæ præcipua inuentionis virtus est. Ad elocutionè verò spectat, vt vim omnè eius sententiæ quam inuenit, cõmodè explicet, & animi sui sensus ita verbis efferat, vt quicquid ipse conceperit, in auditoris animos loquendo transfundat. Ad pronûciationem verò pertinet, vt vocè, gestû, vultum rebus ipsiis quas dicit, appositissimè accomodet. Et quidem sententiarum insignium inuentionis (si rerum dignitatem spectes) præstâtissima est: cuius studio vel tota optimi Cõcionatoris vita destinanda est. Sæper enim inuētis aliquid addere curabit, vt iuxta Seruatoris sententiam proferat de thesauro suo noua & vetera. Elocutio tamè & pronûciatio, si auditorum conditionè inspicias, hoc est, imperitam multitudinem (quæ res non pro illarum dignitate, sed pro explicâdi atq; pronûciandi ratione cõcipit) priori loco habenda sunt. Videmus enim rudes & imperitos auditores, si quid acriter & vehemèter dixeris, vehemèter etiam cõmoueri, eundemq; affectum, què verbis, voce, atq; vultu præferas, simili ratione cõcipere. Cõtra verò animaduertere licet multos Cõcionatores eruditione, rerum scientia, & ingenij acumine præstâtes, qui tamen si inculti, barbari, & rudes in eloquendo sint, fastidio auditoribus esse. Neq; verò satis est eloqui, nisi facultas etiam rectè pronûciandi elocutioni adiûcta sit. Multos enim videmus & rerû optimam scientiam

&

& eloquēdi ratione insignes: qui quoniā hac pronūciandi facultate carent, contemptui habentur: præsertim si eis vel rauca, vel exilis, vel angusta, vel aspera, vel ingrata vox sit, partiū; flexibilis, & perperā rebus, quæ dicuntur, accommodata. Itaq; attentius mihi harum rerū naturā consideranti apparet, quod quædam Imodum Philosophi duas materiæ formas tribuunt, alterā quæ illi præbet essentiam, alterā quæ existentiam (quam vltimā rei perfectionē esse astruūt) ita sanē apparet, inuentionem quidē materiæ, elocutionē verò, prioris formæ, pronūciationem autem posterioris loco habēdam esse. Cōstat enim rudem & indigestā inuentionē elocutione quidē expoliri atq; ornari: pronūciatione verò veluti suā quandam faciem & vultū induere, quem auditorum mētibus affigit & representat. Cū autē omnibus in rebus potior forma habeatur quā materia quæ formā recipit, demoror Concionatorum multos, cū tantum olei atque operæ inuentioni (quæ instar materiæ est) impendant, nullam ferē elocutionis aut pronūciationis rationem habere: cū sine his formis præclara etiam inuenta facile ab imperita multitudine contemnantur.

Cum igitur (vt ad institutum redeam) meus hic labor, vt felicissimè cederet (quod vix sperare possum) ad solam rerū inuentionem pertineat (quæ, nisi accedat etiam eloquēdi & pronūciandi ratio, parum vtilitatis esset, allatura) adieci animū, vt pro ingenio mei facultate de eloquēdi quoq; & pronūciandi ratione aliquid scriberem: ne in hac parte adeo necessaria, cōcionatorum studijs & vtilitati deessem, frustra q; tantum in scribēdis concionibus laborē insumpsissem. Diuina igitur ope nixus, aliquid supra vires meas, studio magis iuuādi, quā fiducia ingenij fretus, aggressus sum. Itaq; per oratoriæ artis præcepta (quæ adolescēs attigerā) oculos circumducēs, ea quæ ad munus hoc cumprimis necessaria esse videbātur, excerpere decreui. Vt enim Orator à Dialectico propter eius artis cognationē multa sumit (cū finis vtriusq; sit, fidē dicendo facere) ita multū etiam inter concionandi & orandi munus affinitatis est: cum & cōcionator, quæadmodum & orator, persuadere studeat, & vterq; nō in scholis apud eruditos, sed in cōcione apud populū dicat: qui nō solum rationibus euincendus, sed affectibus etiā cōmouēdus, varijsq; dicēdi figuris & orationis splendore alliciendus est. Ex horū igitur officina nonnulla officio nostro accommodata delibauī: quæ quantū instituta libelli huius breuitas patitur, sanctorū Patrum exemplis illustranda curauī. Quia enim Rhetores totum hoc dicēdi artificium ad ciuiles controuersias accommodarunt, exempla quoque ad id pertinentia posuerunt, quæ parum insti-
tuto

tuto nostro cōueniunt. Equidem voluiffem, vt non modò exēpla, fed etiam præcepta ipfa ad folam concionandi facultatē pertinerent: neq; quicquam in hoc opere effet, quod Gētiliūm literas redoleret. Quia tamen tota hæc difciplina ex Rhetorum fontibus haufta eft, qui eam ad iudiciales caufas tractandas excogitarūt, fieri non potuit, quin & dicēdi præcepta, & exēpla, quæ ad inftitutū noftrum minus pertinere videbantur, huic operi admixta fuerint. Quæ tamen non prorfus otiofa erunt: quādoquidem facilè ex fimilibus fimilia intelligūtur. Erit fortaffe alius, cui plus otij fuppetat: qui quod nos primum cœpimus (vt facile eft inuētis quædam adijcere) multò plenius atq; felicius hoc opus abfoluat: & Rhetoricā ipfam (vt ita dixerim) ex omni parte Christianam nobis efficiat. Ex facris autem literis, ac præcipuè ex Prophetarum libris nōnnulla exempla deprompfi. Fuerunt enim Prophetæ cœleſtes concionatores, à Deo ad homines erudiēdos, & corruptos eorum mores caſtigandos deſtinati: qui tamen fine arte, artificioſiſſime, hoc eft, eloquētiffimè dixerūt: vtpote qui non ſpiritu Rhetorico, fed Spiritu ſancto afflati locuti ſunt. Cuius cū perfecta ſint opera, eoſdē quoq; perfectiſſimo docendi atq; dicēdi munere donauit. Is enim qui continet omnia, ſcientiam quoq; habet vocis, linguasq; infantium diſertas facit. Cuius rei cū innumera penè proferre exēpla poſſem, priora quindecim Hieremiæ capita pio Concionatori ſpectāda propono. In quibus diuinus hic orator tanta vī dicendi fertur, tot figuris orationis, tot affectibus, tot metaphoris atq; alijs id genus tropis redūdat, tantāq; dicēdi acrimonia ardet, totq; ſubinde perſonas induit, & in tot vultus atq; figuras orationem ſcēdit, vt neq; Pericles, qui fulgurare & permiscere Græciam dictus eſt, cum hoc diuino oratore vlla ratione ſit comparādus. Cuius ſpiritū & affectum, diuinæ gloriæ ſtudio ſagrantem, vtinam concionatores omnes exprimere atq; imitari contēderent. Simili quoq; orationis impetu pluribus in locis ſeſe Ezechiel Prophetæ effert: præfertim cū Iudeorum peccata corripit, & cū perfidi & ingrati animi crimen illis impingit: quod mira dicendi copia cap. 16. facit. Idem argumentum ſimili magniloquentia, & verborum amplitudine atq; affectibus perſequitur Moſes in ſublīmi illo Cātico, cuius initium eſt, Audite cœli quæ loquor, audiat terra verba oris mei.

Quod autem præcepta quæ ſcribimus, multis interdum exemplis oneramus, id quidem non temerè à nobis factum eſt. Neque enim pueris, qui Rhetorum cura & magiſterio inſtituuntur, ſed
con-

concionatoribus scribimus, quibus exempla magistri vice futura sunt: ut pote quæ præcepta ipsa aptissimè declarant. Cum enim hæc dicendi facultas (ut Rhetoribus placet) constet arte, imitatione, & exercitatione, exempla quidem imitationis vice sunt, ad quorū normam orationem nostrā formare debemus. Nos tamē hæc etiam restitudo Lectori gratificari volentes, ea potissimum exempla delogimus, quæ essent grauibus referta sententijs: ut etiā si artis exempla non essent, digna tamen essent, quæ legerētur. In quibus tamē afferendis cum nihil ex nostro adicerimus, nonnulla tamen quæ minus necessaria videbantur, subtraximus, ne nimia longitudine lectori fastidium pareremus.

Cæterum ut quem ordinem in hoc opere secuti sumus, cōcionator intelligat, animaduertendū est, quinque præcipuas Oratoris partes esse, nempe inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronūciationem. Ex his autē partibus memoriam ab arte fecernimus, quod ea natura magis quàm arte constare videatur. Hac verò parte sublata, aliarū rationē tradere instituimus. Quauis enim hūc laborē propter elocutionis & pronūciationis necessitate præcipuè susceperimus, tamē de reliquis duabus, nempe inuentione, & dispositione ea præcepta tradere voluimus, quæ nō ad ciuiles cōtrouersias (quod Rhetores faciūt) sed ad cōcionandi minus cōmodiora videbantur. Sed prius tamen quàm hæc ipsa attingamus, de Rhetoricę artis origine, utilitate, & necessitate, deq; eius artificis Ecclesiastę, hoc est, de eius studijs, moribus, & officij dignitate ante omnia dicendum fuit. Cui quidem argumēto primus sanè liber deseruit: secundus probandi atq; argumētandi rationē cōtinet: tertius amplificandi, & affectus cōcitandi præcepta tradit: quartus varia concionū genera, variosq; cōcionandi modos, partiumq; concionis rationem ordinemq; describit: quintus elocutionem: sextus verò pronūciandi rationem, & nonnulla ad benè dicendū documenta præbet. His igitur sex libris totum hoc dicendi artificium absoluius.

Quauis autem in prioribus libris ea quæ ad inuentionis rationem (quam primam inter quinque artis huius partes esse diximus) differamus, tamen quia elocutio aded cuni inuentione cohæret & cōnexa est, ut vix ab ea diuelli possit, multa etiā quæ ad elocutionis artem pertinebāt, illi adiungēda putauimus, vbi hoc ipsum rerū natura atq; cognatio exigere videbatur. Hæc studiosum Cōcionatorem ante huius operis initium admonenda iudicauimus, ut cōsiliij nostri rationem, quam in eo secuti sumus, planam illi faceremus.

AVTHOR OPERIS CANDIDO

Lectōri.

Cum primum hic liber, eandē Lectōr, prelo cōmissus effer, & eius ego correctioni praeesse deberem, coactus sum noua quadam & insperata occasione aliō commigrare. Quo factum est, ut non modō mihi correctioni interesset, sed nec ea quae typis exprimenda erant, relegere, & vltimam illis manum apponere liceret. Sic euenit, ut prima haec editio aliquot mendis vitata prodiret, & nonnullis in locis quaedam etiam desiderentur. Vtriq; autem in eō modo hoc vnum quod supererat remedium adhibuimus, vitata castigantes, & quae erant truncata, refarciētes. Quocirca pius Lectōrem exoratum volumus, ut priusquam codicem euoluere incipiat, illum hoc antidoto sanandum & refarciendum curet. Si quid enim in eo lectiōne dignum deprehenderit, nō illum pigebit eius rei fructum exigui laboris huius pretio comparasse. Chariora enim esse solēt, quae labore nostro parantur, quam quae sine nostra opera nobis sponte proueniunt.

ERRATA.

¶ Pagina. 25. linea. 19. à fine, & multa. lege, & multa alia. ¶ 29. li. 11. peperim, le. pepererim. ¶ 30. li. 6. sint autem, le. sint. ¶ 42. li. 14. ut in superiori libro docuimus, le. ut docuimus. ¶ 47. li. 2. à fine. incendum, le. incendium. ¶ 48. li. 8. inquinando, le. inquinando. ¶ 54. li. 15. comparatam, le. comparatam. ¶ 60. li. 20. administratur, le. administratur. ¶ 61. li. 15. illa, le. illas. ¶ 63. li. 14. delinquere est, le. delinquere est. Haecenus Hieron. ¶ 64. li. 14. insequitur? leg. insequitur? Haecenus ille. ¶ 67. li. 8. à fine. vita, le. vita ab. ¶ 68. li. 1. vlt. Crambēbis, le. Crābebis. ¶ 81. li. 1. ex Heremana, le. ex Herenniana. ¶ 83. li. 16. explicatione, le. explicationem. ¶ 88. li. 7. conrederēt, le. cōrederet. ¶ 90. li. 8. à fine. conformationes, le. cōfirmationes. ¶ 107. li. 10. ruptare, le. ructare Ibidē. li. 13. manibus, le. immanibus. ¶ 113. li. 7. prae cipuē deseruiunt, le. deseruiunt. Ibidē. li. 29. fufeatum, le. fucatum. ¶ 116. li. 9. postulauerit, le. postulauerit, vel lōgioribus. Ibidē. li. 10. quibus, le. quibus D. Chryf. ¶ 135. li. 16. & locorum, le. & locorum numerantur. ¶ 140. li. 8. poterit, le. poterunt. ¶ 142. li. 5. qui in tempora, le. qui in tria tēpora. ¶ 143. li. 16. exceip, le. excepti. Pag. ead. li. 16. comodatio, le. cōmendatio. ¶ 159. li. 2. oratione, le. ratione. ¶ 163. li. 12. dicitur, le. dicitur. Pag. ead. li. ead. dicitur, le. dicitur. ¶ 164. li. 13. claudit, le. finit. ¶ 168. li. 2. sermo, le. sermone. ¶ 172. li. 8. nunquid, le. num quid. ¶ 177. li. 12. cum illud tamē. le. cum tamen. ¶ 178. li. 13. narrationē, le. enarrationem. ¶ 178. li. 18. parabola. le. in parabola. ¶ 182. li. 9. esse debemus, le. simus. ¶ 189. li. 4. modis, le. moribus. ¶ 195. li. 2. iactationis, le. iactatix. ¶ 203. li. 15. Aristotele, le. Aristide. Pag. ead. li. 6. auditorij, le. adiutorij. ¶ 214. li. 10. vbiq; le. vbiunq;. ¶ 215. li. 11. pugnant, le. pugnent. ¶ 219. li. 13. irritum, le. interitum. ¶ 222. li. 13. transfectione, le. traiectione. Pag. ead. li. 12. à priori, le. priori. ¶ 225. li. 11. excelluit, le. excessit. Ead. pag. li. 17. pro omnibus, le. prae omnibus. Ead. pa. li. 15. illud H. le. illud eiusdem Hieronymi. ¶ 231. li. 1. de lapsu, le. de lapsis. Ead. pag. li. 18. admissos, le. amissos. ¶ 232. li. 9. quidquid, le. quidq;. ¶ 237. li. 15. quas cum, le. quas. ¶ 239. li. 14. & arctum, le. cum arctum. ¶ 244. li. 15. vix, leg. vir. ¶ 247. li. 5. eis, leg. ei. Ead. pag. li. 2. magistri, leg. magistrx. ¶ 248. li. 17. poterit ponere, leg. posuerit. Ead.

Ead. pag. li. 18. qua, le. studnerit, qua. ¶ 249. li. 2. imiratus, le. imitatur. ¶ 255. li. 5. ego, le. ego, & cæ. ¶ 258. li. 20. è victis, le. euctis. ¶ 260. li. 30. causam, le. personam. Ead. pag. li. 9. in dicendo. Vnde, le. Vnde. ¶ 262. li. 36. prolabantur, le. ruunt. Ead. pag. li. 30. muliere, le. muliere. ¶ 263. li. 13. ad ea, le. ab ea. ¶ 264. li. 18. ostentationis, le. ostentationi. ¶ 266. li. 8. aurè nobis, le. autem. Ead. pag. li. 5. Rhetorices, le. Rhetoricæ. ¶ 279. li. 7. modus, le. nodus. ¶ 283. li. 15. at, le. ac. Ead. pag. li. vlt. plurimum, le. primum. ¶ 286. li. 8. afferentium, le. efferentium. ¶ 287. li. 2. namq; le. nãq; rem. Ead. li. 4. Niceno, le. Nissenno. ¶ 288. li. 18. Homæologia, le. Homilogia. ¶ 291. li. 3. cùm vitèrur, le. parum virantur. ¶ 292. li. 2. Apulcianus, le. Apulianus. ¶ 295. li. 17. diebus, le. antehac diebus. ¶ 303. li. 4. Quod, le. Quod ergo. Ead. pag. li. ead. sit, id esse, le. id est. ¶ 305. li. 14. sic, le. sic idem. ¶ 310. li. 7. dicta sunt, le. dictū est. ¶ 316. li. 15. cum, leg. qui. ¶ 317. li. 6. Quin, le. Quod. ¶ 321. li. 14. Vtinam, le. Sic illa: Vtinam. Ead. pag. li. 16. Bona, le. Bend. ¶ 322. li. 14. Abacu, le. Abachue. Ead. pag. li. 16. qui, leg. Hei mihi, quia factus sum sicut, qui. ¶ 323. li. 12. est, le. es. ¶ 325. li. 5. illis, le. illi. ¶ 326. li. 16. commolitus, le. commolitus. ¶ 327. li. 4. det, le. dat. ¶ 333. li. 15. nisi, le. ne si. ¶ 334. li. 17. similes, le. simile. ¶ 337. li. 15. derelinquant, le. relinquãnt. ¶ 342. li. 12. sermo, le. oratio. ¶ 344. li. 18. iracundia, le. verēcundia. ¶ 346. li. 7. scopulum, leg. scopulum in nauigando. ¶ 353. li. 16. studiose, le. studio le. ¶ 354. li. 11. quod, le. quod non. ¶ 356. li. 6. prostrepat, le. perstrepat. ¶ 357. li. 17. credulitas, le. crudelitas.

Licencia del Consejo Real.

Don Felipe por la gracia de Dios Rey de Castilla, de Leon, de Aragón, de las
dos Sicilias, de Hierusalén, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valen-
cia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Cordoua, de Corcega, de
Murcia, de laë, de los Algarues, de Algezira, de Gibraltar, Còde de Flandes, y de
Tirol, &c. Por quãto por parte de vos fray Luys de Granada del orden de san-
to Domingo, nos ha sido hecha relaciõ, que vos auades cõpuesto un libro inti-
tulado Rhetorica Eclesiastica, que trataua dela manera del predicar, del qual
hizistes peticiõ, y nos supplicastes le mãdasseis ver, y vista, os diessenõs licen-
cia para le poder imprimir en estos nuestros Reynos, o como la nuestra merced
fuesse lo qual todo visto por los de nuestro cõsejo, y como por su mandado se
hizierõ las diligencias, q̄ en la pragmática por nos auenamete hecha sobre la im-
p्रेसion de los libros dispone, fue acordado que deuamos mãdar dar esta nra
carta para vos en la dicha razõ, y nos juuimõslo por nro. Y por la presente os da-
mos licẽcia y facultad para q̄ por esta vez vos o la persona q̄ vrõ poder ouiere,
podais imprimir el dicho libro, q̄ de fãso se haze mención por el original q̄ en el
nro Cõsejo se vio, q̄ va rubricado y firmado al cabo de Gõgalo puntarejo nro
escriuano de camara de los q̄ en el nro Cõsejo residẽ: y cõ que antes q̄ le vòdays
le traygais al nro Cõsejo juntamete cõ el original, para q̄ se vea si esta cõforme
a el, y se os tasse el precio q̄ por cada volumẽ ouieredes de auer, sin pena de caer è
incurrir en las penas cõtenidas en la dicha pragmática y leyes de nros Reynos. De
lo qual mãdamos dar y dimos esta nra carta sellada con nuestro tello y librada
por los del nuestro Cõsejo. Dada en la villa de Madrid a quatro dias del mes de
Hebrero de. 1576. años.

D. Eps Segobien. El licenciado El doctõr Francisco El licenciado
Fuen Mayor. de Villa sine. Contreras.

El Doctõr Aguilera. El licenciado Couasruuas.

Yo Gõgalo Puntarejo secretario de camara de su Magestad la hize escreuir por
su mandado cõ acuerdo de los de su Consejo,

Don Felipe por la gracia de Dios Rey de Castilla, de Leon, de Aragón, de las
dos Sicilias de Hierusalẽ, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia,
de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Cordoua, de Corcega, de Mur-
cia, de laë, de los Algarues, de Algezira, de Gibraltar, Cõde de Flãdes, y de Tirol
&c. Por quãto por parte de vos fray Luys de Granada del ordẽ de santo Do-
mingo, nos ha sido hecha relaciõ, que auicido por nro mandado visto y examina-
do la obra intitulada Rhetorica Eclesiastica q̄ trataua dela manera del predicar
q̄ auades cõpuesto, os auamos dado licẽcia para poder imprimir en estos nros
Reynos, de q̄ se us auia dado nra prouision librada por los del nro Consejo, y
por q̄ teniades algunos de los dichos libros ya impresos en lo Reyno de Portu-
gal, donde residia des y auades cõpuesto el dicho libro, nos supplicastes os mã-
dasseis dar licẽcia para q̄ los pudiesedes meter en nros Reynos, o como la nra
merced fuesse lo qual visto por los del nro Consejo, fue acordado q̄ deuamos
mãdar dar esta nra carta para vos en la dicha razõ, y nos juuimõs por bñ. Y por
la presente os dimos licẽcia y facultad para q̄ podays meter y meterays en nros
Reynos de Castilla del dicho Reyno de Portugal los libros q̄ tuvieredes im-
pres-

pressos dela dicha Rhetorica Ecclesiastica, y vederlos al precio q̄ por los del n̄o Consejo os esta tassado, sin por ello caer ni incurrir en pena alguna. Delo qual mandamos dar y dimos esta n̄ra carra sellada con n̄ro sello y librada por los del n̄o Consejo. Dada en la villa de Madrid a 28. del mes de Março de 1576 años.

*D. Eps Segobiẽ. El licenciado El doctor Frãisco El licenciado
Fuen Mayor. Luis de Licuana. Contreras.*

El doctor Pero q̄ Vadillo. El doctor Montenegro. El licenciado Gasmã.

Yo Gõgalo Pınarejo secretario de camara de su Magestad, la hize eseriuir por su mandado con acuerdo de los de su Consejo.

PRIVILEGIO DE ARAGON.

O S dõ Felipe por la gracia de Dios Rey de Castilla, de Aragon, de las dos Sicilias, de Hierusalem de Vngria, de Dalmacia, de Croacia, de Leon, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Seuilla, de Cerdeña, de Cordoua, de Coreega, de Murcia, de Iaca, de los Algarines, de Algezira, de Gibraltar, de las Islas de Canaria, de las Islas Indias y tierra firme del mar Oceano, Archiduque de Austria, duque de Borgonia, de Brabante, y de Milan, Conde de Barcelona, de Flandres y de Tirol, señor de Vizcaya y de Molina, duque de Athenas, y de Neopatria, conde de Rossellon, y de Cerdeña, marqués de Oristan y Gociano. Por quanto vos fray Luys de Granada dela orden de sancto Domingo, segū por vuestra parte nos ha sido referido, teneis escritos y cõpuestos algunos libros en Latin y en Romance de doctrina prouechosa, los quales desleays hazer imprimir poco a poco: por tanto nos fezistes suplicar muy humilmente fuẽstemos seruidos daros licencia para ello en los nuestros reynos y señorios dela corona de Aragon, con prohibiciõ que ningū otro por tiẽpo y espacio de diez años los pudiesse imprimir, ni hazer imprimir, ni vender, ni llevar los a vender de otras partes en los dichos nuestros reynos y señorios de la corona de Aragon, sin vuestra licencia, orden, y comission, o de quiẽ vuestro poder viuiere, siẽdo primero los dichos libros vistos, examinados y aprouados, cõforme a los decretos del sancto Concilio Tridẽtino, y como mas nos pareciesse, y no de otra manera. Y nos arendiendo lo sobre dicho, auemos tenido por biẽ cõceder a vuestra peticiõ en la manera infra scripta. Porẽde cõ tenor de las presentes, de vuestra cierta sciencia y real authoridad, deliberadamẽte y cõsulta, Damos licẽcia, pei misõ & facultad a vos el dicho fray Luys de Granada, y a quiẽ vuestro poder tuuiere, que por tiẽpo de diez años, contaderos del dia presente & infra scripto en adelante, podays imprimir, o hazer imprimir en qualesquier ciudades, villas & lugares de los dichos nuestros reynos y señorios de la corona de Aragon, al impresor, o impresores que quisieredes, los dichos libros q̄ teneys escritos y cõpuestos, en Latin, o en Romance, o qualquier dellos. Cõ esto empero, q̄ antes que se impriman sean traydos a este nuestro sacro supremo y real Consejo, para q̄ los mandẽmos ver y reconocer, y vistos, reconocidos & aprobados, y no de otra manera los podays imprimir y hazer imprimir. Y despues de impresos quereays q̄ asy mismo se traygã al dicho Consejo.

jo, para q̄ se comprueue cō los originales q̄ aueremos mandado examinar, y se-
 rá aprobados: los quales y rá rubricados de mano de nuestro lugarteniente de
 prothonotario, o de algũ otro secretario nuestro, o escriuano de mandamien-
 to, por ver si estarã cōformes cōellos: y vistos y cōprobados se os de licencia
 para los veder. Prohibiẽdo, segun que cōlas presentes prohibimos y vedamos
 q̄ ninguna otra persona los pueda imprimir, ni hãzer imprimir, ni llenar im-
 presos de otra parte a los dichos reynos & señorios, sino vos el dicho fray
 Luys de Granada, o la persona, o personas q̄ vuestro poder tuuierẽ, por tiẽpo
 de los dichos diez años, sopena de doziẽtos florines de oro de Aragõ, y perdi-
 miento de moldes & libros dmidrera en tres yguales partes, vna a nuestros
 reales cofres, otra para vos, y otra para el acusador. Mandando con el mismo
 tenor delas presentes dela dicha nuestra cierta sciẽcia y real authoridad, a qua-
 lesquier lugar reniẽtes y capitanes generales, regẽtes la cancelleria, regente el
 officio y portantes vezes de general gouernador, alguaziles, porteros, vergüe-
 ros, y otros qualesquier officiales y ministros nuestros mayores y menores,
 en los dichos nuestros reynos & señorios dela corona de Aragon, cõstituidos
 y cõstituidos, y a sus lugarteniẽtes y regentes los dichos officios, so incor-
 rimiento de nuestra ira & indignaciõ y pena de mil florines de oro de Aragõ
 de los bienes del q̄ lo contrario luziere exigideros, & a nuestros reales cofres
 aplicaderos, que la presente nuestra licencia y cõcesion, y todo lo en ella cõ-
 tenido, tẽgan, guarden y obseruen: tener, guardar, y obseruar hagan, sin cõ-
 tradicion alguna, si nuestra gracia les es chara: y demas de nuestra ira & indi-
 gnacion, en la pena sobredicha dessean no encorrer. En testimonio de lo qual
 mandamos despachar las presentes cō nuestro sello real comũ en el dorso sella-
 das: Dada en Madrid a xxiiij dias del mes de Setiembre, año del nascimiento
 de nuestro Señor, de mil y quinientos setenta y dos.

YO EL REY.

*¶ Dñs Rex mandauit mibi Didaco Talayero Vis. per don Bernardũ Vice-
 cancellarium, comitem generalem thesaurariũ, Loris, Sentis, Sapena, &
 Campi, Regentes Cancellariam, & me pro conseruatore generali.*

*Vidit don Bernardus Vicecanc. Vidit Loris Regens:
 Vidit Comes generalis thesaurarius. Vidit Talayero pro cõseruat. gnali.
 Vidit Sentis Regens. Vidit Sapena Regens.
 Vidit Campi Regens.*

¶ Tassa hecha por el Consejo Real.

YO Gonçalo Pumarejo secretario del Consejo de su Magestad, doy fee que
 los Señores del Cõsejo de su Magestad, tassarõ vn libro intitulado R he-
 torica Ecclesiastica, que cō licencia de su Magestad hizo imprimir fray Luys de
 Granada dela ordẽ de sancto Domingo, a tres marauẽdis el pliego en papel, y a
 este precio y no mas le dierõ licencia para le poder veder: con que antes que le
 venda, haga imprimir esta tassa al principio del dicho libro, en fe dello qual pa-
 ra q̄ dello conste da esta firmada de mi nombre, fecha en Madrid, a 4. de Abril
 de 1576 años.

Gonçalo Pumarejo.

EL REY.

Por quanto por parte de vos fray Luys de Granada dela orden de sancto Domingo, nos ha sido hecha relacion, que vos aueys compuesto vn libro intitulado Rhetorica Ecclesiastica, q̄ trata dela manera del predicar, suplicádonos que teniendo consideracion a lo que en ello aueys trabajado, y ala utilidad y prouecho, q̄ dello se sigue al seruicio de nuestro Señor: y a q̄ esta visto y approuado por los del nuestro Cōsejo, os diessemos licēcia y mādassemos, que vos o la persona, o personas q̄ vuestro poder huuiessen, y no otras algunas le puedā imprimir ni vèder en estos nuestrs Reynos ni traerlo a vèder de fuera dellos, o como la nuestra merced fuesse, y nos tuuimos lo por biē. Y por la presente os damos licēcia y facultad, y mādamos que vos, o la persona, o personas, q̄ vuestro poder para ello huuiere, y no otras algunas puedā imprimir y vender, ni imprimā ni vendan el dicho libro en nuestrs reynos por tiēpo de seys años, contados desde el dia dela hecha della en adelāte, sopena q̄ qualquier personas que sin tener vuestro poder lo imprimirē, o lo hizieren imprimir, y le vendēren, o hizieren vender, pierdan toda la impresiō q̄ hizieren o vendieren, y los moldes y aparejos cō que lo hizieren, y mas incurran por cada vez que lo cōtrario hizieren en pena de cinquenta mil marauedis: delo qual la tercia parte sea para nuestra camara y fisco, y las otras dos por mitad para el juez q̄ lo sentēciare, y el denunciador. Y mādamos que cada pliego de molde deste tratado, se veda al precio que por los del nuestro Cōsejo fuere tassado: a los quales y a los presidentes y oydores de las nuestras audiēcias, alcaldes agūaziles dela nuestra casa, corte, v chācillerias, y a todos los corregidores, asistente, gobernadores, alcaldes mayores y ordinarios, y otros juezes, y justicias quales q̄r de todas las ciudades, villas, y lugares delos nuestrs Reynos, y señorios, assi a los que agora son, comō a los q̄ serā de aqui adelāte, mandamos que vos guarden y cūplan esta nuestra vedula y merced, que assi os hazemos: y contra el tenor y forma della, ni delo en ella cōtenido, no vayā, ni passen, ni consientan yr ni passar por alguna manera. Hecha en el Pardo a 4. dias del mes de Março de 1576. años.

YO EL REY.

Por mandado de su Magestad.

Juan Vazquez.

I
D^O DE RHETORICAE
ARTIS ORIGINE.

Caput. I.

V M M V S I L L E
rerum omnium conditor & moderato-
r D E V S, qui omnia fecit
in numero, pōdere, & mēſura, ſic
naturam humanā inſtituit, vt in
ea & diſciplinarum omniū, & vir-
tutum ſemina animis noſtris in-
generaret: quæ nos poſtea partim
diuina ope, partim induſtria atq;
labore noſtro adiuti, excolerem⁹,
& ad ſuum finem perducerem⁹.

E
Atque vt religionis cæterarumq; virtutum moralium officia o-
mittamus (quarum in mentibus noſtris ſemina cum ipſa natura
orta ſunt) quid tam proprium rationali creature, quàm ratioci-
nari, ac diſputare, & fidem dicendo facere? Ipſa tamen ratio atq;
diſciplina ratiocinādi atq; argumentandi artem excogitauit, &
variã præcepta inuenit: quibus, quod naturæ inſtinctu atq; be-
neſicio ſine doctore agimus, arte atq; doctrina accuratius agere
mus. Nec hoc ſolum in diſciplinarum atq; virtutum ſtudio, ſed
F in cæteris quoque artibus, quæ ad corporis cultum pertinent,
locum habet. Initio nanque mūdi homines neceſſitate vrgen-
te atq; docente, cementariorum, fabrorum, & ſarcinatorum of-
ficij ſungebantur: poſtea tamen ſtudio atq; diligentia, harum re-
rum artes inuentæ ſunt, quibus hæc ipſa, quæ tunc natura ſola do-
cente, minus perfectè fiebant, longè perfectius & exactius fie-
rent. Vnde illa ab omnibus recepta ſententia manauit, arte per-
fici & conſummati naturã: illa enim initium peperit, hæc verd
conſummationē & veluti formã rebus addidit, extremamq; illis
manū appoſuit. Quocirca veriſſima illa Fabij ſententia putan-
da eſt, qua nihil dicit eſſe perfectum, niſi vbi natura cura iuue-
tur. Cum igitur perſuadere, & fidē contradicentibus & reluctan-
tibus dicendo facere, & in ſuam ſententiam adducere, rudes etiã
A homines

homines natura docente faciant, ars etiam dicendi à sapientissimis hominibus excogitata est, qua id absolutius & commodius fieri posset. Cum enim hoc rudes & indocti homines imperfectè & indecorè faciant, alij autem peracuto ingenio & doctrina singulari præditi, ornatissimè, & appositissimè, & cum quadam dignitate faciant, vtrorumq; dicendi rationem primi huius artis inuentores diligentissimè obseruarunt, & hac obseruatione, bene dicendi artem excogitarunt. Nam & qui præclare à natura ad dicendum instructi sunt, & qui pessimè etiam dicunt, nō vulgarem huiusmodi obseruationibus materiam præbent. Ex illis enim virtutes, quas imitari: ex his verò vitia, quæ fugere debeamus, auditor minime stupidus colligere poterit. Vnde nō in eleganter disertissimus quidam concionator, rudè huius officij tyronem de ratione restè concionandi interrogantem, ad pessimū quendam concionatorem audiendum remisit, & modū, quo ille concionabatur, diligenter annotare præcepit, nihilq; profusorum quæ ille gessisset agere cōsultuit: atq; ita demū fieri posse, vt præclarus dicendi artifex enaderet, si omnia illius vitia itudiose caueret. Hac autem ratione primi oratorij artis scriptores dicendi peritos & imperitos audiendo, artis præcepta inueniunt. ¶ Hoc autem ante Ciceronem eloquentiæ parentem cumulatissimè præstitit Aristoteles. De quo sic idem Cicer. ait: *Rhet. vet.* Veteres quidem scriptores artis vsque à principe illo atque inuentore Tytia repetitos, vnum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquista cura perspicuè conscripsit, atq; enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes qui quod illi præcipiant velint intèlligere, ad hunc, quasi ad quendam multò commodiorem explicatorem reuertatur. Atq; hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: vt ceteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis Philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt (sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat) tamen per multa nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atq; alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Hactenus

Cicero.

De Rhe-

D De Rhetoricæ artis vtilitate & necessitate. Cap. II.

HIS AVTEM QVÆ diximus, satis liquet, eos, qui ad populum concionantur, plurimum Rhetoricæ artis adminiculo iuvari posse. Cùm autem aliarum artium studia ad pleniorẽ sacræ Theologiæ intelligentiam necessaria esse credamus, cur non etiam bene dicendi artem ad concionandi officium feliciter tractandum arripiamus? Cõstat enim Theologos nostros iã pridẽ vocasse ancillas ad arcẽ, hoc est, philosophiam omnem, rationalem, naturalem, ac moralem ad sacræ Theologiæ obsequium & stabilimentum attulisse. Gloriat̃ & nostro seculo Hieronymus Vidas poëta clarissimus, quòd sordidas Gentilium poëtarum musas ad Iordanem fluvium adduxerit, easque ab omni spurcicia, quam à Gentilium Poëtis traxerunt, vndis Iordanicis expurgasse, & Evangelicæ historiæ, diuorumque laudibus celebrandis consecrassẽ. Quæ cum ita sint, cur quæso Rhetoricen, hoc est, bene dicendi artem ab Aristotele scientiarum omnium antistite, cæterisque sapientissimis viris summo consilio excogitatam, multisque posterorum accessionibus auctam & locupletatam, non ad concionandi officium accommodabimus? Si enim qui in Philosophiæ & Theologiæ studijs atque disputationibus versantur, Dialecticam artem prius sibi comparant, cuius præceptis instructi, & argumentari, & argumentis respondere, & fidem dicendo facere commodius possint: non minus Rhetorica perdiscenda est, qua populo quæ volumus, suadere possimus, hoc est, non modò ita dicere, vt vera esse quæ dicimus, credat: sed (quod est difficilius) vt quæ vera & honesta crediderit, exequatur. Quocirca si nemo in Philosophicis & Theologicis disputationibus cum laude versari poterit, nisi disputandi arte instructus sit: ita vix quisquam nisi vel diuino spiritu afflatus (quod Prophetis & Apostolis contigit) vel felicissimo ingenio & ad dicendum appositò natus sit (quod rarissimis contigit) sine huius artis præsidio felix esse in concionando poterit: vel certè multò ornatius atque commodius munus hoc administrabit, quisquis

diligenti huius artis studio fuerit adiutus. Quocirca non immerito multorum concionatorum accusanda negligentia est, qui sine huius artis præsidio ad hoc officium accinguntur. Vehementer enim indignum esse iudico, pulcherrimum hoc munus, maximeq; in Ecclesia necessarium, omniumq; difficillimum, absq; vlla institutione & dicendi ratione tractari: cum ne artes quidē sedentariæ, nisi præuia institutione atq; disciplina exerceri commodē valeant. Quod quidem in causa esse puto, vt inter tā multos concionatores, quibus templa vbiq; perlonant, vix vnus aut alter inueniatur, qui aptē, copiose, atq; ornate dicat: multoque pauciores, qui improbos homines ad veteris vitæ penitentiam, & virtutis studium dicendo traducant.

Quia verò huius ego rei parum idoneus testis sum, nonnulla clarissimorum autorum exempla in medium proferam: atq; in primis grauissimi Philosophorum omnium Plutarchi: qui de hac dicendi facultate in Politica sic ait: Non rhetoricam suaden- **B**
di opificem, sed adiutricem esse debemus existimare. Qua ratione illud est corrigendū Menandri, Mores dicentis sunt, qui persuadent, non oratio. Re enim vera vtrunque est, quod rem efficit: mores nimirum atq; oratio: nisi quisquam dicere velit, nauē a gubernatore dumtaxat dirigi, non a clauo quoque: & equitem esse, qui equum in giros verset, non etiam frænum: item ciuitatem quoque oratorum vita & moribus regi, non & oratione: nepe qua veluti gubernaculis ac fræno vtantur, quibus maxime versatile animal homo (vt Plato inquit) tanquam è puppi regatur atque versetur. Homo certè priuatus de veste atque habitu populari ciuitatem regere, multitudinis moribus modum facere nunquam poterit, ni oratione & eloquentia præditus sit, qua vna suadeat, afficiat, flectat, ducatq; multitudinem. Lupum qui **C**
dem aiunt auribus teneri non posse: populum autem inde maxime duci oportet. Hactenus Plutarchus. ¶ Hanc autem aptæ orationis vim atque potētiam appositissima similitudine declarat

Demet. Demetrius Phalereus, armis eam & ferro comparans. Quātum enim in bello valerit ferrum, tantum dicebant in Rep. valere orationem. Illic enim res geritur viribus, hic persuasione. Hinc

Val. Ma. Pyrrhus Epirotarum rex dicere solebat, plures vrbes additas suo imperio oratione. Cyneę oratoris ac legati, quàm suis armis, vt Valerius Max. autor est.

*. I.

¶ Sed inter has tamen insignium virorum laudes, adijciam quid de hu-

De huius artis vtilitate atq; præstantia disertissimus Rhetorum Fabius dicat. Primum enim quorundam orationem commemorat, qui hanc artem maledictis incessabant, deinde verò eius defensionem & insignem vtilitatem & dignitatem exponit his verbis: Sequitur quæstio, an vtilis Rhetorice: nam quidam vehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum, in accusationem orationis vtuntur orandi viribus: Eloquentiam esse, quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interrim boni, consilia ducantur in peius: nec seditiones modò, turbæque populares, sed bella etiam inexpiabilia excitentur. Quo nomine & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam fuisse aiunt, & Athenis quoque (vbi actor mouere affectus verabatur) quasi recisam orandi potestatem. Huic igitur calumniæ sic Fabius respondet: Hoc sanè modo, inquit, nec duces erunt vtilis, nec magistratus, nec medicina, nec deniq; ipsa sapientia: cum in his qui Philosophorum nomine malè vtuntur, grauissima nonnunquã flagitia deprehensa sint. Cibos aspernemur, attulerunt saepe valetudinis causas: nunquam tecta subeamus, super habitâtes aliquando procumbunt: non fabricetur militi gladius, potest vti eodem ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita, & (ne terrenis immorer) Solem, Lunamq; præcipua syderum, aliquando etiam nocere? Nonne perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula inuentibus, laudem vitæ potiorē esse persuadet? Nec verò Lacedæmonij, aut Athenienses me magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quē summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec vrbiū cōditores reor aliter effecturos fuisse, vt vaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta voce commota: nec legum reptores sine summa vi orandi consequutos, vt se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa vitæ præcepta, etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in vtranque partem valent arma facundia, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene vti licet. Verum hæc apud eos forsitan quærantur, qui summam Rhetorices ad persuadendi vim retulerunt. Si verò est bene dicendi scientia (quem nos finem sequimur) vt sit orator in primis vir bonus, vtilem certè esse eam confitendum est. Et Hercle Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus,

malibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præstantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere acquisita extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas, citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo corpore vestiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuiò ferè victus, circa quæ omnia vultus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusque nos socios esse cum Dijs immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis desse cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quamdam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiã reponere in hymæalimta, & opera quædam nobis inimitabilia (qualia sunt cerarum, ac mellis) efficiere, nonnullius fortassè rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atque irrationabilia vocantur. Deniq; homines, quibus negata vox est, quantum adiuuat animus ille cœlestis? Quare si nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum esse cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstent? Nonne pulchrum vel hoc ipsum est, ex cõmuni intellectu verbisq;, quibus vtantur omnes, tantũ assequi laudis & gloriæ, vt nõ loqui & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare videaris? Hactenus Fabius.

Quod si quis hæc testimonia, quoniam Ethnicorum hominum sunt, parui facienda putet, in Ecclesiæ columnas & clarissima mundi lumina, nempe sanctissimos Doctores Latinos patriter & Græcos, oculos conijciat, videbitque nullam in eorum scriptis eloquentiæ partem defuisse. Quæ de re Ioannes Angelus Episcopus Ciceritrensis in Ecclesiasticæ historiæ præfatione, quam is modò latinam fecit, sic ait: Quid de veterum Græcorum scriptis statuemus, qui & acutè ad veritatis disquisitionem, & copiosè ad mentes hominis flectendas sacra Dei eloquia explicauerunt? Nemo enim opinor est adeò à ratione auersus, qui non illis summam eloquentiam tribuat. Quis enim Chrystostomum, vel verbis disertior, vel crebrior sententijs, vel numeris & tota orationis circumscriptione iunctior? Aureũ flumen Aristotelem olim fudisse dixit Tullius: nos verò Chrystostomum ex aureo ore aureum & diuinum orationis flumen funde-

Ioa. Ang.

De Chrystost.

D fundere merito dicamus. Cuius verba ad eum propria, leniterque fluentia, ut nihil nitidius dulciusve: cuius sententia ad eum sapientes, ut diuinitus ad eum delata, non humana indole inuenta videantur: cuius structura verborum sic conclusa, ut non longo anfractu, qui parit obscuritatem, sed ambitu circumscripta terminato incedat. Nihil in eo, quod non praestantis eloquentiae tanquam effigiem representet. Quod si ita aliena lingua loqueretur, ut loquitur sua (quod vel vix, imò ne vix quidem fieri potest) tum ut iam paucis, ita tum plerisque omnibus eius diserta oratio excitaret admirationem. Quis Basylio magno in polienda oratione exquisitior, in amplificanda uberior, in toto dicendi artificio limatior? Cum deterret à vitijs, nemo commotior: cum ad virtutem incitat, nemo ardentior: cum res ob oculos ponit, nemo ut ita dicam, pictior.

E In eo & nervi sunt ad convincendum, & mira ad leniendum suavitas. In quacunque partem orationem ita facile torquet, ut in rebus grauioribus altius in dicendo se tollat, & incitatius feratur, in tenuioribus leniter & placide fluat, & non nihil de contentione remittat. Quem sanè quidam vir eruditus non veritus est Christianum Demosthenem appellare. Quid Gregorium Nazianzenum hoc loco commemorem? quis aliquando pugit acutius, quis orationem arctius colligat. Quae in oratione soluta Thucydidis imitator, in carmine Homeri æmulus rectissime dixeris. Nam in oratione breuis & cōpressus est. Verborum numerum (sic Tullius de Thucydide) sententiarum numero cōsequitur. Non vagum in eo orationis genus, sed cōstrictum numeris, non longius excurrens, sed breui circuitu definitum apparet. Carmine plenum & græde fundit, sententijs Christi locuples, verbis Homeri disertum. Quare siue solutum orationis genus & liberum, siue (ut Poetarum mos est) numeris paulò restrictius sequitur, semper magnus, semper in dicendo excellens videtur. Qua verò is auaritate studijs eloquentiae operam dederit, ipse in oratione funebri super Caesarij fratris obitu explicat, cum illum ait Philosophiae perdiscendae gratia Alexandria petiuisse, se verò (ut eius verbis utar) oratoriae artis amore inflammatum, in Palaestinae academijs tum florētissimis pedem fixisse. In cuius artis studio tantum profecit, ut Lybanicus Sophista clarissimus ea tepestate eius artis professor, à discipulis rogatus, quis illi dignus videretur, qui eius cathedram post mortem susceperet, Gregorius, inquit, ille, nisi Christianus esset. Erat enim idolorum cultor Lybanicus. Hac de Graecis scriptoribus.

De Basilio.

De Greg. Naz.

Gregori
Naz.

De Hieron.

Ex Latinis verò primum Hieronymum proferamus in me-
 dium, cuius tanta fuit in scribendo facultas, vt omnes propè elo-
 quentiæ numeros expleuerit. Quando in aciem cum hæreticis
 prodit, nemo pugnator, aut qui plus habeat lacertorum: quan-
 do respondet obrectatoribus, nemo feruidior, nemo acrior: quã-
 do res gestas narrat, nemo elegantior: quando funebrem oratio-
 nem instituit, nemo ad consolandum aptior, ad laudandum co-
 piosior: quando familiariter cum amicis & necessarijs per lite-
 ras colloquitur, nemo suauior, nemo comptior. Mirum est vi-
 dere, quo pacto in tota oratione, paria paribus, contraria rela-
 ta contrarijs, iam verba duplicata, iam iterata, iam breuiter cõ-
 mutata, sententias perpulchrè illuminent. Aut igitur pellatur
 Hieronymus, aut laudetur à Christianis eloquentia: ita tamen
 vt inde nos non nobis ipsis falsas gloriæ vmbas, quæ de repen-
 tẽ euanescent, aucupati, sed ad Ecclesiæ exædificationem, & ad
 veram Dei gloriam, cui omnis honos decusquẽ impertiendum

B

*Lact. li. 5**diui. inst.**De Cypriano.*

Diuo autem Hieronymo beatissimus Martyr Cypria-
 nus meritò copulandus est: cuius eloquentiam his verbis Lactã-
 tius Firmianus cõmendat. Vnus igitur præcipuus & clarus extitit
 Cyprianus, quoniam & magnam sibi gloriam ex artis ora-
 toriæ professione quæsierat, & admodum multa conscripsit in
 suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suauis, &
 (quæ sermonis maxima est virtus) aperto: vt discernere nequeas,
 vtrumne ornatior in eloquendo, an faciliior in explicando, an
 potentior in persuadendo fuerit. Hastenus Lactantius. Eiusdẽ
 verò Lactantij eloquentiam D. Hieron. vnice miratur, ipsumq;

*Idem li. 1.**De Lactatio.*

Tullianæ eloquentiæ flumen appellat. Qui initio statim diuina-
 rum institutionum his verbis eloquentiæ facultatem commen-
 dat. Multum, inquit, nobis exercitatio illa fictarum litium con-
 tulit, vt nunc maiori copia & facultate dicendi causam veritatis
 peroremus: quæ licet possit sine eloquentia defendi, vt est à mul-
 tis sæpè defensã, tamen claritate ac nitore sermonis illustran-
 da, & quodammodo differenda est: vt potentius in animos in-
 fluat & vi sua, & instructa religione, & luce orationis orna-
 ta.

* II.

¶ Sed nequis nos exemplis solùm sanctissimorũ Patrũ, non etiã
 ipsorũ testimonijs eloquentiæ causam agere putet, vnum Augu-
 stinum in medium proferam, qui. 4. de doctrina Christiana lib.

Aug.

MON

D non solum præcepta multa, quæ ad hanc artem pertinerent, tradidit, eaque multis exemplis illustrauit, sed eam quoque comendat his verbis: Cum per artem Rhetoricam & vera suadeantur, & falsa, quis audeat dicere, aduersus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem: ut videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, nouerint auditorem vel beneuolum, vel intentum, vel docilem proæmio facere, isti autem non nouerint? Illi falsa breuiter, aperte, verisimiliter: & isti ueraciter narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere potest, sed non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec uera defendere, nec falsa audeant refutare? Illi animos audientium in errorem mouentes impellentesque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardentem: isti pro ueritate lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquij, quæ ad persuadenda seu praua, seu recta valeat plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet ueritati, si eam mali, ad obtinendas peruersas uanasque causas, in usus iniquitatis & erroris usurpant? Sed quæcunque sunt de hac re obseruationes atque præcepta (unde fit illa, quæ facundia uel eloquentia nominatur) sepulchro ad hoc congruo temporis spatium, apta & conuenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam & ipsos Romanæ eloquentiæ principes non piguit dicere, quod hanc artem, nisi quis citò possit, nunquam possit omnino perdiscere. Hastenus Augustus. Cuius tam illustri testimonio non solum nouam hanc consilij mei rationem tueri poterò, sed gratiam quoque apud huius officij studiosos inire (apud eos præferim, qui varijs occupationibus distracti sunt) quod eos duplici molestia liberauerim: altera, euoluendi varia & perplexa Rhetorum præcepta, quæ illi magnis uoluntatibus tradiderunt: altera, eligendi ea potissimum, quæ instituto nostro essent accommodata: eum plurima illi ad ciuiles contouersias, in foro & iudicio tractandas excogitauerint: quæ ad nos minime pertinent.

§. III.

¶ Si quis autem artis obseruationem impedimento esse dicat, quò minus ex animo atque impetu diuini spiritus concitati dicere videamur, huic ego respòdeo, quod quemadmodum qui latinam linguam ex Grammaticæ præceptis addiscit, eum primum loqui aut scribere incipit, mentem quidem ad artis leges & præ-

& præcepta conijcit, ne quid contra ea faciat: vbi verò lōgo vsu A
 atque exercitatione rectè loquendi rationem assequutus est,
 iam tum non vt ante præcepta consulit, sed sola loquendi con-
 suetudine ductus, ex arte quidem, sed sine arte perfectè & inof-
 fense loquitur: ita hæc oratorix artis præcepta initio ardorem
 atque feruorem spiritus non nihil refrigerabunt: vbi tamen ars
 dicendi consuetudine in naturam quodammodo versa est, egre-
 gij artifices sic ex arte dicunt, quasi sola natura vi instructi di-
 cerent. Habitus enim ille multa exercitatione confirmatus (què
 Philosophi non multiplicem, sed simplicem qualitatem esse di-
 cunt) sic in naturam vertitur, vt à natura ipsa iudicis, non a-
 liunde ascitus esse videatur. An quisquam credat Diuo Chryso-
 stomo, Basylio, eiusque fratri Gregorio Nyssano, & Cypriano B
 (qui omnes & eloquentissimi fuerunt, & artificiosissime dixe-
 runt) impedimento artem fuisse, quò minus flagrantissimo stu-
 dio atque affectu Dei causam agerent, & homines ab improbi-
 tate ad iustitiam reuocarent?

Cæterum ne nihil sit in hac parte, cui oratio nostra nō occur-
 rat, illis quoque respondendum est, qui hoc præcipue nomine elo-
 quentix studia negligunt, quòd Diuum Hieronymum sciant di-
 ris plagis vapulasse, quòd Ciceronianus esset, non Christianus.
 Quauis autem idem Diuus Hierony. ad Rufinum scribens, hoc
 fuisse somnium dicat, meritò tamen illum vapulasse cōstemur,
 non quòd Ciceronianus esset, sed quòd ita se Ciceronis studio
 addixisset, vt sacrarum literarum studium (quòd incultus illi
 sermo horrorem pareret) prorsus negligeret. Quàm multa enim
 sunt in vita necessaria, quorum tamen immodicus vsus noxius C
 est? Quid enim magis ad vitam tuendam quàm cibus, & potus,
 & vitalis calor, & sanguis? Nihil tamen horum est, quod vbi
 modum excessit, non vel perniciem vel mortem afferat. Sic e-
 tiam & diuitias & honores appetere moderatè licet: quorum ta-
 men iammodicus amor, cum eò vsque hominem perducit, vt di-
 uinas leges earum causa violare non vereatur, nocentissimus
 est. Ad hunc ergo modum sic aliquem Ciceronis lectioni incum-
 bere, vt sacrarum literarum studia negligat, quis non meritò
 obiurgandum putet? Iure ergo D. Hieronym. hoc nomine vapu-
 lauit. ¶ Quòd verò nonnulli aduersus eloquentiam illud Apo-
 stoli afferunt, quòd is non in sapientia verbi, hoc est, nequaquã
 humanae eloquentiæ aut Philosophiæ disciplinis instructus, an-
 nunciauerit Christum: idem huic accusationi respondet, cum pro-
 tinus

Dtinus subdit, ne euacuetur crux Christi. Summa enim crucis Christi gloria extitit, quòd rudium piscatorum opera atque doctrina (qui nullis terrenæ sapientiæ disciplinis instructi erant) Diaboli aras euerterit, imperatorum potentiam atque scuitiam fregerit, & mundum imperio suo subiugauerit. Ne igitur hæc tanta gloria aliqua ex parte obscuraretur, non debuit utique Christi fides insigniū Philosophorū aut clarissimorū oratorū facundia propagari, ne hoc tantū opus magis terrenæ sapiētie, quàm omnipotentis Dei & crucis virtuti ascriberetur. Quia vero quòd quidam dicunt, infelices nostri seculi hæreticos solius eloquentiæ armis catholicam fidem impugnasse, hoc planè argumentum pro nobis est. Si enim tanta eloquentiæ vis est, ut impudentissima mendacia honestare dicendo possit, quanto magis verissima atque sanctissima catholicæ fidei dogmata eadem dicendi vis tueri, & fraudes atque impietatem hæreticorum detegere poterit: cum præsertim illi ea mente sint, ut omnia quæ rudi atque impolita oratione aduersus illorū blasphemias scribuntur, exhiberent, rideant, & ne lectione quidem digna putent. Hæc enim de causa eloquentiæ studia negligere, perinde est, ac si quis ferreis globis sulphureo puluere iactis, uti nos minime debere sentiret, quòd his armis Turcarum Rex magnam Christiani orbis partem sub imperium atque ditionem suam subiunxerit. Hæc enim de causa multo magis nos eisdem aduersus illam armis (quæ tantum habeant virium) pugnare debere certum est. Hæc de huius artis commendatione præmonenda esse duximus, partim ut quorundam obtreccationibus responderemus, partim etiam ut pius Ecclesiastes maiori se studio & alacritate huic disciplinæ traderet: quæ tantum illi opis ad munus suum feliciter exequendum præbere poterit. Nunc quoniam de artis commendatione satis dictum est, de artifice ipso, nempe Ecclesiaste, de eius studijs, moribus, & officij dignitate atque facultate pauca prius tradenda sunt, priusquam ad singularia artis præcepta veniamus.

De concionandi officio, & insigni eius dignitate, Cap. III.

VT AV.

T AVTEM ECCLESIA-A

stes ex his nostris lucubrationibus atq; adeo ex toto concionandi munere sibi alijsq; salutaris esse queat, visum est ante huius operis initium, documenta quædã præscribere, quæ huius officij candidatis non parum vtilitatis allatura sint. Inter ea verò, illud primum &

Officij dignitas.

omnium maximum sit: vt Ecclesiastes ante omnia, huius officij dignitatem & maiestatem penitus exploratã atq; perspectã habeat. Ea verò primum intelligi poterit ex eorũ dignitate, quibus hoc officium à Deo demandatum fuit: qui sanctissimi Prophetæ, ac deinde Apostoli Prophetarum filij extitere. Sed multò mirabilius est, quòd idem ipse Prophetarũ & Apostolorũ Dñs in mundum venire, & per se munus hoc obire dignatus sit. Multifariè enim, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nonisimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Hinc ipse de se filius ait. Ego in hoc nat⁹ sum, & ad hoc veni in mūdũ; vt testimoniũ perhibeam veritati. Et apud Esaiam: Et erunt, inquit, oculi tui videtes præceptorem tuũ: & aures tuę audient vocẽ post tergũ inuentis. Hæc est via, ambulate in ea. Et apud Ioẽlem: Et filij, inquit, Sion, lætamini in Dño Deo vestro, quia dedit vobis doctore iustitię. Ex quibus locis; alijsq; quæ longum esset recensere, apertè liquet, quãta huius officij dignitas sit: quãdo eius ministrũ & principẽ, ipsum Dei Filium, Verbum & Sapientiam Patris extitisse confitemur. Cui deinde Apostoli successerũt: qui primitias Spiritus accipientes, Ecclesiã doctrina sua

Hebr. 1.

Ioan. 19.

Esai. 30.

Ioel. 2.

2. Cor. 5.

Ministerij finis.

fundauerunt. Horũ enim est illa vox: Pro Christo legatione fungimur, tanquã Deo exhortate per nos. ¶ Nec ministrorũ modò dignitas, sed ministerij quoq; finis, ei⁹ dignitatẽ apertè declarat. Finis autè est, diuinæ maiestatis gloria, & pereutiũ animarũ salus: quas Euãgelicus cõcionator ex teterrimi draconis faucibus ereptas, ad sempiternæ felicitatis pascua trãsmittit: & id perficere studet, quod Christi Dñi mors & sanguis operatus est. Neq; hoc ingès beneficiũ in vnũ aut alterũ hominẽ, sed in omnes ad quos vox eius peruenerit, cõferre nititur. Itaq; si ex fine, rei dignitatẽ, vt par est, metiamur, nihil hoc fine maius, aut sublimius excogitari potest: vt illud etiã adiũgã, quod in omniũ ore versatur: nẽpẽ, bonũ quãtò cõmunius, tãtò esse diuinius. At concionũ fructus & vtilitas ad omnes homines quãm latissimè patet.

Certat

D Certat autem cum officij dignitate magnitudo meriti. Sic enim spiritualium rerum naturam conditor instituit, vt quæ essent dignissima & honestissima, parem cum dignitate vtilitatē & meritū haberent, si nō in hac vita, certē in altera: quod in hoc officio videre licet, in quo discernere nequeas, maior ne vtilitas, an dignitas sit. Quod passim sacræ literæ testantur. Hinc Iacob. Apost. Qui conuerterit, inquit, peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operit multitudinem peccatorum. Et Dominus in Euangelio: Qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum. Et Daniel Prophetæ, Qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hac verò de causa, eos Dominus sal terræ, lucē mundi, lucernam super candelabrum, & ciuitatem supra montem positam appellat. Deniq; ea est meriti & dignitatis magnitudo huic ministerio à Domino proposita, vt quemadmodum Virginibus atque Martyribus aureola quædam (vt appellant) in cælis reposita est (quæ in illis incorruptæ carnis virorem, in his verò inuictæ virtutis constantiam singulari quadam gloria remunerat) ita Doctoribus similis aureola & corona in cælo parata est: propterea quòd non modò ipsi virtutis & iustitiæ propositum tenuerunt, sed alios etiam ad simile virtutis studiū doctrinæ suæ ministerio excitarunt: quæ res inter clarissimas Precursoris Domini laudes numeratur: quòd videlicet multos filiorum Israël ad Dominum esset doctrina sua pertracturus.

Meritum.

Iacob. 5.

Matt. 5.

Daniel. 12.

Matt. 5.

Aureola.

Luc. 1.

De huius muneris difficultate. 30

Cap. IIII.

E

VERVM, CVM ITA NATURA comparatum sit, vt nihil in rebus sublime atque magnificum sit, quod non etiam sit arduum atque difficile: tantum certē in hoc munere (si vtiliter & rectē tractari debeat) difficultatis, quantum dignitatis & vtilitatis est. Cùm enim præcipuum concionatoris officium sit, non modò pios doctrinæ pabulo sustentare, sed improbos etiam à sceleribus & improbitate reuocare: & nō modò currentibus calcar addere; sed ad cursum iacentes atque dormientes in-

tes incitare: atque postremò non modò viuentes in vita gratiæ **A**
 doctrinæ ministerio conseruare, sed mortuos etiam in peccato
 eodem ministerio ad nouam vitam traducere, quid hoc studio
 & conatu difficilius? Pugnât enim aduersus hoc collapsæ naturæ
 vis & potentia: quæ communis peccati tabe infecta, procliuus in
 vitia est. Pugnât deprauata, ne dicam inueterata, multorû con-

*Seneca in
 Epistol.*

luetudo: cuius tanta vis est, vt Seneca dicat: Ne vniuersa quidem
 Philosophia, etiam si in hoc omnes vires suas aduocet, duram iâ
 & veterem ab animo extrahet pestem. Quid hîc mundum in ma-
 ligno positum commemorem? Quid sceleratorum hominû, in-
 ter quos necessariò viuendum est, contubernia, exempla, consi-
 lia, iniurias, contumelias, fraudes, & subdolas adulationes refe-
 ram? Quid antiqui serpentis vires, astus, insidias, variasq; nocen-
 di artes atq; tentationes oratione recenscam? An non satis con-
 stat verum esse, quod in lib. Iob scriptum est, Obstetricante ma- **B**

Iob. 26.

nu eius (nempe Dei) eductus est coluber tortuosus? Quæ enim
 alia nisi omnipotentis Dei manus, ad tortuosum hunc colubrû
 (qui caudæ suæ voluminibus improborû animas stringit) foris
 protrudendû, sufficiens esse valeat? Dû enim fortis armatus cu-
 stodit atrium suum, nisi fortior illo superueniat, qui arma eius
 auferat, & spolia distribuât, dictu mirum est, quanta pace atriu
 suum custodiat, & vincos suos retineat. Ita enim omnes sensus
 atque aditus, per quos lumen aliquod illis affulgere possit, clau-
 dit & obstruit, vt mirabili quadam & abstracta ratione videntes
 non videant, & audientes non audiant, nec intelligant. Neque
 verò exiguo nobis impedimento est vtriusque fortunæ siue ad-
 uersæ, siue secundæ conditio. Dum enim illa vehementer pre- **C**

Luc. II.

mit, nihil audiunt homines, nisi quod illorum inopiam & labo-
 rem leuare possit: quod filijs Israël in Ægypto oppressis euenit,
 qui Moïsi verba ex ore Domini, propter operum quibus preme-
 bantur angustiam, audire noluerunt. Vbi verò secundæ fortunæ
 aura spirare, & ad votum omnia fluere incipiunt, sic humani cor-
 dis angustia successibus impletur & intumescit, vt ad omnia fe-
 rre alia obsurdescat. Quam rem D. August. & experimento didi-
 cit, & his verbis exposuit. Ego cum amatores seculi huius in-
 tueor, nescio quando possit esse ad eorum animos sanandos op-
 portuna prædicatio: quando enim res huius mundi velut prospe-
 ras habent, fastu suo respuunt salubres monitiones, & quasi anni-
 lem reputant cantilenam: quando autem aduersis anguntur, ma-
 gis conantur euadere vnde ad præsens anguntur, quam capere vnde
 decu-

August.

de cu-

D decurentur. Sed vt multa breui oratione complectar, tam ingēs & arduum opus est, hominem à peccati seruitute ad Dei obsequium reuocare, vt D. Greg. dicat: Si inuisibilia pensamus, nimirum constat, quia maius est miraculum, prædicationis & orationis solatio peccatorem conuertere, quàm mortuum carne suscitare. His igitur argumētis intelligere Ecclesiastes facile poterit, quàm ingens prouincia sibi demandata, quantumq; onus humeris eius impositum sit: quantoq; studio contendere debeat, non modò, vt parem huic difficultati animum studiumq; adhibeat, sed vt multò magis, qua se erga Deū pietate, reuerentia, animiq; submissione gerere debeat: vt diuina bonitas & prouidētia, quæ ferè inferiorum causarum ministerio cuncta operatur, eo tantumquam idoneo instrumento, ad hoc tantum opus uti velit. ¶ Hinc etiam intelliget, si non suam, sed Domini sui gloriam, & animarum salutē querit, quātò magis negotiū hoc orationibus, quàm sermonibus: lachrymis, quàm literis: lamentis, quàm verbis: & virtutum exemplis, quàm rhetorum præceptis vrgere debeat.

De puritate & reſtitutione intentionis in
Ecclesiastes. Cap. V.

F

LIA QVOQVE NON minor fortasse in hoc opere difficultas est, quæ non minus cœlesti ope indiget: nempe intentionis puritas & reſtitutio, quam Ecclesiastes in huius muneris functione retinere debet: hoc est, vt sui suorumq; cōmodorum, atq; honoris oblitus, in solam Dñi sui gloriā, & animarū salutē tota mēte defixus sit: illā solā intueatur, illam capet, illam cogitet, illam semper ob oculos habeat, nec vnquā ab illa ad se mentē conuertat. Indignissimū enim est, cum de summi cōditoris gloria, & sempiterna animarū siue vita, siue morte agitur, vt homo tantarū rerū momēta negligens, solā gloriolæ suæ rationem habeat, magisq; hanc inanem rumusculi popularis aurā periclitari (si minus auditoribus grata sit eius oratio) quàm Dei gloriā, & animarū salutē sentiat. Quis verò adeo sui amans, & Dei negligens erit, quē huius tantæ peruersitatis & diuini contemptus non pudeat, si fortè hanc affectuum suorum prauitatem in pectore suo animaduertit? Armenia clarissima

Intentio.

rifsima fœmina (vt Franciscus Senenf. memorat) cùm à Cyri cō A
 uiuio domum rediens, Cyri pulchritudinem cunctis laudanti-
 bus, interrogata à viro fuisset, quid de Cyri dignitate sentiret, re-
 spondit: A te mi vir, oculos nunquam deflexi: itaq; qualis alieni
 viri forma sit, prorsus ignoro. Si igitur fœmina hæc nefas esse
 putabat, in alium, quanuis Regem, forma præstantem oculos
 conijcere, quantò detestabilius erit, cùm de Dei gloria, & sum-
 ma hominum felicitate agitur, hac prorsus neglecta, de sola glo-
 riola sua (quæ umbra citius euanescit) sollicitum esse? Cùm Heli
 4. Reg. 4 seus Propheta pũero suo, quem cum baculo ad mortuum puerũ
 mittebat, præcepisset, vt accinctis lumbis, quanta posset celerita-
 te accurreret, nec illi resalutandi, aut respondendi occursanti-
 bus & salutantibus facultatẽ tribuisset: quid aliud quæso innue-
 re voluit, quàm eos, quibus hæc à Domino cura demandata est, B
 vt mortuas in peccato animas, diuinæ seueritatis & iudicij bacu-
 lo ante oculos posito, ad iustitiæ vitam renocent, ad eò in hoc tã
 præclarum & ingens munus intentos esse debere, vt omnium a-
 liarum rerum vel necessariorum oblici, hoc vnũ agant, hoc vnũ
 cogitent, in hoc vnũ dies noctesq; intenti sint, nec vllius ter-
 renæ rei cõmercio ab hoc studio auocentur: quò videlicet mu-
 neris amplitudini, par quòq; ministri cura & diligentia respon-
 deat. Si enim pater aliquis, enitenti filix & ob difficultate in par-
 tus periclitanti, ad medicũ accersendũ properaret, num is hoc
 tempore populares ludos, aut similia ludicra spectare, aut ad ea
 animũ aduertere posset? Cùm igitur officij nostri sit, non peri-
 clitancia hominum corpora, sed animas pretioso Christi sangui-
 ne redemptas, ab ipsis æternæ mortis faucibus eripere, & in mor-
 tali vitæ reddere: quid esse magis præposterum atq; detestandũ C
 potest, quàm hoc tanto munere fangente in ad inanissimæ glo-
 riæ suæ fumum oculos conuertere?

Cæterum, quanuis hoc ad eò damnabile sit, vt vix vllis ver-
 bis tantæ rei indignitas amplificari possit, difficillimum tamen
 Honoris app. tus est, in hanc foueam non incidere. Hæc enim intentionis puritas
 (quam ab Ecclesiaste requirimus) potentissimum intra præcor-
 dia nostra hostem sibi aduersantẽ, videlicet honoris & propriæ
 excellentiæ appetitum habet: qui in plerisque hominibus ad eò
 vehemens est, vt insitus à natura vitæ amor, & carnalis cõmer-
 cij cupiditas (quam Theologi inter cæteros corruptæ naturæ af-
 fectus dominari dicunt) ac cæteræ deinde cupiditates huic ho-
 noris & gloriæ appetitioni cedat. Quàm multos enim quotidie
 cerni-

Dcernimus, vitam (qua nihil in rebus humanis homini charius est) in summum discrimē adducere : imo & mortem oppetere, ne vllam honoris iacturam patiantur? Quàm multos, qui illibatam carnis pudorem, non tam diuini timoris, quàm humani dedecoris metu conseruant? Nec verò multis, ad huius affectus vim atq; tyrannidem explicandam opus est. Res gestas omnium tēporū homo sibi ante oculos ponat, omnes orbis terrarū vastationes cōsideret: & quæ bella Alexander Magnus, Iulius Cæsar, ceteriq; Romanorum, aliarumq; nationū Reges & Imperatores susceperint, & quotidianas item hominum pugnas inspiciat: facileq; deprehendet, omnes ferè has flammās ab huius cupiditatis igne excitatas. Quòd si parū externis testimonijs credit, se ipsum introspiciat, affectus suos scrutetur: & quantam vim hic morbus habeat, facile deprehendet. Hæc autem generis humani tabes intentionis puritatē, quam ad hoc munus integrè obeundum requiri diximus, magnopere inficit. Hic enim affectus tantò est vehementior, tantò est honor & gloria maior, & ad plures permanat. At eximij concionatoris gloria, non modò eius ciuitatis, in qua degit, sinibus continetur, sed ad exterās etiam nationes & regna peruadit. Sic audimus, Romæ, aut Mediolani esse concionatorem quendam præstantissimum, qui plurimum dicendi facultate cæteros antecellat. Neque verò hæc corporis virium & fortitudinis fama est, qua à multis etiam brutis lōgè superamur: nec diuitiarum & formæ gloria, quæ fluxa & fragilis est: sed ingenij, dexteritatis, eloquentiæ, liberalis eruditionis, atq; adeò probitatis, quæ in egregij concionatoris oratione elucere debet. Quæ quidem gloria quantò dignior atque præstantior, tantò cupiditas nostra gloriæ auida ardentius in eam rapitur & concitatur. Quid verò de metu ignominie dicam, qui initio dicendi ita quorundam mentes obsidet, vt corporis etiam membra soluantur, & tremant genua dicturis, nec vlla ratione hunc à se metum excutere possint? Vnde autem hic adeò impotens affectus, nisi ex ignominie metu & periculo, qui tunc dicturis impendet, proficiscitur? Vnde verò ingens hic metus ignominie, nisi ex immodica gloriæ cupiditate nascitur? His igitur duobus affectibus occupata & oppleta mens, quem in animo locum relinquet, vt in vnam Dei gloriam, & animarum salutem, omnimete & studio, spretis omnibus alijs, defixus sit? Lique igitur ex his, quàm non sit facile, hanc intentionis puritatem in hoc munere obeundo retinere, nisi illam concionator à Deo multis la-

chrymis, multaq; vi precum, & virtutum meritis tanquam rarū **A**
 aliquod & singulare eius donum impetrare contendat. Et ne si
 hoc quidem studiosè ac deligenter fecerit, ab huius labis pericu-
 lo se prorsus immunem credat: semper enim in hac parte suspe-
 ctus sibi esse debet. Vt enim sapienter D. Greg. ait, sæpe mens
 sibi mentitur, & fingit de bono opere amare quod non amat, de
 mundi autem gloria non amare, quod amat. Huius autem inten-
 tionis periculum idem vir sanctus illa beati Iob verba explanas,
 Si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, exponit his
 verbis: Sed sunt nonnulla, quæ sciri à nobis facilè nequeunt, etiã
 cum geruntur. Sæpe officium prædicationis assumimus, vt per
 hoc fraternæ utilitati seruiamus: sed nisi placeant illi, cui lo-
 quimur, nequaquã libenter accipitur, quod prædicamus. Cumq;
 placere mens vtiliter studet, ad amorem laudis propriæ desinit
 turpiter: & quæ à captiuitate vitorum alios curabat eruere, ipsa **B**
 suis fauoribus incipit captiua seruire. Quali latrunculis quippe
 est appetitus laudis humanæ, qui recto itinere gradientibus ex
 latere iungitur: vt ex occultis educto gladio, gradientium vita
 trucidetur: cumq; propositæ utilitatis intencio ad studia priuata
 deducitur, horrendo modo vnum idemque opus culpa peragit,
 quod virtus inchoauit. Sæpe & ab ipsis exordijs aliud cogitatio
 expetit, aliud actio ostendit. Hactenus Gregorius. Hoc autem
 periculum concionatores multi, ac præsertim iuniores adeò nõ
 cauent, vt nec etiam agnoscant. Sicut enim in quibusdã regionibus
 deforme ebrietatis viciũ, nec viciũ aut dedecus esse putatur,
 propterea quòd praua hominũ cõsuetudo huic vicio horrore de-
 traxerit: ita multis concionatorum adeò familiaris & innata hæc **C**
 vanitas est, vt vix eam aduertat, & nec inter peccata quidem nu-
 meret. At qui diuino timore acti, se ipsos & interiora sua omnia
 diligenti examine scrutatur, seq; ex omni parte circũspiciunt, vehe-
 menter sibi ab hoc periculo timet. Fuit olim mihi arctissima fa-
 miliaritate cõiunctus cõcionator quidã vir pius, qui (vt ipse nar-
 rauit) eum primũ concionandi munus aggressus est, parum va-
 nitatis huius periculũ aliorum more prauis debat. At vbi processu
 tẽporis oculos magis aperuit, & ea quæ ante diximus cõ animo
 suo reputauit, adeò perterrefactus fuit, vt cõcionandi munus o-
 mnino relinquere destinauerit, & multo etiam tempore, ab eo
 munere destiterit. Vbi verò ad illud, parendi necessitate co-
 actus redijt, multis se rationibus, multisq; precibus aduersus cõ-
 mune hunc concionatorum hostem munire studiosissime cu-
 rabat.

Grego. in
Pastor.

Iob. 9.

Simil.

Drabat. Hæc à me paucis dicta sunt, quæ multis planè dici debuerunt: vt occultissimi huius periculi, rei que omnium maximè ad hoc munus exequendum necessariae, diuini verbi ministros admonerem. Cum enim in ijs, quæ ad finem aliquem ordinantur, ratio omnis ex fine petenda sit, efficitur planè, vt sine perperam cõstituto, omnia ordine, ratione, & merito etiã destituantur.

De probitate & moribus concionatoris. Cap. VI.

E **A M N V N C Q V I D**
 ex ijs quæ dicta sunt sequatur, expèdere incipiamus. Primum, si ea officij dignitas & maiestas est, vt ipsum Dei filiũ principè & autorem habeat, p̄ eoq; Ecclesiastes legatione fungatur in terris: qualis eius puritas & integritas futura est, qui huic tanto muneri destinatur?

Neq; enim natura rerum patitur, vt in tantè dignitatis splendore vita sordeat: sed illud exigit, vt cum ministerij dignitate, vitæ puritas & integritas certet. Hinc cum Dominus Hieremiam prophetam, ad deprauatos populi sui mores castigandos mitteret, in matris etiam utero delitescentem, nec dum in lucem editum Spiritu sancto repleuit. Isaiax verò labia, Cherubini ad ipsum volantis ministerio, cœlestiq; igne ex altari Dei sumpto, ab omni pollutionis & peccati labe purgauit: quò idoneus minister esset, per quem puritatis autor scelerati & rebellis populi crimina obiurgaret. Quid Apostolos memorem, quos tanta Spiritus sancti gratia in die Pentecostes Dominus repleuit, vt idoneos Euangelicæ doctrinæ magistros efficeret? Quid Paulum referam, quem non modò eodem Spiritu repleuit, sed in tertium vsq; cœlum sustulit: vt inter Angelos disceret, quò inter homines doceret? Sed hæc omnia exempla illud mihi superare videtur, quò ipse Dei filius nò ante munus hoc docèdi suscepit, quàm se ad illud, quadraginta dierũ ieiunijs, orationib⁹, & solitudinis secessu præpararet: nò quò is hac præparatione indigeret (qui puritatis & sapietiax fons erat) sed vt hoc exèplo Ecclesiæ doctores discerent, qua vitæ puritate & innocetia ad hoc cœleste munus obeũ dũ accedere deberent. Intelligebat eni sumus ille magister, quãto essent ad fidẽ faciendã, & vitã hominũ instituendã efficaciora præclara virtutũ exèpla, quã exculpta & perpolita verba. Vnde, cum

idem, concionatores lucernam supra candelabrum positam ap- **A**
Mat. 5. pellasset, vt prælucent omnibus, qui in Ecclesiæ domo essent,
 subdit continuò: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt vi-
 deant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in
 cælis est. Quibus verbis non obscurè indicauit, quantò magis
 egregia virtutum opera, quàm selecta & limata verba gloriam
 Dni illustrarent: quod illud quoq; Esaiæ vaticinium declarat:
E sai. 61. Et vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glori-
 ficandum. Quid enim magis diuinæ gloriæ splendorem, quàm
 probitatis & iustitiæ pulchritudo atq; cōstantia (quæ diuinæ bo-
 nitatis imaginem refert) declarare potest? Deniq; si Ecclesiæ an-
 nales & incrementa ad memoriam reuocemus, facillè inuenie-
 mus longè magis Ecclesiam Sanctorum exemplis, quàm disertor-
 um hominum verbis auctam & locupletatâ fuisse. Quàm mul-
 torum monachorum cælestem in terris vitam meditantium, pa-
 ter extitit illiteratus Antonius? De quo illa D. Aug. verba iactâ- **B**
Aug. li. 8 tur: Surgunt indocti, & rapiunt nobis paradisum; & nos cū do-
Confess. ctrinis nostris in carne & sanguine volutamur. Quid illiteratū
 etiam Franciscum referam, qui tot virtutum plantaria in Eccle-
 siæ paradiso, sanctitatis exemplis magis, quàm disertis verbis cō-
In histo. semit? Quid Simeon ille cognomento stilites literarum omniū
Religi. rudis, cuius vitam coxtaneus & familiaris eius amicus Theodo-
 retus conscripsit: quàm multas nationes in columna illa manes,
 admirandæ vitæ suæ exemplis ab idolorum cultu, ad fidē Chri-
 sti reuocauit? Vicina quoq; nostro seculo D. Catherina Senésis,
 & fœmina, & literarum ignara, tam multos homines à scelera-
 ta vita ad iustitiam & pietatem conuertit, vt quatuor Confessa-
 rij (qui illi annuente Greg. XI. Pont. Max. ingiter assistebāt) vix **C**
 tempus ad quietem haberent: dum eorum confessions audirēt,
 quos illa splendore magis vitæ, quàm doctrinæ, ad virtutis & iu-
 stitiæ studium traducebat. Hæc à me breuiter dicta sunt, nō quò
 doctrinæ munus aliqua ratione extenuarem, sed quò vitæ splē-
 dorem & dignitatem pio concionatori plurimum cōmendare.
 Quam rem breui oratione Seneca complexus est, cū ad Lucil-
Seneca ad lum scribens ait: Eum elige doctorem; quem magis admireris
Lucillum cū videris, quàm cū audieris. Hinc Lactantius Firmianus,
Lactantius Qui dat, inquit, præcepta viuendi, debet amputare omnium ex-
in. 4. diu. culationum vias: vt imponat hominibus parendi necessitatem,
inili. lib. non vi aliqua, sed pudore. Quomodo verò amputari poterit ex-
 celsatio, nisi vt qui docet, faciat quæ docet, & sit quali prænius,
 & ma.

- D & manum porrigat secuturo. Nam habere non possunt quæ doceas firmitatē, nisi ea prior feceris: quia natura hominum proclivis in vitia, videri vult nō modò cū venia, sed cū ratione peccare. Haec tenet ille. Hoc autē (vt cæteros eius officij cōsortes prætereā) ita præstabat Paulus, vt seipsum in imitationis exēplū, fidelibus, quibus verbum vitæ tradebat, nō semel proponeret. Alibi enim *1. Cor. 4.* ait: Imitatores mei estote fratres, sicut & ego Christi: Et alibi: Capite nos: neminē læsim⁹, neminē corrupim⁹, neminē circūvenimus. *2. Cor. 7.* Et ad Philip. rursum, De cætero, inquit, fratres, quæcūq; *Phil. 4.* sunt vera, quæcūq; pudica, quæcūq; iusta, quæcūq; sc̄ta, quæcūq; amabilia, quæcūq; bonæ famæ, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Nō ergo solis auribus, quæ vtiliter audirent, sed oculis etiam, quæ admirantes viderēt, atq; imitarētur bonus magister exēpla proponebat. ¶ Cæterum de his, qui alia via gradiuntur (qui videlicet aliter viuunt, quàm viuendum esse præcipiunt) sic D. Greg. ait: Sunt nonnulli, qui *Gregor. in Past.* solerti cura spiritualia præcepta perscrutātur: sed quæ intelligendo penetrant, viuendo conculcant. Repentē docent, quæ non opere, sed meditatione didicerunt: & quod verbis prædicant, moribus impugnant. Vnde idem vir sanctus concionatores grauitè admonet his verbis: Mundari prius oportet, & sic alios mundare: sapientem prius fieri, & sic alios facere sapientes: lumē fieri, & sic alios illuminare: ad Deum accedere, & sic alios ad Deum adducere: sanctificari; & ita sanctificare: manus habere rectas, & sic alijs porrigere manū. Quia verò hoc sanctissimi viri præceptū multi negligunt, meritò D. Bern. queritur, canales nos hodie in *Bernard. sup Cant.* Ecclesia habere plurimos, concas verò per paucas. Tantæ enim charitatis esse ait eos, per quos ad populum diuinorum eloquiorum fluente manant, vt prius effundere, quàm infundi velint: cū tamen longè alia ratione hoc fieri debere, vel ille Davidis versiculus moneat: Eructauit cor meum verbum bonū. Quid enim aliud est eructare, nisi animum diuinorum eloquiorū epulis saginatum, de plenitudine cordis verbum bonū pronūciare? Eosdem etiā Seneca grauisimè notauit his verbis: Nullus quidem *Seneca. Epist. 109* peius mereri de omnibus mortalibus indico, quàm qui Philosophant, velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quàm viuendum esse præcipiunt. Exempla enim se ipsos inutilis disciplinæ circumferunt: nulli non vitio, quod insequuntur obnoxij. Non magis mihi potest quisquā talis prodesse præceptor, quàm gubernator in tempestate nauis abūdus. Tenendū

est rapiente fluctu gubernaculum: luctandum cum ipso mari: **A**
 eripienda sunt vento vela. Quid mihi potest adiuuare rector na-
 uigij attonitus & vomitans? Quamto maiore putas vitam tem-
 pestate iactari, quam vllam ratem? Non est loquendum, sed gu-
 bernandum. Hactenus ille. Sed quid tam multis argumentis ad:
 hoc probandum in re tam aperta opus est, cum ipsi etiam rhero-
 res oratorem definiant, esse virum bonum, dicendi peritum? Si
 ergo orator, qui de stillicidijs arcēdis, deq; depositis reddendis,
 vt fidem apud iudices faciat, vir bonus esse debet, priusque illi
 vitæ probitas, quam artis peritia tribuitur: quid de conciona-
 tore dicendum, cuius tota cura & officium est, homines ad
 virtutis & probitatis studium non modò loquendo, sed etiam
 rectè viuendo traducere? Rectissimè enim dictum est: Ab im-
 mundo quis mundabitur? Ex quibus omnibus intelligere faci-
 le possumus, quid sit in causa, cur cum hoc nostro seculo omnia
 ferè templa quotidianis concionatorum voëibus & clamoribus **B**
 resonent, tam paucos homines videamus, qui eorum clamori-
 bus perterrefacti, prauos mores, & inueteratam peccandi con-
 suetudinem deserant. Cum enim verbum Dei ignis sit, & quasi
 malleus conterens petras, quid in causa est, vt nec hic cælestis
 ignis argentia hominum pectora incendat, nec hic malleus fer-
 rea corda molliat: nisi quòd maxima concionatorum turba ne-
 gotium hoc, magis verbis quam exemplis, magis literis quam
 lamentis, magis eloquentiæ studijs quam pijs precibus vrgeat:
 maioremque popularis plausus captandi, quam vitia eliminan-
 di: ac postremò maiorem nominis sui celebrandi, quam diuinæ
 gloriæ & salutis humanæ procurandæ curam habeat? Hoc au-
 tem quid aliud est, quam talentum in terra recondere: quando
 hi cõmissi muneris ministeriũ nõ ad Dei gloriam, & hominum **C**
 salutem, sed ad terrena commoda referunt: vt videlicet liberiùs
 & indulgentiùs viuant, vt amplioris dignitatis locum obtineãt,
 vt popularem famam aucupentur, & pinguiora Ecclesiæ stipen-
 dia percipiant? Hæc dum omni studio captamus, Dei gloriam,
 & animarum salutem, vel negligimus, vel in postremis habe-
 mus. Quomodo autem se Dominus aduersus huiusmodi ope-
 rarios gerere debeat, satis apertè Vates sanctus indicauit, cum
 ait: Peccatori autè dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas,
Psal. 49. & assumis testamentum meum per os tuum? &c. quæ sequen-
 tur. Quicumque verò tales sunt, ad eorum sortem pertinent,
 de quibus Saluator in Euangelio ait: Dicunt enim, & non fa-
 ciunt:

Dciunt : alligant onera grauia & importabilia : digito autem suo *Matt. 23*
 nolunt ea mouere.

De studio charitatis in Ecclesiaste.

Cap. VII.

ERV M, CVM HÆC

vita probitas & virtutum studium non ad cõ
 cionatores modò , sed ad omnes in vniuer-
 sum pertineat , charitatis tamè virtus (à qua
 concionâdi munus proficiscitur) in Ecclesia-
 ste maximè eminere debet . Ex ea nanque
 oritur flagrantissimus diuinæ gloriæ amor,
 ardentissimumque salutis humanæ desiderium, quod huius of-
 ficij caput & fundamentum est . Sic enim huic muneri destina-
 tus, Dei gloriam & animarum salutem scire debet, vt nullus a-
 uarus diuitias, nullus ambitiosus honores , nullus denique audi-
 perator de hostibus triumphum atque victoriam tanta auidi-
 tate desideret, quanta is animarum salutem deperire, & earum
 interitum lamentari debet . Hoc enim flagrantissimum deside-
 rium, quod à charitatis radice proficiscitur, adeò Euangelici con-
 cionatoris proprium, adeoque illi ad munus suum vtiliter obeû
 dum necessarium est , vt qui hoc ardore ac desiderio destitutus
 sit, meo iudicio, officium hoc attingere minimè debeat . Hoc
 desiderio sancta illa mulier in Apocalypf. flagrabat, quæ cru- *Apoc. 12.*
 ciabatur vt pareret : propterea quòd tanto desiderio pariendi
 filios Sponso suo tenebatur, vt nullos corporis cruciatus, nul-
 la tyrannorum supplicia formidaret, dummodò spiritualem
 hanc sobolem cœlesti Sponso generaret. Cuius ardentissimum
 desiderium Rachel olim adumbravit, quæ tanto filiorum amo- *Gene. 30.*
 re flagrabat, vt ad virum suum diceret : Da mihi liberos, a-
 lioqui moriar . Iam verò David rex quo animarum ardore
 æstuabat, qui tam acri doloris sensu earum interitum & ruinam
 desebat? Vidi, inquit, præuaricantes, & tabescebam, quia elo- *Psal. 118.*
 quia tua non custodierunt. Et, Zelus domus tuæ comedit me, & *Psal. 68.*
 opprobria exprobrantiû tibi ceciderunt super me. Quibus verbis
 significat, nò minus se diuinæ gloriæ cõuictijs torqueri, quàm si is
 omnibus pbris & maledictis incelleretur. Apostol⁹ verò quàm
 multis in locis hoc animi sui studiû, desideriu, zelû, & charitatè

2. *Cor.* 12. ostēdit? Quis, inquit, infirmatur, & ego nō infirmor? quis scādali
Gala. 4. zatur, & ego nō vror? Et ad *Gala.* Filioli, inquit, mei, quos iterū A
 parturio, donec formetur Christus in vobis. Hoc est, quos iterū
 magno perditionis vestræ dolore faucius, magnoq; studio atq;
 conatu iterum eniti, & Christo reddere paro. Ex hoc autem in-
Ibidem. terno igne faces illæ verborum prodierunt: Vellem esse apud
 vos modò, & cōmutare vocem meam (id est, in omnes me di-
 cendi figuras transformare) quoniam confundor in vobis. Hoc
 est, quoniā inops consilij, & plenus mœroris atq; angustię sum,
 2. *Cor.* 2. nec quò me vertam, aut quid consilij capiam, scio. Ad *Corinth.*
 verò, quo dolore, quibus lachrimis se priorem epistolam scri-
 2. *Ti.* 2. pisse profiteretur, quòd eos ab Evangelica simplicitate descivisse
 intelligeret? Quid verò illa eiusdem verba: Omnia sustineo pro-
 2. *Cor.* 9. pter electos, vt & ipsi salutem consequatur? & Omnibus omnia B
Thessa. 2. factus sum, vt omnes facerem saluos? Et ad *Thesa.* scribens, Vo-
 lebamus, inquit, vobis tradere non solum Evangelium, sed etiā
 animas nostras, quoniam charissimæ nobis facti estis. Neq; ve-
 rò illud mihi quisquā obijciat, hanc mentem Apostolorū tantū
 fuisse, qui Spiritus plenitudinē acceperunt: nos verò in hac mū-
 di fece non eam cœlestium donorum vbertatem percepisse, vt si
 mili ardore flagrare possimus. Sit ita sanè. Sed funili tamē stu-
 dio & desiderio Prophetarum pectora ante gratiā quoq; Euāge-
 lij æstuabant: quòd eorū lachrymæ, quas propter hominū pecca-
 ta fundebant, eorumq; cruciatus & mortes, quas propter obiur-
 gādi seueritatē & acrimoniam pertulerunt, facillè declarat. Se-
 quentibus verò seculis quā multi ex sanctis Patribus ac docto-
 ribus hoc eodem desiderio arserunt? De beato Patre nostro Do-
 minico inter eximias eius laudes hæc etiā prædicatur: quòd arde- C
 ret quasi facula zelo pereuntiū. Quo ardore incensus, nouum in
 Ecclesia prædicatorum ordinē, Spiritu sancto instigāte, primus
 excogitauit, erexit, ac fundauit. Tanto autem erga homines cha-
 ritatis igne, tantoque pereuntium animarum dolore torqueba-
 tur, vt nullo incommodo nulliq; labori parceret, quò minus die:
 noctūq; opportunè atq; importunè saluti earum inuigilaret: a-
 deò, vt aliquādo integram Quadragesimam solo pane & aqua
 victitarit, noctibusq; festā diurno labore membra super nudam
 tabulam reclinaret: quòd fœminas, apud quas hospitabatur, hæ-
 reticorum dolis seductas, ad fidei sinceritatem hoc exemplo re-
 uocaret: quod & obtinuit.

Hæc igitur mens, hic affectus, hoc flagrātissimum diuinæ
 gloriæ,

D gloria, & humanæ salutis desiderium præcipuus huius officij magister est. Neq; tantum vniuersæ rhetorum scholæ atq; præcepta, quàm hic vnus ardor concionatorem iuuare in dicendo poterit. Hic enim vnus affectus (qui velut mens & anima quædam huius artificij est) dicenti penè omnia præstat. Hic enim docet ea negligere, quæ aures magis tinnitu verborum & acumine sententiæ oblectant, quam mentes erudiât atq; sanent. Hic omnes persuadendi rationes excogitare, & omnes dicendi machinas auditorum mentibus ad mouere facit: vt eas ad timorem Domini, & sceleratæ vitæ odium traducere possit. Hic etiam, vbicumque illi orationis cursus occasionem præbuit, & affectus excitare, & singularia vitæ documenta tradere, & ad mores instituendos quæ dicuntur accommodare, & languentes auditorum animos dicendi vi & acrimonia suspensos tenere, & dormitantes excitare facit. Hic exclamat, arguit, obsecrat, increpat, terret, stupet, admiratur, & in omnes le affectus & figuras dicendi transformat: defunctos excitat, absentes alloquitur, Dei open implorat, cælum, terras, maria permiscet, & quasi quodam prophético furore percitus clamat: Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Et, Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolantini vehementer. Et, Generatio praua atque perversa, hæc cæcine reddis Domino popule stulte & insipiens? Hæc igitur & multa flagrantissimum hoc desiderium concionatoris animo inspirat, qui interdum se ipse non capit, ac penè disrumpitur: cum spretam religionem, sceleratos hominum mores, cecitatem mentis, obduratorum & insensibile peccatum, ac tot pereuntium animarum extremum periculum contemplatur: ideoque nullum non mouet lapidem, nihil intentatum relinquit, quod homines, quos in ipsis penè draconis faucibus iam iam deuorandos videt, reuocare inde possit: tanta est huius ardoris (quem solus Spiritus ille cælestis excitare & inflammare solet) vis atque potentia. Quocirca non ab re dictum à nobis fuit, hunc esse præcipuum huius operis & artificij magistrum. Hic est enim spiritus ille robustorum, qui turbinis instar impellit parietem: hoc est, qui pectora etiam diuturna peccandi consuetudine obdurata disrumpit & concutit. Hæc illa Domini vox, quæ confringit cedros, quæ intercidit flammam ignis, quæ parere facit præ metu ceruas, & omnia tandem sibi obliuentia perumpit. Hanc ergo vocem, hunc animum, hoc ardens & incitatum desiderium habere debet, quisquis hoc Propheticum & Apostolicum munus exercere pro dignitate pa-

rat. Vnde, cum quidam vir pius, qui tum primùm concionandi **A**
 munus aggrediebatur, à veterano eius artificij principe quære-
 ret, quid sibi maximè ad id munus obeundum necessariū esset:
 ille, Nihil, inquit, magis, quàm vt is qui dicit, ardentissimo Do-
 mini Iesu amore flagret. Qui enim sic erga illum affectus est,
 vehementer illius gloriam, & animarum salutem (pro quibus
 ille vitam profudit) sitiet, & quæ ille maxime odit (nempe ho-
 minum peccata & flagitia) simili affectu detestabitur: atque
 ita fiet, vt cum hisce de rebus agendum erit, non perfunctoriè,
 non oscitanter, aut segniter, sed vehementer, acriter, & pro di-
 gnitate rerum dicat: eumque affectum animis auditorum im-
 primat, quem ipse voce, vultu, gestu, acrimonia, & tota dicen-
 di contentione præferat. Cum autem hic affectus & ardor (vt
 antea diximus) à Spiritu sancto sit (non enim hunc natura, sed **B**
 gratia, & magna quidem gratia præstat) nõ potest populus au-
 diens hoc ardore declamantem non mirari, suspicere, & reue-
 reri: propterea quòd intelligat, maius aliquid, & supra homi-
 nis facultatem atque naturam ibi latere, ibique Dei digitum
 esse. Cuius rei cognitio humana pectora vehementer commo-
 uet & concutit: siue quòd Deum intelligant humano ore loque-
 tem, ipsosq; ad se vocantem, siue quòd ex inusitata illa dicentis
 acrimonia, rei dignitatè, de qua agitur, agnoscant. Cum autem
 Cicero, nullam esse eloquétiam dicat, quæ admiratione careat,
 nulla re magis, quàm hac dicendi vi auditorū admiratio conci-
 tatur.

Quæret hic fortasse studiosus concionator, qua ratione huc
 animum atque affectum induere aliquis possit. Cuius rei faci-
 lis admodum respõsio, sed non facilis ad hoc via est. Cum enim **C**
 (vt dictum est) hic mentis ardor ab inflàmata in Deum charita-
 te proficiscatur (quæ nisi intra virtutum omniū sinum atque cõ-
 plexum inueniri potest) apertè liquet, innocentia & puritate vi-
 tæ hunc animum esse comparandum. In quo quidem studio ve-
 hementer adiuuat intètionis puritas (de qua paulò antè loquu-
 ti sumus) qua homo nõ suam, sed Domini sui gloriam casto pe-
 ctore quærit. Adiuuat in hoc etiam vera animi submissio: qua
 pius Ecclesiastes (atque is præsertim, qui ex maiorum suorum
 imperio hoc munus exequitur) supplicem se Deo exhibet: &
 hinc quidem indignitatem suam professus, inde verò parendi
 necessitatem proponens, spiritum atque animum ad eius offi-
 cij functionem clementer sibi à Domino impartiri postulat. Ad
 hanc

D hanc autē humilitatē pertinet, vt homo omnē à se sui fiduciam ad hoc munus obeundū depellat: nec vel eruditione, vel eloquētia, vel vocis & pronouciationis elegātia, vel opinione & fama populari, vel diuturna concionandi consuetudine atque dexterritate fretus, aliquid se effecturū putet, nisi cœlitus adiuuetur, virtuteq; ex alto induatur. In mentem verò operis huius difficultatem reuocet (de qua satis multa superius diximus) intelligetq; hoc vnum sibi superesse remedium, vt cum Iosaphat rege sanctissimo totum spiritum suum conferat ad rogādum Dominum. Ab illo felicem laboris successum, ab illo animarum salutem, ab illo dicendi vim & facultatem, non ab humanis eloquentiæ aut eruditionis prædijs speret. Si enim vnigenitus Dei filius Patri suo, & doctrinam quam prædicabat, & doctrina fructum tribuebat, cūm diceret: Mea doctrina nō est mea,

E sed eius qui misit me. Et, Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Et, Sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me Patris: quis aded impudens & insolens erit, qui sibi aliquid in docendi officio arrogare audeat? Depulsa ergo hac impia sui fiducia, pius Dominus obedientiæ atque veræ humilitatis amator nihil verè humili atque obedientiæ filio denegabit. ¶ Multum prætereà conferet ad salutis alienæ sitim acuendā, ea, quæ paulò antè de hui⁹ officij dignitate, & meriti magnitudine diximus, cōsiderare. Cūm enī (autore D. Greg.) nullum sacrificium Deo gratius sit, quàm salus animarum, illeque (vt idem ait) in maiore apud Deum amore sit, qui ad eius amorem plurimos trahit: quisquis huius diuini erga se amoris studiosus est, vehemēter optabit, ad eius amorem plurimos adducere: vt ipse tandem voti sui compos efficiatur. Huc per-

F tinet insigne quoque huius operis meritum simul & præmium, quod vbi que pijs concionatoribus sacræ literæ pollicentur. Hoc declarat Iacobus Apostolus, cūm ait: Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum, scire debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operit multitudinē peccatorum. Item Prouerb. xj. Salomon, Anima, inquit, quæ benedicat, impinguabitur: & quæ inebriat, ipsa quoque inebriabitur. Iustum quippe apud æquissimum iudicem Deum est, vt in omni opere par pari hominibus referatur: & ita, qui opera atque doctrina sua aliorum animas reficit, & spiritualibus bonis ditat,

Ioa. 7.

Ioa. 14.

Ibidem.

Grego.

Iacob. 5.

Prou. 11.

ipse

ipse quoque à Domino reficiatur, & similibus bonis locupletetur, quibus ornatus & auctus ante supremi iudicis tribunal tutus apparere possit, & cum Apostolo dicere: Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius?

Simil. Iuuabit & illud, si Ecclesiastes nominis sui rationem considerans, meminerit se hominum piscatorem à Domino appellari. Sicut autem piscator cum rete iacit, hoc vnum præcipuè curat, ne vacuum rete domum referat: sic animarum piscator, hoc præcipuè captare, in hoc nervos omnes intendere debet, vt eo modo actionem suam instituat, qua huiusmodi præda Euangelicam sagemam impleat: hoc est, vt pereuntium animas Christo Domino lucrifaciat. Hoc autem consequetur, si ea dicat, & eo modo dicat, quòd possit obdurata corda concutere, & in tenebris & cæca peccati nocte iacentes, doctrinæ suæ luce ad veritatis notitiam trahere: quòd miserandum animæ suæ statum & periculum agnoscetes, & animo compungantur, & ad iter salutis reuocentur. Ad quod & incertam mortis horam, & diuini iudicij seneritatem, & horrendas gehennæ flammæ, æternitatemque pœnarum non raro ponere ante oculos debet. Quauis non semper aduersum hos orationis stilus dirigendus est: quando is sapientibus & insipientibus, pijs & improbis debitor sit, & ad pietatem & iustitiam alios quidem potenter trahere, alios verò blandè & leniter erudire & instruere debeat. Quemadmodum verò piscator tristis abscedit, vbi vacuum sagemam ab vndis extulit: sic animarum piscator, si adeò languide se in officio gessit, vt conijcere hoc indicio possit, se nihil predidisse, de hac iactura, non de ignominia sua dolere debet.

Simil. Nec leuis etiam stimulus ad dicendum est, si quas forrè animas ab huius magni maris fluctibus ad portum salutis reuocauit. In his nanque venustissima virtutis & iustitiæ species, mirabiles in animo pij concionatoris amores excitat, & ad eam docendi rationem extimulat, qua hunc incomparabilem animarum thesaurum augere queat. Qui accipitres ad capiendas aues nutriunt, hoc ante omnia curant, vt aliquaprimum facili præda inescantur, quòd auidius deinde ad insequendas eius generis aues rapiantur, quarum iam gustum perceperunt. Ad hunc igitur modum concionatores, qui aliquot animas è Diaboli faucibus ereptas, in libertatem asseruerunt, ad alias

D ad alias simili studio atque labore capiendas excitari solent. Sic enim Agesilaus Lacedæmoniorum Rex, militū suorum animos ad prælium acuebat, pulcherrima illis hostium spolia, quæ paulò ante in bello ceperant, ostentans. Hoc ergo modo Ecclesiastes inclita animarum spolia, quæ à Diaboli potestate eripuit, sibi ante oculos ponat: quò se studiosus & alacrius huic tâto inueneri accingat. Quisquis autem huiusmodi spolia Christo Domino obtulit: hoc est, qui verbi semine spirituales Christo Domino filios parturiit, cum Liã utiq; gloriari, eiusq; verba usurpare poterit, dicēs: Nūc quoq; copulabitur mihi maritus meus, eò quod peperim ei tres filios.

E Supra omnia verò ad hunc charitatis affectū consequendū, mirè adiuuat sanctę orationis & contemplationis studium: quo mens nostra spiritualia atq; diuina contemplatur. Ita enim fiet, vt earum amore accedatur, atq; omnes pios affectus spiritualibus rebus contēplandis nutriat & foueat. Qua de re iam iã dicemus. Porrò autem qui sine hoc interno diuini Spiritus sensu & motu, eam dicendi vim & acrimoniam, quam hæctenus descripsimus, consequi volūt, & arte, atq; ficta simulataq; acrimonia, hunc veritatis affectum se assecuturos putāt, sæpe ridiculi sunt, & se ipsos multis modis produnt: præsertim si ipsorum vita parum cum hac dicendi ratione cohæreat. Si ne Apelles quidē puerum ferentem uas sic ad viuum pennicillo exprimere potuit, vt auiculæ picturæ fraudem non intelligerent: qua fronte quisquam se arte cōsecuturum putat, quod singulare Spiritus sancti donum, & maximum quidem donum est? Si enim ars non dum eò peruenire potest, vt naturam perfectè exprimat: quomodo diuini Spiritus energiam, quæ supra naturam est, exprimere poterit?

Simil.

De studio sanctę orationis & meditationis, quod in Ecclesiaste esse debet. Cap. VIII.

SUPRA VITÆ INTEGRITATEM, & intentionis sinceritatē, quas in Ecclesiaste esse debere docuimus, singulare etiã sanctę orationis studium requiro: quod non poterit non habere is, qui hac vitæ & intentionis puritate præditus est. Neino autē me aut nimium, aut superstitiosum in tam multis vir-

tis virtutibus exigendis iudicabit, si huius officij rationem pruden- **A**
Bernar. ter expendit. Plura enim D. Bern. in Ecclesiastico docto-
 re requirit: qui posteaquàm grauitè (vt ante diximus) questus
 esset, quòd multos in Ecclesia canales haberemus, conchas ve-
 rò per paucas (quòd videlicet concionatores prius effunderè,
 quàm infundi vellent) quæ sint autem quæ habere debeant, ex-
 plicat his verbis: En quanta prius infundenda sunt, vt effun-
 dere audeamus: de plenitudine, non de penuria largientes. Pri-
 mò quidem compunctio, deinde deuotio, tertio penitentia: la-
 bor, quarto pietatis opus, quinto orationis studium, sexto con-
 templationis otium, septimo plenitudo dilectionis. Hactenus
Idem. ille. Vides ergò inter hæc, deuotionis spiritum, orationis stu-
 dium, & contemplationis otium à viro sanctissimo requiri? **B**
 Idemque rursus in Epist. 201. ad Abbatem quendam scribens,
 docet: Nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, &
 oratio: maior autem horum, oratio. Ea nanque operi & voci
 gratiam & efficaciam promeretur. Hęc ille. Verùm vt omittam,
 quòd hæc ipsa vitæ & intentionis puritas, nisi in pectore diui-
 narum rerum contemplatione saginato vix vnquam reperitur:
 constans tamen sanctorum Patrum sententia est, Euangelicos
 doctores in contemplatione haurire, quod postea populis ef-
 fundant: quod in Prophetis (qui huius officij principes exi-
 terunt) cernere licet, qui à Domino accipiebant, quod populo
Psal. 71. nunciabant. Hoc enim illa Prophetæ verba innuunt: Suscipiant
 montes pacem populo, & colles iusticiam. Hinc D. Gregor.
Grego. Humani, inquit, generis redemptor, per diem miracula homini-
 bus exhibebat, & ad orationis studium in monte pernoctabat: **C**
 vt perfectis videlicet prædicatoribus innuat, quatenus nec asti-
 uam amore speculationis funditus deserant, nec contempla-
 tionis gaudia operationis nimietate penitus contemnant: sed
 quieti contemplantes sorbeant, quod occupati erga proximos
 loquentes refundant. Præterea cum salus animarum, & perdi-
 torum hominum penitentia & conuersio, ministerij huius fi-
 nis sit (quæ res nisi singulari Dei auxilio perfici non potest, vt
 paulò antè diximus) opus est, vt Ecclesiastes non solum verbis,
 sed multò etià magis precibus & lamento opè Domini implo-
 ret, vt pios conatus & labores suos prouehat, atque secundet.
 Meminisse enim debet, quid piscati Petro euenerit: qui tota nocte
 cum socijs laboras, nihil cepit: cum autem in verbo Domini

Dretia laxasset, copiosam piscium multitudinem conclusit. Qua de causa D. August. concionatorem inonet, si voti compos fieri velit, ut precibus magis, quam verbis munus suum vrgeat. Sic enim ait: Prædicator laboret, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur: & hoc se posse magis pietate orationum, quam sermonis facultate non dubitet: ut orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit prius orator, antequam doctor: & ipsa hora accedens, prius quam exerat proferentem linguam, ad Deum leuet animam sitiētem, ut ructet quod biberit, vel quod impleuerit effundat. ¶ His etiam adde, quod cum ex eiusdem patris August. disertorumq; omnium sententia, tam oratoris, quam concionatoris triplex esse officium dicatur: nempe docere, delectare, & flectere: & docere quidem necessitatis, delectare suauitatis, flectere autem, & auditorum animos cōmouere, victorię sit: quonam modo Ecclesiastes aliorum affectus excitare poterit, nisi ipse etiam commotus sit? Hinc D. Greg. Ad supernum, inquit, desiderium inflammare auditores nequeunt verba, quæ frigido corde proferuntur: nec enim res, quæ in seipsa nõ ardet, aliam accendit. Qua de re non grauabor, Quintiliani rhetorum principis sententiam hoc in loco attexere: qui institutionum oratoriarum lib. 6. de concitandis affectibus disserens, sic ait: Summa, quantum ego quidem sentio, circa mouendos affectus in hoc posita est, ut moueamur & ipsi. Nam & iustus, & iræ, & indignationis ridicula fuerit imitatio, si verba vultumq; tantum, non etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugētes utique in recenti dolore disertissimè quædam exclamare videantur, & ira nonnunquã indoctis quoque eloquentiam faciat: quàm quod illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus, simus ipsi similes eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo pficiscatur oratio, qualè facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? Irasceatur, si nihil ipse qui in iram concitat, idq; exigit, simile patiatur? siccis agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri nõ potest. Neq; incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res vlla dat alteri colorem, quem ipsa nõ habeat. Primum est igitur, ut apud nos valeat ea, quæ valere apud iudicem volumus: afficiamurq;, antequã afficere conemur. Hacten? Fabius. Ex huius ergo præstitissimi artificis sentētia liquet, ad affectus excitandos præcipuū esse, ut afficiamur ipsi. Quæro igitur, quinã sint, in quorum mētibus

*Aug. in
4. de do-
ctri. Cbri.*

Grego.

*Quintil.
li. 6.*

bus

bus magis hi affectus erga res diuinas dominentur, siue illi acres **A**
 & cōcitati, siue mites & lenes sint: quàm in ijs, qui diuinarū rerū
 assidua consideratione, & sanctæ orationis studio deuotionis
 affectum fouere, nutrire, & augere diu noctuq; student? Horū
 enim præcipua cura est, huiusmodi exercitationē mentē in Deū
 attollere, deuotionem alere, piosq; erga diuina affectus incende
 re. Quorum multi ita animo dispositi & constituti sunt, vt (in
 star pulueris sulphurei) vel vnus verbi Dei scintilla tacti, pro
 tinus inflammentur. Vnde, cuidam ex beatissimi Patris Franci
 sci socijs (qui totus erat diuinarum rerum contemplationi addi
 ctus) illud sæpe euenisse memoratur, vt vel sola paradisi voce
 audita, penè in extasim, præ desiderij & gaudij magnitudine, ra
 peretur. Deniq; sicut ligna arida facile ignem concipiunt, viri
 dia verò atq; humentia non item: sic concionatores diuinarum **B**
 rerum & deuotionis studio dediti, facile velut exsiccata ligna,
 deuotionis atq; dilectionis igne inflammanur: quo auditorum
 animos afficiunt: qui verò deuotionis expertes sunt, tanquā hu
 mentia ligna, vt neq; seipsos incendunt, ita nec alios incendere
 possunt. Hęc autem omnia quæ diximus, breuiter Prosper lib. i.
 de vita contemplat. complectitur his verbis: Prædicator, non in
 verborum splendore, sed in operum virtute totam prædicandi
 fiduciam ponat: nō vocibus delectetur populi clamantis, sed fle
 tibus: nec plausum à populo studeat expectare, sed gemitum: la
 chrymasque, quas vult à suis auditoribus fundi, ipse primitus
 fundat: & sic eos compunctione sui cordis accendat. Hęc
 igitur de concinatoris officio, eiusque dignitate
 præfati, artem ipsam à primis (quod dici
 tur) incunabilis in sequen
 ti libro tradere inci
 piemus. **C**

ECCLE-

D ECCLESIASTICAE
RHETORICÆ, SIVE DE
ratione concionandi liber
secundus.

☞ Quid sit Rhetorica, quæ eius materia, ☞
quod officium & finis, & quæ sint eius
partes. Cap. I.

E

HETORICA EST
bene dicendi ratio, seu de quaque
re proposita, prudenter ornateq;
dicendi scientia. Quauis autem
Rhetoricæ nomen eam eloquen-
tiæ partem significet, quæ sola ar-
tis præcepta cõtinet, nos hîc Rhe-
toricam pro eloquẽtia accipimus:
quæ quidem est vis illa prudẽter,
explicatẽ, abundanter, numero-
sẽq; dicendi, id est, eloquẽtia, quæ.

Eloquẽtia.

nihil aliud est, quàm copiosẽ loquens sapientia. Qua quidem ex-
reliquet, quantum illi decipiantur, qui eloquentiam putant esse
tumultuariam verborum idem significantium congeriẽ, & affe-
ctatum dicendi leporem & venustatem: cum nihil tamen veræ
eloquentiæ magis contrarium sit. Eloquentia enim non est illa
innanis & propẽ puerilis verborum volubilitas, quæ sæpe in po-
pulo insolenter se veditat, sed (vt diximus) disertẽ & copiosẽ lo-
quẽs sapiẽtia, quæ in prudentũ animos cum suavitate illabitur.
Tolle enim sapientiam, eloquentiæ sequetur interitus. Quò enĩ
quis prudentius, & grauius loquutus fuerit, eò præclarius elo-
quentiæ specimen, modo sermo purus vnã accesserit, cuique da-
re videbitur.

Materiam porrò huius artis eam dicimus, in qua omnis ars
& ea facultas, quæ cõficitur ex arte, versatur: vt si medicinæ ma-
teriam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medici-
na versetur: item quibus in rebus versatur ars & facultas orato-
ria, eas

Materia.

C

ria, eas

ria, eas res materiam artis Rhetoricæ nominamus. Has autem A
 res alij plures, alij pauciores existimauerunt. Nā Gorgias Leō-
 tinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorè opti-
 mē posse dicere existimauit. Hic infinitam & immensam huic ar-
 tificio materiam subijcere videtur. Aristoteles autem, qui huic
 arti plurima adiumenta atq; ornamenta subministravit, tribus
 in generibus rerum versari rhetoris officium putauit, demōstra-
 tiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribui-
 tur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deli-
 beratiuum est, quod positum in disceptatione, vel consultatione
 ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positū
 in iudicio, habet in se accusationē & defensionem, vel petitionē
 & recusationem. Et, quemadmodū nostra quidem fert opinio,
 oratoris ars & facultas in hac materia tripartita versari existi-
 manda est. Hanc nos quoq; Ciceronis sententiam libenter am-
 plectimur: sic tamen vt intelligamus, quod quantum huius artis
 materia his terminis circumscrip̄ta sit, præcipua tamē eius pars,
 hoc est, elocutio (vnde eloquentia ipsa nomen accepit) ad
 omnes omnium generum disciplinas quàm latissimè patet. Nam
 & Philosophi, & Medici, & Iuriscōsul̄ti, & Mathematici, & mul-
 ti etiam sacrarū literarū tractatores huius partis, nempe elocu-
 tionis præceptis instituti, ornatissimè & eloquētissimè dicunt.

Ex his autem tribus causarum generibus iudiciale, quod præ-
 cipuè apud Rhetores in vsu fuit (qui in hoc bene dicendi artem
 excogitarunt, vt ciuiles causas in iudicio tractarent) nos tanquā
 ab hoc instituto nostro, qui non causarum actoribus, sed concio-
 natoribus præcepta comparamus, abdicandum duximus: atque
 deliberatiuo, hoc est, suasorio, & demōstratiuo cōtenti erimus: C
 quorum altero in suadendis virtutum officijs, ac vitijs dissuadē-
 dis, altero in diuorum laudibus celebrandis vtimur.

Officiū verò huius facultatis videtur esse, dicere appositè
 ad persuasione[m]: finis, persuadere dictione. Inter officium autē
 & finem hoc interest, quòd in officio quid fieri, in fine quid offi-
 cio conueniat, consideratur: vt medici officium dicimus esse, cu-
 rare ad sanandum appositè finem, sanare curatione. Item ora-
 toris quid officium & quid finē esse dicamus, intelligemus, cum
 id quod facere debet, officium esse dicimus: illud cuius causa fa-
 cere debet, finem appellabimus.

Cum autem eorum quæ ad finem aliquem consequendum
 instituta sunt, ratio ex ipso fine sumenda sit ex hoc ipso fine, quid
 orator

Triu. generas.

*Genus deliberatiui
 et demōstratiui ad
 concionatoriū spectat.*

Officiū.

Finis.

D orator efficere, & quas res habere debeat, commodissimè intelligitur. Primum enim vt appositè ad persuadendum dicat, oportet eum docere, flētere, & delectare. Dialectico nanque, qui rei dubiæ fidem facere contendit, sufficit vt doceat, hoc est, vt arguamētis, quod voluerit, enunciat. Cæterum cum orator nō modò fidem facere, sed etiã ad aliquid agendū excitare soleat, non solū argumentis probare, sed etiam orationis venustate & rerum varietate delectare, atq; affectibus concutere auditores, & ad agendum impellere debet. Itaq; docere necessitatis est, delectare suauitatis, flētere victoriæ. De quibus suo loco copiosius. Et docere quidem, Rodolphus ait, rem facilem esse, & quam quisque tantū non inertissimæ mentis præstare possit: concutere aut affectibus audientem, & in quencunq; velis animi habitum transformare: allicere item, audiendique voluptate tenere suspensum, non nisi summis, & maiori quodam musarum afflatu instinctis contingere ingenijs.

*Docere
Flētere
Delectare.*

*Rod. Agri
col. lib. x.
copi.*

Ex eodem etiam siue officio siue fine colligimus, quas partes habere orator siue concionator debeat. Oportet enim in oratore esse inventionem, dispositionē, elocutionem, memoriã, & pronunciationē. Inuētio est excogitatio rerum verarū aut verisimiliū, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo & distributio rerū, quæ demonstrat quid, quibus in locis sit collocandū. Elocutio est idoneorū verborū & sententiãrū ad inuētionē accommodatio. Memoria est firma orationis perceptio. Pronunciatio est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate.

Partes oratoris.

Ad hæc autem omnia parãda, tria sunt necessaria, ars, imitatio, exercitatio. Ars est præceptio quæ dat certã viã rationeq; dicendi. Imitatio est qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus vsus consuetudoq; dicēdi. Artis autē præceptis opus est, primum ad iudicandū nō solū de scriptis eloquentiū virorū, quos nobis proponimus imitandos, verum etiã de nostris cōmētationibus: deinde ad naturam iuuandã, quæ si non optima sit, corrigi tamen aliquantū potest: & vt scribit Cicero, licet ingenijs magnis præditi quidã dicendi copiam sine ratione consequantur, ars tamē est dux certior quàm natura. Quod enim naturali tantum fretus lumine facis, id arte multò melius ac certius efficias. Nemo tamen existimet, tantum opis in præceptis artis positum esse, vt per ea satis se ad dicendū instructū esse arbitretur. Nisi enī reliquæ dux partes accesserint, scilicet imitatio & exercitatio.

Ar.

imitatio.

Exercitatio.

(quarum altera multa eloquentium virorum lectione, altera as- **A**
 siduo scribendi vsu constat) nemo eloquentiæ palmam asseque-
 tur. Neque verò satis est multa legere, nisi in eo quod legis, o-
 mnes dicendi figuras, sententias, phrasas, tropos, & quidquid po-
 stremò ad inueniendi, vel eloquendi rationem pertinet, diligen-
 ter animaduertes: vt hac ratione artis præcepta familiaria tibi
 efficias, & in pròptu & veluti ad manum posita semper habeas.
 Multi enim sunt, qui disertissimorum virorum scripta legen-
 tes, quia sola rerum cognitione contenti, nihil de dicendi ratio-
 ne aduertunt, nihil prorsus in ea proficiunt.

☞ Quomodo Rhetorica à Dialectica dif- **B**
 ferat. Cap. II.

ÆTERVM VT RHETO-
 ricæ diffinitionem (quæ magnam lucem ad
 eius rationem atq; naturam penitus cogno-
 scendam affert) apertius intelligamus, qua
 in re cum Dialectica conueniat, & ab ea itè
 differat, paulò fufius explicandum est. Dif-
 finitio nanq; exposita rerum inter se finiti-
 marum similitudine & differentia, colligitur. Constat autem ex
 Aristotelis sententia, finitimam esse Dialecticæ Rhetoricam, &
 sub illa tanquam superiori disciplina, quemadmodum Musica
 sub Arithmetica, contineri. Qua de re sic Arias Montanus ait:

*Li. 1. Rhe-
 toric. at
 Theod.*

*Huic foror est ventre ex vno concepta gemella,
 Præcipuò Logicen dixerunt nomine Graij,
 Quæ rationis opes, vires, neruosq; nimirat
 Dicenti, viuos addibet germana colores:
 Hæc vincit, victum illa sequi parereq; suadet.*

Illud certè constat, vtriusque disciplinæ eundem esse finem, eas-
 demq; rationes, quibus ad hunc finem peruenitur. Vtriusque fi-
 nis est, persuadere, & rei dubiæ fidem facere, ad quod varijs uti-
 tur rationibus & argumentis. Vtraq; tamen, tū dissimiles quæ-
 stiones, tum dissimiles auditores, tum etiam dissimilem dicen-
 di rationem sequitur. Cùm enim quæstionum alix ad intelligen-
 dum, alix ad agendum destinatae sint (quarum illæ speculatiuæ,
 istæ practicæ nuncupantur) Dialectica prioris generis quæstio-
 nes frequentius versat, Rhetorica verò nostra, hoc est, ecclesia-
 itica

*Finis Rhetorica
 et Dialecticæ idi*

Discrimine.

Dialectica (de qua sermonem instituimus) posterioris generis sapius tractat. Semper enim (quanuis aliud prima fronte videatur) suadere aut dissuadere intendit, dum auditores aut ab improbitate deducit, aut ad virtutis & pietatis studium incitat. ¶ Est & maxima inter auditores differentia, apud quos Dialecticus & Ecclesiastes dicunt. Ille enim ferè in scholis apud sapientiæ studiosos disputat, hic apud populum, qui magis exemplis & affectibus, quam philosophicis rationibus capitur. Vnde etiam illa differentia nascitur, quam Zeno inter Dialecticam & Rhetoricam compressa & extensa manu assignauit: Dialecticam compressæ, Rhetoricam verò protensa manû similes esse dicens: quod illius oratio breuior, hæc fusior & latior sit. Dialectica enim oratio velut neruus & ossa corporis tantum compingere, & suis locis assignare videtur: Rhetorica verò orationis splendore & copia veluti sanguinem, & carnem, & cutem, & colorem, ac speciem & ornatum addit. Quibus rebus qui carent, aridi ac ieiuni à Rhetoribus appellantur. Hæc autem postrema differentia ex antecedentibus colligitur. Nec minus aptè hoc ipsam pictorum exemplo explicatur: qui primùm quidem rudis (vt ita dixerim) crassaq; Minerva omnia simulachri mēbra delineant, deinde verò varios & colores, & ornatum, & cætera quæ ad perfectam & absolutam imaginem requiruntur, addunt. Prius autem illud Dialecticæ officium, posterius verò Rhetoricæ declarat. Hæc autem postrema differentia, ex duabus superioribus (quæ paulò antea diximus) proficiscitur. Nā rudis atq; imperita multitudo longiori oratione capienda est: quoniam non solum vt sciat & intelligat, sed vt agat quod volumus, non sillogismis tantum, sed etiam affectibus, & magna vi dicendi cōcutienda & exagitanda est: quæ non angustam & breuem, sed acrem, & vehementem, atq; copiosam orationem desiderat. Cuius rei cōmodissimum extat apud Senecā exemplum: quod docendi gratia hoc in loco attexere libuit. Sic enim ait: Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno vir maximus, & huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ cōditor. Audi ergo quemadmodū colligit virum bonū non futurum ebriū. Ebrius secretum sermonē nemo committit, viro autē bono committit: ergo vir bonus ebrius nō est. Non est animus in sua potestate ebrietate deuinctus. Quemadmodum musco dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam vis caloris eiecit: sic vino æstuante, quicquid in imo iacet, abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemad-

*Simile ap-
positum.*

*Senec. Epi
stol. 82. contra
ebrietatem.*

modum non continent cibum, vino redundante; ita ne secretū **A**
quidem, quod suum alienumq; est, pariter effundunt. Interim si
hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syl-
logismis agis? Dic quàm turpe sit pl^u sibi ingerere quàm capiat,
& stomachi sui non nosse mensuram: quàm multa ebrij faciant,
quibus sobrij erubescant. Nihil aliud esse ebrietatem, quàm vo-
luntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrium habi-
tum: nunquid de furore dubitabis? Nunc quoq; non est minor,
sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitū
charissimum sibi ac fidelissimum inter epulas trās fōdit, & intel-
lecto facinore mori voluit, certè delituit. Omne vitium ebrietas
& incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecun-
diam remouet. Plures enim pudorē peccandi, quàm bona volun-
tate, prohibitis abstinēt. Vbi possedit animum nimia vis vini,
quicquid malè latebat, emergit. Nō facit ebrietas viria, sed pro- **B**
trahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cu-
piditatibus suis quantum petierint, sine dilatione perimitit: tūc
impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans nō lin-
quam, non manum cōtinet. Crescit insolenti superbia, crudeli-
tas saeuo, malignitas liuido, omne vitium detegitur & prodit.
Adjice illam ignorationem sui, dubia & parum explanata ver-
ba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tēcta
ipsa mobilia, velut aliquo turbine circunagētet totam domum:
stomachi tormenta cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distē-
dit. Tunc tamen utcumq; tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid
cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, creditas facta est? Co-
gita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gen- **C**
tes bellicosasq; hostibus tradidit. Hæc multorū annorum peris-
naci bello defēsa mœnia patefecit: hæc contumacissimos &
ingum reculantes, in alienum egit arbitrium: hæc inuidtas acies
mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot jci-
nera, tot prelia, tot hyemes, per quas victa temporū locorumq;
difficultate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria
totum dimiserunt; intemperantia bibendi concidit. Hactenus
Seneca. Cuius verba omnia referre hoc in loco volui, quoniam
Rhetoricæ ac Dialecticæ orationis discrimen apertissimè docēt.
Nec tamen hoc modo Rhetor loqui semper debet, nisi cum res
amplificationem magis, quàm probationem desiderat. In proba-
tionib⁹ nāq; Rhetor breuitatē & acūmē Dialecticorū imitatur:
) sed sic tanē, vt oratio nō neruis tātū & osib⁹ (vt antea dixim⁹).
constet,

D constat, sed etiã carne & cute, hoc est, oratorio ornatu vestiatur.

Adde, quòd auditor non solum oratione flectendus, sed etiã eiusdem suavitate & elegantia delectandus, qua (vt Ang. docet) *Lib. 4. de doc. Chris.*

& libentius audit, & facilius capitur, & quò impellitur ducitur. Ne mo enim ad agendum flectitur, si grauate & moleste audiat. Hoc autem angusta & ieiuna oratione, qualis Dialecticorum est, fieri nequaquam potest. Hinc D. Aug. Si qui audiunt, inquit, mouendi sunt potius quam doceri: vt in eo quod iam sciunt agendo non torpeant. maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes, & increpationes, conuincationes, & coercitiones, & quęcunq; alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria: Hęc verò dicendi ratio non breuem & angustam, sed vehementem, aciem, & copiosam orationem desiderat. Ex his liquidò constat, qua in re hęc duę artes inter se conueniant, & quibus in

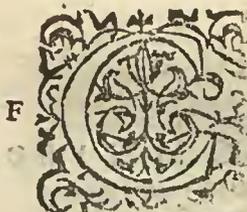
ibi supra

E rebus dissent, & quantò sit difficilius voluntatem hominum impellere ad agendum, quam intellectum rationibus conuincere ad assentiendum.

Orationem omnem in triplici genere

versari, expositione, argumentatione,
 aut amplificatione.

Cap. III.

V M ORATIO, RHETORICA

art̃is instrumentum sit, qua munus suum orator exequitur, quisquis orationis rationem, & partes omnes diligenter expenderit, inueniet planè, omnes homines oratione aut simpliciter aliquid exponere, aut probare vel improbare, aut rem aliquam ad motum animi excitandam amplificare. Exponimus autem simpliciter oratione, aut historica narratione, qua mentem nostram, vel id quod gestum est, vel geri potest, explicamus. Probamus verò argumentis & rationibus, quibus rei dubiæ fidem facere conamur. Amplificamus autem, cum amplo orationis genere, rem esse in genere suo maximam declarantes, ad iram, misericordiam, mœrorem, odium, amorem, spem, metum, admirationem, vel ad quenuis alium affectum auditoris animum conuincimus. Non sum autem nescius, communia esse probandi atq; amplificandi loca & argumenta (vt paulò post videbimus)

debimus) sed quoniam tractandi ratio diuersa est, docendi gra- **A**
tia alterum ab altero fecernere maluimus.

Quia verò nullus inter homines sermo, nullaq; oratio est,
quæ non in his tribus generibus versetur, quò pacto vnūquodq;
horū confici debeat, diligenter à nobis in hac arte aperiendum
est. Sic enim fiet, vt Ecclesiastes, vbi quid horum in concione oc-
currerit, faciliè intelligat, qua id ratione tractare commodius
possit. Et quoniam inter tria hæc, probandi & argumētandi ra-
tio præcipua est (ex qua etiam, vt modò diximus) vis amplificā-
di manat: de hac primo loco, mox de alijs dicendum erit. Quia
verò rectus dicendi ordo exigit, vt communiora prius, deinde
minus communia (quæ sub illis continentur) tradamus, prius
quidem communem hanc probandi metodum atque rationem
(quæ ad omnia concionū genera pertinet) deinde verò propria
singularum concionū præcepta & argumenta exponemus. Què **B**
ordinem & Cicero in Rhetoricis, & in Topicis Aristoteles se-
quuti sunt: ille enim veluti syluam quandam ad omnia argu-
mentorū genera inuenienda proposuit, deinde ad singulares
causas tractandas descendit: hic verò simili ratione locos omnes
descripsit, qui ad omnem quæstionem tractandam pertinerēt:
deinde ad singulares quæstiones explicandas transitum fecit: in
quibus, vel de genere rei, vel de diffinitione, vel de proprio, aut ac-
cidente aliquid queritur.

Diuisio quæstionis. Cap. IIII. 20

Q U O N I A M O M N I S C

argumentandi atque probandi ratio (de qua
in hoc secundo libro dicere instituiimus) ad
quæstionem aliquam terminandam, desti-
nata est, quotuplex sit quæstio, quæ in di-
scussionem venit, explicandum prius vi-
detur. Quæstionum ergo genera duo sunt,
vnum infinitum (quod Græcè thelis, Latine propositum) alte-
rum finitum: quod Græcè hypothetis, Latine causa siue contro-
uersia dicitur, Thelis de genere vniuerso querit, sine designatio-
ne personarū, temporum, locorū, & similibus: Hypothetis verò
de rebus singulis, quæ personis, temporibus, & locis implicite sunt.

Thelis

Prima
quæstio-
nis diuisio.

- D.** Thesis est, Sitne ducenda vxor, Hypotesis, Sitne Philosopho? aut seni, hoc tempore; illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, vetula, puella, Iulia Pompeio ducenda? Circumstantias vocant, quibus fit quæstio finita: qualia sunt, persona, res, causa, tempus, locus, & modus: de quibus commodiore loco dicemus. ¶ In finita quæstio duplex est: vel enim ad cognitionem pertinet, cuius finis est scientia: vt, Sitne terra globosa? 2. *Diuis.* verane sit vsquam amicitia? Vel ad actionem: vt, sitne gubernanda respublica? Quibus rebus amicitia colenda sit? Superioris genera sunt tria. An sit, quid sit, quale sit, & similia: quæ traditur à dialecticis in tractatione thematum simplicium & copulatorum: vt, Sintne Pygmæi? fueritne semper mundus? idemne semper sit futurus? Quid sit, vt, Quid anima? Quale sit, vt, An cælum sit coloratum? Sitne laudabile, sitne vile philosophiæ operam dare? ¶ Alterius verò quæstionis 3. *Diuis.* (cuius videlicet finis non scientia, sed actio est) duo sunt genera. *Hæc ex Cice. in li. Topicorū.* Hæc ex Cice. in li. Topicorū. **E** (cuius videlicet finis non scientia, sed actio est) duo sunt genera: vnum ad officium, alterum ad motum animi, vel gignendum, vel sedandum, planèue tollendum. Ad officium, sicut cum quæritur, suscipiendi ne sint liberi? Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Remp. ad gloriam, ad laudem. Quo ex genere sunt, quærelæ, incitationes, miserationesque flebiles. Rursusque oratio, tum iracundiam restringens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiâ comprimens, tum ægritudinem abstergens.

Ex hac autem quæstionis diuisionem tria intelligimus, quæ ad hanc artem maximè necessaria sunt. Primum quidem alium inuentionis fontem ad infinitam quæstionem, alium ad finitam, quas thesim & hypothesim Græcè appellari diximus, requiri. Ad thesim quippe tractandam argumenta ex ijs præcipue locis depromuntur, quæ Græcè topica vocantur: ad hypothesim verò ex Circumstantiarum locis, quæ vel rebus, vel personis attributa sunt: quando quidem huiusmodi quæstiones (vt paulò antea diximus) rerum & personarum circumstantiis implicite sunt. Quamuis autem argumenta, quæ ex circumstantiis oriuntur, ad topicorum quoque loca referantur (vt potè quæ ambitu suo omnia argumentorum genera comprehendat) quia tamen multiplices & variæ circumstantiæ sunt, multaque ex illis argumenta eruuntur, singularis earum tractatus à locis illis seiungi debuit, quò ea quæ illic breuiter in adiutorum & causarum loco insinuantur, copiosius & latius tractarentur.

Hæc

Secunda
utilitas.

Hæc eadem quæstionis diuisio facit, vt intelligamus (quod **A**
& Cicero, & cæteri huius artis scriptores docent) nempe vt quæ-
stionem finitam ad infinitam, hoc est, hypothesim reuocemus
ad thesim. Quod vt exemplo pateat, finita quæstio est, An Ari-
stotelis philosophia sit perdiscenda: eius quasi pars quædam est
illa infinita, An philosophia sit perdiscenda: ad quam orator fini-
tam transferet: verum hac de re suo loco latius.

Tertia vti-
litas.

Eadem etiam quæstionis diuisio valet, vt pernoscamus ali-
ter quæstiones, quorum finis est scientia, aliter eas, quæ actio-
nis appellantur, esse tractandas. In illis namque satis est vt vel
rei naturam explicemus, vel dubiæ fidei faciamus: in his verò
non ad sciendum modò, sed ad aliquid agendum, vel aliquem
motum in animis excitandum, auditor impellendus est: quod
maiores vim & impetum orationis requirit, vt in superiori li-
bro docuimus, cum Rhetoricæ & Dialecticæ differentiam **B**
traderemus. His ita constitutis, de argumentorum in-
uentione, quibus infinitæ quæstiones siue the-
ses tractantur, dicere inci-
piamus.

De locis vnde argumenta ducuntur, **C**
quibus præcipue infinita quæ-
stio tractatur.
Cap. V.

VIA OMNIS ARGUMEN-
torum inuentione vel ad probandum, vel ad am-
plificandum destinatur, necesse est, vt omnia **C**
quæ rem probant, aut amplificat, rebus ipsis,
quas probare vel amplificare volumus, aliqua
ratione conueniant, vel illis etiam aduersen-
tur: cum contrariorum eadem sit disciplina.
Rebus autem ipsis quædam intrinsecus, quædam verò extrinsecus con-
ueniunt. Nam genus, species, differentia, distinctio, propria, acci-
dentia, partes, totum, cause & effectus, rebus omnibus natura in-
sunt. Nulla enim res his velut affinibus & attributis destituitur.
Est enim hæc velut cõmunis rerum omnium genealogia, & velu-
ti quædam consanguinitatis arbor (qualem Theologi pingunt)
quæ ante se, & post se, à dextra, læuamque, velut affines suos habeat.
Et quidem anteriori loco ponuntur, genus rei, & totum, & par-
tes,

Dtes, & causæ à quibus res profecta est: posteriori verò loco effectus, qui ex causis consequuntur: à dextra verò læuâq; differentia rei, definitio, propriæ qualitates, & accidentia eius, nisi malis hæc duo posteriora inter effectus collocare: quoniam à forma rei tanquam à causa prodeunt. Hæc verò quæ rebus accidunt, alij adiacentia, alij adiuncta vocant, & in tria tēpora partiuntur, antecedentia, concomitantia, & consequentia. Quorum quædam necessariò, quædam verò non necessariò rebus coherant: atq; hæc posteriora, Dialectici communiter accidentia vocant. Hæcigitur omnia, quæ variè rebus adiuncta sunt, intrinsicè eis conuenire dicuntur. Extrinsicè verò, similia, dissimilia, maiora, minora, paria, exempla, testimonia, & oracula (quæ ea de re prolata sunt) rebus ipsis conuenire dicimus. Hæc autem rerum omnium attributa, tam Dialectici, quàm Rhetores locos appellarunt: quòd ex ijs tanquam è locis, & veluti pròptuarijs argumenta omnia, siue ad probandum, siue ad amplificandū eruātur. De quibus & Aristoteles, & Cicero, & Boëtius, multiq; alij insignes scriptores, & nostro seculo Rodolphus Agricola copiose scripserunt.

Et hi quidem prima diuisione loca omnia in artificialia & artis expertia, siue in artificialia distribuunt. Ad hoc autem posterius genus variè autoritates & testimonia, tum diuina, tum humana, & varia item exempla, hoc est, præclarè dicta aut facta pertinent. Ad prius autem illud genus, alià omnia loca quæ enumeramus referuntur: quæ vel in ipsa rei substantia insunt, vel cum ea aliqua ratione, siue necessariò, siue non necessariò coniuncta sunt. Dicuntur autem hæc artificialia, quoniam ab eis probationes & argumenta arte & ingenio dicentis eruuntur: illa verò artis expertia, quoniam ab his argumenta non dicentis ingenio, sed aliunde assumpta, ad causam afferuntur: quanuis eorundem commoda & venusta tractatio maximè ad artem pertineat: nisi sine arte (vt Rodolphus ait) putamus dixisse Lucanum.

Quis iustus inducitur arma,

Scire nefas: magno se iudice quisq; tuetur.

Victrix causa Deus placuit, sed victa Catoni.

Hæc autem posteriora loca, quauis sola exempla & testimonia, partim diuina, partim humana comprehédant, infinitum tamé probationum & argumentorum campum nobis aperiunt, quando quicquid vbiq; siue in diuinis literis, siue in sacris Canonibus & Concilijs, siue in Philosophorum, Historicorū, & cunctorum sapien

sapientum libris atque disciplinis continetur, huius loco deseruit. **A**
 Probationes quippe ab his locis manantes, nequaquam arte & ingenio dicentis, sed varia & multa omnis generis autorum lectione comparantur.

Sed ad institutum redeuntes, summa huius artis est, ut propositionem aliquam, seu veram vel falsam, probaturus aut improbaturus, omnia quæ eius propositionis subiecto & prædicato (ut Dialectici loquuntur) conueniunt, hoc est, omnem (ut ita dicam) vtriusque vocis genealogiam, diligenter exploret, nempe genus, speciem, diffinitionem, & cætera quæ superius commemorauimus. Ex his namque omnibus veluti locis argumenta promuntur. Cum enim aliquid subiecto & prædicato conuenire in debita terminorum collocatione probatur, non dubium quin verè alteri de altero affirmetur: quando, quæ in vno tertio conueniunt, inter se quoque conuenire necesse sit: contra verò si dissentiant, ipsa quoque inter se dissentire opus est. **B**
 Quam rem commodissimo exemplo Rodolphus ostendit. Si enim diiudicare velis an duæ (verbi gratia) colunæ, quæ longè à se distat, æquales an inæquales sint, virgæ vtrique parti adhibeas: quæ si vtrique par sit, æquales eas esse iudicabis: si impar, inæquales. Eadè ergo ratio argumentandi est. Tertiumque illud vtrique parti applicandum, medium appellant: quod quidè ex his omnibus rerum attributis, quæ supra commemorauimus, desumitur.

Rodolph.

Sed opere pretium erit, hæc ipsa propositis aliquot exemplis illustrare. Sumamus exempli gratia, piæ sanctæ orationis studiū, quod hominibus commendare volumus, & quæ illi conueniat, exploremus: ut ex eis ad persuadendum argumenta ducamus. Genus huius virtutis est Religio, quæ virtutum moralium præstantissima est. **C**
 Diffinitio est, eleuatio mentis in Deum, vel petitio rei decentis à Deo. Causa orationis præcipua est Spiritus sanctus, nos ad orandum inducens, & postulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Causæ verò ad orandum impellentes sunt, quotidianæ huius vitæ miserix, & præsentissima pericula, & maxima humani cordis ad malū procliuitas, quæ cõtina diuini numinis ope eget, & summa itè Dei nostri bonitas, quæ ut petamus, precipit, & petentibus auxiliū pollicetur. Effectus orationis sunt primum quidè gratiæ & gloriæ augmentū (sicut cætera virtutū opera in charitate edita) promereri. Deinde pro commissis Deo satisfacere. Tertio, id quod petimus, si debitè & religiose petamus, impetrare. Quarto demum, animo corroborari, & celesti luce,

D luce, atq; spirituali dulcedine refici, atque compleri; & nonnulli item alij, quos longum esset enumerare. Partes vero eius, oratio vocalis atq; mentalis, seu malis partes eius esse, quas Apostolus enumerat, cum ait: Obsecro primum omnium fieri orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones &c. Quæ verba Cassianus in Collationibus Patrum diligenter explicat. Adiuncta orationi sunt, quæ necessariò cum ea coherent; fides, spes, charitas, & attentio, cæteræque virtutes: sine quibus oratio grata Deo non fit. Adiuncta vero quæ frequenter illam consequuntur, sunt vitæ puritas, solitudinis amor, sanctorum desideriorum seges, & robur animi aduersus peccatum, deuotio & alacritas ad omnia pietatis opera, contemptus rerum humanarum. Gustata enim spirituali suauitate (quæ deuotæ orationis comes est) sordet omnis caro. Hæc autem dixi frequenter orationi adiuncta esse, quoniam nonnullos orare videmus, qui tamē in virtutis & iustitiæ cultu negligentiores sunt. Similia vero orationi sunt lectio, meditatio, & contemplatio, quod his etiam officijs mens eleuetur in Deum. Orationi autē aduersatur obliuio Dei: quæ malorum omnium origo, sicut oratio bonorum omnium fons & initium est. Iam vero exempla & testimonia, siue sacramentorum literarum, siue sanctorum Patrum, quæ orationem commendant, eiusq; vtilitatem & necessitatem declarant, innumera sunt, & passim obuia. Hæc enim argumenta, quæ artis expertia esse diximus, non dicentis ingenium, sed memoria, & varia omnis generis autorum lectio præstat. Dei etiam obliuio, quæ orationi aduersatur, non minus nos, quàm quibus aliorum locorum iuuare

F ad inueniendum poterit. Cùm enim explicauerimus, quæ mala ex Dei obliuione consequantur, facile erit intelligere, quàm sit oratio commendanda: quæ nos à tot malis liberat, dum assidue mentem in Deum attollit. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quanta argumentorum copia hac arte quaeratur. Ex his nanque preceptionibus attributis quæ annotauimus, facile ad eam commendandam varia argumenta promuntur.

Sed inter hos tamen locos, qui ab effectibus & adiunctis ducitur, siue illa necessariò, siue non necessariò cum re coherent (vt modò diximus) secundissimus est. Quauis enim melius sit res ex causis & principijs cognoscere, frequentius tamen & facilius ex effectibus ad causas philosophamur: quoniam notiores nobis effectus, quàm causæ sunt. Ab hoc igitur effectuum & adiunctorum loco & virtutes commendamus, cum earum fructus & effe-

& effectus, & quæcunque illis adiuncta sunt, explicamus: & vitia **A**
 quoque perstringimus, cum effectus & mala omnia quæ secum
 afferunt, commemoramus & amplificamus. Seneca, ex his duobus
Seneca li. locis plurima aduersus iram argumeta adducit his verbis: Exe-
1. de Ira. gisti à me Nouate vt scriberem quemadmodum posset ira leni-
 ri: nec immeritò mihi videre huc præcipuè affectu pertinuisse
 maximè ex omnibus tetrum ac rabidum. Cæteris enim aliquid
 quieti placidique inest, hic totus concitatus & in impetu est, dum
 alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruens tela, & vitiorum secum
 multa tractare avidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram
 dixerunt breuem insaniam: æquè enim impotens sui est, decoris
 oblita, necessitudinù immemor, in quod cæpit pertinax & in-
 tenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata causis, ad cõ-
 spectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id **B**
 quod oppressere, franguntur. Vt autem scias insanos esse quos
 ira possidet, ipsorum habitum intueri. Nam vt furentium cer-
 ta indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua fa-
 cies, citatus gradus, inquietæ manus, color verus, crebra & ve-
 hementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Fla-
 grant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab-
 imis præcordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes compri-
 muntur, horrent ac lubriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens,
 articulorum seipsum torquentium sonus, gemitus mugitusque,
 & paruum explanatis vocibus sermo præruptus, & com-
 plosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum
 corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu, & horrè-
 da facies deprauantium se ac intumentium. Nescias vtrum ma- **C**
 gis detestabile vitium sit, an deforme. Cætera licet abscondere,
 & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit, quantoque
 maior est, hoc effertur manifestius. ¶ Iam verò si effectus
 eius, damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi plu-
 ris stetit. Videbis cedes ac venena, & reorum mutuas sordes,
 & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub
 ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra
 mœnia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili
 flamma relucencia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundam-
 menta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per
 multa millia sine habitatione desertas: has ira exhaustit. Aspi-
 ce tot memoriarum proditos duces, mali exempla fati. Hæc omnia
 ex Seneca, qui multa alia his similia enumerat. Quo exemplo
 appa-

D apparet, quàm sit fœcundus hic locus, qui ab effectibus & adiunctis rerum sumitur. ¶ Simili quoque ratione Archytas ille Tarentinus apud Ciceronem, voluptatem ex iisdem locis accusat & dissuadet. Ait enim, nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis hominibus à natura datam, cuius voluptatis auidæ libidines, temerè & effrænate ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ proditones, hinc rerum publicarum euersiones, & cum hostibus clandestina colloquia nasci. Nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra verò, adulteria, & omne tale flagitiû, nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptatis. Cumque homini siue natura, siue quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huic diuino muneri ac dono nihil tam esse inimicû, quàm voluptatem. Nec enim libidinè dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quò magis intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tandiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esset tam detestabile, tamque pestiferum, quàm voluptatem. Siquidem ea cum maior esset atque longinquior, omne animi lumen extingueret. Hactenus ille. ¶ Diuus verò Cyprianus his duobus locis diffinitionem & comparationem adiungès, nos ab inuidiæ peste deterret his verbis: Qualis animi tineæ est, aut quæ cogitationum tabes, inuidere in altero virtutem eius aut felicitatè, odisse in eo vel merita propria vel beneficia diuina, in malum propriû bona aliena conuertere, aliorum gloriam facere suam prænam. Non cibus talibus latus, non potus potest esse iucundus, suspiratur semper, & gemitur, & doletur. Dumque ab inuidis nunquam liuor exponitur, diebus ac noctibus sine intermissione pectus obsessum dilaniatur. Mala cætera habent terminum, & quodcunque delinquitur, delicti cõsummatione finitur. In adultero cessat facinus perpetrato stupro, in latrone conuiescit zelus homicidio admisso, & prædoni rapacitatem statuit possessa præda, & falsario modum imponit impleta fallacia: zelus terminum non habet, permanens iugiter malum, ac sine fine peccatum est. Quantoque ille, cui inuidetur successu meliore, profecerit, tanto inuidus in maius incendum liuoris ignibus inardescit. Hinc vultus minax, toruus aspectus, pallor in facie, in labijs tremor,

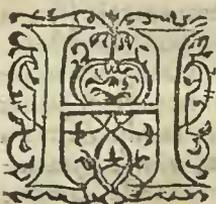
*Cice. de se
nest.*

*Cypr. ser.
deliuore.*

mor, stridor in dentibus, verba rabida, effrænata conuitia, manus ad cædis violentiam promptæ, etiam si gladio interim vacuæ, odio tamen furiosæ mentis armatæ. Hactenus Cyprianus. Hæc autem idè tot à me exemplis explicata sunt, vt studiosus Concionator apertè videret, argumenta omnia, quibus aliquid vel probamus, vel amplificamus, ex ijs quæ rebus attributa, & natura cum illis coniuncta sunt, esse sumenda.

De duobus alijs argumentorum fontibus, nempe genere rei, & eius contrarijs.

Cap. VI.

HIC IGITUR PRIMVS

ac præcipuus argumētorum fons, qui ex attributis earum vocum, quæ in quæstione ponuntur (hoc est, subiecti, & prædicati, vt appellant) proficiscitur. Sunt autem duo alij, è quibus etiã, ad eandem quæstionem tractandam, argumenta sumuntur: nempe genus rei, siue vnum, siue multa sint, & contrarium, siue vnum, siue multiplex sit. De genere, hoc sit exemplum. Si quis ab adulterij crimine deterrere velit, adulterij generâ inspiciat: Eius enim genus proximū est impudicitia, remotius verò, letale peccatū. Qui igitur ab adulterio dehortatur, primum, quàm ingens periculū sit, in letali peccato diu permanere, declarare poterit, mala omnia, quæ peccatum secum affert, commemorando: quæ ex omnibus locis, hoc est, ex omnib⁹ ijs, quæ peccato attributa sunt, colligi poterunt. Deinde ad proximum impudicitia genus descendens, illud Apostoli proferrè poterit: Omne peccatū, quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat: illud videlicet fœdando, ac turpiter inquinando. Cætera quoq; mala, quæ impudicitia attribuuntur, simili ratione tractari poterūt. Tertiò verò loco ad propria adulterio attributa tractanda perueniet: vt ex rei proprijs (quod est multò commodius) argumentetur. Argumenta verò, quæ à rerum generibus ducuntur, ex illa Aristotelis regula, quæ in antepredicamentis ponitur, vim habent: Quando alterum de altero prædicatur tanquã de se subiecta sibi specie, quæcunq; de eo quod prædicatur, dicuntur, de subiecta quoque sibi specie dicuntur. Hoc est, quid-

1. Cor. 6.

D est, quidquid generi conuenit, speciei quoq; subiectæ conuenit. Constat enim superiora omnia inferioribus conuenire, & de illis (vt Dialectici loquuntur) prædicari.

Neq; verò ea quæ rebus ipsis de quibus dicimus, contraria sunt, minorem argumentorum materiam suppeditant: quandoquidem (vt Philosophi tradunt) eadem contrariorum disciplina est. Quod planè non in cæteris rebus modò, sed in moribus præcipuè locum habet. Quò enim detestabiliorem superbiam, impudicitiam, auaritiam, & iracundiam ostenderis, hòc magis humilitatem, castitatem, liberalitatem & mansuetudinem commendabis: quæ nos à tot malis & incommodis liberant. Hinc Diuus Cyprian. Serm. de patientia, ubi huius virtutis vtilitatè, necessitatem, cæterasq; eius laudes exposuisset, impatientiæ mala commemorat, vt patientiæ laudes amplificet, quæ nos à tanto malo liberat. Sic enim ait: Atq; vt magis fratres dilectissimi, patientiæ bonum luceat, quid mali è contrario impatientia importet consideremus. Nam vt patientia bonum Christi èst, sic è contrà impatientia Zabuli malum: & sicut in quo habitat & manet Christus patiens inuenitur, ita impatientis semper existit, cuius mentem Zabuli nequitia possidet, &c. Et paulò post ita concludit: Et ne longum sit singulatim recensere omnia, omnino quæ patientia ædificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam: quare fratres dilectissimi, & bonis paciētis, & impatientiæ malis diligenter expensis, patientiam, per quam in Christo manemus (vt venire cū Christo ad Deū possimus) plena obseruatione teneamus. Hastenus Cyprian.

✠ **Necessariam esse Concionatori abso-**

lutam earum rerum scientiam de quibus est

F dicturus, quò supradictis locis vti possit. Cap. VII.

VM IGITUR ARGVMEN-
ta ex his omnibus quæ natura ipsa rebus conueniunt, eruenda sint, liquet sanè, plenam earum rerum de quibus dicturi sumus, scientiã nos ad hoc priò habere oportere. Cum enim Dialecticus me admoneat, vt rei genus, diffinitionem, proprias passiones, & affectiones, causas, effectus, ac partes rei; cæteraq; his similia explore, quid

D mihi

mihî hæc admonitio proderit, nisi prius ego ista omnia nouerim. Quomodo autem eâ nosse potero, nisi plenam eius reifcietiam habuero, quæ hæc omnia tradit? Itaque attentius mihi hæc topicorum artem cōsideranti apparet, eam similem ijs artibus esse, quæ methodum quidem & rationem rerum faciendarum tradunt: quæ tamē in materiam aliunde oblatam sumunt: qualis pharmacopolarum ars est: quæ docet ex quibus herbis hoc aut illud pharmacum cōfici debeat, cum aliunde tamen herbas accipiat, quibus ea pharmaca componat. Ad hunc ergo modum Dialecticus in questionibus quas tractat, ea quæ rebus natura ipsa conueniunt & attribuuntur, explorare docet: vt ex eis argumenta instituto suo accōmodata eruat. Hęc tamen attributa nō ipse, sed ille disciplinæ præstant, quæ hisce de rebus tanquam de propria materia disputant.

Ex hac autem animaduersione colligitur, totius moralis Philosophiæ & christianæ doctrinæ concionatorem peritū esse debere. Cū enim illi de virtutibus & vitijs, de legis diuinę præceptis, de sacramentis, de christianæ fidei mysterijs (quæ in symbolo continentur) dicendum perpetuò sit, debet vtique is (quoad eius fieri poterit) absolutissimam harum rerum sciētiam habere: vt ex ijs quæ hisce rebus attribuuntur atque conueniunt, argumenta sumere possit: quæ ad suadendum vel dissuadendum, probandum aut improbandum, & amplificandū vel extenuandum conducere valeant. Vnde autē hæc copia, nisi ex varia sanctorum scripturarum, veterumq; Patrum lectione colligi potest? Debet igitur priusquàm hoc munus attingat, varia & multiplici lectione refertum pectus habere: vt tanquam scriba doctus in regno cœlorum, proferat de thesauro suo noua & vetera. Qui enim cum primū munus hoc aggrediuntur, sanctorū Patrum scripta legere incipiunt: hi non vetera & noua, sed noua solum contra hoc Christi Domini consilium proferunt. C

Simil.

in re vermiculos, quos bombices appellamus, imitari debet: qui pluribus diebus nihil aliud faciunt, quàm arborum folijs corpora saginare: deinde, vbi in iustam corporis magnitudinē excreuerint, sericā fila nestere die noctuq; non desunt. Eos verò, qui sine hæc studiosa præparatione munus hoc obeunt, D. Greg. castigat his verbis: Videant, quos à prædicationis officio ætas vel imperfectio prohibet, & tamen præcipitatio mouet, ne cū intempestiuè arripiunt, quod non valent, perdant illud quod cēpestiuè aliquoties implere possent, Nam & pulli apium, si ante

Simil.

pen-

D pennarū perfectionem volare appetant, vnde in alta ire cupiūt, inde in ima cadunt: sic & conceptam sobolem, si priusquā formetur, fœmina profert, nō tam domum, quā tumulū replet. Hęc ille. ¶ In hoc autem studio primum est, vt in lectiōne delectum adhibeat: vt non trita, & vulgaria, & passim obuia, sed præstantissima quæq; eligat, & quæ non tā cinnitu & illecebra verborum aures mulceant, quā quæ acumine & grauitate sententiarum vim & pondus habeant: & multa paucis comprehendāt: vt in ijs eruendis & ponderandis paululum operæ suæ concionator ponat. Proximum verò (idq; maximè necessarium est) vt albiolo ad hoc ante parato, & titulis rerum omnium quæ in concionis argumenta cadunt, insignito, quæ inuenta fuerunt, in his locis collocet: & multa etiam, quæ ad Euange-

E lia, quæ vel Dominicis, vel festis diebus ab Ecclesia legūtur, pertinent, simili ratione annotabit. Hos ergo proprios & singulares locos concionatori maximè vtilis & necessarios duco: vt si de humilitate, charitate, patientia, abstinentiā, precandi studio: contraque si de superbia, avaritia, inhumanitateque dicendum sit, hos locos consulat, & ex huiusmodi penu, ac veluti promptuario sumat, quod sibi ad dicendum cōmodius visum fuerit.

Neque sola lectiōne contentus esse debet: sed quæcumque ab alijs, siue concionatoribus, siue cuiusuis ordinis hominibus grauitè & sententiose dicta fuerint; vel ipsi aliud etiam agenti in mentem venerint, quæ vim & pondus aliquod ad munus suū habeant, nullo modo negligenda putet: sed protinus schedulis breuiter cōsuetat, vt opportunitatē nactus ea in supradictis locis reponat. Quæ enim nostrā sunt, multo & copiosius & vehemètius (tanquā arma viribus & corpori nostro accommodata) tractamus. Hac enim cura atq; diligentia fit, vt thesaurus noster paulatim augeatur, & post aliquot annos ingens deinde selectarū rerum cumulus tam multis accessiōibus surgat.

Ex lectiōne autem sanctarū scripturarū reconditiōra loca seligere curemus, quæ nouitate & dignitate suā auditores excitent: quorū multa ex Prophezarū & Sapientie libris colligere licet. Loca enim ab alijs penè detrita & passim obuia minus mouent, nisi ea insigni aliqua expositione ex cōmuni- bus noua quodāmodo faciamus. Danda etiam opéra est, vt pleraque scripturarū loca insigni aliqua expositione aut cōmimentatione illustremus: vel sententiæ vim & grauitatem

ponderantes, vel tropum, si quis est, aut emphasim, quæ frequen- **A**
 ter in vna voce lætet, excutientes. Neq; tamen oportet, multis
 Scripturæ testimonijs ad vnum aliquid probandum vti: quod
 nonnulli faciunt, ostentandæ magis memoriæ & eruditionis,
 quàm ædificationis gratia: sed modus atq; delectus habendus est,
 neq; quid insidiosus inuentionis nostræ amor suggerat, sed quid
 res postulet cogitandum. Non enim locus deerit, quò ijs, quæ eo
 tempore reticemus, vti postea valeamus.

Qui igitur diligenti studio, lectione, & meditatione hûc si-
 bi thesaurum opportuno tempore comparauerint, graues & a-
 cres in dicendo erunt, vberrimumq; laboris sui fructum referet.
 Qui verò vacui, ieiuni, & steriles hoc munus aggrediuntur, quã
 frugem referre poterunt, nisi vt tales auditores suos relinquant,
 quales ipsi ad dicendum accesserunt? Quocirca, summum con- **B**
 cionatoris studium in diuinarum scripturarum & sanctorû Pa-
 trum lectione insumi debet: quorum inuentis, sua quoq; inuen-
 ta augere & locupletare debet. Est enim valde angusta humani
 ingenij vena: quæ nisi aliorum studijs velut lucernarum accessio
 ne iuuetur, exiguum sanè lumen præferet. Hinc tot Homiliarij
 nostro seculo prodierunt, in quorum lectione vix insigne ali-
 quid legentes iuuenimus: propterea quòd eorum autores in-
 geniorum suorum inuentis & labore contenti, & rerum suarum
 amore allecti, quæ ipsis, velut ingenij sui fœtus placuerunt, alijs
 etiã placitura credebât. Eget ergo Ecclesiastes multa variaq;
 lectione, & insignium sententiarum obseruatione. Non enim a- **C**
 lia ratione dictum à veterib⁹ esse credo, Poëtam nasci, Oratorẽ
 fieri: nisi quòd facultas illa præcipuè naturæ beneficio, hæc ve-
 rò studio, meditatione, assidua lectione, multa exercitatione &
 imitatione comparetur. Ex sacris autem autoribus Hieremias
 (vt cæteros Prophetas sileam) quanuis (vt D. Hiero. ait) minus
 in verborum delectu cultus, quam Esaias sit, admirabilis mihi
 cõcionator esse videtur. Tot enim dicendi figuris & affectibus,
 tantaq; vi & acrimonia verborum vtitur, totq; modis & furorẽ
 Domini amplificat, & in prauos hominum mores inuehitur, vt
 vix quicquam aut grauius, aut vehementius, aut pro rei magni-
 tudine convenientius excogitari possit. Ex Ecclesiæ verò Patri
 bus D. Chrisosto. maximè legendus: quòd sit eloquētissimus, po-
 puliq; auribus ita accommodatus, vt vix vnquam à salutari eius
 institutione orationẽ hestat. Hic autem vir admirandus, nō mo-
 dò ad sententiarum grauitatem, sed ad vim etiã eloquendi, &
 tractan-

D tractandorum animorum rationem plurimum cōferet: præsertim si assidua lectione Ecclesiastes eum sibi familiarem fecerit. Rectè enim D. Aug. in lib. de doct. Christ. Si ex consuetudine loquentium, fiunt homines loquentes, cur ex consuetudine eloquentium, non fiant eloquentes? Vnde enim eloquentiæ præcepta manarunt, nisi ex obseruatione eorum, qui optimè ab ipsa natura ad dicendum compositi erant? Hic D. August. Si acutū, inquit, & seruens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus & audientibus eloquentes, quàm eloquentiæ præcepta sectantibus, accedente maximè exercitatione scribendi, vel dictandi.

Aug. li. 4
de doct.
Christ.

Aug. ibi.

De locis ex circumstantijs rerum & personarum. Cap. VIII.

E **P** RÆTER HOS COMMUNES locos, alij quoq; assignatur ex personarum & rerum circumstantijs: qui ad superiores quoq; referuntur, & ab illis manant. Tractantur autè seorsum ab eis, quoniã ad certa genera quæstionum pertinent: quorum naturam propius, quàm communia illa loca attingūt, quæ latissimè vagantur. Hoc autem in loco ad mentè reuocare oportet, quod initio huius secundi libri diximus, nempe duo esse genera quæstionum: quædam enim ex cōmunibus vocibus constant: quas Rhetores infinitas, siue theses appellant: quædam verò, quæ rerum & personarum circumstantijs implicitæ sunt (quæ videlicet ex proprijs & singularibus nominibus constant) quas finitas, vel hypotheses nūcupari diximus. Priorum exemplum est, cum de adulterij deformitate in commune, posteriorum verò, cum de Davidis adulterio dicimus, vtriusque deformitatem amplificantes. Sic etiam obedientiam & pudicitiam in cōmune laudamus, & Abrahæ obedientiam, & Iosephi pudicitiam sigillatim amplificamus. Ad eas igitur quæstiones, quas theses appellari diximus, priores illi loci accommodati sunt: ad has verò posteriores nō illi solum, sed hi qui à circumstantijs rerum & personarum ducuntur, maximè deseruiūt: cū ea complectatur, quæ singularibus rebus atque personis cōueniūt. Quæ autè illa sint, iam explicabimus. Personis vnde cū hæ circumstantiæ tribuuntur: Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, studia, eōsilia, facta, casus, orationes.

Hæc oïa ex Cic. li. 1. de Inu. tiones. Nomē est quod vnicuiq; personæ datur, vt Petrus, Ioan- **A**
 nes, &c. In natura huiusmodi consideratur, sexus, natio, patria,
 cognatio, ætas, dignitas. Sexus, vir an mulier sit. Natio, Græcus
 an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatio,
 quibus maioribus, quibus cōsanguineis sit. Ætas, puer, an adole-
 scens, natu grandior, an senex. Indignitate autē cōmoda & incō-
 moda cōsiderātur à natura data animo aut corpori, hoc modo.
 Valēs an imbecillis, lōgus an breuis, formosus an deformis, ve-
 lox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, co-
 mis, officiosus, pudēs, patiēs, an cōtrā. Et omnino quæ à natura
 data animo & corpori considerabūtur, in natura consideranda
 sunt. Nā quæ industria cōparantur, ad habitum pertinēt: de quo
 posterius dicēdū est. ¶ In victu, siue educatione, cōsiderare oportet,
 apud quē, & quo more, & cuius arbitrato sit educatus: quos
 habuerit artium liberaliū magistros, quos viuēdi præceptores,
 quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupa- **B**
 tatus, quomodo rē familiarē administrat, qua cōsuetudine do-
 mestica sit. ¶ In fortuna quæritur, seruus sit an liber, pecuniosus
 an tenuis, priuatus an cū potestate: si cum potestate, iure an iniu-
 ria, felix, clarus, an contrā, quales liberos habeat. Ac si de nō vi-
 uo, quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerādum.
 ¶ Habitum autem hunc appellamus animi aut corporis cōstā-
 tem, & absolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis aut ar-
 tis alicuius perceptionem, aut quālibet scientiam. Et item cor-
 poris aliquam cōmoditatem nō natura datam, sed studio & in-
 dustria compartā. ¶ Affectio est animi aut corporis ex tempore
 aliqua de causa cōmutatio, vt lætitia, cupiditas, met⁹, molestia, **C**
 morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodē reperiūtur. ¶ Stu-
 dium autē est animi assidua & vehemēs ad aliquā rem applica-
 ta magna cū volūtate occupatio, vt philosophiæ, poëtices, geo-
 metriæ, literarū. ¶ Consiliū est aliquid faciendi aut nō faciendi
 excogitata ratio. ¶ Facta autē & casus, & orationes, tribus ex tē-
 poribus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit,
 aut quid dixerit: aut quid modō faciat, quid ipsi accidat, quid di-
 cat: aut quid postea facturus sit, quid ipsi casurū sit, qua sit vsu-
 rus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa: à
 quibus omnibus argumenta siue ad probandū, siue ad ampli-
 ficandū duci possunt. ¶ Cæterū à personæ nomine, quod pri-
 mo loco posuimus, rarò argumenta sumuntur, nisi cū nomen
 ipsum singulari aliqua ratione personæ sit impositum, vt glo-
 rio

D riosum Iesu nomen. Item Abrahæ, Saræ, Isaac, Iacob, Israël, Ioseph, Ioânis, Petri, & similibus. At verò à nominibus appellatiuis, rectè argumenta ducuntur, & ab æthymologia nominis appellantur. Qui locus diffinitioni proximus est, & inter prioris ordinis locos numeratur. Ex hoc autem loco sic D. Hiero. cū *Hiero. in in Epist.* Heliodoro argumētatur: Quid facis in turba, qui monachus es? Et ad Nepotianum, Clericus, inquit, interpretetur prinò vocabulū suū: & nominis sui diffinitione probata, nitatur esse quod dicitur. Si enim Cleros Græcè, Latine fors dicitur: propterea vocantur clerici, quia vel ipsi sunt de sorte Domini, vel Dominus fors illorū est. ¶ A genere hortamur ad virtutis studiū, ne videlicet homo à parentū moribus & nobilitate degeneret. Et ab hoc item amplificamus eorum prauitatem, qui ab hac nobilitate degenerarūt: eorumq; mores cōijcimus, qui à sceleratis patribus orti sunt. Vnde est illud: Mali corui, malum ouum. Improbus est, quoniam improbis natus parentibus. ¶ A natione: Pœnus est, ergo perfidus. Cretensis est, ergo mendax. Cretenses enim (vt Apolt. quoq; meminī) semper mēdaces, malæ bestiarū vētres pigri. Daniel quoq; ad impudicum senē ait: Semē Canaā & non Iuda, species decepit te. Et per Prophetam Dñs: Radix tua & generatio tua de terra Canaā, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cetea. Hic ex patria impiorum colligit deprauatos populi mores: quales harum gentiū erant. ¶ A sexu, probamus fœminarum inconstantiam iuxta illud, Variū & mutabile semper fœmina. Item, affectuum vehementiam. Est enim fœmina animal vehementer affectibus obnoxium. Vnde est illud Publī Mimi: Aut amat, aut odit mulier: nihil est tertium. A sexu etiam amplificamus mirabilem illam fortitudinem matris septem Machabæorum, & beatæ itē Felicitatis ac Symphorose: quæ filiorum necem plusquā virili animo tulerunt. Sic D. Cyprianus de fœminis fortiter supplicia perferentibus, Fœmina, inquit, torta, viris torquentibus fortior inuenitur. ¶ Ab ætate: Ignoscendum, quoniam puer est. Terent. Amavit dum ætas tulit. Consilio valere hunc credibile est, vel attentum esse ad rem: quoniam senex est. ¶ Ab educatione & institutione: Præuus est, quoniam malè educatus, & ab ineunte ætate mala didicit, malis operam dedit magistris atque ineptis. ¶ Ab animi affectione: Cū sceleratissimus hic semper fuerit, quid mirum, si creditum abiurarit? Huc animi bona referuntur, & vitia. ¶ A conditione & fortuna: Huic, quoniam pluscu-

Ecl. 11. lum accessit pecuniæ, sublatis sunt animi. Pauper ubique ia- **A**
Idē. 13. cet. Huc pertinet illud Ecclesiastici: Si diues fueris, non eris
 immunis à delicto: Et illud item eiusdem: Diues locutus est,
 & omnestacuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent.
 Pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic? ¶ *A victu:* Impro-
Prou. 13. bus est, quoniam cum improbis versatur. Sic Salomon: Qui
 cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicis stultorum similis
 efficietur. Item, Qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui cō-
Ecl. 13. municat superbo, induet superbiam. ¶ *A studijs,* Non est volu-
 ptuarius, quoniam literarum studiosus. ¶ *A rebus gestis:* Man-
 dandum est Pompeio bellum Mithridaticum: quoniam multa
 bella felicissimè confecit.

Rebus autem & negotijs septē hæc attributa sunt, Res, Cau-
 sa, Locus, Tēpus, Occasio, Modus, Facultates, siue Instrumēta.
 Res siue negotiū est breuis cōplexio totius negotij: quæ summā
 cōtinet facti hoc modo, parētis occisio, patrię proditio. ¶ *Causa* **B**
 est, per quam, & quamobrē, & cuius rei causa aliquid factū sit,
 quæritur. Quo nomine & efficiētē causam, & finē, qui ad opus
 aggrediendū impulerit, cōplectimur. ¶ *Locus* etiā, sacer an pro-
 phanus, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, lo-
 cus sit, aut fuerit. ¶ *Tēpus* autē est pars quædam æternitatis cum
 alicuius anni, mēstrui, diurni, nocturni spatij certa significa-
 tione. ¶ *Occasio* autem est pars temporis habēs in se alicuius rei
 idoneā faciendi, aut non faciendi opportunitatē. Quare cum tē-
 pore hoc differt: nam genere quidē utrūq; idē esse intelligitur,
 verū in tēpore spatij quodāmodo declaratur, quod in annis,
 aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione au-
 tem ad spatium tēporis quædā faciēdi opportunitas intelligitur
 adiūcta. ¶ *Modus* autē est, in quo quæadmodum, & quo animo **C**
 factum sit, quæritur. Eius partes sunt, prudentia & imprudētia.
 Prudētia autē quæritur ex his, quæ clam, palam, vi, persuasione
 fecerit. Imprudētia verò in purgationē confertur: cuius partes
 sunt inscientia, casus, necessitas, & in affectionē animi, hoc est,
 molestiā, iracundiā, amorem, & cætera quæ in simili genere ver-
 santur. ¶ *Facultates,* aut quibus facilius sit, aut sine quibus ali-
 quid cōfici nō potest. In quo genere instrumēta quoq; ponūtur:
 quibus res facta est. Facultas autē & occasio magnā ad aliquid
 gerendum opportunitatem præbere solent. Hæ sunt igitur cir-
 cūstantiæ, quæ personis & negotijs singularibus tribuuntur: à
 quibus argumēta in propositionibus, quas hypotheses appellari
 di-

Diximus, manât. Quæ alijs nominib⁹ hoc modo breuius designâ tur. Quis, quid, quamobrè, quâdo, vbi, quomodo. Quis? vt Græcus, fortis, ignauus, & cætera quæ psonis attributa esse diximus. Quid, vel quale, vel quantû: vt furtû, sacrilegiû, honestû, turpe, vtile, nouû, atrox, &c. Quâobrè? odio, ira, spe lucri, &c. Quâdo? die, noctu, &c. Vbi? in templo, in sylua, &c. Quomodo? palâm, gladio, dolo, veneno, laqueo, incantationibus, internûcijs, &c. ¶ Præcipuus tñ circûstantiarû vsus in amplificâdo, & minuendo cernitur. Nulla enim circûstantia est, quæ alicui rei addita, non eam vel amplificet, vel extenuet. Quâ rem suo loco propositis exëplis declarabimus: quibus studiôsus concionator intelliget, quantâ ex hoc circûstantiarû tractatu frugé colligere poterit.

Ceterûm quâuis argumētâ ad eas quæstiones tractandas, quas hypothefes appellari diximus, ex his circûstantiarû locis quos

E modo enumerauimus ducantur: danda tñ opera est (sicut initio admonuim⁹) vt hypothefim reducamus ad thesim, hoc est, vt singularè quæstionè ad cômuniè reuocemus, quæ ferè priorè orationis partè occupare solet. A cômunioribus enim ad minus cômunia, & à genere in speciem Philosophi descêdere docent. Exempli gratia: si amicû aliquem ad Cartusiani instituti professionè adhortari volumus, prius in cômune de monasticæ vitæ laudibus & cômendatione dicemus: deinde ad singulares amici & Cartusie circûstantias, quæ ad hanc exhortationè conducere videbuntur, veniemus. Sût enim (vt ait Cic.) ornatisimæ orationes eæ;

Cic. 3. de Orat.

F quæ latissimè vagâtur. & à priuata ac singulari cõtrouersia se ad vniuersi generis vim explicandâ conferût: vt ij, qui audiût, natura, & genere, & vniuersa re cognita, de singulis rebus statuerè possint. Quod vt facere queat orator excellēs, à proprijs personis, & tēporibus semper, si potest, auocat cõtrouersia, & ad vniuersi generis orationè traducit. Vt autem quoties argumēti ratio occasionè nobis præbet, hypothefim reuocamus ad thesim: ita contrâ nonnunquâ thesim descedimus ad hypothefim: vt si quis in vniuersum ab impudicitie flagitio homines deterrere velit, vbi mala quæ hoc vitû comitantur, exposuerit, poterit ad singulares personarû circûstantias descêdere, & quibus eas incõmodis afficiat, explicare. Verbi gratia: si homo senex fuerit, si adolescens, si nobilis, si literarum studijs addictus, si officiu publicum gerat, si sacris initiatus sit: si fœmina fuerit, ac præcipuè si nupta, &c. In his igitur omnibus, quàm sit hoc vitû vnicuiq; harû personarû tædû atq; deforme, ex iplis personarû circûstantijs

figl.

figillatim demonstrare conabimur, hoc modo: Si senex fueris, ca-
nos intuere, qui te continentia & honestatis admonent: do-
centq; eam ætatem non amatorijs leuitatibus deformandã, sed
virtutis & sapientia studijs decorandã. Si iuuenis, ne comittas,
vt pulcherrimus iste ætatis flos huius vitij turpitudine macu-
letur, quod te captiuum post se trahat, & cum ipsa ætate adole-
scens ad senectutem vsque persequatur. Ad hunc modũ cæte-
ræ personarum circumstantia breuius aut longius tractari pote-
runt.

De formis argumentorum, atque imprimis
de Inductione. Cap. IX.

V E M A D M O D V M R E S

omnes, quæ vel natura, vel arte constant, ex
materia & forma compositæ sunt: ita argu-
mentatio, quæ ab arte excogitata est, suam
quoq; & materiã & formam cõtipet: & ma-
teria in quidem argumentũ, formam autem
argumentationẽ appellãnt. Argumentum
quippe est inuentũ rei dubia faciens fidem: argumentatio verò
est apta & cõueniens argumẽti per orationem explicatio. Quia
igitur de fontibus vnde argumẽta promuntur, breuiter à nobis
dictum est, res ipsa exigere videtur, vt de formis, quibus argu-
menta ipsa explicãda sunt, disseramus. Quãuis autẽ hoc ad elo-
cutionis rationẽ magis, quàm ad inuentionẽ spectare videatur,
tamen propter vtriusq; rei affinitatẽ & coniunctionem, hoc in
loco de illi tractare visum est: similiq; ratione nõnulla, quæ ad
argumentorũ dispositionẽ pertinent, his quoq; adijciemus: quò
absoluta huius partis doctrinã, vno in loco tradita retineatur.

*Lib. I. de
Inuent.*

De his igitur argumẽtandi formis sic Cicero ait: Omnis ar-
gumentatio aut per inductionẽ tractanda est, aut per ratioci-
nationem. Inductio est oratio, quæ rebus nõ dubijs captat assẽ-
sionem eius, quicum instituta est: quibus assẽsionibus facit, vt
illi dubia quædam res, propter similitudinẽ earum rerũ, quibus
assenfit, probetur. Extat huius rei exemplũ apud Cyprianum:
quo similitum inductione, Deum esse probat his verbis: Ad diui-
num impẽriũ, etiam de terris mutuemur exemplũ. Quando vn-
quam regni societas aut cũ fide cœpit, aut sine cruore delijt? Sic
Thebanorũ germanitas rupta: sic Romanos geminos vnũ non
capit regnum, quos vnũ vteri cepit hospitium. Pompeius &

*Contra I-
dola Gen-
tium.*

- D.** Cæsar affines fuerūt: nec tamē necessitudinis fœdus in æmula potestate tenuerunt. Neque hīc tu de homine mireris, cum in hoc omnis natura cōsentiat. Rex vnus est apibus, & dux vnus in gregebibus, & in armentis rector vnus: multo magis mundi vnus est rector, qui vniuersa quæcunq; sunt verbo iubet, ratione dispensat, virtute cōsummat. Hactenus Cyprianus. Idē rursus eodem modo argumētatur: Delicata, inquit, iactatio est, cum periculū non est: conflictatio in aduersis, probatio est veritatis. Arbor quæ alta radice fundata est, ventis incūbentibus non mouetur: & nauis quæ forti cōpage solidata est, pulsatur fluctibus, nec foratur: & quādo arca fruges terit, ventos grana fortia & robusta contemnunt: inanes paleæ flatu portante rapiuntur. Hoc eodē modo argumentamur, cum plura exempla quæ idem efficiunt, congerimus. Sic Mathathias Machabæorum pater morti proximus, filios suos ad religionis & iustitiæ defensionē hortatus est, propositis Abrahæ, Ioseph, Phinæes, Iosue, Caleb, Davidis, Ananix, Azariæ, Misaelis, atq; Danielis exēplis. Subiungitq; in fine: Et ita cogitate per generationē & generationē: quia omnes qui sperant in eum, non infirmantur.

Serm. de mortalit.

1. Mac. 2.

Syllogismus siue Ratiocinatio. §. II.

- ¶** Proxima atq; perfectissima argumētandi forma syllogismus est: quē Cicero Ratiocinationē vocat: cuius leges atq; naturam, Dialectica ars (quæ de eo præcipuē disserit) plenissimē tradit. Hoc verò solim quod ad institutionē nostram pertinet, admonēdum: quod cum Dialectici tribus pronūciationis omnem syllogismum cōstare dicant, videlicet propositione, assumptione, & conclusionē (quarū duas priores maiorem & minorem vocāt) Rhetores tñ, quoniā probationes propositioni & assumptioni adiungunt, quinque partitā illam faciūt. Quæ tamē esse quadripartita potest: cum altera solū pars eget probatione. Potest & tripartita esse, cū neutra eget: Plenissima tñ est, quæ quinque partibus constat. Cuius exēplum subiicit Cicero his verbis: Melius accurantur quæ consilio geruntur, quàm quæ sine cōsilio administrantur. Hanc primā partē numerāt: eam deinceps rationibus varijs, approbari putat oportere, hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus & apparatus, quàm ea quæ temerē & nullo cōsilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiēs & callidus imperator, oibus partib; cōmodius regitur, quàm is qui stultitia & temeritate alicui⁹ administratur. Eadē nauigij ratio est. Nā nauis optimē cursū cōficit ea, quæ

Lib. 1. de Inuens.

sciens

sciētissimo gubernatore vtitur. Cū ppositio sit hoc pacto ap- **A**
 probata, & duæ partes trāsierint ratiocinationis, tertia in parte
 aiunt quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assu-
 mere, hoc pacto. Nihil autē omniū rerum melius, quā omnis
 mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco a-
 liam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam et signo-
 rum ortus & obitus definitum quendam ordinem seruant: &
 annuæ commutationes non modò quadam ex necessitate sem-
 per eodem modo sūt, verū ad vtilitates quoq; rerum omniū
 sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæq; vicissitudines nulla in
 re vnquam inutata, cuiquam nocuerūt. Quæ signo sunt omnia,
 non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari.
 Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert **B**
 solum, quod ex oibus partib⁹ cogitur, hoc modo: Cōsilio igitur
 mūdus administratur: aut vnū in locū cū cōduxerit breuiter
 propositionē & assūptionem, id adiūgit, quod ex his cōficiatur,
 ad hunc modum: Quod si melius gerūtur ea quæ cōsilio, quā
 quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum
 melius, quā omnis mundus administratur: consilio igitur mū-
 dus administratur. Quinque partitam igitur hoc pacto putat esse
 argumentationem. Hacenus Cicero: qui recto ordine ratioci-
 nationis partes collocauit. Qui tamen ordo non ineleganter se-
 pe inuertitur, cū ab assumptione cepta ratiocinatio, in pro-
 positionem maiorem definit: quæ illationem conclusionis ex
 assumptione probat. Idq; fit, cū propositio generalem senten-
 tiam continet: quam ceu communem locum, tractare copiosè
 possumus. Verbi gratia: Siquis ad carnis macerationem adhor-
 tetur, quod per eam Deo pro admisis sceleribus satisfaciamus, **C**
 syllogismū hoc modo cōficiet. Necessè est, vt Deo pro cōmissis
 satisfaciamus: at hoc maxime præstat ieiunium, & carnis mace-
 ratio: studiose igitur ac diligēter hæc virtus à nobis colenda est.
 Hic ordo rectus est. Potest autē maior illa propositio ad finē re-
 seruari, & in locū cōmunem conijci: in quo de satisfactionis ne-
 cessitate disseram⁹: vt acerbissimas ignis purgatorij penas eua-
 dere possimus. Quarū acerbitatē poterimus ad hoc ipsū ampli-
 care. Quæ ppositione latius (si videbitur) tractata rursū ad prio-
 ré cōclusionē regrediemur: vt quorsum euagati fuerim⁹, aperte
 intelligatur. Ex hoc autē fonte digressiones sæpe oriūtur, quæ
 orationē splendidiorem faciūt: cū ea quæ singularia sunt, ad cō-
 munes virtutū et vitiorum locos referimus. Simili ratione cū
 ad ma-

D ad misericordix opera adhortamur, quàm sit Deo misericordix virtus grata, latè persequi possumus. Quam quidem sententiam vel ante cõclusionem, vel post illam tractare possumus. Sic Dominus in Euangelio; vbi hanc sententiam pronunciaſſet, Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis qui in me credunt, &c. digreditur in locum communem de scandali grauitate differens: subdit eni: Vx mundo à scandalis. Neceſſe est enim, vt veniant scandala, & cætera, quæ deinde in hanc ſententiã ſubiecit. Quæ oratio maioris proſiſitionis vicem gerit. Ex hac enim ſententiã rectè ſequitur cõcluſio illa inſitio proſiſita: nempè, qui ſcandalizauerit vnum de pusillis istis, &c.

Mat. 18.

Poteſt autem ratiocinatio breuiſſima oratione comprehendi: qualis illa: Finem, qui quæris amori: Cedit amor rebus: res age, tutus eris. Hic omnes ſillogiſmi partes breuiſſimè comprehenſæ ſunt. ¶ Illud etiam obſeruandum, vt Concionator non ſemper exactam illam Dialecticorum formam, qua in diſputationibus vt ſolent, ſequatur. Alium enim habitum, aliamque loquendi figuram popularis argumentatio poſtulat. Exemplo ſit illa nobilis Poëtæ ratiocinatio: Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe Deorum. Hæc proſiſitio ſequenti ſillogiſmo probatur. Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille iactatus fatis, quæ bella exhausta canebat! Maior enim proſiſitio ſimpliciter prolata eſt. At cum ad minorem ventum eſt, exclamat: Heu, quibus ille iactatus fatis, &c. Quantò enim hoc vehementius eſt, quàm ſi ſimplici oratione dixiſſet, Multis ille iactatus fatis, multa bella confecit? ¶ Nec etiam neceſſe eſt, tres illa partes ſemper adhibere: nonnunquam enim duabus contenti erimus, quãdo vna illarum perſpicua eſt, quod Enthimema vocat. Interdum etiam vna conſtat, quod Epicherema appellant. Sic D. Ambro. virginis intemeratæ cruciatum in morte filij exaggerans ait: Nec illud virgo ſolatium habebat, quòd alium eſſet filium paritura. Quo in loco pro Mariæ nomine Virginè poſuit: quod in hac argumentatione (vt Dialectici loquuntur) mediũ erat, in quo tota viſ argumentationis ſita eſt.

Verg.

Ambros.

Complexio ſiue dilemma. * III.

¶ Præter has argumentandi formas, quæ principem inter cæteras locum obtinent, aliæ quoq; numerantur, quas quoniam nõ vulgarem vim & acumen habent, hoc in loco attexere libuit. Eſt autem dilemma, in quo vtrunlibet conſeſſeris reprehenditur. Cicero patriam cū Catilina ſic agentem inducit: Quamobrè
diſ-

discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar: **A**
 si falsus, vt tandem aliquando timere desinam: Et in episto-
 lā ad Quintum fratrem: Si implacabiles sunt iracundiā, sum-
 ma est acerbitas: si autem exorabiles, summa leuitas. Dictum
 est autem dilemma, quod ita verinque preinat, ac vrgeat, vt
 ex altera parte capiat aduersarium: qua de causa cornutus etiam
 syllogismus vocatur. Sic enim argumentationis cornua in eo
 disponuntur, vt qui alterum effugerit, in alterum incurrat. Ci-
 cero complexionem appellat. Ea si vera est, nunquam repre-
 henditur: si falsa, duobus modis diluetur, aut conuersione, aut
 alterius partis infirmatione. Cum viderem (inquit Varro apud
 Ciceronem) Philosophiam Græcis literis diligentissimè
 explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur,
 si essent Græcis literis eruditi, Græca potius, quàm nostra lectu-
 ros: si à Græcorum artibus & disciplinis abhorrerent, ne hæc **B**
 quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi nō pos-
 sunt. Itaque ea scribere nolui, quæ nec indocti intelligere pos-
 sent, nec docti intelligere curarent. Hoc dilemma deinde Cice-
 ro in eum couertit hoc modo: Imo verò & Latina legent, qui
 Græca non poterunt: & qui Græca poterunt, non contemnent
 sua. Ad hunc modum Ecclesiastes, Herodem propter Michæ va-
 ticinium innocentes pueros iugulare precipientem, hoc dilem-
 mate conuenire poterit: Dic mihi perfide, an stella nunciandi,
 & vaticinio Prophetæ fidem habes, an non habes: si non habes,
 ride insana hæc hominum commenta & somnia: si verò habes,
 vt habere te ostendis, quando quidem Prophetas consulis: quæ
 dementia est, te vilissimum vermiculum diuinæ maiestatis con-
 silia atque decreta infringere velle, & te ipsa diuinitate superio-
 rem facere? Item Cyprian. contra Demetrianū, Quæ est, inquit,
 hæc insatiabilis carnificinæ rabies, quæ inexplebilis libido se-
 nectutis? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Christianum
 esse aut est crimen, aut non est: si crimen est, cur non interficis
 consistentem? si crimen non est, quid persequeris innocentem?
 Torqueri enim debui, si negarem.

Sores: ✱. IIII.

¶ Est & alta argumentationis forma, quam soritem Græci ap-
 pellant, quæ multas argumentationes acruatim complectitur:
 vnde & nomen inuenit. Cicero hac forma probat, quod sit hone-
 stum, id solum esse bonum. Etenim quicquid sit, quod bonum
 sit, id expetendum: quod autem expetendum, id certè approba-
 dum:

Dum: quod verò approbandum, id gratum acceptumq; habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut quod sit honestum, id sit solum bonum. Haftenus Cicero. Hoc argumentandi genus Dialectici de primo ad ultimum vocant. Quo D. Hiero. in *Epi. ad Heliodorum* *Hiero. in Epist. ad Heliodo.* utitur his verbis: Nemo Propheta in patria sua, honorem habet: At ubi honor non est, ibi contemptus est: ubi contemptus, ibi frequens iniuria: ubi autem iniuria, ibi & indignatio: ubi indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non est, ibi mens à proposito saepe deducitur: ubi autem per inquietudinem aliquid auferatur ex studio, minus fit ab eo quod tollitur: & ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione, illa summa nascitur, monachum perfectum in patria sua esse non posse. Perfectum autem esse nolle, delinquere est.

Enumeratio sine Expeditio. ✱. V.

¶ Est etiam enumeratio, in qua pluribus rebus expostis, & ceteris infirmatis, vna reliqua necessariò confirmatur, hoc pacto. Necessè est cum constet hominem occisum inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiae fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat: Reliquum est igitur, ut ab hoc non sit occisus.

Subiectio. ✱. VI.

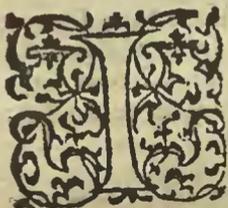
¶ Finitima est enumerationi Subiectio. Quidquid enim enumeratione tractatur, multò elegantius per subiectionem reddi potest. Ea verò est (ut Cornifici⁹ ait) cum quaerimus ipsi quid contra nos dici possit: deinde subijcimus id quod dici oportet, hoc modo. *Lib. 4. ad Heren.* Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit? Amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt? Hæreditas aliqua obuenit? Nō potest dici: sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? Non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponcione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est pecunias accepit. ¶ Osorius Episcopus ex diuturna Indeorum captiuitate eos à Deo derelictos propter ipsorum perfidiam colligens, hac argumentandi forma acriter & elegantius *H. Osor. li. 1. de Sapientia.*

ter

ter vitur. Sic enim ait: Quam rem gerunt? quod scelus con-
flant? quæ maleficia suscipiunt? propter quæ à Deo quem tam
propitium olim habebant; omnino deserantur? Simulachris im-
molant? Imo eorum contactum perhorrescunt. Cominentitios
Deos asciscunt? At eo nomine, quòd Deum colant, efferruntur.
Et id verum. Sed moribus inmanibus assumunt. Quid ergo est? Pa-
rumne supplices ad Deum preces adhibent? Imo in precibus as-
fidui sunt, nec tamen exaudiuntur. Si igitur nec simulachra co-
lunt, nec vanos Deos inuocant, nec humanum sanguinem fun-
dunt, nec se impiæ fraudis impuritate contaminant: cur illos
Deus, quos in fidem suam recepit, tã diuturno tempore ope sua
destituit? Cur gentem illius numini consecratam, tam diutur-
nis plagis insequitur?

De Collectione & eius partibus.

Cap. X.

INTER HAS AVTEM B

argumentandi formas Collectio præcipue
numeratur: utpotè quæ plenissima argumē
tatio sit. Ea nanq; & quid ad probationem
assumere debeamus, & quo ordine dispona-
mus, edocet. Quocirca (ut ego quidem sen-
tio) non tam ad elocutionis, quàm ad in-
ventionis ac dispositionis rationem hoc genus argumentatio-
nis pertinere videtur: quod res ipsa non obscure declarat. Ea
nanq; quinque partibus constat, videlicet, propositione, ratione,
rationis confirmatione, exornatione, complexione, siue conclu-
sione. Propositio est, per quam ostendimus summam, quid sit
quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id ve-
rum esse, quod intendimus breui subiectione. Rationis confir-
matio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter ex-
positam rationem. Exornatio est, qua utimur, rei honestandæ
& locupletandæ causa, confirmata argumentatione. Comple-
xio siue conclusio est, quæ concludit, breuiter colligens partes
argumentationis. Ex hac distributione apparet, quid oratoria
argumentatio supra Dialecticam addat: Dialecticus enim, sola
propositione, ratione, & conclusione contentus est: his enim tri-
bus

D bus præcipuè partibus pugnat, quanuis interdum confirmatio-
nes, ex loco præcipuè ab autoritate adijciat. Orator verò con-
firmationibus & exornationibus præcipuè nititur: quorum al-
terum ad vim, alterum ad ornatum & elegantiam maximè
pertinet. Nunc de his quinque partibus singulatim dicamus.

Et quidem de propositione atque ratione, quoniam hæc duæ
partes ad dialecticum præcipuè pertinent, hoc in loco dicere
supersedeo. De cæteris autem, quæ orator supra dialecticum, &
concionator supra oratorem addit (quoniam hæc propria insti-
tuti nostri sunt) paulò fufius dicemus.

Confirmatio igitur, qua rationem munimus & stabilimus,
à locis externis, quæ extrinseca Dialectici appellant, potissimū
peti solet. Cū enim dialectici tria locorū genera esse statuunt:

E interna, quæ ex natura & substantia rei dicuntur: & externa, quæ
aliunde extra rem assumuntur: & media, quæ partim à re, par-
tim extra rem posita sunt, rationes quidem à locis internis &
medijs frequentius, confirmationes autem ab externis potissi-
mum dicuntur, nempe à similibus, dissimilibus, repugnantibus,
exemplis, varijsq; autorum testimonijs & autoritatibus. Vt au-
tem erudita sit oratio, his externis locis quantum cuiusque fa-
cultas suppetit, locupletanda est. Hoc enim eruditæ conciones
ab ineruditis potissimum distant: quòd istæ solis propositioni-
bus & rationibus, quæ à quouis facillè inveniuntur, refertæ sunt:
illæ verò selectis diuinarū scripturarū, & sanctorum Patrū sen-
tentijs & testimonijs illustrantur. Quæ (vt suo loco diximus) mul-
ta lectione & assiduo studio paranda, & in locos cōmunes con-
ijcienda sunt: vt quoties causa postulauerit, in prōptu sint. Hos

F enim locos multò magis probò, magisq; concionatori necessa-
rios & proprios duco, quàm illos qui Topica appellantur. Hæc
enim Topica cū latissimè pateant, non facillè quid proposito
nostro conueniat, præbent: hi verò rem ipsam multò propius
attingunt.

¶ De exornatione. §. I.

¶ Quartam argumentationis oratoris partem diximus esse
exornationem, siue (vt alij vocant) expolitionem. Vtroque
enim nomine sic appellata est, quòd in ea totus ferè argumēta-
tionis cultus & ornatus sit, & in quo maximè orator artis & in-
genij sui vim ostendit. Cæterarum enim partium eloquutio pru-
dētis hominis: exornatio autē, non nisi disertis & eloquentis est.
Ea verò præcipue locū habet, cū ratio aut cōfirmatio, aut etiā

propositio latentem viam habet, quæ breui oratione explicari non potuit: tunc enim prudens orator, ubi quidquid in illa virium aut gratiæ latebat, solemter & acutè penetrauit, id auditoribus inspicendum, & veluti spectandum proponit. Huius rei infinita apud sanctos Doctores exempla reperiuntur: quorum ego nonnulla (quò res fiat dilucidior) hoc in loco attexere volui. *D. Euseb. Emis.* *Emis.* de innocentium cæde agens, hanc propositionem sic exornat: Occiduntur, inquit, pro Christo paruuli, pro iustitia moritur innocentia. Hæc propositio est. Sequitur deinde explicatio. Quàm beata ætas, quæ necdum Christum potest eloqui, & iam pro Christo meretur interfici! nondum opportuna vulneri, & iam idonea passioni. Quàm feliciter nati, quibus in primo nascendi limine æterna vita obuiam venit! Incurrunt quidem inter ipsa principia acceptæ lucis periculum, & finem salutis: sed de ipso protinus sine capiunt principia æternitatis. Immaturi quidem videntur ad mortem, sed feliciter moriuntur ad vitam. *B* Vixdum degustauerant præsentem, statim transeunt ad futuram. Nondum ingressi infantix cunas, iam perueniunt ad coronas. Rapiuntur quidem à complexibus matrum, sed redduntur gremijs Angelorum. Hastenus ille. Idem etiam hanc Isaix sententiam: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis (quorum alterum ad sacram humanitatem, alterum ad diuinitatè refert) hoc modo exornat. Paruulus, inquit, natus est vobis, & filius datus est vobis. Datus est ergo ex diuinitate, natus ex Virgine: natus qui sentiret occasum, datus qui nesciret exordium: natus qui & matre esset iunior, datus quo nec pater esset antiquior: natus qui moreretur, datus ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hinc humiliatur: sibi regnat, & mihi militat. *D. Grego.* *Grego.* parabolam mercatoris quærentis bonas margaritas ad hunc modum & proponit, & exornat: Cæleste regnum negotiatori homini simile dicitur, qui bonas margaritas quærit, sed vnam pretiosam inuenit: quam videlicet inuentam, omnia vendens emit. Hæc propositio est. Sequitur deinde eius exornatio atque explicatio. Quisquis enim cælestis vitæ dulcedinem, in quantum possibilitas admittit, perfectè cognouerit, ea quæ in terris amauerat, libenter cuncta derelinquit. In comparatione eius vilescunt omnia, deserit habita, cõgregata dispergit, inardescit in cælestibus animus, nihil in terrenis libet, deforme conspicitur quicquid de terrenæ rei placebat specie: quia sola pretiosæ margaritæ

D ritæ claritas fulget in mente. His exornationibus D. Gregorius ubique scater: quæ enim semel exposuit, iterum latius explicat: & quicquid in sententia virium latebat, arguta quadam & peculiari phrasi sua in lucem profert. Sic D. Bernard. in sermone, *Bern.* Gaudete, inquit, in Domino dilectissimi: qui inter cõtinua suæ pietatis beneficia indulgit beatum Victorem mûdo, cuius multi saluarentur exemplo: iterum dico gaudete, quia sublatus de medio appropinquauit Deo: vt multo plures eius intercessione saluentur. Hæc propositio bipartita est: quæ duplicem nobis vtilitatem à sanctis viris manare testatur: nempe suffragij, & exempli. Sic etiam D. Cyprianus, dum exemplo vidux Sareptanæ, quæ Heliam modica farinula pauit, nos ad eleemosynâ inuitat, eam huic exemplo addit expolitionem. Nec Helix cibum petenti obtemperare illa dubitauit, aut Helix, filios mater in fame & egestate præposuit: nec de abundantia portio, sed de modico totum datur: & esurientibus liberis, alter prius pascitur, nec in penuria & fame cibus; antequam misericordia cogitatur: vt dum in opere salutari carnaliter vita cõtemnitur, spiritualiter anima refeructur. Neque filijs abstulit mater quod Helix dedit: sed magis contulit filijs, quod benignè & piè fecit. Et illa nõdum Christum sciebat, nondum præcepta eius audierat, non cruce & passione eius redempta cibum & potum pro sanguine rependebat: vt ex hoc appareat, quantum in Ecclesia peccet, qui se & filios Christo anteponeus, diuitias suas seruat, nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate cõmunicat. Hoc exemplum ostendit, quonã modo exempla, vel similia, quæ à minori vel maiori ducuntur, exornare & amplificare debeamus: dum per cõtentionem imparitas rerum & circumstantiarum explicatur: vt quanta sit in argumẽto vis apertius intelligatur. Subijciam elegantissimum aliud ex vita beati Eduardi Regis exemplum: qui virginitatis florem simul cum sanctissima vxore ad finem vsque vita incorruptum conseruauit. Sic enim in eius vita Arrhieualo monacho & abbate scripta legimus: Conuenientes igitur in viuum, Rex & Regina de castitate seruanda paciscuntur: nec huc fidei alium, quam Deũ testem æstimant adhibendum. Hæc velut propositio est, quæ re simpliciter, breuiterq; exponit. Sequitur deinde expolitio, quæ eam eleganter amplificat & exornat his verbis: Fit illa coniux mente, non carne: ille maritus mente, non opere. Perseuerat inter eos sine actu coniugali coningalis affectus, & sine desflora-

tionē virginitatis, castæ dilectionis amplexus. Diligitur ille, sed **A**
 non corrumpitur: diligitur illa, nec tâgitur: & quasi noua quæ-
 dam Abisag Regem calefacit amore, sed non dissoluit libidine:
 mulcet obsequijs, sed desiderijs non emollic.

Illud autē hoc in loco admonendū puto, vt cum argutas, bre-
 uesq; vel sacrarum literarum, vel sanctorum Patrum, & Philo-
 sophorum sententias adducimus, quæ multa breui comprehen-
 dant, demus operam, vt ea nos in lucem eruamus, & auditori-
 bus velut spectanda proponamus. Quæ res ad hoc genus exor-
 nationis pertinet. Huius generis est illa D. Bernard. sententia:
 Væ his qui vocantur ad opera fortium, & non aluntur cibo for-
 tium. Idemque de Sponsa innixa supra dilectum suum ait: Fru-
 stra nititur, si non innititur. Item Seneca: Qui desiderium clau-
 sit, cum ipso Ioue de felicitate contendat. Idem: Tantum scis,
 quantum non metuis, non concupiscis: Et alibi idem: Nihil re- **B**
 fert, an habeas, an non concupiscas. Hæ sententiæ, aliæq; si mi-
 les, multa, eademque obseruatione dignissima paucis compre-
 hendunt: quarum vim Ecclesiastes & diligenter inspicere & pō-
 derare, ac deinde in lucem edere & proferre debet: quod qui-
 dem ad hoc genus expositionis pertinet. Quod tamen nemo sa-
 cilè assequetur, nisi ad hoc ingenij acumine, & diligēt rei inda-
 gine atque consideratione inuetur.

Hæc à me tam multis exemplis exposita sunt, vt conciona-
 tor vim, & (vt ita dicam) fœcunditatem sententiarum acutè
 perspicens, eam verbis eruere & explicare norit. Sunt enim
 quidam adeò steriles atque ieiuni (quos rhetores aridos appel-
 lant) qui res non oratorio, sed dialectico more, simplicibus ver- **C**
 bis, sine vlla amplificatione enuncient. Quæ res ad scholas ma-
 gis & munus disputandi, quàm concionandi accommodata est.
 Aliter enim in scholis apud viros doctos, aliter in concione a-
 pud populum agendum est. Alij contrà, dum hoc vitium fuge-
 re student, rem eandem alijs verbis idem significantibus, sine
 vlla figurarum aut sententiarum varietate enunciant: quæ res
 ostentationi magis, quàm utilitati seruit. Siquis enim exempla
 quæ proposuimus attentius consideret, facilè deprehendet in
 his exornationibus, rem quidem eandem non tam alijs verbis,
 quàm alijs sententijs & figuris explicari. Alij verò multò fœ-
 dius atque fastidiosius eandem sententiam eisdem verbis fre-
 quenter repetunt: quod vitium rhetores tautologiam appel-
 lant: nec his in mentem venit, quod vulgò dici solet, Cramben
 bis

D bisposita mors.

Exornationem sequitur conclusio: quæ quando sit adijcienda, dicentis iudicio relinquatur. Non enim semper necessaria est, nisi cum longius oratio vagata fuerit: tunc enim velut in viam reducere auditores oportet, & totius argumentationis summam, quàm breuissimè fieri poterit, complecti: ne si longa id oratione fiat, auditorum aures eisdem sæpe repetitis obcundantur.

De affectibus per totum corpus argumentationis, atque ad eò per totam orationem aspergendis. Cap. XI.

E

V E M A D M O D V M A V-

tem orator supra dialecticum duas partes, nempe confirmationem & exornationem addit (quibus potissimum tota eius argumentationis vis & elegancia continetur) sic Ecclesiastes duas item supra oratorè addit: nempe affectus & accommodationem, siue

ad singularia descensum. Liceat enim mihi his vti nominibus. Quauis enim Rhetor per totius causæ corpus aspergi affectus, vbicunq; rei magnitudo postulauerit, præcipiat: hoc tamen singulari ratione ad Ecclesiastem pertinet: cuius præcipuum munus potius in mouendis, quàm docendis auditorum animis positum est: cum homines magis peccent affectu corrupto, quàm

F ignorantia veri. Affectus autem prauis, velut clauus clauo, contrarijs affectibus pellendi sunt. ¶ Cum sint autem duplices affectus, mites scilicet & acres (quos Græci Ithi & Pathi nuncupant) vtriq; pro rerum quæ dicuntur natura concitandi sunt. Vbicunq; enim aliquid in suo genere magnū, hoc est, vel maximè miserabile, vel admirabile, vel detestabile, vel indignum, vel etiã periculosum esse, fuerit argumētatione, vel quauis alta ratione cōprobatū, tūc affectus, quos ipsa rei natura exigit, mouēdi sunt. Exēpli causa. Cū Maria Moyse soror insigne illud miraculū, quo patefacta maria, iter tutū populo Dei ab Ægypto egrediētī præbuerūt, cōmemorasset, sic erga Deū pio affectu cōcitatur: Quis similis tui in fortib⁹ Dñe, quis similis tui? Magnific⁹ in sanctitate, terribilis atq; laudabilis, & faciēs mirabilia. Ve

rùm hoc ad affectus pertinet mitiores. Vehementius tamen ex A
 eodem miraculo Abachuc Propheta assurgit: qui vbi dixisset,
 Viam fecisti in mari equis tuis in luto aquarum multarum, in-
 clamat protinus: Audiui, & conturbatus est venter meus: à vo-
 ce contremuerunt labia mea. Magnum enim animi sui timorè,
 maximamq; huius tantę rei admirationem, stuporemq; his ver-
 bis testatus est. Sic etiam vbi imminens Seruatoris nostri beni-
 gnitatem exposuimus, qui pro hominibus quos in se ingratos &
 sceleratos expertus fuerat, terras inuisere, humanam formam
 induere, seq; in sacrificium pro omnibus offerre constituit, vt
 Patris numen eis propitium redderet, illosq; iam morti sempiternę
 destinatos, in vitam sempiternam reuocaret: vbi hæc, in-
 quam, ampla oratione exposuimus, sic amoris & grati animi
 affectus excitamus. Hęc igitur benignitas Dei animaduersa, nõ
 amoris incendium concitabit? non animos ardore pietatis in- B
 flammabit? non omnia vitę pericula adire compellet, vt chari-
 tatem sanguinis profusione ostensam, sanguinis effusione pen-
 semus? An non hoc Apostolus insinuauit, cum ait, Charitas
 Christi vrget nos? Hoc est, tanta vis Dominicę charitatis non
 modò excitat & suadet, sed impellit, & vrget, & vim obduratis
 etiam mentibus infert: vt si amare pigeat, redamare se aman-
 tem non pigeat. Quis enim tam ferreus est, cuius præcordia hæc
 tanta vis dilectionis non molliat? Sed hi affectus mitiores. Mul-
 tò tamen acriores illi, in quos idem Apostolus eiusdē beneficij
 magnitudine proposita exarsit, cum ait: Quis nos separabit
 à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nudi-
 tas, an periculum, an gladius? Certus sum, quòd neq; mors, neq;
 vita, & cætera quę sequuntur: quę certè admirabilem Aposto- C
 licę charitatis vim & ardorem pari verborum acrimonia &
 asseueratione præferunt. Neq; minori affectu, quanuis in dis-
 simili causa Hieremias, post expositum idololatrię peccatum,
 ipsum Dominum (quod est multò acrius) inducit loquentem:
 Obstupescite cœli super hoc, & portę eius desolamini vehemē-
 ter. Dico enim in illa fecit populus meus: me dereliquerunt fon-
 tem a quę viux, &c. Neq; minus Moses in Cant. exarsit, cum ait:
 Generatio praua atq; peruersa! hec cene reddis Domino popu-
 le (tulite & insipientes? Nõ ane ipse est pater tuus, qui possedit, &
 fecit, & creauit te? Et iterum: Gens absq; consilio, & sine pruden-
 tia est. Vt in non saperent & intelligerent, ac nouissima provide-
 rent. Sed commodissimam huius rei exemplum extat primo
 de

D de Sapi. lib. in quo Orosius Episcopus, post nefarium illud sce- *Orosius*
 lus, quod Iudæi in Christi Domini morte commiserunt, exposi- *Episco.*
 tum & amplificatum, sic in indignationis affectus erumpit:
 Omnia crimina odij, inuidiæ, crudelitatis, immanitatis, & im-
 pietatis, non dico quæ in homines concipi, sed quæ in Deum
 ipsum ab hominibus audacissimis & profligatissimis committi
 possunt, vnum in locum collata, minimè partem aliquam tam
 infandi sceleris consequentur. Si muta elementa loqui possent,
 scelestissimi facinoris crimen illis intenderent: quòd interitum
 rerum omnium moderatori, per quem elementa consistunt,
 attulerint. Cælum contra illos testimonium diceret, quorum
 scelere factum est, vt in tenebris & caligine versaretur. Terra
 illos immani scelere damnaret, quæ motibus horrendis, quan-
 tum facinus ab impijs hominibus in Christi nece commissum
 fuisse, indicauit. Mare gentem rebellè & immanem fluctibus
E obrueret, quòd viderit illius Dñi maiestatem contemni, cuius
 imperio id in omni turbida tēpestate obediuit. Hastenus ille.

D. verò Cypria. serm. de Eleemosina, proposita illa Domini *Cypria.*
 sententia, Respicite volatilia cæli, quæ non serunt, neque me-
 tunt: contra auaros & inhumanos his verbis incandescit: Volu-
 cres Deus pascit, & passeribus alimenta diurna præstantur, &
 quibus nullus diuinæ rei sensus est, eis nec potus nec cibus
 deest. Tu Christiano, tu Dei seruo, tu operibus bonis dedito, tu
 Domino suo charo aliquid putas defuturum? Nisi si putas quia
 qui Christum pascit, à Christo ipse non pascitur: aut eis terrena
 deerunt, quibus cælestia & diuina tribuuntur. Vnde hæc incre-
 dula cogitatio? & vnde impia & sacrilega ista meditatio? Quid
 facit in domo fidei perfidum pectus? Quid? qui Christo omnino
F non credit, appellatur & dicitur Christianus? Et mox: Quid ti-
 bi, inquit, istis ineptis & stultis cogitationibus plaudis, quasi
 metu & sollicitudine futurorum ab operibus retarderis? quid
 umbras & præstigias quasdam vanæ excusationis obtendis?
 Confitere imò quæ vera sunt: & quia scientes non potes fallere,
 secreta & abdita mentis exprime. Obsederunt animum tuum
 sterilitatis tenebræ: & recedente inde lumine veritatis, carna-
 le pectus alta & profunda auaritiæ caligo cæcauit: pecuniæ tuæ
 captiuus & seruus es: catenis cupiditatis & vinculis alligatus es,
 & quem iam soluerat Christus, denudò vindictus es. Seruas pecu-
 niam, quæ te seruata non seruat: patrimonium cumulas, quod
 te pondere suo onerat, nec meministi quid Deus responderit

*Esa. 3.**Cypr. Tra
Ela. 2. de
habitu
Virg.*

diuiti exuberantium fructuū copiam stulta exultatione iactan
ti: Stulte, inquit, hac nocte expostulatur anima tua à te: quæ er-
go præparasti, cui erūt? Quid diuitijs tuis solus incubas? quid in
pœnam tuam patrimonij tui pondas exaggeras, vt quò locuple-
tior seculo fueris, pauperior Deo fias? Idè de habitu virginū p-
positior illa Dñi apud Isaiam formidanda sententia: Pro eo quòd
elenata sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento colo: sic aduer-
sus corruptū virginū ornatum insurgit: Exaltata (inquit) ceci-
derunt: compta turpitudinè sordidatēq; meruerunt: serico &
purpura induta, Christū induere nō possunt: auro, & margari-
tis, & monilibus adornata, ornamēta corporis & pectoris perdi-
derunt. Quis nō id excretur & fugiat, quod alijs fuerit exitio?
Quis id appetat & assumat, quod ad necē alterius pro gladio fue-
rit & telo? Si hausto poculo moreretur ille qui biberat, venenū
scires esse quod ille potauit. Si accepto cibo qui acceperat inte-
raret, scires esse letale quod acceptū potuit occidere: nec ederes
inde, nec biberes, vnde interisse alios antè cōspiceres. Nūc quan-
ta ignorantia veri est animi, quāta dementia, id velle quod &
nocuerit semper & noceat? & putare quod inde ipsa nō pereas,
vnde alios perisse cognoscas? &c. quæ in hanc sententiā ibidem
sequuntur. Hastenus Cypria.

Hac igitur ratione nos, vbi vel letalis peccati grauitatē, vel
suppliciorū, quæ in gehēna damnati patiūtur, atrocitatem & æ-
ternitatem amplificauerimus, vehementer aduersus eos incā-
descere poterimus, qui tā facilè, sine vllò mordētis conscientia
stimulo, tot letalia crimina pro rebus nihili cōmittunt. Qui pla-
nè licet nō verbis, tñ operibus ipsis & moribus testari videntur,
se neq; diuinæ iustitiæ seueritate cōmoueri, nec magnifica Dei
promissa estimare: imò ea pro nihilo ducere, atq; rerū omnium
Domino quodāmodo dicere: Neq; tuā Domine gratiam & ami-
citiā, & paternā curam & prouidentia, quam mihi in præsen-
ti vita offers, magnifacio: nec cœlestē hæreditatem, quam in fu-
tura mihi polliceris, accipio. Tua tibi dona habeto, & cui volue-
ris donato: Ego enim momētaneā carnis voluptatē, aut exiguū
pecuniæ lucrum omnibus istis tuis promissis, & sanguini etiam
à te in cruce profuso, antepono. Quid igitur hoc contēptu & mē-
tis cæcitate horribilius? quid execrabilius? An sensum vllū ha-
bere existimandi sunt, qui in tam horrendā cæcitatē noctē in-
ciderūt? Hoc igitur modo post rei alicuius magnitudinē argu-
mētis probatā aut amplificatā excādescere, & auditorū affe-

Dctus incēdere, pro rerum de quibus agimus natura valebimus. Quā rem (quoniā est in dicendo potētissima) Quintilianus de ratione mouēdi affectus dixerēs, cōmendat his verbis: Hūc igitur incūbat orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, & ingrata sunt. Ad eō, vt velut spirit⁹ operis huius, atque animus est in affectibus cōmouendis. Hæc ille. Quod si agentibus in foro causas hoc officiū tantopere cōmendatur, cum tñ in quibusdā bene institutis ciuitatibus sine proœmio, & sine affectibus oratores dicere iuberentur: quid de cōcionatore dicēdum, cuius vel solū, vel præcipuū munus est, auditorū animos cōmouere, & ad timorem Dñi, peccati odium, mūdi contēptum, & cælestium rerum amorem, ceterosq; pios affectus auditorū animos inflāmare? Quomodo autem hoc fieri debeat, sequenti libro (in quo de amplificādi ratione, & affectibus concitandis agēdum nobis est) paulò latius explicabimus.

*Quintil.
Insti. li. 7*

De Accōmodatione, siue ad singularia
descensu. Cap. XII.

LITERAM VERO CONcionatoris partem, accommodationem, siue ad singularia descensum appellare volui: quod eius proprium sit, vbi aliqua moralis sententia generatim definita & probata est, ad singulares virtutum aut vitiorum actiones descendere: ad illas exhortantes, & ab his deterrentes. Hic enim (vt antè docuimus) totius concionis scopus est, ad quem omnia referenda sunt. Cū enim moralis doctrinæ finis non speculatio, sed actio sit, quæ circa singularia opera versatur: debet vtiq; is, qui vtiliter doctrinam hanc tractare velit, quæcunque hac de re in commune dixerit, ad singulares actiones accommodare. Hinc apud Isaiam Dominus, cum grauisimis verbis Iudæorum prauitatem & impietatem accusasset, & futuram regni vastitatem prænuñciasset, quid illis faciendum esset, quod inensum sibi numen placarent, subiūgit his verbis: Lauamini, mūdi estote: Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere peruersè: discite benefacere. Querite iudiciū, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me dicit Dominus.

nus. Iam verò magister cœlestis hoc idem in Euangelio facit: **A**
 vbi enim multa de formidabili iudicij die prænuñciasset, ex ijs
 quæ dixerat, salutaria protinus documenta intulit his verbis:
 Attendite autem vobis, ne fortè grauentur corda vestra in cra-
 pula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos re-
 pentina dies illa: tanquam laqueus enim superueniet in omnes
 qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaque omni
 tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ fu-
 tura sunt, & stare ante filium hominis. Ad hunc quoque mo-
 dum regius Propheta, vbi potentiam & iustitiam regni Christi
 exposuisset, eam sententiam ad vitæ institutionem transtulit
 dicēs: Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram:

Greg.

seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore: Apre-
 hendite disciplinam, &c. **D.** autem Greg. locum illū beati Iob
 enarrās: Si fructus terræ comedi absque pecunia. propositionē, **B**
 exornationem, & accommodationem breuiter his verbis com-
 plexus est: Fructus terræ absq; pecunia comedere, est ex Ecce-
 sia quidem sumptus accipere, sed eidem Ecclesiæ prædicatio-
 nis pretium non præbere. Terræ igitur fructus absque pecunia
 comedit, qui Ecclesiæ commoda ad vsum corporis percipit, sed
 exhortationis ministerium non impendit. Quid ad hoc nos
 pastores dicimus, qui aduentum districti iudicis præcurrentes,
 officium quidem præconis suscepimus, sed alimēta Ecclesiasti-
 ca muti manducamus. ¶ Sed hæc breuiter dicta sunt. Nos in cō-
 cione quadam paulò fusius locum illum Ioan. 6. Hoc autem
 dicebat tentans eum, latius persequuti sumus. Vbi enim dō-
 cuimus tentationes à Deo permitti, cum ob varias causas, tum
 vel maximè, vt homines firmitatem vel infirmitatem suam
 agnoscērent, sic intulimus. Perfecta enim virtus est, quæ ten-
 tata non cōruit, quæ laesisa non vincitur, quæ nec secundis
 rebus effertur, nec angustiis contrahitur: quæque tam firmas
 in anima radices egit, vt quemadmodum ignis vehementi au-
 ra exagitatus, adeò non extinguitur, vt magis etiam accenda-
 tur: ita ipsa multis modis impugnata, non modò victa non suc-
 cumbit, sed etiam (vt quidam eleganter dixit) inflicto vulne-
 re virescit. Ex hac autem doctrina, quæ vera, quæ falsa, quæ
 cōsummata, quæ imperfecta virtus sit, coniectura colligere li-
 cet: Itaque non est perfectè pudica mulier, quæ à nemine im-
 petita pudicitiam retinet: sed quæ multis modis tentata, illi-
 batum & integrum conseruat pudorem. Non est item perfe-
 ctè

*Dñica. 4.
 Quadra.*

Dctè mansuetus, qui nulla laceſſitus contumelia non irascitur: sed qui conuitijs affectus, nihil acerbum respondet. Non est perfectè humilis, qui honores non appetit: sed qui sublaris etiam & ereptis non indignatur. Non est perfectè patiens, cui ad votum omnia cedunt: sed qui in medijs calamitatibus positus, cum Propheta dicere potest: Probasti Domine cor meum, & visitasti nocte, &c. Non est perfectè obediens, qui nullum inobedientiæ crimen admittit: sed qui propria voluntate & iudicio reluctante, alienum sequitur imperium atque iudicium. Hoc exemplo aperte liquet, quantum lucis & utilitatis doctrinæ adijciatur, cum ad hæc singularia descenditur. Hac enim ratione qui audiunt, se ipsos explorare sciunt, & quid de seipsis sentire debeant, iudicare.

E Illud etiam hoc in loco admonendus concionator est, ut non solum peracta argumentatione ad hanc singularium rerum enumerationem descendat: sed frequenter etiam aliàs, ubi-
cunque se illi occasio docendi obtulerit. Quicumque enim vere & ex animo prodesse cæteris student, hanc præcipue docendi rationem sequi debent. Sic Paulus doctor gentium multa virtutum officia in Epistolis suis fidelibus commendat. Quam multa enim ad Romanos cap. 12. congerit, cum ait: Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, & cætera quæ vsque ad finem capitis sequuntur. Quæ vir diuinus humanæ eloquentiæ expertus, tanta eloquentia persequitur, totque sententiarum & verborum luminibus exornat, ut nihil nec verius, nec elegantius dici potuisse videatur. ¶ Sed ne exemplis omnia ex sacris literis petamus, duo adijciã ex vna D. Eusebij Emisli. homilia. Illum namque Euangelicæ lectionis locum, quo Magi per aliam viam in regionem suam reuersi memorantur, explanans, sic ad singulares actiones accommodat. Illud quoque quod per aliam viam regressi sunt, intelligamus utilitati ac salutis nostræ peculiarius conuenire. Vix enim immutatio, vitæ intelligitur emendatio. Nos ergo per alias incedimus vias, quando veterem abnegamus hominem, quando superbiam suscepta humilitate deponimus, quando ad patientiam ab iracundia mentem deflectimus, quando veteres voluptates, & consuetudines pristinas, ac desideria antiqua damnamus. Ad viam utique aliam de errore transimus, quando vniuersas concupiscentias honestatis ac paupertatis amore calca-

*Homil.
Epipha.*

mus:

mus: quando castitate luxuriam subiugamus, sinistras semitas relinquentes, dextro tramite iter spiritale conficimus. Hæc ille. Et paulò inferius, cum nos ad Christi imitationem, & vias eius sequendas hortatur, sic rem vniuersam in partes distribuit.

Certum est, inquit, quia Christi carpiamus vias, cum relicto itinere terreno, iter spiritale conficimus: quando obedientia & humilitas, mentis gubernaculum moderantur: quando terrenis cupiditatibus repudiatis, spes futurorum illuminatam occupat mentem: quando illam bonorum cœlestium pulchritudinem cordis ima suspirant. Per salutiferas inquam gradimur vias, quando anima, damnatis omnibus præsentium rerum voluptatibus, id potius cogitat, quando se positura sit tabernaculum corporis sui, rursusque illud resurrectionis tempore receptura: vt cum eodem recipiat prout gessit, siue bonum, siue malum.

Videbor cuiquam fortasè longior in hac admonitione fuisse: desinet tamen mirari quisquis concionatorum officium, & quorundam ex ipsis ab usum considerauerit. Molestissimè enim fero, nonnullos ita muneris & instituti sui oblitos, vt nihil minus agant, quàm quod ex præscripto sibi munere agere tenentur. Cum enim hoc sit concionatori propositum, vt quæcunque dicit, ad animarum salutem, ad castigandos hominum mores, ad virtutis præcepta tradenda, ad mundi contemptum, ad diuini numinis timorem pariter & amorem, cæteraque his similia dirigere debeat, quidam per res otiosas & superuacaneas ita vagantur, vt miseri auditores, qui eò confluerant, quò salutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorsus atque ieiuni à concione redeant. Quis autem ferat medicum, cui æger commendatus est, aliud agere, & officij sui curam negligere? Quisquis igitur aptè dicere, & officio suo satisfacere cupit, instar periti sagittatoris nusquam oculos à ministerij sui scopo deflectat, vt ad illum totam orationis suæ vim dirigat. Itaque,

Simil. vt cementarij nūquam vel vnum lapidem in ædificio collocat, qui statim amulum & regulam adhibeât, qua rectè an secus collocatus sit, explorent: ita fidelis ac prudēs diuini verbi dispensator quæcunque dicere instituit, ad hanc regulam expendere debet. Itaque cum aliquid ad dicendum excogitauit, à seipso inquirat: quid hoc ad animarum salutem? quid ad bonos mores componendos? quid ad vitam hominum rectis institutis moderandam? Quòd si ad hoc minus pertinet, quanlibet illud

sibi

Dsibi subtiliter & acutè excogitatum videatur: rectè sapit, nec se populo venditare cupit, tanquam otiosum, & ab instituto suo alienum repudiabit. Sed operepretium tamen me facturum puto, si omnia ea quæ ad orationem suam Ecclesiastes accommodare, atque defletere debeat, hoc in loco, velut in tabella quadam spectanda proposuero.

* I.

¶ Vbi concionator suggestum conscenderit, & circumfusam ex eo turbam fuerit contemplatus, proponat sibi in animo, illam esse ægrotorum multitudinem, qui piscinam olium circumfusi-
E bant, vt à morbis suis liberarentur: se verò velut Angelum esse cælitus missum, qui varijs diuini verbi medicamentis nõ vnum aliquem, sed omnes qui adsunt, sanare studet. Fingat igitur animo, multos ibi esse claudos, qui viam quidem veritatis agnoscant: inertia tamen & langore animi, ac laboris metu deteriti, per eam ingredi detrectent. Alios verò esse aridos, qui nullum deuotionis, nullum humanitatis & misericordiæ succum habeant. Alios autem cæcos, qui nulla diuinarum rerum cognitione illuminati, in tenebris ambulent, & passim offendant. Sunt & alia his finitima vitia, quæ pius concionator sæpe lamè-
F tatur. Cernit enim alios auaritiæ & ambitionis facibus inflam-
 mari: qui videlicet pecuniam, & inanes seculi honores pro Deo colunt: alios liuore & inuidia contabescere: alios fraterno odio, & vindictæ cupiditate æstuare: alios superbiæ spiritu effèri, cæterosq; præ seipsis fastidire atque despiciere: alios libidinis concupiscentia vri: alios ira præcipites ferri, cæterosq; aut cõ-
 uitijs & maledictis insectari, aut diris omnibus deuouere: alios contrà seruili animo blandiri, & turpiter maioribus adulari:
F alios, qui animas suas venales habent, quas pro rebus nihili sub-
 Dæmonis & peccati iugum mittunt. Quid verò illos referam, qui fluxum cogitationum & affectuum quodam modo patiuntur: qui nullum eis obicem ponunt, neque vllum iusti & iniusti delectum habent? Quid illos referam, qui eodem (vt ita dixerim) fluxu in oculis & lingua laborant: qui videlicet nullam oculis custodiam, nullum linguæ frænum adhibent: sed quicquid illis in buccam venerit, effruciunt: & quicquid vident, cõ-
 cupiscunt? Quid illos, qui paralytis morbo dissoluti, ad omnia spiritualia atque diuina adedò insensibiles effecti sunt, vt non modò sine vllò doloris sensu peccent, sed lætètur etiam cum malefecerint, & exultent in rebus pessimis? Quid illos, quorum
 Deus

Deus venter est: qui omnia vitæ studia ad corporis indulgentiam & voluptatem referunt, nullamque aut animæ suæ, aut futuræ vitæ rationem habent, perinde atque omnia simul cum vita finirentur, nullamque futurorum spem haberent? Adde his etiam sex illa scelera, quæ odit Dominus, & septimum quod detestatur anima eius: nempe oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia testem fallacé, & eum qui seminat discordias inter fratres. Sed in his ferè omnibus aduersus homines delinquimus. Quid verò illa, quantò atrociora quæ aduersus cælestem Patrem cõmittimus: quem supra omnia diligere, in quo spem omnem & felicitatem nostram collocare, cuius mandatis obedire, cuius sanctum nomen venerari, quem rebus omnibus anteferre, cui immortales pro innumeris eius in nos beneficijs gratias agere, quem in ore & corde semper habere, ac de eo dies noctesq; cogitare deberemus? Quàm longè autem Christianorum multi ab hoc officiorum obsequio distant, qui (vt Apostolus ait) sine Deo in hoc mundo vitam agere vidètur! His igitur morbis reputet Ecclesiastes plerosque eorum, qui illum audiunt, laborare: qui omnes sunt ad mortem, & mortem quidem sempiternam. Quid ergo indignius, quàm eum, qui tot tantisque malis curandis destinatus sit, per aëra quodammodo volitatem muscas venari, & aliud agere, quo tempore tãtis malis salutarem opem ferre deberet?

Quia verò ad medicum spectat, non solùm morbos curare, sed integris etiam tuendæ sanitatis præcepta dare, in hoc quoq; Ecclesiastes medici curam & solertiam imitatur: præsertim cum non satis ad perfectam iustitiam sit à malo declinare, nisi bonum facias. Vbi ergo à malis deterruerit, ad bona quoq; opera, hoc est, ad omnia virtutum officia exhortari debet: maximè cum vitia aduersarum virtutum actionibus superanda sint. Ad ea verò præcipuè stimulare debet, quæ præterquàm quòd virtutes egregiæ sunt, ad aliarum quoq; virtutum studia plurimum iuuant. In hoc autem genere primas tenent assiduum precandi officium, Dominicæ passionis, cæterorumq; diuinorum beneficiorum sedula meditatio, sacramentorum frequentior vsus, deuota piorum librorum lectio, affectuum cohibitio, diligens ac sollicita cordis custodia, carnis castigatio, externorum sensuum, ac præcipuè oculorum & linguæ moderatio, & omnia misc-

D misericordiae & humanitatis opera, siue quae corporibus, siue quae animabus proximorum impendimus. Postremo, Ecclesiastes exemplo Pauli omnibus omnia fieri, & in omnes se formas velut alter Protheus transformare debet, vt omnes faciat saluos. Alios enim terrere, alios in spem allicere, alios consolari studeat (qui videlicet varijs calamitatibus & ærumnis premuntur: cum omnia quae scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sint: vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus) stantes confirmet, lapsos erigat, pusillanimes confortet, currentibus calcar addat, obfirmatos in sceleribus suis diuini iudicij metu perterreat, & singulis quibusq; conuenientia salutis medicamenta adhibeat. Deinde verò ad varios hominum status atque fortunas, variaque vitæ officia inclinanda oratio est. Quod quidem Apostolus in fine Epistolarum suarum facere solet, cum dominis & seruis, parentibus & filijs, viris & vxoribus, viduis atque diuitibus huius seculi, quid quisque in statu suo facere debeat, sollicitè præscribit. Quod etiam Ioannes Baptista fecit: dum omnibus ad se confluentibus, pro cuiusque personæ conditione, variè tradidit præcepta viuendi. ¶ Ad hæc igitur & his similia, quaecunque dicimus, flectere debemus: si piè, fideliter, atque prudenter cœlestis doctrinæ panem esuriētibus frangere, non populi plausum captare volumus. Nec tamen sic dicenti salutaris plausus deerit. Multis nāque experimentis constat, nulla magis re populum capi, nullamque attentius audire, quàm quae vulneribus suis curandis accommodata est.

F ✠ De Sententiarum & Epiphonematum
ornamentis. Cap. XIII.

SENTENTIAE ET EPIPHONEMATA inter varia elocutionis ornamenta numerantur. Quae tamen, quoniam cum inueniendi ratione maximè coniuncta sunt, hoc in loco ascribere libuit: præsertim quòd quemadmodum affectus & accommodationes argumentationi oratoriae adiunximus, & velut partes eius fecimus: ita & sententias & epiphonemata cum ipsa argumentatione frequenter commiscuntur. Quod tamen

men ornamentigenus, qui breuitati nimium studēt, negligere **A**
 solent: qui nesciunt quantam non modò decoris, sed etiam vti-
 litatis partem orationi detrahant. Hac autem in re, mihi etiam
 concionator ab oratore distare videtur: quòd hic rarò & vere-
 cundè admodum his ornamentis vtitur (ne magis vitam homi-
 num instituere, quàm causam agere videatur) concionator au-
 tem, cum non causas agat, sed mores hominū instruat, his dua-
 bus orationis virtutibus maximè vtitur: idq; adè, vt sanctorū
 Euangeliorum enarrationes in hac præcipuè re positæ sint: vt
 vbicunq; occasio tulerit, sententias & epiphonemata eruam-
 us: quibus mores & vitam hominum instituamus: quas cum
 varijs Scripturarum, & sanctorum Patrum testimonijs confir-
 mamus, plenam concionem efficiamus. Quominus mirandum
 est, si nos hisce duabus virtutibus magis, quàm oratores vta-
 mur, easq; inter inuentionis præcepta numeremus.

Sententia autem est oratio sumpta de vita: quæ aut quid **B**
 sit, aut quid esse oporteat in vita, breuiter ostendit, hoc modo:
 Difficile est primū virtutem reuereri, qui semper secunda for-
 tuna sit vsus. Itē, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudi-
 ni seruit. Item, Egens æque est is, qui nō satis habet, & is cui ni-
 hil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligenda: eā
 iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices
 non sunt improbandæ: proptereā quòd habet breuis expositio,
 si rationis nullius indiget, in magnam delectationem. ¶ Sed illud
 quoque probandum est genus sententiæ, quod cōfirmatur sub-
 iectione rationis: hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in
 virtute sunt collocandæ: proptereā quòd sola virtus in sua pote-
 state est, omnia, præter eam, subiecta sunt fortunæ dominatio-
 ni. Item, Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius sequuti **C**
 sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, deuolāt omnes. Cum enim
 recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest qua-
 re possint in amicitia retineri. ¶ Sunt item sententiæ, quæ du-
 plices efferuntur, vel sine ratione, vel cum ratione. Sine ratio-
 ne, hoc modo: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus
 fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus
 secundis calus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto:
 Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, fallun-
 tur: proptereā quòd ætas illa non est impedimento bonis stu-
 dijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maximè casti-
 gant: vt quibus virtutibus omnem vitam tueri, eas in ætate ma-
 turis

D turissima velint comparare. Hæc omnia ex Heremana Rhetorica. His porrò sententijs quæ ex contrarijs rebus constant, Salomon in Prouerb. frequentissimè vtitur. Lege cap. 10. cuius est initium: Filius sapiens lætificat patrem: filius verò stultus mæficiam est matris suæ. Vndecimum quoque eisdem sententijs referuntur: Statera dolosa abominatio est ante Deum, & pòdus æquum voluntas eius, &c. quæ sequuntur.

Quintilianus sententijs addit, quas Græcè gnomas vocant: quod nomen ex eo acceperunt, quòd similes sint consilij atq; decretis. Sub hoc autem nomine adagia, quæ insignem aliquam sententiam continent, comprehendimus: quæ non vulgarem orationi, & fidem, & ornamentum addunt: quorù non esse inops Ecclesiastes in lingua sua debet. Quauis in hoc genere quædam nimium humilia, ac penè sordida sunt, quæ dicentis auctoritatem & grauitatem minuunt. ¶ Sunt item sententiæ ad rem tantùm relatae, vt: Nihil est tam populare, quam bonitas: Interim ad personam, quale est illud. Princeps qui vult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. ¶ Sunt autem sententiæ rectæ, sunt & figuratæ. Rectæ sunt. Tã deest auaro quòd habet, quàm quòd non habet. Figuratæ autem, vt: Vsq; ad eò ne mori miserum est? Rectè enim dixisset, Mors misera non est, sed illud tamen acrius. Rectum est, Nocere facile, prodesse difficile. Sed vehementius Medea apud Ouidiùm dicit: Seruare potui: perdere an possim rogas? Vertit autem hanc penè sententiam ad personam Cicero: Nihil, inquit, habet Cæsar, nec fortuna tua maius, quàm vt possis: nec natura melius, quàm vt velis conseruare quàm plurimos.

F Est sententiarum genus, non illud quidem pètitum ab auctoribus, sed à nobis ad præsentis rei commoditatem confictum. Eas licebit omnibus orationis partibus admiscere. Atque ad eò vnus locus complures sæpenumerò sententias parit. Incidunt enim & in enarrando, & in mouendis affectibus, non solum in probationibus. Quin etiam sæpenumerò transitiones per sententias fiunt. Quæ si in loco adhibeantur, hauri mediocrè orationi copiam adiungèt, neque id sine grauitate aut gratia. Sūt etiam sententiæ quæ catholicè dicuntur, vulgò iam ab omnibus receptæ, qualis illa: Inuidencia ipsa sui supplicium est. Et, Ira est breuis ad tempus stulticia.

Est & aliud tacitum & acutum sententiæ genus, quòd frequenter epithetis conficitur: vt, præceps iuuenta, inconsultus amor,

amor, esca malorum voluptas, morosa ac difficilis senectæ, vi- A
 tiorum expultrix philosophia, humanæ vitæ speculum comœ-
 dia, vitæ magistra historia. Sic Vergi. Et cæco carpitur igne.

Quod Ouid. explicuit, dicens, Tectus magis æstuat ignis. Item
 in narrando: Pars maior vincit meliorem: Explicabis, si dixe-
 ris: Ferè sit, vt pars maior vincat meliorem. ¶ Quisquis igitur
 cõsicionem suam huiusmodi sententijs ornare vult (omnes autè)
 velle debent) rerum naturam, de quibus dicit, prudèter explo-
 ret, & quicquid in illis, quod ad vitæ institutionem faciat, in-
 trospererit, breui oratione explicet. Vt enitranter diximus, sen-
 tentia est, quæ quid sit in vita, aut quid esse oporteat, breuiter
 ostendit. Aliquando enim ex his quæ dicuntur, sententiæ ma-
 nant: aliquando verò, vt causæ & rationes eorum, quæ dicimus,

*Grego. in
 bomil.*

afferuntur. Sic D. Grego. ex Phariseorũ murmure aduersus Do- B
 minum, quòd peccatores reciperet, in hunc modum philoso-
 phatur. Ex qua re colligimus, quia vera iustitia compassionem
 habet, falsa verò indignationem. Interdum etiam ex vna ali-
 qua ratione plures sententiæ consequuntur. Sic Seneca in epi-
 stola ad Polyb. cõsolatoria de morte fratris: Illud quoq; te ad-
 iuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fra-
 trem amisti, sed beneficium datum, quòd tam diu pietate eius,
 tibi vti fruiq; licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium dari
 tibi non reliquit. Auidus, qui non lucri loco habet, quod accepit:
 sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriã vocat suam
 voluptatis. Stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum,
 nisi præsentium: qui non & in præteritis acquiescit: & ea indicat
 certiora, quæ abierunt: quia de illis ne desinant, non est timen-
 dum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodò quæ ha- C
 bet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit.

*Cypria. in
 Epist.*

Diuus verò Cypri. sententijs pro rationibus vtitur, ad confirmã-
 da ea quæ suadet, his verbis: Neque persecutio sola metuenda
 est, & ea quæ subruendis ac deiciendis Dei seruis aperta impu-
 gnatione grassantur. Facilior cautio est, vbi manifesta formido
 est. Et ad certamen animus ante præstruitur, quando se aduer-
 sarius confiteatur. Plus metuendus est & cauendus inimicus, cū
 latèter obrepit, cū per pacis imaginè fallens, occultis accessibus
 serpit. Idè in Epist. ad Confess. vt felicibus confessionis suæ initijs
 finem adiungant, sic ait: Danda vobis opera est, vt post hæc ini-
 tia ad incrementa quoque veniatur, & confu:netur in vobis,

Idem.

quod

D quod iam rudimentis felicibus esse cœpistis. Hęc propositio est, cui rationes ex sententijs subiiciuntur, hoc modo: Parum est adipisci aliquid potuisse, plus est quod adeptum est, posse seruari. Sicuti & fides ipsa, & natiuitas salutaris non accepta, sed custodita viuificat. Nęc statim cōsecutio, sed consummatio hominem Deo seruat. Hęc ferè de sententiarum ornamentis Rhetores præcipiunt: in quibus qui uolet esse diues, legat ex Ethnicis quidem scriptoribus Senecam, ex nostris uerò D. Grego. qui in hac uirtute principes extiterunt.

De Epiphonemate. §. I.

¶ Sententijs Epiphonemata, quòd tenui limite ab illis diuidantur, adiunximus. Est autem Epiphonema, ut Fabius ait, rei narrata, vel probata summa acclamatio. Quale est illud: Tantæ moliserat Romanam condere gentem. Quia uerò hæc definitio subobscura est, illam ego rudi (quod aiunt) Mineria explicandam curabo. Cuius explicatione facillè intelliget, quisquis uel paululum in Dialectica arte versatus fuerit. Ea enim quæ Dialectici, uel ex definitionibus uel expositionibus, aut cōclusionibus inferunt, Corolaria uocant. At Epiphonema (de quo nunc agimus) quædam corolarij species est. Corolarium namque latissime patet. Omnia enim quæ ex antè dictis referuntur, siue vnum, siue multa sint, Corolaria appellantur: Epiphonema autem Corolarium quidem est, sed ad certam definitamque materiam contractum. Non enim quicquid ex rebus quas tractauimus elicitur, Epiphonema est: sed id solum quod admirationem, uel rei de qua agitur amplificationem, uel insignem aliquam sententiam continet, Epiphonema est. Sic Cicero pro Milone: Pudicitiam cum eriperet militi tribunus in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Hic breuiter res gesta narrata est. Subdit protinus Cicero Epiphonema hoc modo: Facere enim probus adolescens periculose, quam turpiter perpeti maluit. Hęc sententia ex re narrata aperte consequitur, quæ adolescentis constantiam atque uirtutem amplificat: quando is cum periculo etiam uitæ, flagitium à se propulsauit. Interdum etiam Epiphonema causam continet facti. Cum uidelicet ex natura rei causa colligitur. Ut enim ex causis effectus, ita ex effectibus intelliguntur causæ. Tale est illud Ioannis, Multi etiam ex principibus crediderunt: sed propter Phariseos

non confitebantur, ne de synagoga eijcerentur. Hic effectus **A**
 est. Subdit autem Euangelista causam: Dilexerunt enim magis gloriam hominum, quàm gloriam Dei. Hæc oratio & causam cõtinet facti, & sententiam ad personas relatam. Sulpitius Sæuerus in vita D. Martini, postea quàm illam Sancti viri in agone mortis constituti orationem commemorasset, Domine si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem, fiat voluntas tua, huiusmodi epiphonema subiecit: O virum inefabilem, nec labore victum, nec morte vincendum: qui nec mori timuit, nec viuere recusauit. Hac eadẽ ratione, in quavis Euagelica lectione multa similia his epiphonemata colligere licet. Sumamus (exempli gratia) Matthei Euangelistæ vocationem, eiusq; obedientiam, & publicanorũ conuiuium. Quàm multa ex hac sacra lectione epiphonemata, quæ admirationẽ & amplificationem continent, colligere licet! Quàm larga enim illa Domini pietas & misericordia, quæ publicanum ad Apostolicum, & Euangelicum muneris dignitatem vocauit! Item, Quàm stupenda iudicia Dei, qui multis alijs iustitiæ cultoribus prætermisissis, hominem turpi negotio victitatem ad tantam gloriam eligere voluit! Quanta item vis illa diuini Spiritus, qui vnico verbo ita cor hominis immutauit! Quanta rursus illa obedientia, quæ ad vniũ vocantis Domini verbum (quæ habebat omnia) deseruit! Quanta item eiusdem charitas, & alacritas, quæ amicos & publicanos ad Domini conuiuium inuitauit: vt eius monitis & exemplis, suauissimoque conuictu in eius amorem raperentur, & exemplo suo relictis omnibus eundem Dominum sequerentur! Præterea, quanta eiusdẽ Domini benignitas, charitas, & humilitas, qui neque peccatorum conuiuia dedignatus est, quò illos ad se benignè traheret, neque Phariseorum obtreccationes curaret! Ac deinde, quanta Phariseorum malitia, qui virtuti qua ipsi carebant vitij nomen imposuerunt: ne in hoc charitatis officio Christo Domino inferiores viderentur! Hæc omnia non dubium quin epiphonemata sint, quæ ex sacra hac historia colliguntur: quæ nos fusiùs persequentes, integram concionem in eiusdem Apostoli festo confecimus. Mirus est in hoc genere D. Ambr. qui Agnetis virginis fortitudinem atq; constantiam in tam tenera ætate, hac potissimùm orationis virtute illustrat & amplificat. Sic enim ait: Nomen virginis titulus est pudoris: appellabo Martyrem: prædicaui satis. Prolixa laudatio est, quæ non quæritur, sed tenetur. Hanc senes, hanc iuue-

D iuuenes, hanc pueri canant. Nemo est laudabilior, quàm qui ab omnibus laudari potest. Quot homines, tot præcones, qui martyrem prædicant. dum loquuntur. Hæc duodecim annorum martyrium fecisse traditur. Quò detestabilior crudelitas, quæ nec minusculæ pepercit ætati. Imò magna vis fidei, quæ etiam ab illa testimonium inuenit ætate. Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? Et quæ non habuit quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. Nouum martyrij genus! Nondum idonea pœnæ, & iam matura victoriæ: certare difficilis, facilis, coronari. Non sic ad thalamum nupta properaret, vt ad supplicij locum. Elere omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique, quòd tam facile vitæ suæ prodiga, quam nondum hauserat, iam quasi perfuncta donaret. Stupere vniuersi, quòd iam diuinitatis testis existeret, quæ adhuc arbitra sui per ætatem esse non posset. Effecit denique, vt ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non credebatur: quia quod ultra naturam est, de autore naturæ est. Stetit, orauit, ceruicem inflexit. Cerneret trepidare carnificem, quasi ipse additus fuisset: tremere percussoris dextram, pallere ora alieno timentis periculo, cum puella non timeret suo. Hactenus Ambrosius. In cuius oratione facile studiosus lector Epiphonemata singulis penè periodis adiecta deprehendet: quæ non vulgari acumine rem per se alioqui illustrem, illustriorem atq; mirabiliorem reddunt. Est autem hoc pulcherrimum orationis ornamentum: in quo quidem abundant, qui ingenij acumine plurimum valent. Quò enim plenius rei naturam comprehendunt, eò plura ex his quæ dicta sunt; colligunt: quæ vbi rem amplificant, Epiphonemata dicuntur. Narratio quippe & expositio rerum, cuique vel rudi etiam ingenio in promptu est. At sententias, & quidquid admirationem, vel amplificationem continet, quod è rebus iam expositis aut probatis infertur, animaduertere, & argutè, breuiterque proferre (quod Epiphonematis est proprium) non vulgaris ingenij est. Eius autem præcipuus vsus in clausulis est. Ideò enim Epiphonema esse dicitur, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio. Denique quicquid in clausulis aurem acutè ferit, Epiphonema est.

Sic D. August. exposita breuiter beatissimi martyris Vincentij passione, adiecit Epiphonemata, quæ insuperabilem Martyris constantiam mirè attollunt, & rem expositam ampli-

plificat. Si consideretur in hac passione humana patientia, **A** incipit esse incredibilis: si agnoscat diuina potentia, desinet esse mirabilis. Tanta grassabatur crudelitas in Martyris corpore, & tanta tranquillitas proferebatur in voce: tanta pœnarum asperitas seuiebat in membris, tanta securitas sonabat in verbis, vt putaremus Vincentio patiente, alium loqui, alium torqueri. Clariorem nobis Martyrem tormenta faciebant. Multiplici enim vulnerum varietate confossus, non deserebat pugnam, sed acrius iterabat. Putares, quòd cum duraret flamma, non vreret. Haftenus

August. In cuius verbis, quicquid ex-

posita Martyris constantia

acutè colligitur, quod

rem amplificet,

atque mira-

bilem fa-

ciat,

meritò Epiphone-

ma esse di-

citur.

(*)

B

¶ De Prolepsi, quæ latinè præsumptio

vel anticipatio dicitur.

Cap. XIII.

C

POST SENTENTIAS ET

Epiphonemata, Prolepsim quoque addere libuit. Quæ quanquam inter sententiarum figuras, quæ ad elocutionem pertinent (sicut Epiphonemata & sententiæ) numeretur; quia tamen plurimum cum inuenienti ratione sicut & illa conuenit, plurimūq;

& or-

D & ornatus, & vtilitatis, & consilij continet, hoc in loco ascribendam, & argumentationi adiungendam duxi: quanuis ea non minus in cæteris inuentionis partibus locum habeat. Quæ admodum enim ea quæ dicimus, tum sententias, tum Epiphonemata pariunt: ita ex ipsdem hæc orationis virtus oritur. Quid autem Fabius de hac figura dicat, primo loco subiiciam. Attingitur: Mirè verò in causis valet præsumptio, quæ Proleptis dicitur, cum id quod obijci potest occupamus. Id neque in alijs partibus parum est, & præcipuè præmio conuenit. Sed, quanquam generis vnius, diuersas tamen species habet. Est enim quædam præiunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quod ad accusandum descendat, qui semper defenderat. Quædam confessio, vt pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit. Quædam prædictio, vt: Dicam enim, non augendi criminis gratia. Quædam emendatio, vt: Rogo ignoscatur mihi, si longius sum euectus: Frequentissima præparatio, si pluribus verbis vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus dici solet. Verborum quoque vis ac proprietates confirmatur: vel præsumptione: cuiusmodi est illud: Quanquam illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit: aut reprehensione: quale est illud: Ciues, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Hactenus Fabius. Sed quoniam is breuiter hunc locum absoluit, quid ego de hac virtute sentiam, familiari Dialecticorum exemplo indicabo. Duos hi rerum conceptus esse statuunt, quos directum, & reflexum appellant. Et directum quidem esse dicunt, cum simpliciter id solum concepimus, quod præposita vox aut oratio significat: reflexum autem, quo supra id quod directe concepimus, reflectimur, singulare aliquid in eo quod concepimus expedentes, aut commentantes, aut etiam obijcientes. Ex hac enim posteriori animi conceptione hæc virtus manat: quo videlicet prudens concionator prudentis auditoris personam quodammodo induit: & quidquid ille tacita cogitatione vel annotare, vel ponderare, vel obijcere poterit, ipse propter tardiores annotat, ponderat, aut diluit. Itaque duas quodammodo personas suscipit, & dicentis, & audientis: atque tantis huiusmodi cogitationibus prudenter occurrit. Verbi gratia. Ex ijs quæ dicimus, quædam primâ fronte apparent arroganter, aut sordide, aut obscure, aut mi-

nus vtiliter, aut subtiliter, aut longius aut breuius, aut aspe- **A**
 rius atque liberius, aut minus aptè dicta. His igitur veluti que-
 relis prudentis auditoris, breuiter occurrendum est: & ratione
 ostendendum, nos id non temerè, sed consilio dixisse: aut aliter
 fieri minimè potuisse, Sic D. Chrysost. accusare eos volens,
 qui sorores ad optinas domi fouerent, parumque honestam hu-
 ius cohabitationis causam esse contenderet, obiurgationis aspe-
 ritatem hac figura molliuit. Sic enim ait: Afferemus autem in
 medium, quam nos potissimum causam huius cohabitationis
 suspicemur. Et quænam illa? Omnino si à scopo aberrauero,
 fas vobis esto vt me redarguatis. Et quænam causa? quis ille
 prætextus? Videtur mihi mulieris conuictus, etiam absque
 nuptijs ac congressu voluptatis habere non nihil. Quod si non
 rectè sentio, non est quòd dicam. Meam vobis sententiam
 narro, mox autem non meam solum, sed & illorum dicam: nam **B**
 & illis sic videtur. Quod inde colliquescit. Tantam enim glo-
 riam, & tanta scandala neutiquam despicerent, nisi ingens que-
 dam & vehemens cohabitandi voluptas esset. Precor vt nobis
 venia detur, desitque indignatio. Neque enim temerè & sim-
 pliciter inimicos vellem. Non sum tam miser atque ærumno-
 sus, qui temerè omnes offendere velim: sed valde doleo ac cru-
 cior, & gloriam Dei blasphemari, & multorum salutem pro-
 pter voluptatem hanc paulatim perire. Et habet voluptas hæc
 maiorem cohabitandi amorem, quàm legitimæ nuptiæ. Quod
 nunc fortè vobis mirum videtur: sed vbi quod auditis declara-
 bo, eritis & vos mihi testes. Et paulò inferius, obiurgationis
 acrimoniam iterum mollire volens, his verbis vtitur. Nec
 valde succenseamus eis, neque difficiles simus & importuni. **C**
 Nam qui agrum vult restituere, non hoc agit ira & verberibus:
 sed aptat magis pharmaca magna cura, & blanda adhortatio-
 ne. Nobis quanuis illos punire, & eis indignari liceret, vtpote
 in iudicium ascitis ordinein, non tamen hoc facimus: sed medi-
 corum magis, & eorum qui curare solent, morem sequi lubet.
 Vnde obsecramus, & adhortamur, & eorum, si opus est, genua
 attingimus, si fortè quod agendum suscepimus perficiamus.
 Hactenus Chryf. In cuius verbis satis liquet, quanta arte &
 consilio occurrit omnibus, quæ causæ, quam tractabat, obsiste-
 re possent.

Præter hæc autem cum res paulò obscurior, aut subtilior,
 aut etiam illustrior est dicenda, attentio ab auditoribus sine
 vlla

D vlla arrogantia & ostentatione petenda est. ¶ Breues etiam exclamatiunculae, quæ rerum dignitatem, necessitatem, & pondus ostendant, interijci non incommodè hac virtute solent. Cùm autem quædam ex ijs, quæ dicimus, ad viros, quædam ad vxores, quædam ad dominos, quædam ad seruos, nonnulla ad diuites, alia ad pauperes magis pertineant, hoc quoque breuiter indicandum est, quò eorum excitet attentionem, ad quos ea potissimum spectant. Iam verò cùm aliquid mirabile, incredibile, supraque communem hominum fidem positum narramus, non modò affectus ex rei magnitudine concitandi, sed veritas etiam rei aliqua ratione munienda est, & interdum etiam iureiurando confirmanda. Sic D. Hiero. Sancta, inquit, Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, calehte adhuc mariti corpusculo, duos simul perdidit filios. Rem dicturus sum incredibilem, sed teste Christo non falsam. Lachrymæ gutta non fluxit, sed ad pedes aduoluta Christi, Expediuit, inquit, tibi Domine seruitura sum, quia tanto me onere liberaisti. Iam vero B. Iob rem omnium maximè mirabilem præsertim suo tempore dicturus (nenipe resurrectionis corporis, & incarnationis Dominicæ sacramentum) quàm apposita præfatiuncula vsus est? Quis, inquit, mihi tribuat, vt scribam sermões meos? quis mihi det, vt exarentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel cæte sculpantur in silice? Subdit deinde rem maximè mirabilem. Scio enim quòd redemptor meus viuit, & nouissimo die de terra surrecturus sum: & quæ sequuntur. Id interdum longiori etiam oratione fit. Sic Theodoretus in vita Simeonis Stilitis, cum nouum illud & inauditum vitæ genus in altissima columna sub dio confidentis, narrare vellet, ne res adeò noua ac mirabilis fide careret, hac similitudine rei fidem fecit. Quemadmodum, inquit, ij, quibus obtigit vt essent reges hominum, post aliquam temporis conuersionem mutant imagines nummorum, aliquando quidem leonum exprimentes imagines, aliquando autem stellarum, & aliquando angelorum, nouo caractere tentantes aurum reddere pretiosius: ita etiã summus rex vniuersorum (veluti quasdam figuras ac caracteres) hæc noua, & multiplicia viuendi instituta pietati, veræque religioni adijciens, non solum Christianorum, sed infidelium etiam ad laudandum linguas excitat. Hactenus ille. Sic etiam quisquis beatissimæ Catherinæ

Senensis virtutes celebrare, & admiranda illa diuinæ familiaritatis indicia, quibus illam sibi Dominus deuinxit, narrare parat: quòd videlicet illam sibi Christus Dominus mira ratione desponsauerit, quòd ab eius pectore abstractum cor triduo apud se retinuerit, quòd cum ea canonicas horas recitauerit, hæc omnia quæ humanam fidem superare videntur, ex immensa Dei bonitate, & mira in Sanctos suos charitate, eiusq; alijs operibus maiori admiratione dignis, credibilia facere debet. Hæc exempli gratia dicta sint: præceptio enim hæc latissimè patet. Quam tamen dicentis acumen & prudentia, & auditorum obseruatio magis, quàm præcepta explicabunt. Hæc enim virtus concionatoris & oratoris propria est: qui cum rudi frequenter & indocta multitudine agentes, his eam rationibus erudire & excitare debent. Mirus est in hac figura Greg. Theolog. Ex cuius lectione prudens lector obseruationis huius rationem magis, quàm ex vllis artis præceptionibus intelliget, si illius tamen scripta non oscitanter legerit. Quisquis igitur ea quæ Fabius de hac figura præcepit, & quæ nos admonuimus, diligenter annotauerit, & legendis autoribus obserauerit, facile eius rationem & naturam comprehendet.

Ex his ergo, quæ hætenus à nobis dicta sunt, liquet, nos Collectioni (quam Rhetores quinque partibus constare dicunt) quinque alias Concionatori maximè vtilis & necessaria addidisse: nempe Affectus, Accommodationem, Sententias, Epiphonemata, & Prolepsim: quæ tamen non omnes in omni argumentatione cadunt. Quæ autem cadant, ex natura rerum, quas tractat prudens concionator, colligere poterit.

Harum autem partium cognitio mirè vtilis est. Ea namque admonetur concionator, vt propositionem aliquam probaturus, primum ex locis, quos antè commemorauimus, rationes querat, præcipueq; ex ijs quos intrinsecos appellari diximus. Deinde rationum conformationes inuestiget: quæ ab extrinsecis potissimum locis oriuntur. Tertio loco (si natura rei exigat) exornationem adhibebit: quæ non ad solam confirmationem, sed ad quantum aliam argumentationis partem pertinet. Quarto, inspecta diligenter rerum natura, de quibus dicit, videat an materiam ei ad tractandos affectus, accommodationes, sententias, & epiphonemata suppeditent: Hæc enim omnia ex ipsa rerum natura oriuntur: quemadmodum Philo-
sophi

D Sophi ex potentia materiæ formam educi aiunt. Prolepsis vero, quæ confutationis naturam refert, non solum ex natura rerum, quas dicimus (quando videlicet ex illis dubitandi materia nascitur) sed ex auditorum etiam ingenijs & conditione colligitur, quemadmodum paulò antè à nobis est dictum. Has autem figuras, quæ ad elocutionem pertinent, ideò cum inuentionis præceptis copulare voluimus, quoniàm vt paulò ante diximus, ex ipsis (vt ita dixerim) rerum visceribus, de quibus dicimus oriuntur: quarum materiam res ipsæ concionatori dabunt, si eas penitus altiusque considerauerit.

Quibus non grauabor exclamationem adiungere

(quæ etiam inter eloquutionis figuras numeratur) quæ tunc aptissimè cadit, cum ex

E ipsa rerum natura velut sponte sua incurrit: vt magis ab ipsa nata, quàm dicentis ingenio ascita esse videatur.

¶ De elocutionis genere, quo argumenta-

tiones suprà positæ tractandæ sunt.

Cap. XV.

F

D PLENAM ABSOLV-

tamque partis huius tractationem, hoc vnum desiderari videtur, vt quando tum de inuentione argumentorum, tum de formis earum disseruimus: quo elocutionis genere, quibusque dicendi figuris in argumentatione vti debemus, breuiter aperiamus: ne quidquam sit, quod ad huius doctrinæ partem desiderari possit. Qua de re vbi Fabius de syllogis finis, cæterisque argumentationum formis multa dixisset, sic in fine ait: Peregisse mihi videor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Nanque ego vt in oratione syllogismo quidem aliquando vti, nefas non duco; ita constare totam, aut certè confertam esse aggressionum & enthymematum stipatione, minimè velim. Dialogis eni & dialecticis disputationibus erit similior, quàm nostri

nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimum dif- **A**
 ferunt. Nanque illi homines docti, & inter doctos verum:
 quærentes, minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & ad
 liquidum confessumque perducunt: ut qui sibi & inueniendi,
 & iudicandi vendicent partes. Nobis ad aliorum iudicia com-
 ponenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atque
 aliarum certè ignaros literarum loquendum est: quos nisi &
 delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnunquam
 turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac vera sunt, tenere non
 possumus. Locuples & speciosa vult esse eloquentia: quorum
 nihil consequetur, si conclusionibus certis & crebris, & in vnâ
 propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humili-
 tate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, &
 ex amplitudine fastidium tulerit: Feratur igitur non semitis,
 sed campis, non ut fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut
 latissimi amnestotis vallibus fluat, ac sibi viam si quando non **B**
 acceperit, faciat. Nam quid illa miserius lege velut præforma-
 tas infantibus literas persequentium, ut Græci dicere solent,
 quem mater amictum dedit, sollicitè custodientium? Proposi-
 tio ac conclusio, ex consequentibus & repugnantibus non in-
 spiret: non augeat: non mille figuris variet ac verset: ut ea nasci,
 & ipsa provenire natura, non manufacta, & arte suscepta, ma-
 gistrum fateri ubique videatur? Quis vnquam sic dixit orator?
 Nonne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi re-
 periuntur? Quæ apprehensa Græci magis (nam hoc solum no-
 bis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili serie con-
 nectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, & se an-
 tiquis per hoc similes vocant: Deinde interrogati, nunquam **C**
 respondebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc
 illud adiiciendum, ne his quidem consentire me, qui argumen-
 ta sermone puro, & dilucido, & distincto, cæterum minimè la-
 to ornatoque putant esse dicenda. Nanque ea distincta qui-
 dem ac perspicua debere esse confiteor: in rebus verò minori-
 bus etiam sermone, ac verbis quàm maximè proprijs, & ex
 vsu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui mo-
 dò non obscuret, subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum
 lucis affert ipsa translatio, cum etiam ipsi iurisconsulti, quo-
 rum summus circa verborum proprietatè labor est, litus esse
 audeant dicere, quæ fluitus alludit. Quod quid natura magis
 aspe-

D asperum, hoc pluribus condiendum est voluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidem adiuuat audientis voluptas. Nisi fortè existimamus, Ciceronem malè in hac ipsa argumentatione dixisse: Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamè habendus modus: vt sint ornamento, non impedimento.

Haftenus de præcipua inuentionis parte, hoc est, probandi ratione & argumentorum formis, quæ in commune dicenda videbantur, perstrinximus: nunc consequens est, vt in sequenti libro de ratione amplificandi, quæ huic fuitima est, quæq; concionatoribus cuniprimis necessaria est, differere incipiamus.

E

mus.

ECCLESIASTICAE^A

RHETORICÆ, SIVE DE RATIONE concionandi liber tertius : in quo de amplificandi ratione & affectibus agitur.

¶ QUID AMPLIFICATIO AB ARGUMENTATIONE differat.

Cap. I.

AMPLIFICATIO-^B
nem (quam inuentionis partem esse, constat) ab argumentatione & probandi ratione (de qua hæcenus loquuti sumus) secernere voluimus: non quòd ab ea modis omnibus seiuncta sit, sed quòd argumentatio ad omnia quæstionum genera latissimè pateat: in quibus quærimus, sitne res, an non sit, quid sit, qualis itè

fit, & cuius rei gratia talis sit, & multa his similia. Amplificatio^C autem ad certa quæstionum, siue propositionum genera contrahitur: in quibus de sola rei magnitudine & amplitudine quæritur. Hoc est, cum ostendere nitimur aliquid esse in genere suo vehemèter indignum, calamitosum, lætum, triste, miserabile, amabile, detestabile, formidandum, vel optandum: & quæ sunt eius generis. Hac enim ratione ad affectus concitandos, ad suadendum vel dissuadendum, ad laudandum aut vituperandum viam munimus: ad hæc enim tria amplificandi ratio potissimùm conducit. Itaque amplificatio (velut) argumentatio quædam ad certum genus contracta est. Differunt etiam hæc duæ orationis partes, argumentorum tractatione. Argumentatio enim syllogismi vititur, hoc est, genere orationis in orbem quodammodo redactio, quanuis fulius orator, quàm dialecti-

Dilecticus syllogismū tractet. Amplificationis autem oratio ex-
positioni, & enuumerationi, quā argumentationi similior est.
Sic Paulus propositionem hanc: Ministri Christi sunt: vt mi-
nus sapiēs dico, plus ego, laborum suorum enumeratione am-
plificat his verbis: In laboribus plurimis, in carceribus abun-
dantiū, in plagis supra modum, in mortibus frequenter: & cæ-
tera quæ deinceps sequūtur. Postremò differunt etiam sine. Ar-
gumētationis enim est, fidem facere, & intellectu ad assensum
vi argumentationis perducere. Amplificationis autem est, non
solum intellectum conuincere, vt rem esse in suo genere maxi-
mam credat: sed etiam voluntatem ad amandum, vel detestan-
dum, vel in quennis alium affectum inducere.

E Inuentio autem earum rerum, quæ ad amplificandum per-
tinent, ex eisdem locis vnde argumenta petuntur, sumenda
est. Si enim amplificatio (vt paulò antè diximus) velut spe-
cies quædam argumentationis est, efficitur sanè, vt vtriusque
inuentio ex eisdem locis oriatur. ¶ Sed ex his tamè locis quæ-
dam magis ad amplificandum valent: ea videlicet, quæ mul-
ta in vna aliqua re esse ostendunt. Vnde loci à partibus, à cau-
sis, ab effectibus, & quæ his finitima sunt, nempe ab adiunctis,
hoc est, antecedentibus, & consequentibus: quæ omnia exem-
plis, similibus, & scripturarum, vel sanctorum Patrum testimo-
nijs augentur & confirmantur. Quarum rerum exempla paulò
post subiiciemus.

F Veruntamen hoc in loco ad memoriam reuocare necesse
est, quod antè diximus, videlicet duplices esse propositiones
quæ probantur, vel amplificantur, hoc est, hypotheses aut the-
ses, quæ latinè finitæ aut infinitæ dicuntur. Finita siue hypo-
thesis est, si quis vel obedientiam Abrahamæ filium immolare
parantis, vel adulterium à Dauide Vrix vxori illatum am-
plificare velit, vtraque propositio finita erit: quæ videlicet
ad has tantum personas pertineat. Contrà verò, si quis obe-
dientiam in commune laudare, adulterium vituperare velit,
propositio infinita erit: quæ videlicet latè ad omnia personarū
genera pateat. Hæc igitur propositio infinita, ex his præcipuè
locis, quos supra memorauī, argumenta, hoc est, amplificandi
rationes querit. Finita verò, quæ circumstantijs implicita est,
nō modò ab his locis, sed ab omnibus etiam circumstantijs rem-
attollit & amplificat. Quæ res in augenda peccatorum grauita-
te Theologis valde nota est: qui duplices esse circumstantias
statuunt:

statuunt: alias, quæ in infinitum peccata aggrauent, & interdum etiam eorum speciem mutant: quas necessariò in peccatorum confessione detegendas aiunt. Alias verò, quæ citra infinitum aggrauent: quæ tamen non sint necessariò confitendæ. Hoc autem peccatorum exemplo, facilè Theologi intelligēt, quoniam modo virtutum quoque officia, quæ certis personis ac temporibus tribuuntur, ex circumstantijs quoque augenda & amplificanda sint: cum eadem contrarium disciplina sit. Sed operèpretium erit, vt hæc ipsa quæ diximus, propositis exemplis illustremus.

¶ A partibus amplificatio.

Cap. II.

PARTIBVS PROPHETÆ

variorum regnorum casus miserandos amplificant: qui non contenti simplici oratione regni excidium & vastitatem indicasse, calamitates omnes enumerant, quas vna illa vastatio complectitur. Sic Hieremias in Threnis Hierosolymorum ruinam: sic etiã Babylonis euerfionem cap. 50. & 51. amplificat. Sic etiam Ezechiel Tiri, & Ægyptij, & Afsiriorum vastationē lamentatur: dum opes omnes horum regnorum quæ diripiendæ erant, longa oratione enumerat. Sic etiam Ioab seruorum Davidis beneficium, & intempestivas eius lachrymas hac ratione amplificat: Confudisti hodie vultus omnes seruorum tuorum, qui saluam fecerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam vxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum. Hic apertè videmus rem ab eius partium enumeratione auctam. Sic etiam Gregor. Theologus Homilia de septem Machabæis, matris eorum constantiam amplificat: quæ omnibus tormentorum generibus ante illam propositis, de gradu virtutis & constantiæ depelli non potuit. Vnde ait: Matris verò robur, animique constantiam nihil flectere, & emollire, ac debilitare potuit. Non instrumenta luxandis artubus accommodata, non rotæ propositæ, non exquisitissima quæque tormentorum genera, non ferrearum vngularum acies, non furentes bestiæ, non enses qui acuebantur, non feruentes ollæ, nō ignis qui exci-

Greg. Tb.

D. excitabatur, non miscellanea turba, non vrgentes satellites, non generis aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non defluentes sanguinis riuus, non flos ætatis qui absorbabatur, non præsentia mala, non impendentes acerbitates. Hactenus ille. Quo in loco à partibus, hoc est, ab enumeratione omnis generis tormentorum, mirabilem huius mulieris constantiam amplificauit. Ad hunc etiam modum Lactantius Firmianus Dôminicæ crucis acerbiteratem ex eius partibus, hoc est, ex cunctis eius membris sauciatis amplificat. Sic enim Christum Dominum hoc modo loquentem inducit.

Lact. Fir
mia.

E. *Vertice ad vsque pedes me lustra, en aspice crines
Sanguine concretos, & sanguinolenta sub ipsis
Colla comis, spinisq; caput crudelibus haustum,
Vndique diua pluens viuum super ora cruorem:
Compressos speculari oculos, & luce carentes,
Afflictasq; genas: arcantem suspice linguam.
Felle venenatam, & pallentes funere vultus:
Cerne manus clavis fixas, tractosq; lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: cerne inde fluorem
Sanguineum, fossosq; pedes, artusq; cruentos.
Flecte genu, lignumq; crucis venerabile adora.*

Hactenus ille. Quo in loco vides totum, enumeratis partibus, quas integrates appellant, amplificatum. Magis enim rem auget singularum partium distincta enumeratio, quam confusa totius rei propositio. Hac eadem ratione secundus de rerum copia Commentarius hanc propositionem amplificat. Rem omnem luxu perdidit. Eam sententiam in summa cõprehensam, quasiq; conuolutam, hunc ad modum licebit euoluere, si plurimas possessionum formas enumeremus, & varias perdenda rei vias explicauerimus. Quidquid vel matris, vel patris nomine hæreditate obuenerat, quidquid aliorum affinium morte contigerat, quidquid ex vxoris dote, quæ quidem neuiquam erat vulgaris, accesserat: quidquid ex legatis accreuerat (accreuerat autem permultum) quidquid ex principis acceperat liberalitate: quidquid peculij castrensis conflauerat: pecuniam omnem, vasa, vestes, fundos, agros, vnà cum ipsis villis, & pecoribus: breuiter, rem omnem seu mobilem, seu soli, denique familiam etiam ipsam in foedissimis scortorum amoribus, quotidianis comestationibus, sumptuosis obsonationibus, nocturnis

perpotationibus, popinis, cupedijs, vnguentis, alea, lusibus, paucis diebus ita absumpsit, abliguriuit, absorbuit, vt ne terenciū quidem sibi reliquū fecerit. Hic duo illa verba, rem omnem, & luxu perdidit, suis partibus explicantur. ¶ His igitur rationibus totum, enumeratione partium quæ sub illo continentur, augetur. Totum autem appellamus, primū quod multas sub se partes claudit: vt in hoc exemplo proposito luxus: quæ vox, quàm multa in se vitia cōplectatur, explicatum est. Deinde totum appellamus, quod vniuersale signum habet adiunctum: vt in eodem exemplo, Rem omnem perditam, dicimus: in quo omnia quæ sub illo vniuersitatis signo continentur, enumeramus. Hoc Dialectici descensum, & ascensum appellant: quibus vel à toto ad singularium enumerationem, vel à singularibus ipsis ad totum argumentamur. Postremò totum appellamus, quod non singularibus rebus, sed partibus, quas Dialectici integrantes vocant, complectitur. Cuius rei exemplum ex Lactantio proposuimus: Vbicunque igitur totum aliquid ex his tribus generibus inciderit, si res ita exigat, hoc modo amplificari poterit. Exempla sunt vel negligentè attendentibus, in sanctis literis & sanctorum Patrum scriptis, præsertim apud Chry. & Grego. Theol. passim obuia.

¶ Ab adiunctis: hoc est, antecedentibus, comitantibus & consequentibus.

Cap. III.

ANTECEDENTIBVS, quæ sub Adiūctorum ambitu continentur, rem amplificamus, quoties non contēti semel exitum rei protulisse, ex quo reliqua quæ præcesserunt intelligi possunt, sed singularitè ea quoque cōmemoramus, per quæ ad eum exitum peruentum est. Huius præceptionis in eodem commentario hoc proponitur exemplum. Ex ea virgine perditissimus & profligatissimus adolescens filium sustulit. Hanc sententiam ab antecedentibus sic & dilatare & amplificare licebit, Eam virginem, quod esset singulari for-

D forma, miserè deperibat. Deinde amoris impatiens, simplicem puellæ animum promissis sollicitauit, muneribus corripit, blanditijs delinijt, officijs in mutuam amorem pellexit, improbitate vicit, denique consuetudinem cum ea habuit. Aliquanto post tempore vterus virginis cœpit intumescere, foetu videlicet concepto: demum puerum peperit. Aliud exemplum. Cicero Catilinæ conatus oppressit. Eam sententiam hac ratione dilatare atque amplificare licebit. Catilinæ nefarios conatus per iuuenes perditissimos, totius Romanæ ciuitatis exitum atque interneconem molientes. M. Tullius Cicero consul sua sagacitate statim odoratus est: singulari vigilantia peruestigauit: summa prudentia deprehendit: miro in Rempub. studio prodidit: incredibili eloquentia conuicit: grauissima autoritate repressit: armis extinxit: magna felicitate sustulit.

E Hac autem amplificandi ratione (vt antè diximus) in ijs præcipuè rebus vti poterimus, in quibus explorata eius natura multa alia præcessisse intelliguntur. Causæ enim siue naturales siue morales effectus suos antegrediuntur, per quas ad eos explicandos peruenimus. Hac autem ratione locum illum Luc. 2. tractare poterimus, Responsum acceperat Simeon à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Ante hoc enim diuinum responsum multa præcessisse credendum est. Nam primùm vir sanctissimus diuinæ gloriæ & salutis animarum amore incensus, vehementer angebatur, cum vniuersum penè mundum infidelitatis tenebris obrutum, animaduerneret, & in paruo illo Iudææ angulò iustitiam penè extinctam, & pro vera religione superstitionem ferè & hypochrisim dominari. Sciebat autem summum tantorum malorum remedium in vnius Saluatoris aduentu positum esse: qui

F Euangelij lumen ad reuelationem gentium erat prælaturus. Clamabat igitur, & gemitibus inenarrabilibus eius aduentum accelerari postulabat, sciens scriptum esse, *Qui reminiscimini* Esa. 62. Dominum, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & ponat Hierusalem laudem in terra. His ergo sancti viri precibus, his gemitibus, his continuis lachrymis pius & misericors Dominus, qui respicit orationem humilium, & non spernit preces eorum, hunc gratissimum & incundissimum illi responsum dedit, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Hac item ratione beatissimi patris Dominici mentem atque propositum (quo prædicatorum ordinem in Ecclesia

erigi postulat) amplificare licebit. Neque enim hoc tam præ- **A**
clarum inuentum vir sanctissimus excogitare potuit, nisi prius
arderet quasi facula animarum pereuntium zelo, multisque ie-
iunijs, precibus, & lachrymis hoc ipsum à Domino alsiduè
postularet.

A comitantibus verò & consequentibus rem amplificamus,
cùm ea siue mala siue bona, siue commoda siue incommoda,
quæ rem aliquam semper aut frequenter comitantur, aut con-
sequuntur, enumeramus. Vt si quis accusare aliquem velit,
quòd is alicuius belli autor extiterit: hoc modo eius temerita-
tem amplificabit. Exhaustum in barbaros milites ærarium,
fractam laboribus iuuentutem, proculcatas segetes, abacta
pecora, incensos passim vicos ac villas, desertos ágros, euerfa
mœnia, conipilatas domos, direpta fana, tot orbos senes, tot
orphanos liberos, tot viduas matronas, tot virgines indignè **B**
constupratas, tot adolescentium licentia deprauatos mores,
tantum funerum, tantum luctus, tantum lachrymarum: præ-
terea extinctas artes, oppressas leges, obliteratam religionem,
confusa diuina humanaque omnia, corruptam ciuitatis disci-
plinam. Vniuersum, inquam, hoc malorum agmen, quod ex
bello nascitur, tibi vni feremus acceptum, si quidem belli fue-
ris autor.

Est autem hic à comitantibus & consequentibus locus mi-
rè utilis, vel ad virtutes ex ijs, quæ illis conueniunt, amplifica-
das, vel ad vitia quoque exaggerada, cùm ea mala, quæ ab illis p-
fiscuntur, enumeramus. Qui quidem locus, ab eo qui est ab
effectibus & adiacentibus oriri videtur. Est autem hæc ampli-
ficandi ratio concionatori valde necessaria: præsertim cùm ad **C**
virtutis studium & amorem hortatur, aut à vitij deterreret:
quod ad genus suaforium vel dissuasorium pertinet. Sic D. Cy-
prianus sermone de zelo & liuore, inuidiæ virus elegantissimè
exaggerat his verbis: Latè patet zeli multiplex & fœcunda
pernicijs, radix est omnium malorum, fons cladum, semina-
rium delictorum, materia culpârû: inde odium surgit, animo-
sitas inde procedit. Auaritiam zelus inflammat, dum quis non
potest suo esse contentus, videns alterum ditiozem: ambitio-
nem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus altio-
rem. Hinc Dominicæ vinculum pacis rumpitur, hinc charitas
fraterna violatur. Hinc adulteratur veritas, vnitas scinditur,
atque in hæreses & schismata prosilitur, dum obtruncatur sa-
cerdo

D cerdotibus: dum episcopis inuidetur: dum quis queritur aut se non ordinatum, aut indignatur alterum se ferre præpositum. Hactenus ille.

Ab his autem tribus locis, nempe ab Antecedentibus, Comitantibus, & Consequentibus, Oforius Episcopus humanæ vitæ miseriam elegantissimè describit his verbis: Quàm grauis & acerba sit humanæ vitæ conditio, quàm multis incommodis agitata, nemo poterit vel explicando consequi, vel enumerando percensere. Ut enim à natali cuiusq; die capiamus exordiū, omnesq; vitæ partes oratione perstringentes, ad exitum tandem illius veniamus, horam nullam videbimus aut dolore vacuam, aut labore solutam, aut metu liberam: sed omnem ætatem infinitis difficultatibus affectam, & summis curis & angoribus implicatam. Vitæ nanque principium à fetu ducimus,

Ofor. Eps.

E deuinctisq; membris omnibus, in terram abiecti labores immensos à ploribus auspicamur. Cum autem reliqua animantia præsidijs naturæ tecta atque vestita in lucem prodeant, solum hominem nudum, & ab omnibus rebus inopem cernimus, atque miserabiliter impeditum in vitæ primordio vagientem, statusq; sui miseriam in ipso statim initio lamentantem. Quis autem poterit morborum vim & multitudinem, qui in illam naturam teneram & imbecillam confestim incurunt, oratione complecti? Quæ cura nutrices, quæ sollicitudo parentes afficiat? quæ pericula sint pueris infantibus primis illis mensibus intenta? Iam verò cum ætate progressi, metu & cupiditate magis atque magis turbari incipiunt, omnia mala quæ minus antea sentiebant, fiunt eis quotidie grauiora.

F Cum autem ad pubertatem perueniunt, tunc ingens vis tempestatis existit, quæ miseros homines exagitat, nec eos vlllo in loco consistere patitur. Hinc enim acerbi amores inuadunt, inde turbulenta dissidia statum animi conuellunt. Quid, cum amarissimæ voluptates multis doloribus emptæ nervos omnès incidunt? quid, cum dolores admoti totum hominem impetu prosternunt? quid deinde, cum adulta ætate dominandi libido inflammât animum? quid cum inuidia eundem conficit atque consumit? Adde si lubet, nuptiarum molestias, familiæ labes, vitæ sollicitudines, fori contentiones. Adde lubricam amicorū fidem, sociorum proditones, rerum ciuilium turbines atque procellas. Quid autem ipsius ætatis extremæ morbos atq; molestias, & corporis exhausti deformitatem referat? quid deniq;

cadaveris ipsius horrificâ speciem cōmemoré? Est ne aliquid in A
vita vel odore tetrius, vel aspectu truculentius, vel cōtagio pe-
stilentius? Sic igitur in sūma vitæ breuitate, vis ingens malorū
circunquaq; volitat: laborē labor excipit: dolor ex dolore ne-
scitur: in cōrorē atq; luctum grauior quidam luctus sæpe conse-
quitur. Vnde colligitur, nihil esse in terris homine calamitosi?
Hactenus Oforius. In hoc autē exemplo primū quidem ab hu-
manæ vitæ partibus suo ordine descriptis, deinde ab adiunctis
vnicuique parti miserijs tota res amplificatur.

¶ A causis rerum amplificatio.

Cap. IIII.

Hom. 40.
initium.

CAVSIS D. BASILIVS PAS- B
sionis ac doloris magnitudinem sanctorum
quadraginta martyrum amplificat: diligen-
ter causas omnes, quæ dolorem illum au-
gere possent, ob oculos ponens. Cum enim,
inquit, tyrannus, martyrum constantiam,
& respondendi libertatem vidisset, in iram
excanduit: expendebatq; secum, quamnam machinam exco-
gitaret, vt longam, simulq; amaram ipsis mortem construeret.
Inuenit itaque: & videte quā grauem. Cū enim consideraf-
set regionis naturam, quod frigore horrida esset, & anni tēpus,
quod hybernum: obseruata nocte, in qua maximē malū ipsum
augesceret, & aliā tunc Aquilo in ipsa spiraret: iussit omnes de-
nudatos sub diō in media vrbe congelatos mori. Nouistis autē C
omnes, qui hyemem experti estis, quā intolerabilis ea tor-
menti species existat. Neque enim possibile est alijs ipsam de-
monstrari, quā mijs, qui iam experimento exempla eius apud
se reposita habent. Nam corpus frigori expositū, primum qui-
dem totum liuidum est sanguine congelato. Deinde agitur,
ac efferuescit: dentes colliduntur, fibræ conuelluntur, & tota
moles inuoluntariē contrahitur. Dolor autem quidam acris &
afflictio inenarrabilis vsq; ad medullas ipsas progrediens, into-
lerabilem facit his, qui cōgelantur, doloris sensum. Deinde ex-
tremitates ipsius amputantur, cū extremæ partes velut ab
igne exurātur. Caliditas enim ab extremis corporis fugata & ad
profundū diffugiēs, partes, à quibus discedit, mortuas relinquit:

D eas verò, ad quas detruditur, doloribus affligit, morte paulatim per congelationem procedente. Tunc itaq; subdrio pernoctare condénati sunt, quando stagnum, circum quod vrbs habitatur, in qua hoc certamen sancti decertarunt, velut planicies aliqua ad agitandos equos expositum erat: cum glacies ipsum trásmutasset, & per frigus ad continentem ac firmá terram redáctum, accolis securá super dorsum viam exhibebat. Fluuij verò perpetuò fluentes, glacie ligati à fluxu cessarant: teneraq; aquæ natura ad lapidum duriciam trásmutata erat. Acres autem Aquilonis flatus omne animatum ad mortem vrgebant. Túc itaq; vbi mandatum audiuiissent (vide mihi, virorum híc insuperabilem constántiam) cum gaudio, abiecta etiám postrema tunica, vnusquisque ad mortem per frigus procedebant, velut ad spolia diripienda se mutuò inhortantes. Hactenus Basil. qui hac ratione causis omnibus doloris explicatis, doloris magnitudinem, ac proinde Martyrum constántiam exaggerauit.

Ab effectibus amplificatio.

¶ Ab effectibus autem (qui interdum consequentibus vel comitantibus adnumerantur) frequentissimè rem amplificamus: cum omnem (vt ita dicam) eius sobolem & fecunditatem ob oculos ponimus. Hoc modo D. Bern. considerationis studium, ex fructibus, quos illa parit, commédât. Sic enim ait: Primum quidè cõsideratio ipsum fontè suú, id est, mentè de qua oritur, purificat: deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, cõponit mores, vitá honestat & ordinat. Postremò diuinarum pariter & humanarum rerum sciétiam confert. Cõsideratio est, quæ confusa discriminat, sparsa colligit, secreta rimatur, verum inuestigat, verisimilia examinat, ficta & fucata explorat. Hæc est, quæ agenda præordinat, acta recogitat, in prosperis aduersa præsentit, in aduersis quali non sentit. Hactenus ille.

Hoc autem loco ab effectibus ducto, quo cõmoda aut in-cõmoda, quæ ex rebus consequuntur, enumeramus, cum aliás, tum maximè in suaforijs & dissuasorijs cõcionibus vtimur. Ex ijs nãque, rem, de qua agimus, vel esse amplectendam si suademus, vel fugiendam, si dissuademus, probare contendimus.

De amplificatione à communibus locis, & circumstantijs simul.

¶ Plenissima tamen amplificatio est, quæ à locis, quos supra recensuimus, simul & ab omnibus rerú & personarú circumstantijs proficiscitur. Eius cõmodissimum exemplú extat apud D. Tho.

3. parte. q. in quo Dominicæ passionis dolorem omnium maximum fuisse ex omnium partium & causarum, & circumstantiarum enumeratione probat.

Est autem hoc ipsum exemplum commodissimum, quodq; apertissimè quæcunq; hæstenus diximus declarat. In quo etiam manifestè apparet, amplificationem esse argumentatione quãdam, qua idem sanctus doctor hanc propositionem probat: nẽpe Dominicæ passionis dolorem, fuisse omnium maximum. Itaque studiosum lectorem ad hoc exemplum remitto.

Eadem ratione mundi conuersionem per Apostolos factam, cum ex locis, quæ ante commemorauimus, tum ex rerũ & personarum circumstantijs amplificamus. Ex persona quidem Apostolorum, quod exigui numero, genere infimi, lingua barbari, armis, opibus, & potentia, atque terrena sapientia destituti, quiq; profiterentur se nihil scire nisi Christum, & hũc quidem supplicio crucis affectum. A re verò, quod ea prædicarent, quæ essent ad agendum aspera, multoq; magis ad credendum difficilia: nempe hominem inter latrones crucifixum, esse summũ Deum, rerum omnium conditorem, & alia quæ de beatissima Trinitate, & sacra Eucharistia, & corporum resurrectione fides nostra prædicat. Præmia verò, quod ad mouëtis causæ rationem pertinet, vix vlla in hac vita proponebant: nisi vincula, verbera, exilia, bonorum proscriptiones, mortes, & cruciatus religionis gratia sustinẽdos. Contrà verò ex persequëtium personis rei magnitudo augetur: quod essent Reges, Imperatores, populi, nationes, ac postremò omnes omnium ordinum homines. Sed quonam modo? Ferali crudelitate, immuni odio, & incredibili furoris impetu. Patres etiam in filios, & viri in vxores atrocissimè sæuebant. Sed quibus machinis & instrumentis aduersus illos dimicabant? Hoc D. Cyprianus explicat his verbis: Innoxios, iustos, Deo charos domo priuas, patrimonio spoliatis, catenis premis, carcere includis, gladio, bestijs, ignibus punis. Admoues laniandis corporibus longa tormentis, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia: nec feritas & immanitas tua vilitatis potest contenta esse tormentis. Excogitat nouas pœnas ingeniosa crudelitas. Sed videamus tamen, quid ijs tot machinis atque tormentis mundus profecerit. Tantum abest, vt virtutem Sanctorum, Apostolorum, atque Martyrum infringere potuerit, vt vinctas illis manus porrexerit, atq; idolorũ templis euersis, Christi crucẽ adoraret, eius paupertatẽ & pa-

D patientiam imitari, & omnes mundi opes atque diuitias, & carnis oblectamenta respuere, & cruciatus omnes propter Christi amorem amplecti cœperit. Hoc exemplo cernere licet, quantũ ad res insignes amplificandas conducatur, varias tum rerum, tum personarum circumstantias diligenter excutere.

Simili ratione **D.** Chrysoſtomus ex omnibus circumſtantijs diligentiffimè congeſtis, calamitatem ſancti Patriarchæ Iacob exaggerat, cum ei Ioseph filij mors à cæteris filijs nunciata eſſet. Sic enim ait: Cũ autem adoleuiſſet amantiſſimæ vxoris filius, ſolarique illius deſiderium huius præſentis & iugi contubernio ſperaret, tunc ſibi multiplices parantur clades: fratres enim illius tunicam intinctam ſanguine patri oſtendentes, vario illum luctu confecerunt. Neque enim ſolam lugebat mortem, ſed ipſum quoque mortis genus: plurimæque erant, quæ **E** illius animum confunderet: quòdamatæ illius coningis filius, quòd melior reliquis, quòd maximè dilectus, quòd in ipſo etatis flore, quòd ab eò miſſus, quòd uec in domo, neque in lecto, nec patre coram aſiſtente, nec dicens aliquid & audiens: quòd non communi morte omnium, quòd viuens à ferarum immanitate diſcerptus fuerat, quòd ne reliquias quidem illius reperire poterat, & humo condere: iſta illi non in iuuentute contingiſſent, quando melius ferre potuiſſet, ſed in ſenectute vltima. Erat miſerandum omnino ſpectaculum, videre canos verendos puluere fœdatos, ſimileq; pectus diſciſa tunica nudatum, lamentaq; admittentia conſolationem nullam. Scidit enim (inquit) Iacob veſtimenta ſua, & circumpoſuit cilicium lumbis ſuis, lugebatque filium diebus plurimis. Hactenus Chryſoſtomus: qui in excutiendis omnibus circumſtantijs mirus artifex eſt.

Siquis autem appoſitiſſima & elegantiffima huius amplificationis exẽpla videre cupit, legat eiufdem ſancti Patris ſecũdum & tertium de prouidentia libros: in quibus vt Stagiritem monachum arreptitium conſolareſur, ſanctorum Patriarcharum Noë, Abrahæ, Iacob, Moſi, ac Davidis labores, & calamitates, & perſecutiones (expoſitis & amplificatis omnibus personarum & rerum circumſtantijs) diuina quadam orationis vberitate & ſacundia exaggerat. His nãque exemplis multò magis, quàm artis præceptionibus, concionator amplificandi rationem (quæ maximè ad omnia valet) adijcere poterit.

Cæterum, quæ hactenus dicta ſunt, ad inueniendi rationem perti-

pertinent: hoc est, unde argumenta sumi debeant, quibus quod **A** volumus amplificare valeamus. His autem varias amplificandi rationes adiungimus, quas Quintilianus enumerat: quæ huius loci propriæ esse videntur.

¶ De modis amplificandi ex Quintiliano.

Cap. V.

P R I M A E S T I G I T V R . A M
plificandi, vel minuendi species, in ipso rei nomine: ut cum eum qui sit: cæsus, occisum: eum qui sit improbus, latronem: contraque, eum qui pulsauit, attigisse, qui vulnerauit, læsisse dicimus. Hæc autem prima amplificandi ratio ad hyperbolæ pertinere videtur (de qua suo loco dicemus) quæ rebus dare solet excedentia fidem, nomina. Quod maxime naturale & vsitatum est his, qui aliquid augere, aut minuere conantur: ut supra vel citra id, quod res habet, oratio feratur. ¶ Hoc autem genus increfcit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea positura sumus, conferantur. Ut Cicero in Verré. Nō enim furē, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitie: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumq;: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium, sociorumq; in vestrum iudicium adduximus. Illo enim modo, ut sit multum, hoc etiã plus ut sit, efficitur.

Quatuor tũ maxime generibus video consistere amplificationem, Incremento, Comparatione, Ratiocinatione, Congerie. Incrementum est potentissimum: cum magna videntur, etiam quæ inferiora sunt: Id aut gradu vno fit, aut pluribus: per id venit non modo ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit vel vnũ Ciceronis exemplũ: Facinus est vincire ciuem Romanum, scelus verberare, propè parricidium, necare: quid dicam, in crucem tollere? Verbo satis digno tam nefaria res appellari nō potest. Nam, & si tantum verberatus esset, vno gradu increuerat, ponendo etiã id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cum verò dixerit, propè parricidium necare, supra quod nihil est, adiecit, quid dicam in crucem tollere? Ita cum id quod maximum est, occupasset, necesse erat, in eo quod ultra est, verba deficere,

Dficere. Hac autem amplificandi ratione in ijs rebus vti possumus, quæ multa etiam in eodem genere magna sub se comprehendant: quale est admirandum, atque omni laude prædicandum redemptionis nostræ beneficium. Magnū est enim, quod Propheta quoque miratur, cum ait: Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eū? Maius autē, quod Moyses inauditum ab exordio mundi fuisse ait, vt populus Deum audiret de medio ignis ad homines loquētem, & cœlestibus ipsum præceptis imbuentem. Quòd si hoc adeò magnū & mirabile est, quid erit Deum ipsum propter hominū salutem mortale corpus induere, cū hominibus in terra versari, ab hominibus vinciri, cædi, & reprobari? Quid verò in crucem inter maleficos & sceleratos homines suspendi? Hæc tantam diuinæ bonitatis dignationē quæ vis orationis pro meritis amplificare queat? ¶ Fit & aliter supra summū adiectio: vt apud Vergilium de Lauso: Quo pulchrior alter nō fuit, excepto Laurētis corpore Turni. Summum est enim, quo pulchrior alter nō fuit. Huit deinde aliquid supra positū est. ¶ Tertius quoq; est modus, ad quem non per gradus itur: vt quod nō est plus, quàm maximū, sed quo nihil maius est: Matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius, matrem tuā occidisti? Nam & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, vt nō possit augeri. ¶ Crescit oratio minus apertè, sed nescio an hoc ipso efficacius, cum citra distinctionē in contextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur: vt de vomitu Antonij Cicero: Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantū vini in Hippicæ nuptijs exhauseras, vt tibi necesse esset in cōspectu populi Romani vomere postridio. Si inter cœnā in tuis manibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu verò populi Romani negotium publicum gerēs, magister equitum (cui ruptare turpe esset) his frustis esculentis, vinum redolētibus, gremium suū & totum tribunal impleuit. Singula incrementum habet: Per se enim deforme erat, vel nō in cœtu vomere, in cœtu etiam non populi, populi etiam non Romani, vel si nullum negotium ageret, vel si non publicum, vel si non magister equitū. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus innotaretur: Hic in sublime etiam currit, & ad summum peruenit, non nixu, sed impetu.

Verum vt hæc amplificatio in superiora tēdit, ita quæ sit per Comparisonem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim

enim quod est infra, necesse est vt extollat id, quod supra pos- **A**
 tum est. Hæc autem amplificandi ratio ab imparium compara-
 tione sumitur: quæ Dialectici argumenta à minori, vel maiori
 ducta vocant: nisi quòd cùm argumenta sunt, probant aliquid,
 hic, verò probando amplificant, & rem maiorem esse demon-
 strant. Hac autem amplificandi ratione qui dicit, pictorum ar-
 tem atq; solertiam imitatur: qui vbi insignem aliquem coloré
 eminere inter cæteros volunt, alium ei substernunt, qui illum
 magis conspiciuū reddat. Ad hunc ergo modum qui dicit, exem-
 pla & similia requirit: quorum cõparatione res, quam attollere
 cupit, maxima videatur. Huius rei exẽpla in literis sanctis pas-
 sim reperiũtur. Sic enim Dominus apud Hieremiam exemplum

Hier. 35. Rechabitarum, populi sui intemperantiam & inobedientiam
 amplificat. Idemq; apud eundem, eiusdem populi perfidiã acri
 & figurata oratione, Gentilium exemplo amplificat, cùm ait: **B**

Hiere. 2. Transite ad insulas Cethin, & in Cedar mittite, & considerate
 vehemẽter & videte, si factum est huiuscemodi, si mutauit Gés
 deos suos (& certè ipsi non sunt Dij) populus autem meus mu-
 tauit gloriam suam in idolũ. Obstupescite cæli super hoc, &c.
 Sic etiam Dñs Iudæorum cæcitatem & ingratitude[m] exẽplo
 Niniuitarum & Regina Sabæorũ declarat: præsertim cùm per-
 sonæ circumstantiam subdit: Ecce plusquàm Ionas hic. & Ecce
 plusquàm Salomon hic. ¶ Illud autem in huiusmodi compara-
 tionibus curandum, vt veriusque partis circumstantias, quæ rem
 attollere possunt, diligenter excutiamus. Non solum enim tota
 totis, sed etiam partes partibus comparantur. Sic in Catilinam
 Cicero: An verò vir amplissimus Scipio Põtifex maximus, Ti-
 berium Gracchum mediocriter labefactantem statũ Reip. pri- **C**
 uatus interfecit: Catilinã verò orbẽ terræ cẽde atq; incẽdio va-
 stare cupientẽ nos Cõsules perferem⁹? Hic & Catilina Graccho,
 & status Reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cadi,
 incendijs, & vastationi: & priuatus consulibus comparatur: quæ
 si quis dilatare velit, plenos per singula locos habeat. Sic D. Cy-

*Cõtra De
 metriã.*

pria. hoc argumentum à minori ductum, nempe si Dominus
 delinquentem seruum punit, cur Deus de peccante homine sup-
 plicium nõ sumat, collatis circumstantijs hoc modo amplificat.
 Ipse de seruo tuo exigis seruitium: & homo hominem parere
 tibi & obedire compellis: & cùm sit vobis eadem fors nascendi,
 conditio vna inbriendi, corporum materia consimilis, animarũ
 ratio cõmunis, & equali iure, & pari lege vel veniatur in hunc

mun-

D mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur: tamen nisi pro arbitrio tuo tibi seruiatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus & nimius seruitutis exactor flagellis verberas: fame, siti, nuditate, frequenter ferro, & carcere affligis & crucias: & non agnoscis Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum. Hactenus Cyprianus. Hac eadem amplificandi ratione, & virtutes virtutum, & vitia vitiorum comparatione, ex omnibus circumstantijs amplificare solemus. Ad hunc enim modum idem Cyprianus, grauius schismaticorum, quam lapsorum, hoc est, eorum qui idolis sacrificarent, crimen esse demonstrat his verbis: Peius hoc crimen est, quam quod admisisse lapsi videntur: qui tamen in poenitentia criminis constituti, Deum plenis satisfactionibus deprecantur. Hic Ecclesia quaeritur & rogatur, illic Ecclesia impugnatur. Hic potest necessitas fuisse, illic voluntas tenetur in scelere. Hic qui lapsus est, sibi tantum nocuit, illic qui haeresim vel schisma facere conatus est, multos secum trahendo decepit. Hic animam vnus est dānum, illic periculum plurimorum. Certè peccasse se, & hic intelligit, & lamentatur, & plangit: ille tumens in peccato suo, & in ipsis suis delictis placens, à matre filios segregat, & oues à pastore sollicitat, Dei sacramenta disturbat. Et cum lapsus semel peccauerit, ille quotidie peccat. Postremò lapsus martyrium consecutus, potest regni promissa percipere: ille si extra Ecclesiam fuerit occisus, ad Ecclesiae non potest praemia peruenire.

Est & alius amplificandi modus, cui Fabius ratiocinationis nomen imposuit: quòd videlicet hæc amplificatio alibi posita, alibi valeat: & vt aliud crescat, aliud augetur: atque inde ad id, quod extolli volumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & vomitum, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces, & latera ad ebrietatem? Minimè sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc, possumus aestimare, quantum ille vini in Hippiae nuptijs exhauerit, quod ferre, & edoquere nõ posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inulatum nomen est ratiocinationis, qua ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuerit vini erumpentis, vt non casum afferret, aut voluntatem, sed necessitatem (vbi minimè deceret) vomendi, & cibis non recens (vt accidere interim solet) redderetur: sed qui vsque in posterum diem redūdaret. ¶ Idem hoc præstant, quæ antecesserunt. Nam cum

cùm Æolus à Iunone rogatus, Cauum conuersa cuspide mon- **A**
 tem, impulit in latus, ac venti velut aginine facto, qua dàta
 porta ruunt, apparet quanta sit futura tempestas. ¶ Huc etiam
 pertinet, cùm res atrocissimas, quasq; in summam ipsi extuli-
 mus inuidiam, eléuanus consulto, quò grauiora videantur
 quæ sequutura sunt: vt à Cicerone factum est, cùm diceret:
 Leuia sunt hæc in hoc reo crimina: metum virgarum nauar-
 chus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est: alius
 ne securi feriretur, pecuniam dedit, vsitatum est. Non vult po-
 pulus Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: noua po-
 stulat: inaudita desiderat: non de Prætorè Sicilia, sed de crude-
 lissimò tyranno fieri iudicium arbitratur. Hoc in loco Cicero
 ratiocinatione vsus est, qua colligerent audientes, quantum il-
 lud esset, quòd inferebatur, cui comparata hæc, humana vide- **B**
 rentur, atque vsitata. Hoc quidam Concessionem vocant: cùm
 is qui dicit, iniquum aliquid pati, atque concedere videtur: vt
 quæ deinde dicturus est, grauiora appareat. Sic **D.** Cyprianus
 contra Christi hostem Demetrianum, Parum est, inquit, quòd
 furctium varietate vitiorum, quòd iniquitate feralium crimi-
 num, quòd eruentarum compendio rapinarum vita vestra ma-
 culatur: quòd superstitionibus falsis religio vera subuertitur:
 adhuc insuper Dei seruos, & maiestati, ac nomini eius dicatos,
 iniustis persecutionibus flagellatis. Satis non est, quòd tu ipse
 Dominum non colis: adhuc insuper eos qui colunt, sacrilega in-
 festatione persequeris? Hic augèdi modus dissimili ratione idè
 efficit, quòd incrementum: de quo superius diximus. In incre-
 mento enim magna facimus, quæ antecesserunt: vt maius appa-
 reat, quòd deinde augere volumus. Hic autè, quæ verè maxima **C**
 sunt, leuia facimus, & extenuamus: vt eorum comparatione lō-
 gè maius esse videatur, quòd amplificare volumus. ¶ Sic etiam
 solet ex alio aliud augeri: vt cùm Annibalis bellicis laudibus,
 ampliatur virtus Scipionis: & fortitudinè Gallorū Germano-
 rumq; miramur, quòd sit maior C. Cæsaris gloria. ¶ Illud quoq;
 est ex relatione ad aliquid, quòd non eius rei gratia dictū vide-
 tur, amplificationis genus. Tale est illud: Non putant indignum
 Troiani Principes, Graios, Troianosq; propter Helenæ speciem
 tot mala, tanto temporis spatio sustinere. Quæna igitur illa for-
 ma credèda est? Nō enim hoc dicit Paris, qui rapuit, nō aliquis
 iuuenis, aut vnus è vulgo, sed senes, & prudētissimi, & Priamo
 assidètes. Verum & ipse Rex decennij bello exhaustus, amisit

D tot liberis, imminēte summo discrimine, cui faciē illam (ex qua tot lachrymarū origo fluxisset) inuisam, atq; abominandā esse oportebat, & audit hæc, & eam filiā appellans, & iuxta se locās, & excusat etiā, atq; sibi esse malorum causam negat. ¶ Quin ex instrumēto quoq; herouū illorum, magnitudo æstimanda nobis datur. Ad hoc pertinet Clypeus Aiakis, & hasta Achillis. Quæ virtute egregiē est vsus in Cyclope Vergilius: Nam quod illud corpus mente cōcipiam, cuius trunca manū pinus regit? Quid? cum vix loricā duo multiplicem connixi humeris, ferrent? Quantus Demoleos, qui indutus eam, cursu palātes Troas agebat? Ad hunc autem modum in lib. Reg. proceritas corporis & fortitudo Goliæ ex hasta eius, quod esset quasi liciatoriū textentiū, & lorica, quæ erat quinq; milliū siclorū pōderis, demonstratur. Et Deut. 3. eadem corporis proceritas regis Basam, ex ferrei lecti eius magnitudine: qui nouē cubitos lōgitudinis, & quatuor latitudinis haberēt, ostenditur. Hæc autē corporum & virium amplificatio, aliā quoq; parit amplificationē, nempe Davidis, qui Goliā interfecit, & Israëlitici populi, imò diuinæ virtutis, qua is Regē ad eō potentē superauit. ¶ Est hoc simile illi, quæ Emphasis dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re cōiecturam facit: tantoq; plus valet, quanto res ipsa verbis est firmior.

Potest ascribi amplificationi Cōgeries quoq; verborum ac sententiārum idem significantium. Nā etiam si nō per gradus ascēdant, tñ velut aceruo quodā alleuātur. Tale est illud Ciceronis: Quid enī tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorū tuorum? quæ tua mēs? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile est hoc figuræ, quam Sinathrisimum vocant. Sed illic plurium rerum est congeries, hæc vnus multiplicatio. ¶ Hæc etiam crescere solet verbis omnibus, alijs atq; altius insurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors, terrorq; sociorum, & ciuium Romanorū, licetor Sextius.

Eadem ferè est ratio minuendi: Nā eorūdem sunt ascendētib; quot descendētib; gradus. Scio posse videri quibusdam speciē amplificationis, hyperbolē quoque. Nā & hæc in vtrāque parte valet: sed quia excedit hoc nomē, in tropos differenda est. ¶ Facit etiā ad vim & amplitudinē rerū ostendendā asseueratio: cum vel aduerbijs, vel nominibus, vel alijs partib; appositis amplificamus vel in laudē, vel in vituperiū. Maiorē in modū me Se necē lectio delectat. Dicit nō potest quā tibi faueat socer: Verbis

consequi nequeo, quàm me delectet Cicero. ¶ Notus & vsitatus A
est & ille modus amplificandi, cùm speciem augeamus generi
collatam. Vt cùm omnes disciplinæ liberales plurimum homi-
ni concilient vel ornamenti, vel commodi, tum in primis Phi-
losophia.

Hæc ferè Rhetores de ratione amplificandi: cuius præcepta
propositis exemplis apertiora & illustriora fiunt. Quæ studio-
sus concionator legendis sacris doctoribus, atque his præcipuè
qui eloquentiæ laude floruerunt (quales ferè Græci sunt) obser-
uare debet: vt hac virtute (quæ præcipua in dicendò est) pluri-
mum valeat. Eius autè præceptionis, quam Fabius Ratiocina-
tionem vocat, quæ cùm aliud dicat, aliò tendat, tria commo-
dissima exempla apud Ezechielem inuenies. Amplificaturus
enim casum & ruinam Tyri, primùm eius gloriam, immensas
opes, & emporij celebritatè cap. 27. longa & magna ora- B
tione amplificat. Simili ratione cap. 31. règni Assiriorum vasta-
tionem prænunciaturus, primùm quidem gloriam extollit: si-
miliq; ordine cap. sequenti Ægyptij euersionè amplificat. Ea-
demque ratione, verbisq; splendidissimis Israëlitiçi populi in-
gratum animù & scelera exaggerat, diuinis beneficijs primùm
longa oratione enumeratis. Sic enim cap. 16. populù suum Do-
minus sub mulieris nomine alloquitur: Transiens per te, vidi
te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cùm esses in sanguine
tuo, viue. Multiplicatam quasi germen agri dedite, & multipli-
cata es, & grandis effecta: & cætera quæ sequuntur. Simili quoq;
modo Natam Propheta Davidis adulterium accusauit, diuinis
beneficijs, quæ in illum Dominus contulerat, primùm exposi-
tis. Sed his exemplis Prophetarum libri pleni sunt. C

¶ De rerum descriptionibus.

Cap. VI.

VE M A D M O D V M C V M D E
argumentorum inuentione diceremus, for-
mas etiam argumentationum, quæ ad elo-
cutionem magis pertinere videbantur, ex-
posuimus: vt quæ simul in oratione coeunt,
simul etiam ab arte traderentur: ita nunc
cùm de locis, vnde omnis amplificandi in-
uentio

D uentio petatur, dictum à nobis sit, figuras etiam, quæ amplificati-
 onem maximè deseruiunt, quæ ad elocutionem magis spectat,
 his locis adnectere voluimus: vt res inter se finitiuæ simul col-
 locarentur, & concionator, vbi aliquid amplificare voluerit, &
 quid dicere, & quemadmodum dicere debeat, in prospectu ha-
 beat. Inter ea verò elocutionis ornamenta, quæ amplificationi
 præcipuè deseruiunt, rerum & personarum descriptiones præ-
 cipuè numerantur: quæ quâuis ad alia quoq; valeat (sepe enim
 huiusmodi descriptiones delectationis gratia adhibentur) fre-
 quentissimus tamen earum vsus in re amplificanda & exagger-
 anda est. Cum enim amplificatio ad cõmouendos affectus in-
 stituta sit, nihil hos magis excitat, quàm si ita res verbis expri-
 matur, vt non tam dici, quàm geri & ante oculos poni videatur.
 Constat enim, affectus omnes, rei magnitudine ante oculos po-
 sita, potissimùm concitari. Quod quidem tum rerum, tum perso-
E narum descriptionibus fit. De quibus iam iam dicere incipiẽmus.

Descriptio rei.

¶ Descriptio est, cum id quod sit, aut factum est, non summatim
 aut tenuiter exponimus, sed omnibus fuscaturum coloribus ob-
 oculos ponimus: vt auditorem siue lectorem iam extra se posi-
 tum, velut in theatrum auocet. Hanc, ab effingenda rerum ima-
 gine Græci vocant Hypotyposin. Etiam si vocabulum hoc cõ-
 mune est, quoties aliquid oculis subiicitur. Hoc autem genus
 præcipuè constat circumstantiarum explicatione, earum præ-
 fertim, quæ rem oculis maximè subiiciunt, ac morata reddunt
 narrationem: hoc est, quæ singularium personarum affectus, mo-
 res, & ingenium ostendunt. Non mediocriter tamen adiuuatur
F collationibus, similibus, dissimilibus, imaginibus, metaphoris,
 allegorijs, & siquæ præterea sunt figuræ, quæ re illustrant. Quin
 epitheta quoque in huc vsum plurimum valent. Verum vt ita
 probè exprimas, non modò confert ars & ingenium, verume-
 tiã oculis spectasse quæ velis effingere, aut ipsis intuisse, aut
 etiam si natura rei ita ferat, in persona sua expertum fuisse. Vt si
 quis hominis in agone mortis constituti, & de salute sua solici-
 ti, & peccatorum conscientia anxij, trepidationem & mœrorẽ
 describere vellet, non parum conduceret, hoc ipsum periculo &
 experimento suo didicisse. Hoc modo Grego. Theologus vitæ
 contemplatiuæ tranquillitatem & felicitatem, quam expertus
 ipse fuerat, his veluti coloribus in Apologetico depingit. Nihil
 enim mihi fortunatius eo homine esse videtur, qui clausis cõ-

preſiſq; corporis ſenſibus, atque extra carnē, mundumq; poſi- **A**
 tus, in ſe; collectus, nec niſi ſūma neceſſitate impellēte, quid.
 quam humanarum rerum attingēs, & ſecum in ſe, & cum Deo
 colloquēs, ſuperiorem rebus in aſpectum cadentibus vitam a-
 git: diuinaſq; ſpecies & imagines puras ſemper, nec vllis terre-
 nis & errabundis formis pernixtas in ſeiſo circumfert, ac Dei
 rerumq; diuinarum purum omnino ſpeculum eſt, indiesq; effi-
 citur: luci; lucem, obſcūriori videlicet clariorem adiungit, ac
 iam futuri æui bono fruitur, & cū Angelis verſatur: & licet ad-
 huc in terris agēs, terram deſerit, atque à ſpiritu in cœlo collo-
 catur: ſiquis veſtrum hoc amore correptus tenetur, quid dicā,
 intelligit: atque affectui ei, in quem tuum incidi, facilē ignoſcet.
 Haſtenus ille. ¶ D. quoq; Cypri. Tract. de habitu virg. quarun-
 dam fœminarum laſciuiam deſcriptione amplificat hiſ verbis:
 Quasdam non pudet nubentibus intereſſe, & inter illam laſci- **B**
 uientem libertatē ſermonum colloquia inceſta miſcere, audire
 quod non decet, quod non licet dicere: obſeruare, & eſſe præſen-
 tes inter verba turpia & temulenta conuiuia, quibus libidinum
 fomes accenditur, ſponſa ad patiēciam ſtupri, ad audaciam ſpō-
 ſus animatur. Quis illi in nuptijs locus eſt, cui animus ad nu-
 ptias non eſt? Aut voluntariæ illic & lætæ eſſe quæ poſſunt, vbi
 & ſtudia & vota diuerſa ſunt? Quid illic dicitur, quid videtur?
 quantum à propoſito ſuo virgo deficit, quando pudica quæ ve-
 nerat, impudicior diſcedit? Corpore licet virgo ac mente per-
 maneat, oculis, auribus, lingua minuit illa quæ habebat. ¶ Quid
 verò quæ promiſcuas balneas adeunt? quæ oculis ad libidi-
 nem curioſis pudori ac pudicitix corpora dicata proſtituunt?
 quæ cum viros atque à viris nudæ vident turpiter ac videntur, **C**
 nōne ipſæ illecebram vitij præſtant? nōne ad corruptelam &
 iniuriam ſuam deſideria præſentium ſolicitant & inuitant? Vi-
 derit, inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantum reſi-
 ciendi corporuſculi cura eſt, & lauandi. Non te purgat iſta de-
 ſenſio, nec laſciuiæ & petulantix crimē excuſat. Sordidat laui-
 tio iſta, non abluit, nec emundat membra, ſed maculat. Impu-
 dicē tu neminem conſpicias, ſed ipſa conſpiceris impudicē.
 Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, ſed dum oble-
 ctas alios, ipſa pollueris: ſpectaculum de lauacro facis: theatra
 ſunt fœdiora quò conuenis: verecundia illic omnis exiit: ſi-
 mul cum amiētū veſtis, honor corporis ac pudor ponitur, deno-
 tanda & contractanda virginitas reuelatur. Haſtenus Cypria.
 ¶ Sed

*Alia ciu-
 ſdem de-
 ſcriptio.*

D ¶ Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Gre- *Gregor.*
 go. Nissenium homil. de natiuitate Domini: in qua puerorū in- *Niss.*
 nocentum crudelissimam stragem copiose describit his verbis:
 Quare horrendū illud edictū emittitur, vt miselli puelli truci-
 darētur? Quid maleficij cōmiserunt? quam mortis ac supplicij
 causam aduersus sese præbuerūt? quibus vnū illud solum cri-
 mini datur, quòd scilicet nati sunt, & in lucem prodierunt: atq;
 hac de causa ciuitatem carnificibus repleri oportebat? Quis ve-
 rò oratione calamitates delineauerit atq; descripserit? quis au-
 te oculos ponere narrando clades & funera possit? promiscuā
 illam lamentationē? flebilem concētum puerorū, matrum,
 cognatorū, patrum ad carnificū minas miserabiliter exclaman-
 tium? Quomodo quis cum ense nudo carnificem iuxta infantē
 stantem, toruis ac cæde micantibus oculis intuentem, atq; alias
E consentaneas voces edentem, sinistra manu puellum ad se tra-
 hentē, suasq; proprias ceruices ensis mucroni submittētē, ne
 suis oculis videat miserum filium carnificis manibus trucidari?
 Qua ratione quis affectus patrum exposuerit? implorationes,
 exclamationes, gemitus, extremos filiorum amplexus: cum
 multa etiam talia eodem tempore simul acciderent? Quis mul-
 tiplices ac varias calamitatis facies ac modos deplorauerit,
 vt miser infans simul & mamma adhæresceret, & per viscera
 letale vulnus acciperet? vt misera mater & papillam ori infan-
 tis admoueret, & sanguinem filij sinu exciperet? Sæpe autem
 alicubi carnifex ruente manu, vno impetu gladij, filium vnā
 cum matre transfixit, atque vnum sanguinis flumen extitit,
 quod tam ex materna plaga, quàm ex letali vulnere filij com-
F miseretur. ¶ Quoniam autem etiam hoc scelestā vox Hero-
 dis adiecit, vt non solum aduersus modò genitos infantes fu-
 nestā, capitalisq; sententia proferretur, verum etiam siquis ad
 alterum annum progressus esset, vt is quoque de medio tolle-
 retur (scriptum est enim, à bimatu & infra) alteram ex veris-
 sima similitudine cladem in his ratio cernit: quòd hæpe tempus inter-
 iectum, duorum filiorum matrem fecerit eandem. Quale igitur
 rursus in talibus spectaculum erat, duobus circa matrem
 vnā carnificibus occupatis, vno quidem pratercurrentem ad
 se trahēte: altero verò eum, qui mām etiam nunc admoueretur,
 à sinu reuellēte? quomodo miserā matrem hac de causa affectā
 fuisse credibile est, cum aduersus duos filios natura quasi fide-
 retur, vtroq; æqualiter maternis visceribus ignē accēdēte, cum

ambigeret vtrū ex improbis carnificibus sequeretur, vno quidē A
hinc, altero autem illinc ad eadem attrahentibus infantes? Accurrat ad recens natum, obscurum adhuc & indistinctum ploratum emittentem? At alterum auditiam loquentem, ac voce balbutiente matrem cum lachrynis implorantem. Quid agat? quò euadat? quò se vertat? ad vtrius vocem clamorem referat? vtrius gemitui opploret? vtrius morti illachrymabitur, cum ex æquo naturæ stimulis vtriusque nomine vrgeatur?

✱. I.

¶ Possimus autē descriptionibus, vbi res postulauerit, vel breuioribus vti. Longiores sunt illæ descriptiones, quibus li. 6. de sacerdotio indignitatem suam ad episcopale ministerium Basilio probare cōtendit. Quas, quoniam & singularem doctrinam continent, & virtutis huius (quæ est in dicendo maxima) rationem apertissimè demonstrant, hoc in loco attexere libuit. Is B
igitur volens se purgare Basilio, quòd Episcopi dignitatem refugisset, munèris amplitudinem & difficultatem, suamq; infirmitatem & indignitatem eius rei causam exiisse ait. Tum deinde, quo metu atque mœrore animi contabuerit, cum ea res tractari cœpta est, incredibili dicendi facultate amplificat his verbis: Ab eo ipso die, quo tute mihi episcopatus suspicionem hanc iniecisti, factum est identidem, vt corpus hoc ab anima propemodum dissolueretur: tam ingens pauor, tam ingēs mœsticia animum meum occupauit. Nam cum apud me cōsiderarem Christi sponsæ gloriam, sanctimoniam, venustatem spiritualem, prudentiam, ornatum: tum verò animi mei vitia expēderem, fiebat, vt assiduis tum illam, tum etiā me gemitibus, luctibusq; prosequerer. In tanto ego æstu antea vixi, cum id tute C
ignorares, meq; in trāquillitate victitare existimares. Ego verò tibi hinc animi mei æstū detegere tētabo: hinc enim fortasse veniam mihi dabis, meq; eādem infimulare defines. Qui igitur illum detegam? Nam si eū apertè oculis istis cernere velis, id nimium haud aliter liceat, quàm corde hoc tibi per me prius detecto, nudatoq;. Quod quia fieri non potest, tibi hunc ego per obscuram quandam imaginem, vtcūq; potero, experiar mœstitiæ meæ fumum representare.

*Personæ
descrip-
tio.*

Fingamus puellam aliquam regis filiam, & eius quidem, cui terra ea vniuersa, quæ sub Sole posita est, pareat, à proco quodam expecti: tum verò demus nouam quandam in ea inesse formæ venustatem, quæ sic humanam naturam transcendat, vt
per

D per eam puella muliebre genus vniuersum magno admodum discrimine superet. Præterea tantam illi inesse animi virtutem, vt virorum genus, eorum inquam, qui vel antea fuere, vel futuri olim sunt, longo post se interuallo relinquat: tum autem & morum honestate tanta eandem excellere, vt vel omnes philosophiæ terminos excedat: denique talem esse, vt proprii aspectus gratia, oculorumque venustas vniuersam illam corporis totius elegantiam obscuret. Addamus, item si placeat, ipsius procum, non ex ijs tantum quæ diximus, virginis amore ardere, sed furore item nescio quo erga illam affici: quo quidem insanissimos quosque, qui antea vnquam extiterint; amatores superet. Postea procum hunc, dum hoc philtro ac furore deslagrat, alicunde accepisse futurum, vt puellam illam, quam miro amore deperat, homuncio nescio quis humilis,

Alteræ personæ descriptionio.

E abiecius, obscuro atque ignobili genere natus, quiq; idem corpore sit mutilo, denique mortalium omnium nequissimus in vxorem ducat. Tibine hîc exiguam doloris nostri partem representauimus: satin tibi à me facturum putas, vel finita hîc à nobis imaginæ? Equidem satis me fecisse puto, quod ad animi mei maiestitiam representandam spectat, cuius vnus rei gratia imaginem ipsam adhibuimus. Atqui vt tibi item hîc metus, stuporisq; nostri modum oculis subiiciam, ad aliam rursus hypotheseos descriptionemq; me confero. Ponite ante oculos exercitum ex militibus, tum peditibus, tum equitibus, tum nauticis viris constantem, ac mare quidem obtegat triremium numerus.

Rei descriptionio.

Rursum ipsas camporum planicies, ipsos montium vertices hinc peditum, hinc equitum phalanges contegant: æs item armorum oppositum Soli, splendorem reddat, atque à solaribus radijs, & galearum, & clypeorum coruscatio vibretur: hastarum fragor, equorumque hinnitus in cælum feratur, neque mare, neque terra appareat, vbique æs, vbique ferrum. Tum sint contra hos instructi, armati, efferi quidam ac truces viri. Instet iam & confictus tempus: postea rapiat quis derepente adolescentem aliquem in agro educatum, ac qui nullius prorsus artis alterius gnarus sit, quàm lyræ pastoricæ ac pedi: eundemque armatura area cum induerit, per totum illum exercitum circumiens deducat, ostendatque manipulos, manipulorum ductores, sagittarios, funditores, centuriones, duces, cataphractos, equites, iaculatores, triremes, triremium ductores, milites inibi profertos, naualium machinarum copiam: ostēdat hostium pro-

cinctam aciem vniuersam, & auersandos formidolososq; quos- **A**
 dam in illis aspectus, & armorum apparatus ab aliorum ap-
 paratu diuersum, & immensam multitudinem, & conualles, &
 alta præcipitia, & montium iniquitates. Ostendat & aduer-
 sarios in equis volantibus incantatione quadam insidere, &
 cataphractos per aërem ferri, explicata etiam ei incantatio-
 nis illius vi ac forma. Recenseat porrò & belli calamitates,
 missilium, iaculorum niuis instar ingruentium impetum, mul-
 tam illam caliginem & tenebras, obscurissimâ noctem, quam
 sagittarum multitudo efficiat, Solis radios densitate sua auer-
 tens, puluerem tenebris non minorem, omnium oculos obca-
 cantem, sanguinis torrentes, cadentium gemitus, stantium
 clamores, iacentium acervos, rotas sanguine tinctas, equos,
 præ cadaverum multitudine, vnâ cum suis sessoribus in caput
 præcipites, terram vniuersam mixtim hæc omnia continen- **B**
 tem, sanguinem, arcus, sagittas, equorum ungulas, hominum
 capita simul iacentia, & brachia, & collum, & tibiam, & pe-
 ctus transixum, cerebella ensibus traiecta, iaculi cuspidem
 effractum, cui hominis oculus tanquam infibulatus hæreat.
Alterana Recenseat item & clasis mala atque incommoda. Triremes
nalis præ- alias in medijs aquis cōflagrantes, alias cum cataphractis ipsis
lij descri- peltum euntes, fluctuum fragorem, nautarum tumultuatio-
ptio. nem, militum clamorem, spumam tum vndarum, tum san-
 guinis mixtam, eandemque in naues simul omnes irrumpen-
 tem, cadauera alia super ipsa nauium transtra iacere, alia sub-
 mergi, alia adnatare, alia ad littora æstuantis maris impetu
 eijci, alia intra ipsos fluctus sic obrui, v̄ nauibus iter veluti
 obsepant. Postremò cum exactè belli tragœdias omnes edo- **C**
 cuerit, addat item & captiuitatis calamitates & seruitutem,
 nulla non morte duriorem. At, secundum hæc omnia, iubeat
 illum continuò in equum ascendere, vniuersique illius exer-
 citus ducem agere. Hic tu adolescentulum illum censes, vel
 nudæ harum rerum narrationi sustinendæ parem esse posse?
 ac non potius, vel à primo statim aspectu animo defecturum?
 Proinde, ne me ipse hic putes rem oratione attollere, neque
 hoc ipso quòd corpore, sicut carcere aliquo inclusi, nihil pror-
 sus rerum inuisibilem cernere possimus, magna ea esse du-
 cas, quæ à me dicta sunt. Videas enim eo prælio longè tum
 maius, tum horribilius, si tibi fortè caliginosissimam illam **Dia-**

Spualis
prelij de-
scriptio.

D Diaboli aciem, conflictumque insanum oculis istis cernere liceat. Non enim illic aut æs, aut ferrum, non equi, non currus, non rotæ, non ignis, non iacula ista quæ cernimus, verum alia quædam machinamenta ijs, quæ dixi, longè terribiliora. Certè aduersarijs istis nequaquam opus est thorace, non scuto, neque ensibus, neque hastis: sed vel nudus execrandæ illius militiæ aspectus talis est, vt humanam animam à corpore ipso dissoluere possit, nisi ea admodum generosa fuerit, atque adèò antequàm à viribus ipsa suis auxilium petat, diuinæ in se clementiæ providentiam senserit. Ac sanè, si liceret, corpore hoc exuto, aut vnà etiam cum ipso corpore perspicuè atque intrepidè vniuersam illius aciem bellumque contra nos instructum ipsis oculis coram contueri, videres vtique non sanguinis torrentes, neque corpora demortua: sed animarum lapsus tam multos, sed vulnera sic grauia, vt tibi statim belli vniuersa illa pictura, quam modò expressi, puerorum delictamenta, & ludicrum potius, quàm bellum videri possit: tam multi certè ac frequentes ij sunt, qui in dies singulos feriuntur, quorum vulnera non idem mortis genus pariunt: sed quantum inter se dissident anima atque corpus, tantum est certè inter mortem hanc atque illam discrimen. Nam quoties plagam anima accipit, eademque cadit, hic prostrata quidem iacet, malæ iam conscientiæ cruciatu contabescens: postea verò quàm separata à corpore hinc emigrarit, aeterno crucianda supplicio traditur. Quòd si quis existat, qui Diaboli plagas non perferat, nimirum illius morbus ex ea indolentia ingravescit. Quencunque enim plaga vna inflicta non mordet, neque attritat, is certè facilè & alteram excipit: itemque & hac accepta, tertiam: neque enim intermittit ad extremum vsquo spiritum feriens nefarius ille, quoties inuenit animam supinam, prioresque plagas contemnentem. ¶ Porro autem si congressus modum expendere velis, hunc verò longè acriorem, ac magis diuersum comperies. Neque enim quisquam est, qui tam multas fraudis, doli, artificij formas norit, quàm multas sceleratus ille hostis. Qua quidem in parte maior illius vis ac potentia inest: neque inimicitias quis tantas, tamque inconciliabiles aduersus hostes sibi infensissimos gerere potest, quantas ille aduersus humanam naturam gerit. ¶ Porro si quis examinet, quanta cum inhumanitate is depugnet, ridiculum certè

*Cōtētiōne
veriusque
prælij spi
ritualeni
pugnā ex
omnibus
circūstar
tibus ampli
ficat.*

fuerit homines hoc in loco conferre. Sin iracūdisimas ac trū- **A**
 culentissimas quasque feras delegeris, quas cum huius furore
 atq; insania conferas, reuera mansuetissimas humanissimasq;
 eashac comparatione comperies: tātum ille in animas nostras
 furorem spirans euomit. ¶ Adde, quòd & pugnx inter homines
 gestx tempus breue quidem esse solet, qua etiam in temporis
 breuitate multx dantur induciæ. Nam & natura sic comparatū
 videmus, vt & noctis superuentus, & iugulandi labor, & cibi ca-
 piendi tempus, & multa id genus alia, militi respirandi potesta-
 tem sic faciant, vt & armaturam exuere, tum verò paululum
 respirare, seq; & cibo & potu reficere, multisque rebus alijs pri-
 stinas vires recuperare valeat. Aduersus autem Diabolum di-
 micanti, nūquam licet arma ipsa ponere, somnūque vllum ca-
 pere, ei præsertim, qui perpetuò inuulneratus prælio excedere **B**
 volet. Ex duobus enim necessariò alterum consequitur, vt aut
 cadat quis, ac pereat armis spoliatus: aut continēter vigilet, ar-
 matusq; stet. Siquidem ille continēter cum sua ipsius acie stat,
 socordias nostras obseruās, ac maius quidem afferens studium
 ad nostram interneccionem, quàm ad nostram ipsi nos salutem
 afferamus. ¶ Postremò, vt semel finiam, quòd à nobis hostis
 ille minime cernatur, quodque derepentē atq; improviso nos
 adoriatur (quæ res ijs, qui non assiduè in excubijs vigilantes
 fuerint, infinitorum malorum causa esse solet) facit nimirum,
 vt bello hoc ægrius, ac maiore cum negotio, quàm illo defungi
 possis. In hoc ergo campo voluisti nos Christi militibus duces
 esse? Hoc ipsum verò quid aliuderat, quàm Diabolo potius du-
 ces esse? Cum enim is, qui cæteros debet tum in ordines partiri,
 tum militaribus armis instruere, omnium simul infirmissimus,
 simul & imperitissimus fuerit, sit nimirum, vt suæ fidei creditos **C**
 prodat, & Diabolo magis, quàm Christo ducem agat. Hæc tenus
 Chryf. Cuius verba huic præceptioni inferere libuit, non solūm
 quòd describendi rationem apertissimo exemplo doceant, sed
 etiam quòd singularem doctrinam contineant.

In quo quidem exemplo illam quoque amplificandi ratio-
 nem animaduertere licet, quam Quintilianus annotauit: in
 qua impari exēplo, hōc est, à maiori, vel minori ducto, omnes
 circumstantias excutimus: quò id, de quo agimus, multò esse
 maius, comprobemus. Sic enim hoc in loco D. Chryf. collatio-
 ne facta, apertè ostendit, quantò acies Dæmonum instructis-
 simo quouis exercitu formidabiliores sint.

D

*. I I.

¶ Illud tamen hoc in loco admonendum est, Sermocinationes personarum, & illud similitudinis genus, quod à Rhetoribus imago similis appellatur (de quibus ius in locis disseremus) ad has rerum descriptiones plurimum lucis afferre. Quod sequenti descriptione, qua in amplificanda matris septem Machabæorum constantia D. Gregor. Theologus vsus est, apertè liquet.

Grego. bo
mil. de. 7.
Machab.

E

atque auicula pullos suos arripiente angue, aut alia quapiam insidiatrice bestia, circumuolabat, stridebat, obsecrabat, certantes adinuabat: nihil denique non dicebat ac faciebat, quò illos ad victoriam paratiores, instructioresque redderet. Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: Euge filij mei, euge strenui milites, euge in corporibus fermè incorporei, euge legis canaxq; senectutis meæ, atque ciuitatis quæ vos aluit, atque ad eam virtutis magnitudinem euexit, antistites atque patroni. Paulum adhuc & vicinus: paulum adhuc & ego inter mulieres beata, & vos inter adolefcentes beati. Hactenus Theolog.

Imago si-
milis.

Sermoci-
natio.

F

Alia quoque similitudinum genera & exempla, quæ à pari, maiori, vel minori, simili, dissimili, & cōtrario ducuntur, plurimum ad res amplificandas valent, vt suo loco ex Fabij sententia exposuimus. Quo in genere prudēs lector duo præcipuè in D. Chrysostomo (qui in hac parte maximè excelsit) animaduertere poterit. Alterum, quòd in exemplis imparibus, hoc est, à maiori, vel minori deductis, personarum circumstantias, quæ imparitatis rationem continēt, diligenter excutit & amplificat. Deinde non contentus rem maximam cum alia maxima comparasse; dat etiam operam, vt ea, quam augere vult, adhuc longè maior appareat. Hac autem ratione in sermone, quo eos accusat, qui domi sorores adoptiuas fouerent, quò eorum periculum ostendat, beati Iob exemplum inducit, oculos suos ne virginem viderent custodientis: & Apo-
stoli

Chryf.

stoli Pauli, corpus suum castigantis, & in seruitutem, ne reprobus fieret, redigētis. Sic igitur ait: Sanctus ille Iob, qui omnem transcederat virtutem, ex omnibus Diaboli retribus extractus, qui & primus & solus tantam fortitudinem demonstrauit, & omne ferrum & adamantem sua continentia prætergressus, subnauit Diaboli potestatem: sic veritus erat talem pugnam, & putauit impossibile esse cohabitare virgini purum & sine damno: aded, vt non, solum à cohabitatione tali procul & longè seipsum, sed & ab aspectu prorsus, & occurfu subduxerit, legemque posuerit oculis suis omnino in virginem ne respicere quidem: Sciebat enim manifestè, quòd non solum cohabitantem, sed & videntem curiose in faciem virginis, difficile, fortè autem & impossibile esset, effugere dānum, quod inde oritur. Propter quod & dicebat, Ne cogitarem quidem de virgine. At si paruus videtur vobis ad certamen Iob (quanuis reuera neq; stercore illius simus digni) veruntamen, licet minus tua magnanimitate esse putas exemplum, cogita vocalissimum præconem veritatis, qui totum orbem circuit: & dicere potuit verba illa multa sapientia referta, quòd nō iam ipse sit viuens, sed Christus in ipso: & quòd crucifixus sit mundo, & mundus sibi: & quòd quotidie moriatur. Post tantam ergo spiritus gratiam, & tanta certaminum specimina, post tam innumera pericula, post tam eximix diligentix & sapientix studium, declarat nobis & commōstrat, quòd donec spirauerimus, & hac carne fuerimus circumdati, certaminibus nobis opus est, & laboribus: neque vnquam otio temperantia paratur, sed multis sudoribus & laboribus opus est. Ad hoc enim trophæum parandum dicebat: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: ne dum alijs prædicauero, ipse reprobus fiam. Hæc autem dicebat, declarans seditionem carnis, & concupiscentix rabiè, præliumq; continuum, ac vitam semper in agone constitutam. Hætenus ille. In quibus exemplis apertè liquet, quàm studiosè personarum circumstantias (beati. s. Iob, & Pauli) excusserit & amplificauerit: vt faciliè quisque intelligeret, in quo periculo versaretur, qui tam longè ab ea animi firmitate & perfectione distarent. ¶ Superioris autem obseruationis in eodem sermone clarissima extant exempla: quæ (ne in re satis aperta sim longior) studioso concionatori legēda relinquo. Est enim hic sermo aduersus eos, qui fouent domi sorores adoptiuas, dignissimus, qui ab omnibus legatur, vt qui sit tum magno diuinæ gloria

Driz studio, cum maxima eloquentia refertus. Exemplo ite huius observationi erit naualis prelij similitudo, paulo ante a nobis ab eodem autore inducta: in qua hic vir diuinus post vtriusque militie collationem, exponit etiam quantum spiritualis militie certamen & periculum sit atrocius, magisque pertimescendum.

¶ De personarum descriptionibus.

Cap. VII.

E**R**OST RERVM DESCRIPTIO-
nes, sequitur personarum descriptio, quæ
varias habet species. Quamuis autem non
omnes ad amplificandi rationem (de qua
nunc sermonem instituimus) pertineant,
ratio tamen precipiendi exigat, ut quoniam
rerum descriptiones tradidimus, personarum
quoque tradamus. Primum autem earum genus est, cum
personæ ingenium, mores, ceterasque circumstantias, quas per-
sonis attributas superius diximus, siue laudis, siue vituperatio-
nis gratia, breui oratione depingimus: quemadmodum Salu-
stius Catilinæ, Cæsaris, & Catonis personas descripsit. Sic in li-
teris sanctis vita sanctissimi Iob, Tobie, Iudith, in veteri testa-
mento, & Simeonis & Annæ viduæ in nouo mores & vita bre-
uiter describuntur. Hoc autem genus descriptionis docendi ma-
gis gratia, quam amplificandi solet adhiberi.

F Est aliud proposito nostro accommodatius, quod notatio-
nem appellant: quoties amantis, luxuriosi, auari, voracis, te-
mulenti, somniculosi, garruli, gloriosi, ostentatoris, inuidi, sy-
cophantæ personam depingimus. Mirus est in hoc descriptio-
nis genere Ioan. Cassianus: in ijs enim libris, quos de octo prin-
cipalium vitijs remedijs scripsit, ingenium, mores, facta,
dicta eorum, qui his vitijs contaminati sunt, appositisimè de-
pingit. Duci autem huiusmodi notationes videntur à conco-
mitantibus, & consequentibus, & effectibus, & ab eo loco, quæ
Dialectici à communiter accidentibus appellant. Docendi au-
tem gratia, duo solum exempla hic ascribam: reliqua autem
in ijs libris studiosus concionator videre poterit. Is igitur in
10. de acidia libro, eum, qui hoc morbo laborat (quem non
nulli

nulli seniorum, meridianum Dæmonem appellabant) ita def- **A**
 cribit. Cùm hic Dæmon miserabilem obsederit mêtém, horro-
 rem loci, fastidiũ cellæ, fratrum quoq; , qui vel cù eo, vel eminus
 cõmorantur, tanquã negligentium, ac minus spiritualium aspersione
 gigni atq; contẽptum. Ad omne quoq; opus , quod intra
 septa sui cubilis est, facit desidẽ & inertẽ. Non eum in cella resi-
 dere, nec operam sinit impendere lectioni, nihilq; se proficere
 tanto tempore in eadem commorantem, crebrius ingemiscit: &
 ab omni se dolet spiritali quæstu inanem in eo loco vacuumq;
 consistere: utpote qui cùm posset etiam alios regere, ac prodes-
 se plurimis, nullum ædificauerit, nec quẽquam institutione sua
 doctrinaq; lucratus sit. Absentia, longeq; posita magnificat mo-
 nasteria: loca etiã illa magis ad profectum vtilia , & saluti con-
 gruentiora describit: consortia quoque ibidem fratrum suauia,
 & plena spiritali conuersatione depingit. Contrã, vniuersa quæ **B**
 habentur in manibus aspera: & non solum ædificationem nul-
 lam esse in fratribus, qui morantur in loco, sed ne ipsum quidẽ
 victum corporis absque ingenti labore conquiri. Postremò, nõ
 posse se saluari putat in eo loco durantem , nisi relicta cella (cũ
 qua sibi, si adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit) exin-
 de semetipsum quantotius asportauerit. Deinde lassitudinem
 corporis, cibi que eluriam, quinta, sexta que hora tantam susci-
 tat, ut velut longo itinere, grauissimòq; labore confectus sibi-
 met lassusque videatur: aut quasi refectionem cibi biduano ie-
 iunio, triduanoue distulerit. Tum præterea huc illucq; anxius
 circumspicit , & nec fratrem sibi quempiam aduentare suspi-
 rat: sæpiusq; egreditur & ingreditur cellam; ac Solem, velut ad
 occasum tardius properantem, crebrius intuetur. Et ita quadã **C**
 irrationabili mentis confusione, velut tetra impletur caligine,
 omni que actu spiritali redditur otiosus ac vacuus: ut nulla re a-
 lia tantæ oppugnationis remedium , quàm visitatione fratris
 cuiuspiam, seu somni solius solatio posse existimet inueniri.
 Deinde honestas idem morbus ac necessarias suggerit saluta-
 tiones fratribus exhibendas, visitationesque infirmorum, vel
 eminus vel longius positorum. Quædam etiam pia ac religiosa
 dicit officia: illos, vel illas debere parentes inquirere; & ad sa-
 lutandos eos crebrius properare: illam religiosam, deuotamq;
 Deo fœminam, omni præsertim parentum præsidio destitutam,
 magnum opus esse pietatis frequentius inuitere: ac si quid ei sit
 necessarium, quæ à proprijs parentibus negligitur atque despi-
 citur,

Dicitur, sanctissimum procurari, magisq; oportere in his operam pietatis impendi, quam infructuosè, ac sine vilo profectu in cellula residere. Hactenus Casia.

Idem etiam li. 12. superbi Monachi mores & ingenium hoc modo describit: Quisquis superbiæ morbo fuerit occupatus, non solum nullam subiectionis aut obedientiæ regulam custodire dignatur, verum ne ipsam auribus quidem suis doctrinam perfectionis admittit: tantumque concrevit in corde eius spiritalis verbi fastidium, ut cum fortè talis fuerit oborta collatio, vno in loco stare nesciat eius obtutus: sed huc illucq; stupidus circumferatur intuitus, & aliorum, atq; in obliquum, quam moris est, oculi defigantur. Pro suspirijs enim salutaribus spûta de sicco gutture contrahuntur, excreationes etiam sine vlla interpellatione flegmatum prouocantur, digiti ludunt, & in modum scribentis volitant, & ita huc atque illuc vniuersa membra corporis commouentur: ut dum spiritalis agitur collatio, totum se vel scatentibus vermibus, vel acutissimis sudibus credat insidere: & quicquid simplex collatio ad ædificationem protulerit audientium, ob suam suggillationem æstimet esse prolatum: totoq; tempore, quo spiritalis vitæ examinatio ventilatur, suis suspicionibus occupatus, non quid inde ad profectum suum capere debeat, aucupatur: sed causas cur vnumquodque sic dictum, sollicita mente perquirat: vel quid eis possit objicere, tacita inter se cordis volutatione coniectat. Deinde post hæc, excessiua vox; sermo rigidus, amara & turbulenta responsio, incessus erectus ac mobilis, lingua facilis, procax loquella, nec vnquam taciturnitatis amica, nisi cum contra fratrem rancorem quandam in suo corde conceperit: sitq; silentium eius non compunctionis, nec humilitatis vllius, sed superbiæ & indignationis indicium: ita, ut quid in eo detestabilius sit, haud facile discernatur, vtrum diffusa illa petulansq; lætitia, an dira hæc virulentaque feritas. In illa namque sermo non opportunus, risus leuis ac fatuus, effrenata ac indisciplina cordis elatio: in ista verò ira plenum virulentumq; silentium: & quod ob hoc tantum concipitur, ut aduersus fratrem rancor taciturnitate seruatus, protelari diutius possit, non ut ex eo virtus humilitatis ac patientiæ præbeat. Et cum ipse tumore possessus facile cunctis tristitias inferat, atque ad satisfactionem læsi fratris semetipsum submittere dedignetur, etiam ab illo sibi met oblatam respuit atque contemnit. Hactenus Casia. qui suis quasi coloribus & acidiosi & superbi mona-

monachi mores & ingenium ad viuum depinxit.

*Sup. Cāt.
Ser. 24.*

D. verò Bernard. detractorum mores, qui quodam simula-
to verecundię fuco, conceptam malitiam, quam retinere non
possunt, adumbrare conantur, describit his verbis: Videas à de-
tractore alta suspiria præmitti, sicque cum quadam gravitate &
tarditate, vultu modesto, demissis supercilijs, & voce plangenti
egredi maledictionem: quæ quidem tantò persuasibilior est,
quantò creditur ab his qui audjunt, corde inuito, & magis con-
dolentis affectu, quàm malitiose proferri. Doleo (inquit) vehe-
menter, pro eo quòd diligo eum, vt scitis, & nunquam potui de
hac re corrigere eum: & aliàs mihi bene compertum fuerat: sed
per me nūquam innotuisset, per alterum patefacta res est. Ve-
ritatem negare non possum, dolens dico, reuera ita est: nã aliàs

*Hiero. in
Epist.*

quidem in pluribus valet, ceterum in ista parte, vt verù fatea-
mur, minimè excusari potest. Hęc Bern. D. verò Hieron. in epi-
stola quadam fictam humilitatē hac eadem figura describit his
verbis: Fictam humilitatem fugiēs, illam sectare, quæ vera est:
quam Christus docuit, in qua non sit superbia inclusa. Multi
enim huius virtutis vmbra, veritatem pauci sequuntur. Per-
facile est aliquem habere vestem contemptā, salutare submis-
sus, manus & genua deosculari, inclinato in terram capite, ocu-
lisque deiectis, humilitatem atque mansuetudinem polliceri,
lenta voce tenuique sermones infringere, suspirare crebrius, &
ad omne verbum peccatorem ac miserum se clamare: sed si vel
leui sermone offensus fuerit, continuò videbis attollere super-
ciliū, leuare ceruicem, & delicatū illum orationis sonum insano
clamore repentē mutare. Hactenus ille. His exemplis, quid
hęc orationis figura postulet, facile erit intelligere.

¶ De Sermocinatione.

Cap. VIII.

ST ETIAM SERMOCINA-

tio, quæ inter personarū descriptiones nu-
meratur: qua nescio quid magis ad Cōcio-
natoris officium pertinere putem, non mo-
dò ad rationem amplificandi, sed ad multa
quoque alia. Quò est mihi eius ratio &
natura diligentius aperienda, & exēplis illu-
stran-

D strandæ. Prius tamen Cornificij definitionem & exempla subi-
 cijam: Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribui-
 tur: & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum
 militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppressi domi con-
 tinerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iacu-
 lum: quinque adolefcetes hominem simili ornatu subsequuntur.
 Irrupit in ædes subito: deinde magna voce, Vbi est iste beatus,
 inquit, ædium Dominus? quin mihi præsto fit? quid tacetis? Hæc
 alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissi-
 mi cum maximo fetu ad istius pedes abiicit sese. Parce, inquit:
 & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli
 extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam: nos quoq; fui-
 mus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi da-
 tis, ac vos auribus meis applorare desinitis? Non abibit. Illi nun-
E ciatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem mi-
 nari. Quod simul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pedissequa
 puerorum, absconde pueros, defende, fac vt incolumes ad ado-
 lescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto,
 Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? Exple
 meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille, cum
 magno spiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus essem: nunc
 video in iudicio mecum contendere non vis: vbi superari
 turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere in eis
 occidar equidem, sed victus non peribo. At ille: In extremo
 vitæ tempore etiam sententiosè loqueris: neque ei, quem vi-
 des dominari, vis supplicare? Tum mulier: Imò quidem iste
 rogat & supplicat: sed tu quæso commoueare: & tu per Deos,
F inquit, hunc amplexare. Dominus est; vicit hic te, vince tu
 nunc animum. Cur non desinis, inquit, vxor loqui? quæ me di-
 gna non sunt, tace: & quæ curanda sunt, cura. Tu cessas mihi
 vitam, tibi omnem bene viuendi spem in ea morte eripere? Iste
 mulierem repulit à se lamentantem: illi nescio quid incipienti
 dicere (quod dignum videlicet illius virtute esset) gladsum
 in latere defixit. Puto in hoc exéplo datos esse vnicuiq; sermo-
 nes ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc genere
 obseruare: ¶ Sunt itém sermocinationes consequentes hoc ge-
 nus. Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis:
 Nonne hæc oēs vtentur oratione? Deinde subiungere sermonē.
 Est quidem hæc figura frequens in lib. Sapientiæ. Lege se-
 cundū eius libri caput, in quo lōga quædam perditorū hominū
 Ser-

- Sap. 2. Sermocinatio continetur. Sic enim seipſos ad luxum & impietatem adhortantur: Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuerſus ab inferis: quia ex nihilo nati ſumus, & poſt hæc erimus tanquam ſi nō fuerimus, &c. Venite ergo fruamur bonis quæ ſunt, & vtamur creatura tanquam in iuuentute celeriter. Vno pretioſo & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos ſos temporis. Coronemus nos roſis antequam marceſcant: nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria noſtra, & quæ ſequuntur. Item eiufdem libri cap. 5. timor, & horror impiorum in extremo iudicij die, & ſermo eorum deſcribitur hiſ verbis: Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtãtia aduerſus eos, qui ſe anguſtiauerunt, & qui abſtulerunt labores eorum. Videntes, turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in ſubita & inſperata eorum ſalute, gementes præ anguſtia ſpiritus, dicentes intra ſe, pœnitentiam agentes: Hi ſunt, quos habuimus aliquando in deriſum: & in ſimilitudinem improperij: nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus infantiam, & finem illorum ſine honore. Ecce quomodo cõputati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos ſors illorum eſt. Ergo errauimus à via veritatis, & lumen iuſtitiæ non luxit nobis, & Sol intelligentiæ nō ortus eſt nobis, &c. Quid nobis proſuit ſuperbia, aut ditiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſerunt illa omnia tanquam vmbra volans: & cætera quæ ſequuntur. Simili modo in Prouerbijſ Salomon procacitatem adulteræ fœminæ primùm deſcribit: deinde ſermonem illi conuenientem tribuit. Sic enim ait:
- Pro. 7. Conſidero recordem iuuenem, qui tranſit per plateas iuxta angulum: & propè viam domus illius graditur in obſcuro adueſperante die: & cæt. quæ ſequuntur. Sic etiam in eodem libro Salomon improborum ſermones, quibus ſimplicem hominem ad prauitatis ſuæ confortium inducere contendunt, ita deſcribit: Fili mi, ſi te lactauerint peccatores, ne acquieſcas eis: ſi dixerint, veni nobiſcum, inſidiamur ſanguini: abſcondamus tendiculas contra inſentem fruſtra: omnem pretioſam ſubſtantiã reperiemus, implebimus domos noſtras ſpolij, ſortem mitte nobiſcũ, maſupium vnum ſit omnium noſtrum: fili mi ne ambules cum eis. Eadem dicendi figura Eſaias Regis Aſſyriorum ſuperbiam amplificat: Poſtquam enim de eo Dominus dixerat, Vx Aſſur virga furoris mei, & baculus ipſe: in manu eorum indignatio mea &c. Ipſe autem non ſic arbitrabitur, ſed ad con-
- terren-

D terendum erit cor eius, & ad interuersionem gentium non pau-
carum. Dicit enim: Nunquid non principes mei simul Reges
sunt? & cætera. ¶ Nec solum quid personæ dicant, sed quid etiã
dicere meritò debuissēt, hac figura significam⁹. Sic Hieremias,
ut filiorum Israël ingratum animum exaggeraret, quid ij dice-
re debuissent, exprimit his verbis: Et non dixerunt, Vbi est Do-
minus, qui ascēdere nos fecit de terra Ægypti? qui traduxit nos

Hier. 20

per desertum, per terram inhabitabilem, & inuiam? & cætera.
Et infra idem: Et non dixerunt, Metuamus Dominum, qui dat
nobis pluuiam temporaneam, & serotinam: plenitudinem an-
næ messis custodientem nobis. Et iterum: Sacerdotes non di-
xerunt, Vbi est Dominus? &c. Hoc etiam modo sermonem tri-
buimus homini seipsum admonēti, atque ad opus aliquod vir-
tutis adhortanti. Vnde Eusebius Emisenus fidelem virum vi-

*Idem. 5.**Idem. 2.*

E tam & mores suos expendere adhortatur his verbis: Vnusquis-
que conscientiam suã ante conspectum interioris hominis con-
stituat: ipsi nosmetipsos quotidie castigemus: ipsi nobiscum ra-
tionem de quotidiana conuersatione faciamus. Alloquatur se
in secreto cordis vnaquæque anima, & dicat: Videamus si hanc
diem sine peccato, sine inuidia, sine obreftatione, sine murmu-
ratione transégi: Videamus si aliquid hodie, quod ad profectū
meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui:
puto quod hodie inētitus sum, peieravi, ira vel concupiscentia
uictus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis
ingemui. Quis mihi reddet hanc diem, quã in vanis rebus per-
didi, quam in cogitationibus noxijs pessimisq; consumpsi?
Hactenus ille.

*Eus. Emi.
in homil.*

Hoc etiam modo, tacitam Spiritus sancti exhortationem
F describere solemus, sermonem eidem Spiritui accommodãtes,
quo nos, proposito vitæ nostræ periculo, mortis incerta condi-
tione, gehennæ supplicijs, cælestibusq; præmijs, diuinisq; be-
nificijs commemoratis, ad ostium cordis nostri pulsans, à sce-
lerata vita ad pœnitentiam reuocare conatur. Similiq; ratione
varias Dæmonum suggestiones describere possumus, sermonē
illis malitiæ eorum conuenientem tribuentes. Ad hunc quoq;
modum rationes, quibus improbi homines in sceleribus suis se
ipso consolantur, salutemq; sibi pollicentur, describere licet:
quid quisque eorum intra se dicat, sermocinatione exprimen-
tes. Longa enim sibi vitam pollicentur, Dei misericordiam,
Christi sanguinem, beati Latronis exemplum, extremam in fi-

ne vitæ pœnitentiam, cæteraque his similia in consolationem A
 suam adhibent. Hac etiam virtute commodissimè in amplifi-
 candis Martyrum certaminibus vtimur: cùm explicamus, qui-
 bus ipsi sermonibus partim iudicibus respondebant, partim se
 ipsos ad fidei constantiam & patientiam adhortabantur. Ex-
 tant commodissima huius rei exempla apud Basilium, in ho-
 milia quadraginta martyrum. Itemque apud D. Gregorium
 Theologum, in homilia de septem Machabæis: in qua ser-
 mones describit, quibus mater filios ad patientiam ad-
 hortabatur, quibusque ipsi se ad eiusdem virtutis
 constantiam excitabant. Ad quæ exempla studiosum concionatorem
 remitto.

¶ De Conformatione.

Cáp. I X.

SERMOCINATIONI FI-
 nitima est conformatio: quæ maiorem ad-
 huc vim habet in loco adhibita. De qua
 sic idem Cornificius: Cõformatio est, cum
 aliqua quæ non adest persona, constringitur
 quasi adsit: vt cùm res muta aut informis
 fit eloquens & formata: & ei oratio attri-

buitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc
 pacto: Quòd si nunc hæc vrbs inuictissima vocem emittat, C
 nõnne hoc pacto loquatur? Ego illa plurimistrophæis ornata,
 triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victorijs,
 nunc vestris seditionibus ò cines vexor: quam dolis malitiosa
 Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Co-
 rinthus labefactare non potuit, eam patiementi nunc ab ho-
 munculis teterrimis proteri atque conculcari? Item: Quòd si
 nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit,
 non hac vtetur oratione? Ego Reges eiecti, vos tyrannos in-
 troducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperit, vos partem
 seruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam libera-
 ui, vos liberi sine periculo eius non curatis. Hæc conformatio
 licet in plures res mutas atque inaninatas transferatur, pro-
 ficit.

D scit plurimum in amplificationis partibus & commiseratione. Cicero verò aduersus Catilinam patriæ proditorem, sic eadem loquentem inducit: Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te, nullum flagitium sine te: tibi vni multorum civium necēs, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quæstiones, verumetiam ad evertendas perfringendasq; valuisti. Superiora illa quanquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tulli: nunc verò me totam esse in metu propter te vnum, quicquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Hactenus Cicero. Ad hunc etiam modum Orosius

Cic. in Catil.

E Episcopus eidem patriæ sermonem aduersus parentes tribuit, qui liberorum suorum licentiam & corruptos mores minime castigant. Sic igitur ait: Quòd si patria eiusmodi verbis tecum expostulat, quid illi respondebis? Homo cur quantum est in te mihi moliris exitium? cur in me pestem nefarie machinaris? cur parentem, quam omni pietate complecti debebas, iugulandam suscipis? Meis enim legibus & institutis in lucem eductus & enutritus fuisti: per me non solum à feris, sed etiam à morum feritate reuocatus, & omni humanitate cultus exitisti: meo præsidio vitam non solum elementem atque

Lib. 7. de Institut. princip.

2. 207
1. 207

F benignè verumetiam secure traduxisti: si enim in solitudine & vastitate vitam ageres, non modo beluarum laniatus extimesceres, sed nihil inter te & beluas immanes interesset. Mea igitur ope factum est, ut in periculis auxilium, in morbis remedium, in ærumnis solatium, in perturbatione disciplinam, in curis alleuamentum inuenires. Cùm vita tua tam multis simul rebus indigeat, omnes illæ fuerunt à me tibi largè atque munifice suppeditatæ. Quòd si ita non esse putas, à me secede, lucem meam atque celebritatem fuge, & te in solitudinem abde: & videamus quo tandem modo possis absque meo præsidio vitam sustentare. Quòd igitur opibus abundas, quòd humanitatè retines, quòd secure vitam degis, quòd lucis iucunditate frueris, id totum mihi est in acceptis referendam. Magis igitur sum mater tua, quam illa quæ te peperit existimanda. Si igitur mihi necè attuleris, non modò te improbum hominè, sed impium & sceleratum parricidam fatearè necesse est. Sed dices fortasè,

lib. 2. de rebus gestis alexandri cap. 12

te nunquam de meo interitu cogitasse. An non intelligis, vitam A
 atque salutem meam civium moribus & honestate contineri?
 Ad eò sine mente es, ut non videas, si illi cum ad ætatem inatu-
 ram perueverint, flagitijs efferati fuerint, esse mihi eorum sce-
 lere miserum funestumque fatum, necessario subeundum? Nec
 illud quidem recogitas, te non tam tibi, quam mihi filios ge-
 nuisse? Cur igitur illos flagitijs obrui sinis? Cur illorum pecca-
 tis indulges? Cur illorum incòsideratam cupiditatem alis? Cur
 eorum pudorem extingui pateris? Cur denique illos honestatis
 studium negligere, & libidini seruire permittis? Quod enim est
 aliud rerum publicarum exitium & funus, nisi id, quod corrupta
 & vitiosa civium institutione comparatur? Cives igitur, qui
 malè filios suos instituunt, me perdunt, mihi pestem parant,
 mihi interitum & exitium moluntur. Hæc si Resp. dicat, ho-
 minibus in filiorum educatione dissolutis, venite vobis in B
 mentem, quomodo homines in tanta re negligentes, à maximi
 & immanissimi criminis suspicione liberetis? Hactenus Olo-
 rius.

Hæc etiam figura non infrequens in sanctis literis est. Un-
 de apud Salomonem & Ecclesiasticum Sapiaentia laudes suas
 prædicat, & homines ad sui studium advocat. Quales est illud:
 Prou. 8. O viri, ad vos clamito; & vox mea ad filios hominum, & cæt.
 Prou. 1. Tale est etiam illud eiusdem, Sapiaentia foris prædicat: in pla-
 teis dat vocem suam: in foribus portarum vrbis profert verba
 sua dicens: Usquequo paruuli diligitis infantiam: & stulti ea,
 quæ sunt sibi noxia, cupient? & cætera. Extat libellus quidam
 de conflictu vitiorum & virtutum: quem quidam Leonis Pa-
 pæ, quidam D. Augustino tribuunt: in quo vitijs tanquam re- C
 bus animatis sermones tribuuntur, quibus sese hominibus
 probent atque insinuent. Similique ratione virtutes ipsæ pro-
 fe respondent, & causam atque dignitatem suam aduersus vi-
 tia tuentur. D. verò Cyprianus contra fœminas, quæ exquisi-
 titis coloribus faciem depingunt, Deum ipsum hoc modo in-
 ducit loquentem: Non metuis, oro, quæ talis es, ne cum resur-
 rectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoscat? & ad
 sua præmia & promissa venientem remoueat & excludat? & in-
 crepans vigore, censoris & iudicis dicat: Opus hoc meum non
 est, nec hæc imago nostra est. Cutem falso medicamine pol-
 luiti, crinem adulterino colore mutasti; expugnata est men-
 dacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum
 vide-

Cypria. de
 habitu
 virgi.

D videre non poteris, cum oculi tibi non sint, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Illum tu sectata es, rutilos atque depictos oculos serpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter arsura. Hæc oro non cogitanda sunt Dei seruis: non die semper ac nocte metuenda. Idem quoque Cyprianus exag-
gerare volens inhumanitatem ac peruersitatem eorum hominum, qui cum ingentes sumptus in rebus inanissimis faciunt, ne teruicium quidem Christo pauperi porrigunt, appositisimè hac eadem figura Demonem loquentem inducit. Sic enim ait: Ponat vnusquisque ante oculos suos Diabolum cum seruis suis, id est, cum populo prodicionis & mortis, in medium proflire, plebem Christi presente & iudicante ipso, comparationis examine prouocare dicentem: Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis & crucis redemi: sed nec regnum cæleste illis promitto, nec ad paradysum restituta immortalitate denuo reuoco, & munerâ inhi quàm pretiosa, quàm grandia, quàm nimio & longo tempore quæsita, sumptuosissimis apparatus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis, ac nisi editio honesta successerit, conuictis ac sibilis eiiciuntur, & furore populari nonnunquam penè lapidantur. Tuos tales munerarios Christe demonstra, illos diuites, illos copiosis opibus affluentes, ac in Ecclesia presidente & spectante te eiusmodi munus edât, oppignoratis vel distractis rebus suis, imo ad cælestes thesauros, mutata in melius possessione, translatis. In istis munèribus hominum caducis atque terrenis nemo pascitur, nemo vestitur, nemo cibi & potus solatio sustinetur: cuncta inter furorem edentis & spectantis errorem, prodiga & stulta voluptatum frustrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu vestiris, & pascers, tu æternam vitam operantibus polliceris: & vix tui meis pereuntibus adæquantur, qui à te diuinis mercèdibus, & præmijs cælestibus honorâtur. Quid ad hæc respondemus fratres charissimi? diuitum mentes qua ratione defendimus? qua excusatione purgamus, qui Zabuli seruis minores sumus, vt Christo pro pretio passionis & sanguinis vicem nec in modicis rependamus? Hactenus Cyprianus. Cuius oratio satis indicat, quantum rei, de qua agitur, indignitas, hac dicendi figura creuerit. Extant apud D. Hieronymum in Epitaphio Blesillæ duo commodissima huius vir-

*Cypr. Ser.
de Elec.*

*in mil
archiep*

tutis exempla: quæ his adijcere non grauabor. Cum enim Paulam Blefillæ filia mortem molestissimè ferret, eandem Blefillam his verbis loquentem inducit: Quas nunc exitimas Blefillam nostram pati cruces, quæ ferre tormenta, quòd tibi Christum videat subiratum? Clamat nunc illa lugenti: Si vnquam me amasti mater, si tua vbera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne inuideas gloriæ meæ, nec hoc agas, vt à nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam matrem Domini. Multas hinc video, quas antè nesciebam. O quantò melior est iste comitatus! Habeo Annam quondam in Evangelio prophetantem: & quò magis gaudeas, tantorum annorum labores ego in cribis mensibus consequuta sum. Vnam palman castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc seculi carcer includit: quos quotidie in acie praeliantes, nunc ira, nunc auaritia, nunc libido, nunc variorum incentiua vitiorum pertrahunt ad ruinam. Si vis vt mater mea sis, cura placere Christo. Non agnosco matrem meo Domino displacentem. Loquitur illa & alia multa, quæ taceo, & pro te Dominum rogat. Hactenus Hieronymus. Qui nec hac Blefillæ oratione contentus, ipsum etiam Dominum ad Paulam matrem his verbis inducit loquentem: Non vereris ne tibi saluator dicat: Irasceris. Paula, quia tu a filia mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, & rebellibus lachrymis facis iniuriam possidenti? Scis enim quid de te, quid de cæteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non ieiuniorum studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istam. Ieiunia ista aduersarij mei sunt. Nullam animam recipio, quæ me nolente, separatur à corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat Zenonem, Cleombrotum vel Catonem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & tremementem verba mea. Hoc est, quod mihi in monasterio promittebas? Quòd habitu à matronis cæteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista, quæ plangit, sericarum vestium est. Interciperis & moreris, & quasi non in meas manus ventura sis, crudelem iudicem fugis? Egerat quondam & Ionas animosus Propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viuentem crederes filiam, nunquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est, quod per Apostolum meum iussera, ne pro dormientibus in similitudinem gentium tristaremini? Hactenus ille, Hieremias quoque ad leniendos captiuorum ani-

ani.

*Idem ad
eandem.*

D. animos, ipsam Hierosolymorum ciuitatem his verbis filios suos alloquentem facit: Audite confines Sion: adduxit enim mihi Deus luctum magnum: vidi enim captiuitate populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam superduxit illis æternus. Nutriui enim illos cum iucunditate: dimisi autem illos cum fletu & luctu. & cæci.

Hæc duo nouissima descriptionum genera, præter alias insignes vtilitates, hoc etiam habent, quòd rectum orationis cursum atq; impetum ad formam quodam modo dialogi flectūt: dum sermones varijs personis accommodant, quas idem conuincionator induere debet, & ea vocis & gestus figura pronunciare, atque ij, quibus hi sermones tribuuntur. Quæ res non modò ad orationis, sed etiam ad pronuciatiõis varietatem & gratiam plurimum valet.

E. Post rerum & personarum descriptiones, temporum quoque & locorum: quas, quoniam proposito nostro parum conueniunt, omittendas duxi. Extant autem duo huius rei apud Lactantium clarissima exempla in carnũe de phœnicie, & de Dominica resurrectione. Illic enim locus, hinc tempus elegantissimè describuntur.

¶ De affectibus in commune.

Cap. X.

POST AMPLIFICANDI rationem proximũ est, vt de affectibus differamus: quanuis hoc, exposita iam amplificandiratione, magna ex parte traditum sit. Affectus enim (vt Philosophi aiunt) partim magnitudine rerum, partim earundem præsentia oculis subiecta concitantur. Illud amplificatione, hoc descriptione rerum & personarũ fit. Vtrũque verò hæcenus explicuimus. Itaque rerum amplificatio atque descriptio, quanuis in suaderendo aut dissuadendo, laudando aut vituperando plurimum valeat, non minus tamè, sed multò etiã magis ad affectus permouendos conducūt. Hæc igitur prima admonitio sit, vt cum alicuius rei tractatione auditorũ animos afficere volumus, eam rem maximã in suo genere ostendamus, eãque; (si natura rei patitur) velut oculis spectanda proponamus.

Huius rei commodissimum exemplum præbent Lamentatio- **A**
 nes Hieremiæ: in quibus vir ille sanctissimus, non humano, sed
 diuino spiritu actus, ciuitatis sanctæ euerisionem, ciuiumq; suo-
 rum calamitatē miro modo his rationibus exaggerat. Omnia
 enim, quæ calamitas illa complectebatur, hoc est, omnes eius
 partes & circumstantias enumerat & amplificat, remq; totam
 ante oculos ponit. Hoc enim ostendunt illa verba: Quomodo
 sedet sola ciuitas plena populo! &c. Et, Candidiores Nazaræi
 eius niue, nitidiores lacte, &c. Et, Omnes portæ eius destructæ,
 sacerdotes eius gemētes, virgines eius squallidæ, & ipsa oppres-
 sa amaritudine. Iam verò eiusdem Prophetæ oratio lamenta-
 tionibus addita, totius calamitatis summam complectitur.

Tbre. 1.

Fabiusli.
o. c. 3.

Deinde illud etiam ad permouendos animos maximè iu- **B**
 uat, vt ipsi, qui mouere alios volumus, vehementer cōmouea-
 mur. Quæ de re non grauo Fabij verba, quæ superius citauimus,
 hoc in loco repetere. Is igitur vbi de mouendis affectibus dis-
 seruisset, sic huic locum abluuit: Si tradita mihi sequi præce-
 pta sufficeret, satisfeceram huic parti; nihil eorum quæ legi,
 vel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in
 animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetra-
 lia: quæ quidem non aliquo tradente, sed experimento meo ac
 natura ipsa duce accepi. Summa enim, quantum ego quidem
 sentio, circa mouendos affectus in hoc posita est, vt moueamur
 ipsi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis aliquando ridicula
 fuerit imitatio, si verba, vultumque tantum, non etiam ani-
 mum accommodauerimus. Quid enim aliud est causa, vt lu-
 gentes utique in recenti dolore disertissimè quædam exclamare
 videantur, & ira nonnunquam indoctis quoque eloquē- **C**
 tiam faciat, quàm quòd illis inest vis mentis & veritas ipsa mo-
 rum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus, simus ipsi si-
 miles eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo pro-
 ficiscatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit,
 qui audiet me, cum hoc dicam, non dolētem? irascetur, si nihil
 ipse, qui in iram concitat, id quæ exigit, simile patietur? siccis a-
 genti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri non potest. Nec incē-
 dit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res vlla dat alte-
 ri colorem, quem ipsa non habet. Primū est igitur, vt apud nos
 valeat ea, quæ valere apud iudicē volumus, afficiamurq; ante-
 quàm afficere conemur. At quomodo fiet, vt afficiamur? Neq;
 enī sunt motus in nostra potestate. Tētabo etiā de hoc dicere.

Quas

- D** Quas phantasias Græci vocat, nos sanè visiones appellemus, per quas, imagines rerum absentium ita repræsentantur animo, vt eas cernere oculis, ac præsentibus habere videamur. Has quisquis bene ceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidem dicunt euphantasiotem, qui sibi res, voces, actus secundum verum optimè finget: quod quidem nobis volentibus facile continget. Vt, hominem occisum queror, non omnia quæ in re præsentia accidisse credibile est, in oculis habebō? non percussor ille subitus erumpet? non expauescet? circumuentus exclamabit? vel rogabit? vel fugiet? non ferientem, non concidentem videbō? non animo sanguis, & pavor, & gemitus, extremum denique expirantis hiatus infidet? Insequetur enargia, quæ à Cicerone illustratio & euidencia nominatur, quæ non tam dicere videtur, quàm ostendere, & affectus nõ aliter quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. Vbi verò miseratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus, atque id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos graua, indigna, tristitia passos queramus. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones atq; comædos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, stantes adhuc egredi. Quòd si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, vt moueri periclitantium vice possimus? Orbem agimus & naufragum, & periclitantem, quorum induere personas quid attrinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantumcumque vsus fuit
- F** (nam peruenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, vt me non lachrymæ solum deprehenderint, sed pallor & vero similis dolor. Hactenus Fabius.

Cæterum, pios animi erga res spirituales affectus nulla ars præbere potest, nisi adit Spiritus ille diuinus, qui afflatu suo hunc motum animis nostris inspiret, quo & Prophetæ, & Euāgelici viri pleni fuerunt. Hoc enim nobis insinuat aspectus ille sanctorum animalium, quæ Ezechiel Propheta descripsit, qui erat vt carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Non solum enim accensis lampadibus mentes hominum illuminabant, sed etiam ignitis carbonibus ad diuinarum rerum amorem incendebant. Hoc affectu saucius Hieremias clamabat: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem

Hierc. 9.

lachry-

Tbrē. 2. lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos filix populi mei. Et, O vos omnes qui transitis per viam! &c. Et, Defecerūt præ lachrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea, effusum est in terra iecur meum super contritione filix populi mei. Hoc eodem affectu commotus Apostolus dicebat: Quis infirmatur, & ego non infirmor: quis scandalizatur, & ego nō vror? Et, *Galat. 4.* Filii mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis, vellem esse apud vos modò, & commutare vocem meam: quoniam confundor in vobis. Quisquis igitur hunc animum atq; sensum habuerit, non dubium, quin motus ipse, alios mouere, & incensus incendere possit. Quia verò hoc (vt antè diximus) Spiritus sancti donum est, qui in humiliū cordibus re- quiescit, humilitate, & submissione animi, assiduisq; precibus illud ab eo flagitet, quisquis onus & officium hoc effugere non potest.

¶ De affectibus in specie.

Cap. X I.

VERVM HÆC IN VNIVERSVM dicta sunt. Iam ad affectus in specie tractandos descendamus, sua cuique loca & inueniendi rationem perscribentes. Sunt autem alij affectus oratorum, alij concionatorum. Oratores enim ferè auditorum animos ad commiserationem vel indignationem mouere solent. Concionatores autem ad amorem Dei, peccati odium, spem diuinæ miserationis, metum diuini iudicij, ad spirituale gaudium, salutarem tristitiam, diuinarum rerum admirationem, mundi contemptum, & cordis humilitatem, siue animi submissionem mouere solent.

Aristoteles secundo Rhetorices ad Theodectem libro copiose de omnibus ferè affectibus scribit: nempe de ira, mansuetudine, amore, odio, timore, audacia, pudore, indignatione, misericordia, cæterisq; similibus. In quibus tractandis philosophico more causas explicat, quibus vnusquisq; horum affectuum in animo commoueri soleat. Hanc ergo prudentissimi Philosophi methodum his affectibus cõcitandis, quos supra memorauimus, nos quoque sequemur. Diligenter ergo animaduertenda

Denda illa sunt, quæ in nobis dilectionem erga Deum, peccati odium, spem in Deum, timorem, cæterosque similes affectus concitare soleant. Hæc autem omnia sigillatim explicare non vnus libri, sed multorum opus est: cum magna pars sacrorum voluminum, sanctorumque Patrum hoc præcipuè agat, vt hos affectus in animis nostris ingeneret. Nobis autem hoc in loco satis erit, velut digito affectuum fontes indicasse, viamque ostendisse, quam in alijs sequi debeamus.

Amorem igitur in Deum excitant immensa eius bonitas, charitas, mansuetudo, pulchritudo, cognatio, & beneficentia. Bonitas enim (vt ab hac incipiamus) humanæ voluntatis obiectum à Philosophis esse dicitur. Deus autem non modò bonus, sed immensa etiam bonitas, summumque & vniuersale bonum est, quod omnem complectitur bonitatem: quemadmodum **E** ipse ad Mosem ait: Ego ostendam tibi omne bonum. Denique ad eò bonus est, vt eius cõparatione nihil bonum esse dicatur: quemadmodum Saluator ait: Nemo bonus, nisi solus Deus. Amor etiam nostri, quem secundo loco posuimus, ad mutuam amoris vicem reddendam incitat. At ita nos Dominus dilexit, vt dicat: Maiorem hæc dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et, Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vniogenitum daret. Et, In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Hæc autem diuina charitas sic nos ad redamandum impellit, vt Saluator dicat: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendantur? Lenitas quoque & mansuetudo amorem conciliant. At virtutem hanc ita sibi Saluator sumpsit, vt dicat: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Et Apostolus, cæteris Domini virtutibus prætermisiss, fideles obsecrat per mansuetudinem Christi. Pulchritudo quoque ad se amandam vehementer allicit, quæ Græcè (calon à vocando) dicitur: quòd omnia vocet ad se, & amoris vi ac potestate trahat. At Deus est, cuius immensam pulchritudinem Sol & Luna mirantur: qui de se ipso ait: Pulchritudo agri mecum est. Nec agri solùm, sed omnium etiam cœlestium atque terrestrium rerum pulchritudinem in se vno continet: à quo etiam pulchritudo omnis in omnia, quæ pulchra sunt, deriuatur: cum nemo dare possit, quod nõ habet. Quisquis autem pulchri huius naturam & cõditionem plenius cognoscere cupit, Platonem legat in conuiuio, in quo Socrates fœminam quandã de summi huius pulchri natura mirabiliter discit.

disseretem inducit. Sequitur deinde cognatio, quam cum Deo A
 habemus, cuius & genus sumus: quemadmodum Paulus poëta
 Gentilis testimonio docet. Hæc autè magnum etiã amoris inci
 tamentũ est. Cũ enim sanguinis & generis cõmunio inter co
 gnatos sit, cõsequens est, vt qui seipsum diligit, eiusdem generis
 & sanguinis cõsortes diligit. Inter cognationes autè, parentum
 & filiorũ magna cognatio est. At de Dño Deo nostro Propheta
 dicit: Nõne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creauit
 te? Nec enim corporis solũ formator, sed animæ etiã creator
 est: ideoque ipse est, à quo omnis paternitas in cælo & in terra
 nominatur: cuius cõparatione, sicut nemo bonus, ita nemo pa
 ter super terrã appellãdus est. Vnde meritò Propheta dicit: Pa
 ter meus & mater mea dereliquerũt me, Dñs autem assumpsit
 me. Et Esaias: Et nunc Dñe, pater noster es tu: & Abraham ne
 sciuit nos, & Israël ignorauit nos. **Quantò ergo magis talis Pa** B
ter diligendus est? Sed est aliud cognationis nomen multo ar
 ctius atq; coniunctius, quodq; maiorè amoris flãmam excitat:
 nempe viri & vxoris, propter quam relinquet homo patrem &
 matrem. Hoc autem plenissimum amoris nomẽ sibi Christus
 Dñs in Cãticorum libro vendicauit: vt flagrantissimum suum
 erga nos amorè, nostrumque, hoc est, sanctarum animarum er
 ga illum, insinuaret. Idemq; fidelem animam fide & charitate
 inflammata sibi desponsat. Vtrunque autem nomen & patris
 & sponsi per Prophetam complexus est, cum ait: Ergo amodò
 voca me, Pater meus, & dux virginitatis meæ. Quo ergo amore
 talis sponsus à nobis diligendus est?

Psal. 26.

Esai. 63.

Micr. 3.

Superest beneficentia, quæ omnia Dñi beneficia siue corpo
 ris, siue animæ, siue naturæ, siue gratiæ, siue cõmunia, siue pri
 uata cõplectitur: atque inter hæc omnia summũ & maximũ re
 dẽptionis nostræ beneficiũ. Quæ autè oratio horũ beneficiorũ
 multitudinem & magnitudinẽ vel explicare, vel etiam nume
 rare valeat? Facilius enĩ stellarum multitudo, quàm diuina be
 neficia, numerari poterit. Quot ergo sunt Domini beneficia,
 tot cordi nostro igniculi admouentur, qui amoris ignem erga
 illum incendunt. Deniq; (vt vno verbo omnia complectar)
 omnes anandi rationes, quæ in rebus conditis inueniuntur,
 cum infinita accessione in hoc summo bono auctæ reperiun
 tur. Quò fit, vt solus infinitus amor, qui in diuino pectore æ
 stuat, huic infinitæ bonitati plenè satisficiat: cæteri verò a
 mores, vel ipsarum quoque beatarum mentium, infinitis par
 tibus

D tibus minores sunt, quam quos infinita illa bonitas & pulchritudo meretur. Ex his ergo fontibus rationes & incitamenta charitatis oriuntur: quibus algentia hominum pectora ad Dei amorem incendimus.

Hoc igitur exemplo proposito, Ecclesiastes partim studio & meditatione, partim sacrarum literarum, sanctorumque Patrum lectione rationes inuenire poterit, quibus ceteros affectus in animis auditorum excitare possit. Inter quos ad leualis peccati odium & detestationem, & ad diuinæ iustitiæ timorem potissimum studeat inducere. Hunc autem salutarem metum præcipue acuiunt peccatorum multitudo, incerta vitæ conditio, mortis inuitabilis necessitas, diuinorum iudiciorum abyssus, rationis reddendæ cogitatio, extremi iudicij formidanda seueritas, suppliciorumque gehennæ acerbitas simul &

E æternitas, cæteraque his similia. Est autem hic timoris affectus vtilissimus ad obdurata hominum pectora concutienda. Cum enim homines nimium sui amantes sint, etiam si Dei amore careant, hoc tamen nimio sui amore capti, quicquid sibi valde noxium esse intelligunt, vehementer perhorrescunt.

Vnde fit, vt à seruli timore incipientes, & peccata solo pœnarum metu detestantes, paulatim ad filiorum amorem prouehantur. Hac ratione beatissimus confessor Vincentius infinitam penè hominum multitudinem ad veram pœnitentiã traxit: quòd in concionibus suis vt vehementissimus, ita frequentissimus esset in hoc diuini iudicij, æternorumque suppliciorum metu concitando. Quocirca Ecclesiastes animarum salutem sitiens, frequenter hos affectus vrgere, ac præcipue gehennæ acerbiteriam & æternitatem quanta poterit vi dicendi exaggerare, & velut oculis spectandam proponere debet. Nunquã enim tantum has pœnas dicendo amplificare poterit, quin multis ac penè infinitis partibus eius oratio sit inferior, quam quod rei magnitudo postulat. Qua in re omnis ars, omnisque dicendi facultas deficit. Cùm enim inter Oratorum virtutes Dinosis præcipue numeretur, quæ rei indignitatè & atrocitatè non solum dicendo equat, sed etiã superat (qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur) in hac tamè pœnarum acerbiteriam amplificanda virtus hæc prorsus deficit. Tantum enim abest, vt maiorem quam reuera est, dicendo faciat, vt nec quãta sit, efficiere vllò modo possit. Quãuis autè longe minus sit quod hæc de re dicitur, hæc ipsum tñ quod dicitur vehementer vel fer-

rea hominum præcordia mouere potest. Ad hoc autem multa **A**
 Ecclesiastes in seriniolis reposita & meditata habere debet: quibus hunc affectum excitare possit, ac deinde ingentem admirationem commouere: quod tam multi sint, qui hæc omnia certissima fide sibi persuadentes, non aliter viuunt, quam si eadem anniles fabulas existimarent. Vbi igitur his rationibus argumenta inuenerimus, quibus affectus isti commoueantur, rationes amplificandi adhibendæ sunt, quibus ea, quæ inuenta fuerint, amplifcemus: & hæc ipsa exemplis, similibus, dissimilibus, & scripturarum atq; sanctorum Patrum testimonijs confirmabimus.

De commiserationis affectu.

¶ Conquestio in causis iudicialibus defensori necessaria est, qua vel iudicum, vel auditorum animos ad misericordiam flectere conatur. Huius autem affectus tractatio raro in concio **B**
 nisbus incidit: incidit tamen aliquâdo, siue cum Dominicæ passionis acerbissimam, vel sacratissimam Virginis dolorem amplificamus, quando aut triduo filium amisit, aut cum eo in Ægyptum fugit, aut (quod fuit longe miserabilius) cum eundem in cruce morientem vidit, & tumulo condidit. Poterit etiam in agonibus Martyrum explicandis hic affectus intercedere. Quâuis autem hoc raro eneriât, quia tamen quæ de hoc animorum motu Rhetores docent, digna sunt quæ legantur, ea hoc in loco attexere volui: ex quibus prudens concionator, quæ instituto suo commodiora videbuntur, seligere poterit. De hoc igitur affectu Cicero in primo de Inuentione libro sic ait.

Cicero. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem & misericordem **C**
 ficere oportet, quò facilius conquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur. Qua ratione habitata grauer & sententiolè, maximè demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatè considerabit. Deinde primus locus est misericordix, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur incommodum, vt in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de
 in.com.

D incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passim perpessuræ sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos sigillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipsa, quasi adlit, non verbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse: & cum aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas misérias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus vt de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum exceip. Item. Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur, vt si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei cõmodatio fit. Duodecimus, per quem disiectio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusedecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, vt à seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusedecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereantur. Quintusedecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusedecimus est, per quem animù nostrum in alios misericordè esse ostendimus: & tñ amplù, & excelsum, & patientè incõmodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demòstramus. Nam sepe virtus & magnificentia, in qua grauitas & autoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam,

dam, quàm humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, A
diutius in conuestione morari non oportebit. Quemadmo-
dum enim dixit Rhetor Apollonius, lachryma nihil citius are-
scit. Hactenus Cicero.

¶ De figuris elocutionis, quæ affecti-
bus concitandis deseruiunt.
Cap. XII.

VÆ HACTENVS DE AFFE-
ctibus concitandis diximus, ad inueniendi
magis, quàm ad eloquendi rationem per-
tinent. Nunc quasdam elocutionis figuras, B
quæ ad hoc ipsum præcipuè conducunt, his
adiungere visum est. Post rem igitur insi-
gnem amplificatam, aut probatam, audi-

toris animus, qui iam rei magnitudine incipit commoueri, fi-
guris ad hoc idoneis excitandus est. Inter quas prima & vulga-

*Exclama-
tio.*

tissima est exclamatio: qualis illa Apostoli, ex affectu chari-
tatis erumpens: O insensati Galathæ! quis vos fascinauit non
obedire veritati? &c. Nec semper exclamatio ab hac interie-
ctione, O, incipienda est: sed vbiunque impotens affectus eru-

Deut. 32.

pit, exclamatio est: qualis illa: Generatio praua atque peruer-
sa! hæcce reddis Domino? popule stulte & insipiens? Nonne
ipse est pater tuus, &c? Potuisset enim dicere: O generatio pra-

Mat. 17.

uua! &c. quemadmodum in Euangelio Dominus: O generatio
incredula, atque peruersa, quandiu apud vos ero? quousq; vos
patiar? Illa quoque eiusdem Domini vox doloris index, Væ mun-

Mat. 18.

do à scandalis, exclamatio est. Sed vehemētissima illa est, quæ
pluribus cōstat exclamationibus: qualis illa Grego. Theologi
in oratione funebri, in qua Gorgoniæ sororis feminæ sanctil-

Greg. Na

zjā. ora-

tionis fu-

nebri so-

roris Gor-

go.

simæ virtutes, ac præcipuè sacras in orationis studio vigilias
commendat. Re enim exposita, sic exclamat: O noctes inso-
mnes, & psalmorū cantus, & stationem in diem desinentem! O
Dauid, solis pijs animis haud prolixè canens! O tenera mem-
bra in terram prouoluta, seq; asperè præter naturam exercen-
tia! O lachrymarum fontes præ tribulatione profusarum, vt
in exultatione messem faciant! O nocturnum clamorem, nu-
bes penetrantem, ad Deumq; peruadentem! O spiritus feruo-

rem,

D rem, præ orationis desiderio nec canes nocturnos, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras extimescentem! O femineam naturam, quæ propter commune salutis certanæ naturam virilem superasti, atque ostendisti, maris & femineæ nomine non animos, sed corpora sola distingui! Hastenus Gregorius.

Est autem exclamatio multò acrior, cum Apostrophe cõ- *Apostrophe.*
iuncta est: in qua animus rei magnitudine commotus, ad res etiam mutas & inanimas sermonem convertit: qualis illa est: *Hiere. 2.*
Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer, &c. Et illa quoq; ante rem expositam, quod rarius contingit: contingit tamen: Audi cœlum, & auribus percipe terra: *Esaï. 1.*
quia Dominus loquutus est. Et similis huic: Audite cœli quæ *Esaï. 45.*
E loquor, audiat terra verba oris mei. Sed illa tamè si non acrior, certè splendidior atque suavior ex desiderij magnitudine expressa vox: Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiat terra, & germinet Salvatorem. Hanc quidem vocem ingens desiderij ardor expressit. Ille verò vehemens grati animi & latitiæ affectus: Laudate cœli, quoniam Dominus fecit: iubilare extrema terræ: resonare montes. laudationem, saltus & omne lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Israël gloriabitur. D. verò Hieronymus in Epitaphio Nepotiani mortem ipsam alloquitur his verbis: O mors quæ fratres diuidis, & amore sociatos crudelis ac dura dissocias! &c.

Contraria huic figura est, qua non res mutas & inanimas alloquimur, sed ipsis etiam sermonem & humanos affectus tribuimus: quod in literis sanctis vt vehementissimum, ita frequentissimum est. Quale est illud: Flumina plaudent manu, si *Psal. 97.*
F mul montes exultabunt à conspectu Domini: quia venit, &c. Et, Latentur cœli, & exultet terra: gaudebunt campi, & omnia *Psal. 95.*
quæ in eis sunt. Tunc exultabunt omnia signa sylvarum à facie Domini, quia venit, &c. Et, Misericordia & veritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculata sunt.

Finitimà his Hyperbole, quæ Latinè dicitur superlatio: cuius est etiam non infrequens in literis sanctis vsus: quæ rem at. *Hyp. bo. le.*
collit quidem supra fidem, sed non supra modum. Talis est illa vox in Psal. 17. Et intonauit de cœlo Dominus, & altissimus de- *Psal. 17,*
dit vocem suam, grâdo, & carbones ignis, Et misit sagittas suas & dissipauit eos, fulgura multiplicauit, & conturbauit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis

bis terrarum. His enim vocibus horrendis impetum & iram di A
 uini numinis aduersus impios voluit demonstrare. Ad eundem
Esaï. 13. modum Deus apud Esaïam, Cælum, inquit, turbabo, & con-
 quassabitur terra, propter indignationem Domini exercituū.
 Quem locum D. Hierony. explanans, ait hanc esse superlatio-
Esaï. 42. nem, qua vehementissimam iram Dei Vates sanctus exagge-
 rat. Simile huic esse videtur illud eiusdem Prophetæ: Tacui,
 semper filii, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo simul,
 & absorbebo: desertos faciam montes & colles, & omne gra-
 men eorum exsicabo. His enim verbis diuini furoris magnitu-
 do insinuat.

*Interroga-
tio.* Interrogationum quoq; repetitio vim habet & acrimoniam:
 & nõ solum ad affectus permouēdos, sed etiam ad orationis va-
 rietatem plurimum valet. Est autē vehementior atque elegan B
 tior, cum plures interrogationes articulis aut mēbris distinctæ
 in eadem orationis serie fluxerūt: quale est illud Apostoli: Nõ
1. Cor. 9. sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christū vidi? Nonne o-
 pus meum vos estis in Dño? Et paulò post: Quis militat suis sti-
 pēdijs vnquam? Quis plantat vineā, & de fructu eius non edit?
 Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nūquid
 secundū hominem hæc dico? An & lex hæc nõ dicit? &c. Sic etiā
 exposita letalis peccati gravitate, eos, qui huiusmodi peccata
 deserere nullo modo volunt, his interrogationibus vrgere ac
 perterrefacere licebit. Quotiq; tandem õ miser homines, diui-
 na patiētia abutemini? Quādiu in isto infelicissimo statu per-
 manebitis? Quem tot sceleribus finē statuetis? Nihil ergo vos
 periculi vestri magnitudo, nihil diuini iudicij timor, nihil mor-
 tis incerta cōditio, nihil rationis reddendę cogitatio, nihil æter-
 ni supplicij metus, nihil susceptę cū Deo inimicitie periculum, C
 nihil tot diuina beneficia, quæ nos ad benefactoris amorē pro-
 uocāt, nihil diuinę maiestatis imperium, quod spernitis & pro
 nihilo ducitis: nihil Christi crux, elai, lancea, sputa, vincula,
 flagella veltri causa suscepta, apud vos efficiēt? Quale pectus
 illud est, quod tot machinis nõ mouetur, tot arctibus nõ qua-
 titur, tot fulminibus nõ deiecitur? Quomodo talibus aut cibis,
 aut somnis gratus esse potest, cum in eo statu degant, in quo si
 repentina mors superuenerit (quod fieri non rarò solet) proti-
 nus ad æterna supplicia rapiantur? Quis in eis sensus remanet,
 qui somnum carpere tot noctes in peccato audent? qui rerum
 omnium cōditorem (sine cuius virtute ne spirare quidem pos-
 sumus)

D sumus) sibi infensum & inimicum habent? Quis hic Dæmonis vires atque potentiam non agnoscat, aded potenter hominem excæcantis, & veluti adamantinis compedibus vincientis?

Obsecratio quoque, qua aliquid obnixè ab auditoribus postulamus, post rem probatâ, aut amplificatâ, appositisimè cadit. *Obsecratio.*

Sic Paulus, Obsecro, inquit, vos per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, &c. Et iterum:

Ipse ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam

Christi, &c. Et alibi: Obsecro vos ego vinctus in Domino, &c. *Ephe. 4.*

Sic D. Chrysof. posteaquàm vehemèter in eos inuectus esset, *Cbry.*

qui sorores adoptiuas domi fovebât, hac obsecratione orationem clausit: Oro igitur, & supplico, & ante genua vestra me prouoluo, & omnibus preces offero, persuadeamini, & ab hac

E ebrietate redeamus: simus nostri ipsorum cõpotes, & agnoscamus honorem, quem dedit nobis Deus: & Paulum clamantem

audiamus: Ne sitis serui hominum: & mulieribus seruire ad

cõmunem omniũ perniciè desinamus. Hastenus ille. ¶ Hac igitur

figura frequèntissimè concionatores vti possunt: quæ si à charitatis

visceribus profisciscatur, magnâ vim ad animos permo-

uendos habet. Est in Hispania Concinator quidam, non minus

sanctitate, quàm doctrina, & officij dignitate celebris: cuius

auditores (inter cætera laudum eius insignia) hoc maximè

cõmendant, quòd frequenter hac obsecratione vti soleat: Obse-

cro vos fratres amore Dei, ne vltra peccare velimus. Quâ qui-

dem sententiam ea vocis & vultus figura pronunciat, quæ faci-

lè affectum eius charitatis plenissimum ostendunt: quo vehe-

menter auditorum animos commouere solet.

F Finitima est huic adiuratio: quæ maiorem adhuc vim ha-

bet. Cuius speciem illa Pauli verba præferre videntur: Testi-

ficator coram Deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est vivos &

mortuos, & aduentum ipsius, & regnum eius, prædica verbum,

&c. Religiosus admodum pater Franciscus Titelmanus, vbi in

cõmentarijs de cælo & mundo, aliquorum syderum magni-

tudinem, ex sententia Ptolemæi Alfragani, cæterorumque

doctissimorũ Astronomorũ declarasset, adiecissetq; aliquot

sydera esse, quæ terræ magnitudinem trigeties quinquies, alia

septuagies, alia nonagies, alia verò (quæ primæ magnitudinis

esse dicuntur) cæties & septies superaret, rei magnitudine stupe-

factus, sic exclamat: Adiuro te, lector quisquis es, vt Christiano

pectore etiã atq; etiã perpendas ex his quæ dicta sunt, quàm sit

Adiuratio.

2. Tim. 4.

miseranda fors eorum hominum, qui propter angustissimam A
huius terre gurgustiola immensam illam cœlestis regni ampli-
tudinem amittunt. Iterumque considera, quam miseri sint, &
quam male sibi consulant, qui pro huiusmodi rebus digladi-
antur, inuicemque se ipsos decipiunt, omniaque diuina & hu-
mana iura violant. Quauis enim aliquis totius terræ impe-
rium obtineret (quod tamen nulli hæctenus inter mortales cõ-
tigit) quid aliud quam punctum rapuit? quid aliud quam pun-
ctum manibus tenet, in atomo tenet imperium? Illi ergo, qui
pro terræ minima particula, utpote pro agello, pro angusto
prædiolo, pro domûcula siue casula cõtendunt, quid aliud mo-
liuntur, quid querunt, quam huius puncti, hoc est, totius terræ
minimam particulam possidere? O vanas hominû curas, ô pe-
ctora cœca! Disce ô miser, pro quam minima recula, quantum
amittas thesaurum: & pro angusto fornicarum nidulo, quam B
amplum abijcias palatium, dum terrenam fortem cœlesti præ-
eligis.

Optatio.

Deut. 32.

Psal. 54.

Psal. 93.

Iob. 14.

Iob. 19.

Hier. 9.

Optatio quoque affectum animi desiderantis explicat: qua-
lis illa: Gens absque consilio, & sine prudentia est. Vtinam sa-
perent & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Item illa:
Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescã.
Et illa: Vsquequò peccatores Domine, vsquequò peccatores
gloriabuntur? Sic etiam Dominus de filijs Israëli obedientiam
pollicëtibus ad Mosem ait: Rectè omnia sunt loquuti. Quis de-
costalem habere mentem, ut timeant me, & custodiãt vniuer-
sa mandata mea, ut bene sit illis, & filijs eorum vsque in semp-
ternum? Sanctus quoque Iob, Quis, inquit, mihi tribuat, ut in
inferno protegas me? &c. Et, Quis mihi tribuat, ut scribantur C
sermones mei? quis mihi det, ut exarentur in libro, &c. Hiere-
mias item populi peccatis offensus, clamat: Quis dabit me in
solitudinem diuersorium viatorum, ut fugiam populum meum:
quia omnes adulteri sunt, & cœtus præuicatorum?

Cõtraria huic est imprecatio, qualis illa Didonis apud Verg.

Sed mihi vel bellus optem, prius ima debiscat,

Nel pater omnipotens adigat me fulmine ad vubras,

Pallentes vubras Erebi, noctemq; profundam,

Autè pudor, quam te violem, & tua iura resoluam.

Est hæc figura non infrequens in literis sanctis: sic sanctus Iob:
Pereat dies, in qua natus sum, & nox, in qua dictum est, con-

Osee. 14.

ceptus est homo. Et Osee. 14. Pereat Samaria, quia ad iracun-
diam

Diam prouocauit Deum suū, &c. Et in Psalmo: Fiāt mensæ eorum coram ipsis in laqueum, &c. Verūm hijs imprecationibus Prophetarum & Psalmorum libri pleni sunt: quæ tamen non tantum imprecationes malorum, quàm futurarum cladum uaticinia, existimandæ sunt. Hac figura uti possumus, cum gehēnæ acerbitate, aut extremi iudicij seueritate exaggerātes; dānatorum voces exprimimus: quibus illi parentibus, nutricibus, præceptoribus, ac postremo natali diei, atque sibi ipsis rabido ore dira imprecantur.

Admiratio quoque inter figuras, quæ affectibus seruiunt, iure numeranda est: cuius est in literis sanctis frequens vsus: qualia sunt illa: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo! & Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus! &

Thre. 1.

Thre. 4.

Thre. 2.

E Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Siō! Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Siō!

Esa. 14.

Psal. 137.

E Isaias quoque: Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris! &c. Et Psalmographus: Quid est tibi mare, quod fugisti: & tu Iordanis, quia conuersus es retrorsum? Montes exultatis sicut arietes, &c. Hoc autē in loco duplicatur figura, cum admirationi iungitur Apostrophe. Apparet autem hanc esse figurā, quia quod simpliciter dici poterat, Sedet sola ciuitas plena populo, &c. acrius eadem sententia hoc modo profertur & honestatur. ¶ Sunt & aliæ figuræ, quæ multū etiam ad acrimoniam, & res amplificandas valent: quales sunt, Repetitio, Conuersio, Complexio, Interpretatio, Synathrismus, siue cōgeries, Contraria, Contentio, & quædam aliæ, quas inter cæteras elocutionis figuras reddemus. Eas enim solum hîc enumerare uoluimus, quæ manifestos continēt affectus. Quas si quis inter figuras referre noluerit, non admodum repugnabo, dummodo earum vis atque natura intelligatur.

F Hæc sunt, quæ de amplificandi ratione in commune mihi dicenda uisa sunt. Cum autem initio secūdi libri omnem orationem in triplici genere uersari traditum à nobis sit, nempe argumētatione, amplificatione, & expositione: ac de duobus prioribus iam dictum sit, reliquum erat, ut de tertia parte, hoc est, expositione modò diceremus: de qua tamen in sequenti libro, cum de narratione & genere didascalico dicendum erit,

paucā trademus, ut troque enim modo aliquid exponimus, vel cum rem gestam narraamus,

vel cum abstrusum aliquid dicimus,

vel cum abstrusum aliquid dicimus, do explicamus.

ECCLESIASTICAE^A

RHETORICÆ, SIVE DE RA-

tione concionandi liber quartus : qui singularia concionum genera, & dispositionis ordinem atque rationem explicat.

DE SEX ORATIONIS PARTIBUS. Cap. I.

B

ACTENVS COMMUNIA inuentionis præcepta, quæ ad omnia concionum genera in vniuersum pertinent, exposuimus. Nunc doctrinæ ordo exigere videtur, vt ad singulares concionum species tractandas descendamus : & quid vnaquæque earum desideret, quidq; Ecclesiastes supra Oratorem addat, explicemus. Diximus autem, ex

Aristotelis & Ciceronis sententia, Rhetoricæ artis materiam in triplici causarum genere versari, iudiciali, deliberatiuo, ac demonstratiuo. Et in iudiciali quidem genere accusamus vel defendimus : in deliberatiuo suademus, dissuademus, hortamur, dehortamur, petimus, consiliamur, commendamus, &c. in demonstratiuo, personas, res, facta laudamus, aut vituperamus. Additum est his didascalicum seu dialecticum genus ab ijs, qui latius hoc causæ genus patere volunt, vt non tantum finitam completatur questionem, sed ad infinitam etiam extendatur, & ad quancunque rem positam, de qua differi vja & ratione possit. Hoc genere continentur theses, seu loci communes, & simplices, & copulati : quorum tractationem orator à dialectica methodo accipit. Eam ratione Cicero in lib. de officijs sequitur

quartus

D quutus est: nihilq; aliud D. Thomas, ceteriq; Theologiae doctores agunt, cum de Deo, de Angelis, de anima, de fide, spe, charitate, ceterisq; virtutibus disputar: quarum naturam, genus, species, partes, causas, effectus, &c. tractant. Huius autem generis finis cognitio est. Ecclesiastes tamen omnia ad vitae institutionem inclinabit. Ex his autem quatuor generibus, iudiciale ab instituto nostro excludendum esse superius diximus: reliqua vero tria, quoniam proposito nostro magis conueniunt, sigillatim a nobis tractanda sunt.

Quia vero non parum refert ad omnia concionum genera, praecipueq; ad suaforia, quae maxime ad institutum nostrum pertinent, orationis cuiusq; praecipuas partes, & veluti membra nosse, necesse erit, ut has ante omnia breuiter exponamus. Sunt igitur plenissima atq; perfecta orationis sex partes, Exordium, Narratio, Propositio (cui partitio siue diuisio iungitur) Confirmatio, Confutatio, & Conclusio siue peroratio. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris preparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Propositio summa causa complectitur: cui additur partitio, quae membra orationis aperit. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Has partes natura monstrauit, & hunc ordinem seruari iubet: ut antequam de re proposita dicamus, initio concilietur animi eorum qui audiunt: deinde res demonstretur: postea controuersia constituitur: tum id, quod intendimus, confirmetur: post, quae contradii possunt, resellantur: extrema autem oratione, ea, quae pro nobis faciunt, amplificentur & augeantur: quae pro aduersariis infirmantur. Est itaque oratio, quae his partibus constat, velut perfectum quoddam in suo genere corpus membris omnibus absolutum. Prima igitur pars ad conciliandos animos, vltima ad commouendos valet. Confirmatio & confutatio ad docendum ac probandum pertinent, ad quam reliquae viam muniunt. Ex his partibus plena & perfecta componitur oratio. Quid autem vnaquaeque earum exigat, exponere incipiamus.

De Exordio. §. I.

¶ Exordium est, quo animus auditoris ad audiendum preparatur. Id ita sumitur, ut beneuolos, ut attentos, ut dociles auditores habeamus. Hinc multa Rhetores de captanda beneuolentia docent. Beneuolos quippe auditores quatuor modis faciunt:

à dicentis, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. Et ab aduersariorum quidem persona, si eos in odium, inuidiam, contemptum adduxerint: quæ omnia longissimè ab officio nostro distant. Satis ergo nobis erit, si attentos & dociles efficiamus: quibus etiam rationibus eorum nobis fauorè & gratiam conciliabimus. Attentos enim habebimus, si docebimus, nos de rebus magnis, nouis, inusitatis verba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad Rempub. pertinent, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad Dei cultum & religionem: & si rogabimus ut attentè audiant: & si numerò exponemus res, de quibus dicturi sumus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est, qui attentè vult audire.

De Narratione. ✕. II.

¶ Post exordium Rhetores (qui hanc artem ad iudiciales præcipuè causas tractandas, ut antea diximus, excogitarunt) Narrationem secundo loco posuerunt: quæ ad huiusmodi causas agendas ferè necessaria est. Hoc autem narrationis genus parum instituto nostro conuenit. Sunt tamen quatuor alia narrationum genera; quæ non rarò in conciones incurrunt. Primū est, cum res gestas, quæ vel in sacris literis, vel in vita Sanctorum cōtinètur, ad aliquid cōfirmandū cōmemoramus. Secundū est, quod amplificandi causa tractatur. Tertium est, quod allegoriæ vel tropologiæ seruit. Quartum in Euāgelica lectione explicanda versatur: de quibus breuiter modò dicendum est.

Primum ergo genus esse dicimus, quod res gestas & exēpla Sanctorum cōmemorat. Sic enim narramus historiam Ioseph à fratribus proditi: sic Davidis, Tobix, Iudith, Ester, Ionæ Prophætæ, cæterasque similes alicuius vtilitatis gratia in diuersis concionum partibus commemoramus. Nemo autè putet, facile cuique esse huiusmodi exēpla artificiosè & eleganter dicere. Hac enim in re cum primis eloquentia dominatur, ut iucundam narrationem efficiat: in eā nanque tum animorum motus, tum verba varijs personis conuenientia (per quæ morata oratio fit) tum etiam breues rerum descriptiones adhibendæ erunt, quæ rem oculis subijciant. Genus quoque orationis rebus ipsis conuenire debet. Hoc autem fiet, si lætis iucunda, serijs grauis, insignibus ornata, tristibus acerba tribuatur expositio.

¶ Quauis autem huiusmodi narrationes iudicialium causarum

Drum dissimiles sint, eas tamen virtutes habere debent, quas illis Rhetores attribuunt. Volunt quippe ut omnis narratio breuis, dilucida, virisimilis, & iucunda sit. Breuis & iucunda libentius auditur: perspicua facilius intelligitur: verisimilis citius probatur. Solet ferè narrationis initio præparatio quædam adhiberi, & fini, tanquam peroratio, atque ad contentionem transitio: quod ipsum in reliquis etiam partibus obseruandum est: ut aptè inter se omnes atque eleganter cohæreant. Has ergo res habere narrationem conuenit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum facere debeamus cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipimus narrare, vnde necesse erit: & si non ab vltimo initio repetere volemus, & si summatim non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis vttemur: & si non deerrabimus ab eo, quod ceperimus exponere: & si exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta sint, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modò id quod obest, sed etiam id quod neque obest, neque adiuuat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cauendum est etiam, ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, insidias fecit virgini: insidias postquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucidè narrabimus, si vt quidquid primùm gestum erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conseruabimus, ut gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid per turbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus, ne quam aliam in rem transeamus, ne ab vltimo repetamus, ne longè prosequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus: & si persequamur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. Nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere aut pati non potuisse. Iucunda verò narratio erit, si noua, inexpectata, magna, grauia contineat.

Secundum narrationis genus esse diximus, quod ampli- **A**
 ficandi causa sumitur, quo videlicet egregia Sanctorum facta,
 aut detestanda malorum exempla amplificare volumus. Hac
 ratione Origenes obedientiam Abrahamæ in filij sacrificio, Gre-
 gor. Nazianzenus vitam & mortem beati martyris Cypriani,
 D. Basilius quadraginta militum martyrium, D. autem Chry-
 sostomus trium puerorum, quos Nabuchodonosor in fornace
 conijci præcepit, constantiam & animi magnitudinem ampli-
 ficat. Hoc autem narrationis genus maiorem adhuc eloquen-
 tiæ vim, quàm superius illud desiderat. Huic enim potissi-
 mum amplæ illæ rerum & personarum descriptiones, & ea
 omnia, quæ in superiori libro de amplificatione diximus, ser-
 uiunt. Nihil autem nos iuuare magis ad huius artificij ratio-
 nem poterit, quàm hæc sanctorum Patrum scripta, quæ modo **B**
 retuli, perlegisse, & quæ artis sunt, diligenter in eos adnota-
 se. Verùm hac de re paulò fufius, cum ad demonstratiuum ge-
 nus ventum fuerit, disseremus.

Tertium genus est, quod allegoriæ, mysticisq; sancta-
 rum scripturarum sensibus deseruit. Quia verò sancti olim Pa-
 tres (ac præcipuè Origenes) in his mysticis sensibus explican-
 dis diligentissimè versati sunt, & hoc ipsum ad Concionatoris
 officium maximè spectat, quæ mihi hæc de re dicenda videbun-
 tur, paucis expediam. Principiò igitur inter mysticos sensus,
 alij ad mores formandos, alij ad Christi mysterium explican-
 dum pertinent: illud tropologiam, hoc allegoriam appellant.
 Et illi quidem sensus ad moralem Philosophiam, hi verò ad
 Christi fidem: illi ad legem & institutionem vitæ, hi ad gratiam **C**
 Euangelij explicandam referuntur. Qua ex re dignitas alle-
 gorix supra tropologiam intelligitur: quandoquidem tropo-
 logia diuinæ legis enarrationem continet, allegoria verò diui-
 næ gratiæ beneficium demonstrat: illa quidem intellectu eru-
 dit, hæc verò proposita diuinæ gratiæ, diuinæque bonitatis &
 misericordiæ magnitudine, voluntatem accendit. Itaque cum
 concionator (vt antè diximus) docere, flectere, ac delectare de-
 beat, tropologia solum docet: allegoria verò non solum do-
 cet, sed etiam flectit, atque delectat. Delectat quidem diuinæ
 largitatis & gratiæ, Euangelijque faustissimo nuncio ante oçu-
 los posito: flectit autem, qui hac tanta diuinæ bonitatis & cha-
 ritatis magnitudine exposita, voluntates hominum ad mu-
 tuum

D tuum in Deum amorem, & peccati odium, & salutis suæ spem vehementer incendit.

Sed cum allegoriæ nomen multa, quæ ad Christi mysterium pertinent, comprehendat, illud genus allegoriæ potissimum excellit, quod summum redemptionis nostræ beneficiû, & Dominicæ passionis meritum, & diuinæ gratiæ, quæ per illam nobis datur, mirabilem vim & efficaciam præcipue declarat. Hæc enim diligenter exposita & amplificata, miro modo mentes hominum in tantarum rerum admirationem rapiunt, & diuinæ bonitatis, benignitatis, charitatis, & misericordiæ amorem vehementer inflammant. Nemo autem allegoriarum tractatione hos affectus excitare poterit, nisi qui prius partim quidem studio atque doctrina, partim vero secre-

E to Spiritus sancti magisterio hanc tantam diuinæ dignationis gratiam didicerit, eiusque non modò cognitionem, sed etiam sensum ab eo hauserit. Hoc autem ad mysticam Theologiam spectat: quæ diuinarum rerum dignitatem magis amando ac degustando, quàm intelligendo cognoscit: cuius verus ac legitimus magister Spiritus sanctus est. Qui ab hoc igitur summo præceptore fuerit edoctus, is utique huiusmodi allegoriarum tractatione poterit animos hominum ad amorem in Deum, & peccati odium excitare: & quem ipse motum atque affectum animo conceperit, in alios dicendo transfundere.

Sunt autem quidam præcipuè hæc nostra ætate, qui solo literalis (vt vocant) sensu contenti, mysticos sensus refugunt. Sunt rursus alij, qui in omnibus penè sanctarum scripturarum locis hos sensus indagare student: quo in genere notatus olim à D. Hierony. Origenes fuit: sic enim de illo ait: Liberis campis allegoriæ vagatur, & interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta. Modus igitur in his adhibendus est, & media, hoc est, regia via incedendum, vt videlicet nusquam allegorias requiramus, nisi cum res ipsa mysticum sensum postulare videtur. Cum enim Dominus in Euangelio lutum facit ex sputo, & cæci oculos linat, & ad Natatoriam Siloë mittit: cumque surdum & mutum à turba secernit, & expuens tangit linguam eius, & digitos mittit in aures eius, & gemit, & cælum suspicit, apertè hæc omnia mysticum aliquid nobis hic latere insinuant.

Hac igitur in re hæc ab eodem Origene tradita regula mihi tenenda esse videtur: vt quoties vel in sacra historia, vel in veteris

teris legis præceptis, sacrificijs & cæremonijs aliquid inueniatur. **A** quod prima fronte vel otiosum, vel specie tenus superstitionis, vel parum rationi & æquitati consonum inueniatur, ibi mysticum sensum requiramus: vt quod in littera scriptoris aut legislatoris dignitati minus conuenire videtur, in mystico sensu maximè conuenire reperiatur. Exempli gratia. Parum diuinæ legis æquitati conuenire videtur, vt mulier, quæ filium enixa fuerit, septem diebus immunda sit, & ab omni sacrorum contactu arceatur: si verò filiam pepererit, hoc legalis immunditiæ spatium duplicetur. Sic etiam cur vir mūdus, qui ex præcepto Domini vaccam legalium immunditiarum expiaticem comburit, & qui eius cineres colligit, in mūdissimo loco reponit, lauare vestimenta sua, & vsque ad vesperam immūdus esse per legem debeat: cum ex diuinæ legis obedientia, & rei mundissimæ contactu nemo sordes contrahat. Iam verò vacca præcipitur eligi rufa, & sine macula, & quæ nunquam iugum portauerit, & quod extra castra nō in templo sit immolanda atque comburenda: & ita comburenda, vt ipsius etiam pellis atque simus cum ea simul comburatur: quis igitur hæc omnia mysterijs vacare credat? Quid verò mundati leprosi sacrificium? quàm multa continet, quæ si nihil spirituale atque reconditum designarent, indignum Deo legislatore videretur. Sic enim Leuit. 14. de ipso legimus: Adducetur ad sacerdotem, qui egressus de caltris cum inuenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei, qui purificatur, vt offerat duos passeris viuos pro se, quos vesci licitum est, & lignum cedrinum vermiculumque, & hyssopum, & vnum ex passeribus immolari iubebit in vase fictili super aquas viuètes: alium autem viuum cum ligno cedri- **C** no, & cocco, & hyssopo tinget in sanguine passeris immolati, quo asperget illum, qui mundandus est, septies, vt iure purgetur, & dimittet passerem viuum, vt in agrum auolet. Hactenus verba legis. In his ergo ac similibus legibus explicandis Origenes ait: Si credimus has litteras esse diuinas, necesse est vt spirituale aliquid atque diuinum tanto dignum legislatore in eis latere fateamur. Alioqui audeo dicere, Atheniensium aut Lacedæmoniorum leges commodiores hominibus, magisque salutare extitisse. Cum verò idem Dominus in paschalis agni sacrificio præcipiat, vt is agnus sit anniculus, vt sine macula, vt in vna domo comedatur, vt ossa eius non conterantur, vt nihil ex eo in crastinum reponatur, **sed**

D sed igne quod residuum fuerit, comburatur, ac postremo vt as-
sus non elixus comederetur, quis adeo sine mēte erit, vt nō hęc
omnia mysticis sensibus refertissima esse credat? Hęc D. Greg.
ex eo quod Dominus pręcepit, ne quid crudum ex hoc agno-
comederetur, apertē colligit, spiritualem in his sensum recon-
ditum esse. Alio qui otiosum erat pręcipere, ne quis crudas car-
nes comederet, quas pręter carniuoras bestias nemo come-
dit.

His ita constitutis proximum est, vt tractandi rationem in
his mysticis sensibus ostendamus. Primum igitur vel legem
ipsam, vel historiam rei gestę dilucidē & breuiter (vt paulo an-
te de narratione diximus) exponemus, hactenē obseruatio-
ne, vt vel ex lege vel historia rei gestę ea solum dicamus, quę
ad mystici sensus explicationem pertinēt: cętera verō, nisi quę

E ad historia cognitionem necessaria fuerint, pręmittamus.
Exempli gratia. Si ex sacrificio illius vaccę (cuius paulō antē
mentionem feci) redemptionis Christi gratiam & sacramen-
torum virtutem à sacra eius passione manantem voluero declā-
rare, altero eiusdem legis mysterio prętermissio, de eo videli-
cet, qui vaccam combulsit, & eius cineres in mundo loco repo-
suit (qui etiam immundus esse vsquē ad vespēram dicitur) cę-
tera solum, quę ad sacram Christi humanitatem pertinent, cō-
memorabo: ne videlicet multis rebus, quarum mysteria ex-
planare nolo, narrationem frustra onerem. Rursus si docere
voluero, genus humanum primi parentis vitio ad mortem da-
mnatum, nequaquam Mosis lege, sed per incarnationis Domi-
nicę beneficium fuisse à morte suscitatum: per quod homines
immenfam illam Dei bonitatem & charitatem agnoscentes, a-

F more eius æstare cęperunt, ea solum ex historia pueri ab He-
lisso suscitati narrabo, quę ad hoc mysteriū explicandum per-
tinebunt. Nempe, quod illa sancti viri hospiti ad ipsum accur-
rerit, Propheta verō puerum suum cum baculo miserit, quem
super defuncti corpus poneret: qui tamen vitam mortuo red-
dere non potuit, quousque pueri dominus venit, seq; ad defū-
cti paruuli mensuram contraxit: quo factum est, vt caro pue-
ri calefieret, oculosque aperuerit: atq; ita demum vitam amis-
sam receperit. Lege igitur aut historia hoc modo ante oculos
posita, primo loco ijs rationibus, quas paulō antē ex Orige-
nis sententia attigimus, demonstrandū erit, mysticum aliquid
in ijs rebus latere. Nam (vt de Heisso loquar) quorsum necis

& vitæ autor Dominus hac tam noua ratione voluerit mortuo vitam reddi, quæ nihil ad hoc pertinere videbatur? **A**

Cum his igitur rationibus auditorum attentio fuerit excitata, eorumque animus eius mysterij cognoscendi anidus effectus, tum eius explanationem aggrediemur, singulas eius partes, singulis vel legis vel historiæ partibus accommodantes: idque (quantum orationis perspicuitas tulerit) translatis verbis vtentes, quæ ad legem vel historiã propositam alludere intelligantur. Quod tamen ita faciendum erit, vt oratio metaphoris resperfa, non obruta esse videatur: ne obscuritatem pariat, & allegoricus sermo, in ænigmata exeat.

In his autem allegorijs nequaquam oportebit (quod quidam faciunt) diutius in nominum interpretatione versari: sed hac ipsa breui oratione explicantes, in ea re, cuius gratia allegoria inducta est, immorari conueniet, & longiori interdum oratione id quod intendimus amplificare. **B**

Vltimo verò loco illud adijciam, vt quoniam multa sunt, quæ de hac re præcipiuntur, quæ nos breui oratione complecti minime possumus, studiosus concionator in his mysticis sensibus explicandis cum laude versari cupiens, diligenter Origenis libros, qui in Mosis Pentateucum scripti sunt, euoluat: & ex eo, quoniam modo hæc præcipua Theologiæ pars tractanda sit, plenissime discet. Extat etiam de hoc argumenti genere Radulphi Flauiani opus in Leuiticum, dignum profecto quod à studiosis concionatoribus legatur. Extat item allegoriarum moraliumque sententiarum opus, ab triginta veteribus Patribus collectum: in quo multa in hoc genere scitu digna pius concionator congesta deprehendet. **C**

Reliquum erat quartum narrationis genus, quod in Evangelica lectione explananda versatur: cuius vim & rationem paulò post suo loco explicabimus.

De propositione & partitione. §. III.

¶ **P**ropositio est, qua breuiter status & summa totius causæ comprehenditur. Hæc autem omnis confirmationis caput est, quæ omitti nunquam potest. Si propositio simplex non est, subiicitur partitio: quæ breuis est partium propositionis enumeratio. Ea duplex est: vna, quæ tantum in genere iudiciali adhibetur, per quã aperimus, quid cum aduersarijs conueniat, & quid in conuersione relinquatur. Altera est, qua in omnibus causarum generibus uti licebit: per quam explicamus, quot & quibus de rebus simus

D simus dicturi, & quem secuturi in dicendo ordinem ostēdimus: ut quid, quaque de re, quoue loco dicendum sit, appareat: quæ res vel maximè docilem facit auditorē, dum quo ordine vnāquaque earum, quæ propositæ sunt, partium tractaturus sit, præcognoscat: maximumq; eadē memoriæ lumen affert: vtilis & necessaria non oratori solum, sed cuius etiam quacūque de re differenti. Sed hinc videndum est, ne sit obscura particio, ne longa nimium, ac multiplex: ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maximè commendatur: absolute, & paucitate, nec pluribus ferè, quàm tribus, aut interdum quatuor membris comprehenditur. ¶ Euenire autem interdum potest, ut aliqua diuisionis pars docendi gratia iterum diuidenda sit: quod fecit Cicero pro lege Manilia, siue de imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo. Prima enim particio fuit: Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendū esse dicendum. Absolute autem duobus propositis diuisionis membris, cum ad tertium ventum est, hac diuisione est vsus: Ego sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, virtutem, scientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem. Hæc de particione in vniuersum dicta sunt: de qua etiam nonnulla paulò inferius annotabimus.

Sunt autem multa alia, quæ Dialectici de diuisionis ratione atque natura docent, quæ ab illis petenda sunt. Quod verò ad institutum nostrum attinet, videndum illud quoque est, ut membra diuisionis inter se cohereant: hoc est, ut sub eodem genere vniuocè contineantur. Qua in re multi nimis insulse peccant, qui sola nominis voce contenti, dissimillima inter se membra sub eodem nomine coniungunt. Pudet huius rei exemplum ponere. Hoc certè modo peccant, qui civitatem supra montem positam explicaturi, montem faciunt virum sanctum, de quo sermonem habituri sunt: deinde Ecclesiam, tum iusti viri animam: atque ita de triplici monte se concionem habituros dicunt. Quo in genere innumera penè vitia in multis autoribus, qui sermones scripserunt, passim deprehendere licet.

Quia tamen non leuiter à multis in hac diuidendi ratione peccatur (quæ res totius concionis perturbationem parit, quæ tota à diuisionis ordine & oratione procedit) quid in hac parte Ecclesiastes considerare debeat, paucis expediam. Is igitur
ante

ante omnia quid in tota concione efficere velit, hoc est, orationis suæ scopum ante oculos ponat. Deinde quibus illum rationibus attingere velit, animaduertat, easque prudenti consilio ad aliquem ordinem reducat: atque ita demum diuisionis partes colligere poterit, quæ totius causæ summam comprehendant. Hoc autem apparet in ea Ciceronis diuisione, quam paulò antè citauimus. Cætera verò, quæ de hac re præcipi possunt, prudentis concionatoris iudicio relinquuntur: quandoquidem totam hanc rectè disponendi rationem (à qua diuisionis manat) Cicero prudentiæ magis consilio, quàm artis præceptis constare putat.

De confirmatione & confutatione. §. IIII.

¶ Quartam & quintam orationis partem esse diximus confirmationem & confutationem: quas nonnulli sub contentionis & probationis nomine comprehendunt: cuius gratia superiores illæ partes traditæ sunt. Ea verò totius quæstionis disputationem continet. Constat autem confirmatione & confutatione: quarum illa ad probandum, hæc ad refellendum valet: illa argumentando causæ facit fidem, hæc aduersariorum argumenta, quæ vel obiecta sunt, vel obijci possunt, dissoluit. Ad hanc autem probationis partem, omnia, quæ in secundo libro siue de argumentorum inuentione, siue de argumentationum formis dicta sunt, pertinent: Quæ omnia ex Dialecticorum fontibus manant. Verum cum concionatori efficiendum sit, non solum vt doceat (quod proprium est Dialecticorum) verum etiam vt deleat & permoueat, illustrior est Oratorum, ornatioque confirmatio, quàm ieiuna illa Dialecticorum argumentatio: cui tamen Rhetores omne orationis robur acceptum ferunt, siquid argumentis aut probare velint, aut reprehendere: Quibus autem orationis figuris Rhetoricæ argumentationes illustrandæ atque exornandæ sint, superiori libro (vbi de argumentandi ratione tractauimus) expositum est.

De confutatione. §. V.

¶ Quibus autem aduersarij confirmatio aut diluatur, aut infirmetur, aut eleuetur, Cicero in Rhetoricis docet his fere verbis: Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex his quæ sumpta sunt, non conceditur aliquid vnum, pluraue, aut his concessis, conclusio ex his confici negatur, aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur (veluti cum docemus falsa esse pro veris assumpta) aut si contra firmam argumentationem alia
æque

D æquè firma aut firmior ponitur. Hæc ab illo pluribus explican-
tur lib. 1. de Inuent. & à Cornificio. lib. 2. Rhetor. ad Heren.
& à Quintil; lib. 5. cap. 13. Utimur alijs etiam modis Eleua-
tione, cum aduersarij argumenta ridemus: Excusatione, vt si
ætas, imprudentia, sexus afferatur: Deprecatione: mutua cri-
minatione: Inuersione signi contra nos allati.

De Conclusionè seu peroratione. §. VI.

¶ Peroratio est extrema pars orationis, seu artificiosus oratio-
nis exitus: qui constat ferè vel enumeratione, vel affectibus. E-
numeratio est, per quam res disperse & diffuse dictæ, vnum
sub aspectum subiiciuntur. Hæc si semper eodem modo tracta-
bitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelli-
getur. Sin variè fiet, & hanc suspicionem & satietatem vitare
poterit. Quare tum oportebit id facere, vt plerique faciunt

*Hæc ex
Cic. lib. 1.
de Inuēt.*

E propter facilitatem singillatim vnamquamque rem attingere:
& ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem
(id quod difficilius est) dicere, quas partes exposueris in parti-
tione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in me-
moriã, quibus rationibus vnãquamque partem confirma-
ueris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere, quid sit quod sibi velle
debeant, demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud pla-
num fecimus: ita simul & in memoriã redibit auditor, & pu-
tabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his
generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumentationes per-
currere separatim, tum id, quod artificiosius est, cū tuis cõtra-
rias coniungere: & cū tuam argumentationem dixeris, tum
contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, osten-
dere. Ita per breuẽ comparisonem auditoris memoriã &

F de confirmatione, & de reprehensione redintegritur. Atque
hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum
ex tua persona enumerare possis, vt quid, & quo loco quidque
dixeris, admoneras: tum verò personam, aut rem aliquã in-
ducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam hoc
modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis quid du-
bitetis, quid polsitis dicere, cū vobis hoc & hoc sit demon-
stratum. Atque hęc item vt in nostra persona licebit aliã sin-
gillatim transire omnes argumentationes, aliã ad partitiones
singula genera referre, aliã ab auditore, quid desideret, quæ-
rere, aliã hæc facere per comparisonem suarum & contraria-
rum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei hu-

iufmodi, legi, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nonne hæc apud vos querentur? Quidnam amplius desideratis iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis vti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione (quoniam tota iterum dici non potest) id eligatur, quod erit grauiſſimum, & vnumquodque quàm breuiſſimè tranſeatur, vt memoria, non oratio renouata videatur. Hactenus Cicero. His ſimilia dicit Fabius: quæ quauis ad iudiciales cauſas magis pertineant, multa tamen ex his elicere poſſumus, quæ non parum ad inſtitutum noſtrum (preſertim in ſuaſorij generis peroratione) conducant. Facile enim ex ſimilibus ſimilia procreantur. Sic igitur Fabius: In peroratione quæ repetemus, quàm breuiſſimè dicenda ſunt, & quod Græco verbo patet, decurrendum per capita. Nam ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed altera quali fiet oratio. Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda ſunt, & aptis excitanda ſententijs, & figuris vtique varianda: alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione velut memoriæ iudicū diffidentis. Sunt autem innumerabiles, optimeque in Verrem Cicero: Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret, cum hæc probaretur? Deinde ſubiicit enumerationem. Aut cum idem in eundem per inuocationem deorum ſpoliata à Pratore templa dinumerat. Licet dubitare, nunquid nos fugerit, & quid reſponſuri ſint aduerſarij hijs & hijs, aut quam ſpem accuſator habeat, omnibus ira deſenſis? Illa verò iucundiſſima, ſi contingat aliquod ex aduerſario ducere argumentum, vt ſi dicas: Reliquit verò hanc partem cauſe: aut inuidia premere maluit: aut ad preces confugit, & meritò, cum ſciret hæc & hæc. Sed non ſunt ſingulæ ſpecies perſequendæ, ne ſola videantur, quæ fortè nunc dixero, cum occaſiones & ex cauſis, & ex dictis aduerſariorum, & ex quibuſdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modò noſtra, ſed poſtulandam etiam ab aduerſarijs, vt ad quædam reſpondeant. Id autem, ſi & actionis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli non poſſunt. Hactenus Fabius.

Alteram verò orationis partem affectibus conſtare diximus: & quidem Rhetores in iudicialibus cauſis indignationis & commiſerationis affectus excitare conantur. Accuſator quippè

D quippe ad indignationem aduersus crimen quod intendit. Defensor verò commiseratione ad reum absoluendum vtitur. Ille igitur vbi crimen admissum esse probauit, ad vindictam & supplicium criminis atrocitate amplificata excitat: iste contrà, vbi argumentis reum probauit innocentem, ad absolutionem & misericordiam hortatur. Quæ ex reliquet, perorationis affectus cum ratione causæ, quæ tractata est, conuenire & coherere debere.

Ad hunc ergo modum prudens concionator pro argumenti & materiæ ratione, quam præcipuè in concione tractauit, argumentandi subtilitate relicta, amplificationi vela pandere debet: sic tamen, vt amplificatio ipsa, quæ quandoque longior, quandoque breuior futura est, cum præcedenti orationis parte coherat. Itaque si suademus, vbi rei dignitatem & utilitatem argumentis probauimus, aculeos in fine exhortationis adijciemus: contrà verò si dissuademus, ad odium, & contemptum, ac detestationem eius rei acriter incitabimus. Quæ res quauis variè per totum orationis corpus spargenda sit, in fine tamè orationis, quando auditor flectendus, & vel à turpi actione deterrendus, vel ad honesta excitandus est, præcipuas partes habet. Quæ de re D. Augusti. sic ait: Siqui audiunt, mouendi sunt potius, quàm docendi: vt in eo quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coërcitiones, & quæcunque alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria. Et paulò post idem. Cum verò, inquit, id docetur, quod agendum est, & idè docetur, vt agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo discitur, si non ita discitur, vt agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere vt instruat, & delectare vt teneat, verum etiam flectere vt vincat. Et paulò antè in eodem capite de eodem genere sic ait: Sicut est autem, vt teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, vt moneatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter loquaris, ira flectitur, si amet quod polliceris: timeat, quod minaris: oderit, quod arguis: quod commendas, amplectatur: quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid lætandum prædicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis: fugiat eos, quos

*Lib. 4. de
doct. Chrò
stia.*

cauendos terrendo proponis : & quicquid aliud grandi elo. **A**
 quentia fieri potest ad commouendos animos auditorum ,
 non quid agendum sit vt sciant , sed vt agant , quod agendum
 esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt , prius vtique docendi
 sunt , quàm mouendi. Hactenus Augusti. His igitur affectibus
 & figuris , quæ D. August. commemorauit post epilogum siue
 enumerationeiu , quæ est altera perorationis pars , vti licebit.
 Commodissimè enim probata iam causa velut strue lignorum
 composita , affectuum flamma consurgit. Quæ tantò erit arden-
 tior , quantò probatio fuerit firmior & efficacior.

Illud vltimò admonendum duxi , argumentorum epilo-
 gum extrêmam hanc orationis partem , quam Cicero amplifi-
 cationem vocat , præcedere debere. Non enim in hoc solùm ar-
 gumentorum summa colligitur , vt auditorum memoria refi- **B**
 ciatur , sed vt omnia simul breuiter conglobata , velut agmine
 facto , in eorum animos irrumpant , & apud illos quod volu-
 mus ; efficiant. Hanc autem argumentorum enumerationem
 opportunè amplificatio sequitur : quæ vel ab aliquo scelere de-
 terremus , vel ad virtutis eius studium , de qua sermonem feci-
 mus , adhortamur , & acres ad hoc stimulos adhibemus.

Est etiam commodissimus perorandi modus , quando non
 ad vnâ aliquam virtutem , sed ad omnia virtutum officia ad-
 hortamur : quibus æternæ vitæ præmium propositum est. Quo
 perorationis genere elegantissimè D. Paulus in Epist. ad Rô-
 manos vsus est : quam omnium penè officiorum atque virtu-
 tum enumeratione clausit. Nec hanc solùm , sed Epistolam
 quoque ad Hæbreos , cæterasque his virtutum , variorumque
 officiorum adhortationibus claudit.

Aliquando verò non inuile erit , de cœlesti gloria , & San- **C**
 ctorum felicitate in régno patris eorum disserere : vt hoc suâ-
 uissimo animarum ferculo spiritualis doctrinæ epulum finia-
 mus. Quod venustissimè D. Cypri. in Sermon. de mortalitate
 fecit. Hæc autem duo postrema perorationis genera in omni-
 bus concionibus , quacunque de re habeantur , non incommo-
 dè quadrare poterunt. Semper enim quæ vel ad flectendos ani-
 mos potentiora , vel ad oblectandos iucundiora sunt , extremæ
 orationis parti , quæ de tota ferè concione diiudicat , reseruan-
 da sunt.

Hæc igitur de sex perfectæ orationis partibus dicta sunt : quæ
 in genere suasorio ac dissuasorio (quod mox tractabimus) præ-
 cipuè

D cipuè locum habent. Ideoque peculiariùs de ipsis in eo genere differemus.

¶ De primo concionandi modo in genere
suasorio. Cap. II.

IS PERFECTÆ ORATIONIS partibus explicatis, reliquum est, vt ad peculiare concionandi modos tractandos descendamus: atque in primis suasorium ac dissuasorium: quos sub deliberatio genere comprehendì superius diximus. Hoc enim genus aded concionatoris proprium est, vt

E in omnibus concionibus (siue quæ de Sanctis, siue quæ de redemptionis nostræ beneficijs habentur, siue quæ in explanatione Euangeliorum, cæterorumque sacrorum librorum versantur) hunc nobis scopum & in tota concione, & singulis eius partibus proponere debeamus: vt ad pietatem & iustitiam homines adhortemur, vel à vitijs deterreamus: quod ad hoc genus pertinet. Huc enim semper omnis oratio nostra referenda est.

De hoc autem genere satis multa diximus, cum sex orationis partium vim & rationem tradidimus: quæ nullibi commodius, quàm in hoc suasorio genere inueniuntur. Sed nos tamen, quæ de his partibus diximus, ad hunc concionandi modum hoc in loco accommodabimus.

Exordium igitur in hoc genere attentos in primis auditores faciet, exposita rei dignitate vel necessitate, de qua sermonem habituri sumus. Omnes enim attentè audiunt, quæ vel maximè decent, vel quæ sibi cum primis necessaria ducunt. Exempli causa. Si quis vetusta hominum odia extirpare dicèdo velit, præfati poterit, esse hoc grauissimum crimen, dicente Ioanne: Qui odit fratrem suum, homicida est. Deinde crimen hoc quàm diutissimè animo infixum hære. Quo tempore innumera peccata hoc peccatum parit. Postremò latissimè hoc scelus patere: cum varia passim irarum atque odiorum incitamenta ab importunis & sceleratis hominibus vnicuique præbeantur: ideoque operæpretium esse, hoc tantum periculum, & tam latè patens malum, quodque tam multa ex se scelera germinet, ab auditorum mentibus penitus reuellere. Diuersa au-

1. Ioan. 3.

Cypria.

tem ratione virtutem aliquam suafuri, insignem eius laudem, A
 vtilitatem, aut necessitatem breuiter ostendemus, & quan-
 ti nostra referat, eius dignitatem exploratam & perspectam
 habere. Sic D. Cypri. Ser. de patient. ab hac necessitate ordi-
 tur his verbis: De patientia locuturus fratres dilectissimi, &
 vtilitates eius & comoda prædicaturus, vnde potius incipiã,
 quàm quòd nunc quoque ad audientiam vestram patientiam
 video esse necessariam: vt ne hoc ipsum, quòd auditis & discitis,
 sine patientia facere possitis? Tunc enim demùm sermo & ora-
 tio salutaris efficaciter discitur, si paciẽter, quòd dicitur, audia-
 tur. Nec inuenio fratres dilectissimi, inter cæteras cœlestis di-
 sciplinæ vias, quibus ad consequenda diuinitus præmia spei ac
 fidei nostræ secta dirigitur, quid magis sit vel vtilius ad vitam,
 vel maius ad gloriam, quàm vt, qui præceptis dominicis obse- B
 quo timoris ac deuotionis innitimur, patientiam maximè to-
 ta obseruatione tueamur. Hanc se sectari Philosophi quoque
 profitentur: sed tam illic patientia falsa est, quàm & sapientia
 falsa est.

Narratio in huiusmodi causis ferè locum non habet: pro-
 positio tamen ac diuisio necessaria est. Propositio quidem, vt
 auditores intelligant, quò potissimùm oratio nostra tendat:
 Qua in re concionatores quidam grauiter delinquant: qui cum
 initio dicendi concionis suæ scopum auditoribus non propo-
 nant, vix quisquam est, qui, quò tendant & quid efficere velint,
 assequatur: atque ita auditor dubius hæret & incertus: neque
 quid ex doctrina colligere possit, assequitur. Scopus igitur an-
 te omnia præfigendus est, vt auditor apertè videat, quò omnia C
 sententiarum & rationum iacula dirigantur.

Propositioni finitima est diuisio, quæ causam in partes
 diuidit. Ea verò è generibus expetendorum & fugiendorum
 frequenter sumenda est: illud cum suademus, hoc verò cum
 dissuademus. Cum enim bonum ita humanæ voluntati à na-
 tura propositum sit, vt nihil velle possit, nisi quòd vel bonum
 sit, vel aliquam boni rationem induat: danda nobis opera est;
 vt in eo, quòd suademus, omnes boni rationes esse ostẽdamus.
 Cum autem tria bonorum genera Philosophi statuunt, hone-
 stum, vtile, atque iucundum: hæc ipsa, quàm maximè fieri po-
 terit, in eo quòd suademus, esse contendamus. Rhetores au-
 tem docendi gratia, hæc tria bonorum genera in alia parti-
 untur, nempe honestum, vtile, tutum, iucundum, facile, ne-
 cessa.

Decessarium. Atque hæc omnia, vel plura horum, in eo quod suadent inesse contendunt. Ab honesto suavitæ cœlestis Magister, *Mat. 19.* cum adolescenti dixit: Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, &c. Ab utili suadet Paulus; cum ait: Itaque fratres, stabiles stote, abundantes in omni opere Domini: scientes, quòd labor vester non est inanis in Domino. A tuto verò idem suadet, cum infirmis nuptias concedit propter fornicationis periculum. A iucundo verò argumentatur, cum nos ad diuinorum mandatorum obedientiam inducit, quòd sit diuinæ legis iugum suave, & onus leue. A facili verò, serui Naaman Syri illum ad obediendum Prophete imperio excitabant, dicentes: Pater, & si rem grandem tibi dixisset Propheta, certè facere debuisses: quanto magis quia non dixit, nisi, Vade, lauare, &c. Item Moyses ad populum, *Deut. 30*

EMandatum, inquit, hoc quod ego præcipio tibi hodie, non super te est, neque procul positum, nec in cœlo situm, vt possis dicere: Quis nostrum valet ad cœlum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus, atque opere compleamus? Neque trans mare, &c. Rursusque alibi: Et nunc Israël, quid Dominus petit à te, nisi vt diligas Dominum Deum tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt bene sit tibi? A necessario verò vrget Dominus, cum ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. His etiam partibus addunt laudabile: quod quantum ab honesto separetur, sunt tamen inter virtutes, quæ sub eo cõtinentur, nonnullæ, quæ magnam apud homines laudem promerentur: qualis magnanimitas, liberalitas, magnificentia, fortitudo, atque prudentia est, & si quæ sunt aliæ. Quia verò homines laudis & gloriæ maximè auidi sunt, hæc quoque laudis pars in eo quod suademus, inesse demonstrandum est. Ab hoc enim loco Iudas Machabæus milites suos ad periculosissimum certamen excitauit, ne videlicet vllum gloriæ suæ crimen fugientes inferrent. Capiuntur autem hæc etia potissimum reges & principes viri. Ab hoc autem loco Cicer. pro lege Maniliæ ad suscipiendum bellum Mithridaticum adhortatur: Et quoniam, inquit, præter cæteras gentes appetentes laudis & gloriæ fuistis, delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, &c. Denique fructus omnes & vtilitates & laudes, quas secum ea res affert, quam suademus, non solum enumerare, sed

sed quàm maximè fieri possit, amplificare debemus.

A

Gene. 39.

Diuerfa autem ratione dissuademus, cum id, à quo deterremus, turpe, damnosum, periculosum, ignominiosum, iniucundum, difficile, aut (si fieri posset) impossibile esse probamus. Hoc enim postremo loco sanctus Ioseph ad stuprum repudiandum usus est, cum adulteræ fœminæ respondit: Ecce dominus meus, oibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua, &c. quomodo ergo possum hoc malum facere, & peccare in dominum meum? Vtriusque autem rei clarissima Deut. 28. extant exempla: in quibus Moyses commoda omnia, quæ pietatem & iustitiam consequuntur: & horrenda item atque formidanda mala, quæ improbitati constituta sunt, magnifica oratione persequitur. Quæ quidem res maximam in suadendo vim habet, cum ex utroque latere auditorum voluntatem feriat: dum & bona proponit, quæ eam alliciant, & mala item, quæ terreant: atque ita demum in officio contineant.

B

Cypria.

Post confirmationem sequitur confutatio: qua (vt antea diximus) ea quæ obstant, quæq; auditorum animos remorantur, quò minus præceptis nostris pareant, amouemus & confutamus. Sic D. Cypria. Serm. de elemosina, vbi multos huius virtutis fructus & vtilitates commemorasset, ea quæ homines ab hoc benignitatis studio remorari poterant, diluit atque confutat. Sic enim ait: Si vereris & metuis ne si plurimum operari cœperis, patrimonium tuum larga operatione ad penuriam fortè redigatur, esto in hac parte securus. & cetera quæ sequuntur. Deinde aliorum excusationem confutat, qui liberis se patrimonium seruare dicunt, his verbis: Sed nec illa res fratres à bonis operibus refrænet & reuocet Christianum, quòd excusare se posse aliquis existimet beneficio filiorum. & cetera quæ sequuntur.

C

Vltimo loco sequitur peroratio, siue epilogus: cuius (vt antè diximus) duo sunt officia: alterum, breuissimè omnia argumentationum capita in vnum cogerere, quòd multiplici rationum vi ac pondere auditorum animos in nostram sententiam pertrahamus: alterum verò, affectus concitare, quibus ad id quod iam probauimus, exequendum impellamus: indignissimum esse ostendentes, vel rem adeò salutarem spernere (si suademus) vel adeò perniciosam amplecti & persequi, si dissuademus. Exemplo nobis erit D. Cypria. sermo de patientia. Vbi enim is patientiæ laudes & fructus exposuisset, orationem tandem

Dem hoc epilogo claudit: Patientia est, quæ nos Deo & cōmendat, & seruat: Ipsa est, quæ iram temperat, quæ linguam frenat, mentem gubernat, pacem custodit, disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium simultatis extinguit: coërcet potentiam diuitem, inopiam pauperum refouet, tuetur in virginibus beatam integritatem, in uideis laboriosam castitatem, in coniunctis & maritatis indiuiduam charitatem: facit humiles in prosperis, in aduersis fortes, contra iniurias & contumelias mites: docet delinquentibus cito ignoscere: si ipse delinquas, diu & multum rogare: tentationes expugnat, persecutiones tolerat, passionis & martyria consummat. Hactenus Cypria.

✱. I.

E His autem partibus, quæ concionatori cum oratore communes sunt, proprium ac singulare quiddam addit Ecclesiastes: nēpe, ut cū ad alicuius virtutis officium fuerit adhortatus, vel ab aliquo vitio deterruerit, perorata causa, modū ostēdat, quo uel ea virtutis actio exequenda sit, uel turpis actio fugienda. Sapienter enim Plutarchus ait, eos, qui ad virtutem adhortantur, nec tamē docent, uel tradunt eam, similes esse ijs, qui lucernam quidem emungunt, nec tamen oleum infundunt, quo ali & sustentari possit. Sic qui ad eleemosynæ studium adhortatur, docere post adhortationem debet, quoniam modo uiliter eleemosyna danda sit: ut uidelicet non angusta, sed larga & liberali manu: quando qui parçē seminat, parçē & metet. Deinde, ut prompto & alacri animo: hilarem enim datorem diligit Deus. Præterea ut eleemosyna sit occulta: ut nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Tum etiam, ut ex affectu charitatis & compassionis tribuas, quod est misericordiæ proprium: & cætera his similia. Ad eundem quoque modum, ubi ad precandi studium adhortati fuerimus, de animi præparatione ad precandum, de modo precandi, & conditionibus ad precandum necessarijs, quò sit efficax oratio, agendum est: si non ad ostentationem, sed ad salutem animarum dicimus. Atque ut docēdi gratia de scriptis nostris exemplam proponamus, in fine eius libri, quem de orationis & meditationis studio scripsimus, tres in hoc genere suasorio tractatus, de tribus satisfactionis partibus, nempe oratione, ieiunio, & eleemosyna adiecit. Qui facilius quid hoc argumēti genus requirat, quàm ipsa præcepta indicabunt. In eo autem volumine, cui Hispano

ser,

sermone titulum præfiximus (*Guia de peccadores*) duobus libris **A** hoc idem argumentum copiose persequuti sumus: in quibus ad virtutis studium sumus adhortati. Principio enim, in exordio attentionem captauimus: rem omnium, quæ in vita sunt, maxime necessariam dicturos nos professi. Deinde honesti partes tractauimus immensam Dei bonitatem, eiusque clarissima beneficia explicantes: quæ iure suo obedientiam & amorem nostrum sibi vendicant. Deinde utilitatis & iucunditatis ratio explicata est. Quo in loco duodecim insignia privilegia, quibus pij omnes in hac vita potiuntur, exposuimus. Postea excusationes omnes, quibus improbi homines sese à virtutis studio subtrahere solent, tanquam inanes & friuolas aperitissima oratione confutauimus atque dissoluimus. In ultimo verò eius libri capite, argumentorum omnium summam complexi **B** sumus: & quantum facultas tulit, timoris & amoris affectus concitauimus, quibus languentes animos ad virtutis amorem, diuiniq; numinis metum excitaremus. Et hæc quidè in priori libro: in posteriori verò, qua ratione esset virtus colèda atque exercenda, præscripsimus.

Illud autem in hoc genere præcipuè admonendum videtur, vt bona & mala, comoda & incòmoda, quæ in hac causa ad suadendum vel dissuadendum adducimus, quantum fieri possit, ijs rationibus, quas supra memorauimus, amplifcemus. Quò enim maiora ea fecerimus, eò vehementius suadebimus.

Illud etiam admonendum, duo esse hominum genera, alterum indoctum & agreste, quod antefert semper utilitatem honestati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem antepont. Apud hunc autem, argumenta quæ **C** ducuntur ab honesto: apud illum verò, quæ sumuntur ab utili, fortiora sunt.

Hæc de genere suasorio
breuiter dicta
sint.

¶ De secundo concionandi modo in genere Demonstratio, qui Sanctorum festis & laudibus deseruit.

Cap. III.

Quem.

VE MA D M O D V M CONCIO-
nandi modus, qui proximè à nobis descri-
ptus est, in genere Suasorio versatur: ita
qui in festis Sãctorum diebus tractatur, ad
Demonstratiuum genus pertinet: quo uti-
mur in alicuius certæ personæ laudem vel
vituperationem. Finem autem eius Rhe-
tores statuunt, vt is quem laudant, laude dignissimus videatur:

contrà verò, si vituperant. At iuxta D. Basilij sententiam, lau-
des Sãctorum nequaquam encomiorum legibus seruiunt: nõ
enim hoc præcipuè agimus, vt eos sanctissimos fuisse doceam-
us: sed vt vitam nostram ad eorum normam effingere stu-
deamus: atque vt hoc argumento mirabilem diuini Spiritus
virtutem agnoscamus: qui homines natura fragiles & imbecil-
los, & in peccatis conceptos, ad malumque propensos ita
permutauit, vt pares propemodum Angelis, ac mundo superi-
ores effecerit. In hoc genere Rhetores per omnes personarũ
circumstantias (quas supra enumerauimus) laudationem du-
cunt. Genus videlicet, parentes, patriam, naturæ dotes, edu-
cationem, fortunam, studia, dicta, facta, & quæ sunt huius
generis, comemorantes atque amplificantes. Hoc autem fe-
rè ordine D. Gregorius Theolog. laudes scripsit D. Basilij, &
Cæsarij fratris, atque Gorgoniæ sororis. Nos tamen, dum lau-
des Sãctorum prædicamus, non vsquequaque hunc ordinem
sequimur: sola enim ferè insignia facta, dictaque, & interdum
etiam miracula enumeramus, & quantum possumus amplifi-
camos, auditoresque ad eorum imitationem excitare contem-
dimus.

In hoc autem genere, amplificandi ratio præcipuè domi-
natur: qua, tum ex natura rei & partibus eius, tum ex omni-
bus alijs circumstantijs, quæ rebus & personis attributæ sunt, e-
gregia Sãctorum facta dicendo illustramus & amplificamus.
Sic Apostolus ad Romanos ex personæ circumstantijs fidem
Abrahæ amplificat his verbis: Et non infirmatus est in fide: nec
cõsiderauit corpus suũ emortuũ (cũ iam ferè cõtum esset an-
norũ) & emortuam vuluam Sãrę. In repromissione etiam Dei
nõ hæsitauit diffidẽtia, sed cõfortat⁹ est fide, dãs gloriã Deo: ple-
nissimè sciẽs, quia quecunq; promisit Deus, potes est & facere.
Idcõ & reputatũ est illi ad iustitiã. Sic Origenes homil. de sacri-
ficio Isaac, celerẽ eius & promptã obedientiam in re adeo gra-
ui &

ui & luctuosa ex omnibus circumstantijs amplificat. Vt autem **A**
 quantum in hoc genere virtus amplificandi valeat, apertè do-
 ceam, clarissimum huius rei exemplum ex lib. Senecæ de Trā-
 quillitate vitæ hoc in loco referam: quo is dictum illud Stil-
 bonis Philosophi (Omnia bona mea mecum porto) reprimunt
Seneca. exposita, his verbis amplificat.

Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes
 fuit: ab hoc Stilbon Philosophus interrogatus, nunquid per-
 didisset: Nihil, inquit: Omnia nāque mea mecum sunt. Atqui
 & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat ho-
 stis, & patriam violauerat. At is victoriam illi excussit: & se,
 vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus
 est. Habebat ergo secum vera bona: in quæ non est manus in-
 iectio. At quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat
 sua, sed aduentitia, & nutū fortunæ sequentia: idè non vt pro- **B**
 pria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubri-
 ca & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calūnia-
 tor, an vicinus potens, aut diues aliquis facere iniuriam pos-
 set: cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum vr-
 bium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbiq; gla-
 dios, & militarem in rapinam tumultum, inter flāmas & lan-
 guinem, stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem tem-
 plorum super Deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non
 est itaque quod audax indices promissum, cuius tibi, si parum
 fidei habes, sponforem dabo. Vix enim credis tantum firmita-
 tis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere: sed **C**
 si prodit in medium qui dicat, Non est quod dubites, an attol-
 lere se homo natus supra humana possit, an dolores, dāna, vlce
 rationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium,
 securus aspiciat: & dura placidè ferat, & secunda moderatè,
 nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit,
 nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte, qua
 melior est. En adsum hoc vobis probaturus: sub isto tot ciui-
 tatum euersore, munimenta incursum arietis labefieri, & tur-
 rium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente reside-
 re, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nul-
 la machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum
 agitent. Eripui me nudum donio, & incendijs vndiq; reluctēti-
 bus, per flāmas, per sanguinem fugi. Filias meas quis casus ha-
 beat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa
 me

D me omnia videns, tamen integrum incolumemq; esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutata ubi sint, nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perderunt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta. Ambitiosi curiam, & forum, & loca exercedis in publico vitijs destinata. Fœneratores perdididerunt tabellas suas, quibus auaritia falso læta, diuitias imaginatur. Ego itaque omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga, qui sient, qui lamentatur, qui stridis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habet Serene, perfectum illum virum humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & insuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit: Non Carthaginis, aut Numantia: mœnia, vna manu capta: Non capitulum arcemue. Patent ista hostili vestigio: illa, quæ capientem tuentur, à flamma & ab incurso tuta sunt: nullum introitum præbent: excelsa, inexpugnabilia, Dijs æqua. Non est quod dicas, ita ut solet, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non enim ingentem imaginem falsæ virtutis cœcipimus: sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibemus. Rarò forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur. Nec enim magna & excedentia solum ac vulgarem modum crebrò gignuntur. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuari desiderant, nec lædi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque Dijs consistit: excepta mortalitate, similis Deo. Hactenus Seneca. Quæ in medium protuli, ut proposito hoc exemplo, studiosus factionator animaduerteret, qua ratione egregia Sanctorum facta distatq; amplificare dicendo possit: cum videat, hanc vnam vocem, Omnia mea bona mecum porto, tam longa oratione à Seneca fuisse verbis & sententijs illustratam. Quod si hæc egregia hominum facta adeò magnificis verbis & sententijs Seneca extulit, quid is faceret, si agones & certamina nostrorum Martyrum & puellarum scripsisset, quæ spectaculum admirandum Deo, Angelis, & hominibus præbuerunt? Siquis autem cõmodissima huius amplificationis exēpla videre cupit, legat secundum & tertium D. Chry. de diuina prouidentia librum: in quo

*Redit ad
amicū cui
scribebat.*

is Noë, Abrahamæ, Jacob, Moyfi, atq; Davidis patiētiam, variosq; labores mira facundia amplificat. Quibus exemplis ad hęc, de qua loquimur, virtutem erudiri poterit.

✱. I.

¶ Quæret fortasse studiosus concionator, qua ratione præclaras Martyrum cæterorumque Sanctorum virtutes amplificare simili ratione possit. Ad hoc igitur non nihil iuuabit præcepta & amplificandi rationes, quas lib. 3. præscripsimus, probè tenere: deinde disertissimorum Patrū scripta, qui in hoc genere magna cum laude versati sunt, studiosè legere: & quibus illi rationibus Sanctorū virtutes extulerunt, diligenter annotare: & ad eorum imitationem, quæ laudare voluerint, effingere. Exemplis enim multò magis, quàm præceptis animaduertere poterit, quid in hoc genere maxime deceat.

Sed hæc omnia leuiora sunt, nisi adsit Spiritus ille cælestis, de quo Apostolus ait: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est: vt sciamus, quæ à Deo donata sunt nobis: hoc est, vt eius lumine illustrati, virtutum atque donorum eius dignitatem & amplitudinem æstimare sciamus. Si enim nemo sine arte aurum purum ab adulterino discernere, & lapillorum atque gemmarum prærium & dignitatem (præsertim cum in puluere atque luto sordent) agnoscere potest: quis sine diuino lumine diuina dona (quæ exuperant omnem sensum) pro dignitate æstimare & admirari queat? Regina Saba, cum Salomonis regiam, & famulorum, atque pincernarum, & cantorum ordines, vestes, & officia, ac postremò regis domus apparatus vidisset, rerum magnitudine atque splendore stupetasta, non habuisse vltra spiritum dicitur. Siquis autem eos mentis oculos haberet, quibus veri Salomonis opes, hoc est, imperueitigabiles diuitias Christi, & famulorum eius virtutes, & clarissima gesta intueri posset, non dubium, quin multò magis, quàm Regina Saba in admirationem extasiniq; raperetur. Non tamen est omnium, hos oculos habere, quibus latentem Christi & Ecclesiæ suæ splendorem cernere possint: cum omnis eius gloria ab intus sit in fimbrijs aureis. Ipsa enim Ecclesia de se ait: Nigra sum, sed formosa filiæ Hierusalem. Exterius quidem nigra, intus autem miro decoris splendore coruscans. Quoniam modo? Sicut, inquit, tabernacula cedar, & sicut pelles Salomonis. Hæc nâque tabernacula atque Salomonis pelles extrâ quidè puluere deformata, atq;

Solis

Cant. I.

D. Solis ardore exusta erant: intus tamen regio cultu atque apparatu splendebant. Quid autem magis ad viuum Ecclesie ornatu exprimere potuit, quæ cum extrâ in sanctis martyribus, cæterisq; diuinis hominibus (atque ijs præsertim, qui in solitudinibus vitam inopem agebant) vilis atque abiecta carnalium hominum oculis appareret, supernis tamen mentibus splendore & dignitate virtutum ita fulgebat, vt spectatores suos in stuporem atque admirationem raperet? Quis enim non stupeat, audiens Paulum dicentem: Si immolor supra sacrificium fidei vestræ, in hoc gaudeo, & congratulor omnibus vobis: id ipsum vos cõgaudete & congratulamini mihi? Quis vnquã talem gaudij & congratulationis materiam audiuit? Quis nõ stupeat Andream crucem sibi paratam tanta deuotionis alacritate salutãtem, laudantem, desiderãtem, tantoq; gaudio & securitate amplectentem? Quis non stupeat Laurentium inter tormetorum suorum flammam latantem, & Vincentium moras carnificu increpantem, & B. P. Dominicum audissimè martyrium sistentem, & omnia corporis sui membra disseccari cupientem? Quid Agnetè virginè cõmemorem, tertio decimo ætatis anno ignes & gladios superãtem? Quid nobilem virginem Eufemiam, rotas, ignes, & bestias vincentem, & iniuriam se à iudice pati clamantem, quod cum nobilis esset, ignobiliores sibi in martyrio præferret? Atque vt à Martyribus ad Confessores veniamus, quis beatum Alexium in ipsa paterna domo, patre, matre, spõsãque presentibus, eiusq; absentiam perpetuo luctu lamentantibus, vitam ad eò inopem & asperam inter multas seruorum suorum iniurias, annis decem & octo patientissimè vsque ad mortem tollerasse, non obstupescat? Quis nõ diuinæ gratiæ potentiam agnoscat, qui nouerit Eduardum Angliæ regem ab adolescentia sua ad extremum vsque vitæ diem, cum nobilissima & pulcherrima virgine matrimonio sibi copulata, in perpetua castitate vixisse: cum necesse esset illi conuiuere, & cum ea perpetuò versari, & communi domo atque mensa uti?

F Miracula verò Sanctorum multi prædicanda non putant, quod illorum commemoratione magis Diuorum sanctitas declaretur, quàm auditorum vita instituat. Ego verò ex eorũ narratione immensam Dei nostri bonitatem, & inestimabilem in suos charitatem, fidem, paternam curam, & providentiam hac ratione maxime declarari posse video: vtpote qui eos tanto honore prosequutus sit, vt non modo ipsorum verbis & imperio,

perio, sed cineribus, & vestibus, & sudariolis, & semicintijs, & A.
 pulveri postremo tumulorum suorum elementa mundi famu-
 lari, Dæmones obtemperare, morbos cedere, & naturæ leges
 (quibus mundi Reges & Imperatores subijciuntur) obedire vo-
 luerit. Sed quid ista commemoro? Cum cæcus quidam videndi
 facultatē à Domino postulasset, iussus est, vt aqua ea, qua ma-
 nuum sordes Eduardus Rex (cuius modò mentionem feci) la-
 uaret, oculos ipse suos lauaret: lauit, & oculorum lumen pro-
 tinis recepit. Quâtam quæso dilectionis erga suos vim hoc in-
 dicio Dominus ostendit, cum hunc tantum honorem aquæ sor-
 didæ impendere voluit, non alia vi, quàm quòd ea serui sui ma-
 nus contigisset? Quàm multa autem huiusmodi miracula in vi-
 tis Sanctorum legimus, quæ ineffabilem hanc Domini in suos
 benignitatem & misericordiam apertissimè testantur, & prædi-
 cant: Mihi verò neque Solis, & Lunæ, & stellarum splendor, B
 neque cælum, terræ, maria tantam diuinæ bonitatis signifi-
 cationem præbêt, quàm hoc, quod video, hæc ipsa omnia, quæ
 æternis Dominus legibus & imperio stabilivit atque deuinxit;
 sanctorum nutui & pulveri cedere atque obedire. Quæ quidem
 bonitas his clarissimis argumentis patefacta, incredibile dictu
 est, quantam in pijs hominibus amoris flammam excitet, quan-
 tumq; accendat desiderium seruiendi ei Domino, à quo nihil
 ipsi minus sperare poterunt, si fideliter ei diligenterque seque-
 rint. Hæc breuiter de cõmemoratione miraculorū seu narra-
 tione dicere volui, qua pius concionator auditorum animos in
 diuinæ bonitatis amorē excitare commodè poterit.

Non minus autem has easdem diuinæ bonitatis & charita-
 tis opes paterna illa cura & providentia declarat, quàm fidelis-
 simus & amantissimus Dominus in Martyrum suorum certa-
 minibus ostendit. Nam præter insuperabilem cõstantiam, quã
 illis ad tam immania supplicia perferenda contulit, admiran-
 dis eos fauõribus, cœlestibusq; signis, & miraculis in tormentis
 reficiebat & consolabatur. Ignes frequenter extinguebat, imas
 nes bestias mitigabat, rotas ferreas confringebat, feruentem
 adipem refrigerabat, vulnera eorum sanabat, defluentem ex
 vulneribus sanguinem Angelorum manibus abstergebat, trun-
 cata mēbra redintegrabat, in carcere positos visitabat, inediaq;
 maceratos cœlesti cibo reficiebat. Quibus rebus adeò in fi-
 dei veritate confirmabantur, vt non modò ipsi in ea stabiles &
 inconcussi perdurarent, sed infideles etiam ad fidem, miracu-
 lorum

Dlorum testimonio conuerterent, & ad martyrium excitarent. Quis igitur his indicijs non aperte immensas illas diuinę bonitatis diuitias, & plenissima charitatis & misericordię in suos viscera non agnoscat? quis non talem Deum flagrantissimę dilectionis ardore prosequatur? quis propter illius gloriam milles in tormentis vitam abijcere non concupiscat? O fidelissimę piorum amice! o verę adiutor in opportunitatibus & in tribulatione! Hanc autem paternam in suos curam & prouidentiam Sapiens ille declarauit, cum de increata sapientia loquens ait: Hęc uenditum iustum non dereliquit, sed a peccatoribus tutauit illum: descenditque cum illo in foueam, & in uinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni. & cęt. Quisquis igitur Spiritus sancti magisterio doctus, harum rerum non modo intellectum, sed etiam sensum acceperit, is utique præclara sanctorum gesta & miracula dignis poterit efferre præconijs, atque his argumētis & exemplis ad diuinę bonitatis cognitionem pariter & amorem auditorum animos poterit excitare.

Hęc sunt igitur (ut ad institutum redeam) veri Salomonis nostri opes, hęc imperuestigabiles diuitię Christi, hęc illa uirtus, siue (ut alij uerterunt) potentia Euangelij in salutem omnium credenti, quę hominem mundo, seipso, atque natura superiorę facit.

Rom. i.

Hinc etiam licebit diuinę gratię uim & potentiam uehementer admirari: quę hanc tantam uim, tantamque puritatem mortali & fragili creaturę contulit. ¶ Hinc etiam licebit cęcitatem & amentiam eorum hominum accusare, qui laboris ac difficultatis metu, uirtutis iter, tanquam asperum ac difficile ingredi detrectant: cum illud tamen diuinę gratię & charitatis uirtus nõ modo diuinorum mandatorum obedientiam, sed cruces etiam & ignes iucundissimos faciat. ¶ Hinc etiam licebit desideres ac torpentes acriter obiurgare, qui non præstent leuiora, cum tamen Sancti omnes ex eadem massa procreati, eodemque modo in peccatis cõcepti, tanto inaiora præstiterint. Quisquis igitur eam mentem atque spiritum Domini beneficio nactus fuerit, ut hęc tam magnifica Spiritus sancti dona, æqua lance, iustisque ponderibus librare sciat, is planę quem ipse affectum cõceperit, in auditorum animos transferre dicendo poterit, atque ita de numero Sanctorum uirtutes meritis poterit efferre præconijs. Quia uerò pauci admodum sunt, quibus hęc felicitas cõtingit,

nulli sermones concionatoribus molestiores ac difficiliore^A sunt, quam qui de Sanctorum laudibus habentur. Quisquis autem hoc præstare minus poterit, habet sanè paratum in promptu remedium: nempe, vt Euangelicam lectionem, quæ eo die legitur, more solito explanet, & insignes Sancti virtutes vel ipsi explanationi (vbi locus admonuerit) admisceat, vel in extrema concionis parte proponat. Est autem contentio demonstratiua, qua vel personam cum persona, vel rem cum re laudis aut vituperationis gratia conferimus: de qua sequenti libro inter sententiarum figuras disceremus.

¶ Tertius concionandi modus, qui lectionis Euangelicæ narrationem continet.
Cap. IIII.

ST ETIAM TERTIVS CON-
cionandi modus, idemque in vſu frequen^Btiſſimus, qui in Euangelicæ lectionis explanatione verſatur. Quomodo autem Eccleſiaſtes in hoc concionum genere legere debeat, paucis expediam.

Principio, Euangelica lectio ante eius explanationem breuiter recitanda eſt: ea tamen breuitate, quæ venuſtate & ſermonis elegantia non careat. Non enim ea ieiuna & arida eſſe debet (quod quidam nimis iniucundè faciunt) ſed ſuo quodâ ornatu perpolita. Para^Cphraſten quippe concionator magis, quam interpretem hac in re agere debet. Ea enim, quæ ſancti Euangelix breui atq; ſimplici oratione tradiderunt, ipſe pauloſius narrare curabit. Nec hoc tñ perpetuò faciendum eſt: præſertim cum Euangelica lectio ſolito longior extiterit (qualis Lazari quatruduani & Samaritanæ hiſtoria eſt) aut etiam cum commodius videbitur eam cum ipſa ſimul explanatione coniungere. Quod concionatoris iudicio relinquitur. Neque enim hæc quæ cæcinius plebiſcita ſunt ære incifa, vt non aliter facere liceat, cum id videbitur commodius.

Sacra verò lectione breuiter expoſita, ſequatur eiſdem explanationo. Ante quam non ab re fuerit, ab aliqua ſententia, vel communi loco ordiri, quæ propoſito quadret, & in ea paululum

D lum immorari: atq; ita demum ad id, quod initio explanatio-
nis dicturi sumus, inclinare. Erit autem operæpretium, ante
Euangelicę lectionis explanationem vel narrationem, quid il-
lam in cõtextu Euangelicę historię præcesserit, indicare: quan-
do videlicet ea quę sequuntur, ab antecedentibus pēdeant. Sic,
cum sacram illam lectionem explicamus, Caro mea verè est ci-
bus, &c. exordium à miraculo quinque panum capiendum est:
quo cum Dominus Iudæos ad fidem inducere vellet, ipsiq; con-
tra signum tale ab eo flagitarent (quale fuit Mâna Patribus in
deserto exhibitum) hac occasione sumpta, quantò nobiliorem
panem cibumque esset ipse mundo præstiturus, disserere cœ-
pit: qui non corpoream & temporariam, sed æternam esset ho-
minibus vitam largiturus. Sic etiam parabola illa de Patrefa-

E milias operarios ad vineę suę culturam vocante, ab ea Petri
interrogatione pendet, qua de præmio, ijs, qui omnia pro-
pter Deum reliquerunt, proposito inquiri: cui Dominus, post
præmij huius magnitudinē exposita, de varijs præmiandi ratio-
nibus, partim ex divina iustitia, partim ex gratia, parabola pro-
posita, disserit. Hoc igitur exordiū breuiter absoluaui: ne tẽ-
pus explanationi Euangelicę destinatū, hac occasione subtra-
hatur. Qua in re dupliciter à multis peccatur, qui & maximam
concionis partem in hac cõnexionē insumunt: & cum non est
necesse, sequentibus antecedentia cõnectunt. Sic enim multi
communia quædam concionandi decreta sibi proposuerunt, vt
quod in vna cõcione decet, in omnibus decere credant: & quod
semel faciendum esse statuunt, vbique esse faciendum arbitre-
tur.

F Est et aliud exordij genus, quo nonnunquam vti debemus,
vt auditorum animos ad audiendum præparemus. Quicquid
enim impedimento est, quò minus auditores vel moueantur,
vel persuadeantur, initio dictionis amouendum est. Vehemen-
ter autem concionum fructum impedit, quòd multi magis con-
suetudine ducti, quàm studio proficiendi concionibus inter-
sunt: alij verò curiositatis affectu, alij negligenter & oscitan-
ter concionem audientes, vacui atque ieiuni a concione redeunt.
Commodum igitur erit, huiusmodi impedimenta, cæteraque
his similia initio dicendi amouere, summumque eorum, qui
sic audiunt, periculum explicare. Cum enim malorum no-
strorum remedia in diuinorum eloquiorum medella posita sit,
quæ spes reliqua erit ægroto, cui toties adhibita hæc medicina

nihil profuit? Hoc igitur triplici principio in huiusmodi concionibus uti licebit. Iudicio autem concionatoris relinquitur, quando hoc aut illo principio utendum sit. Hoc enim solum in hac disciplina perpetuum est, quod nihil perpetuo fieri debeat: sed pro ratione Euangeliorum, temporum, & auditorum, omnia dicentis consilio varianda sunt.

Porro autem in ipsa Euangelij explicatione hæc admonenda esse duco. Primum, ut tria solum, vel quatuor, aut ad summum quinque loca sibi tractanda Ecclesiastes proponat. Si enim plura his fuerint, oratio sæpe intercisa erit, cum frequenter dicendi impetum deponere atque refrigerare necesse sit, ac denuò novum exordium atque spiritum resumere. Adde etiam, quod cum præcipuum Concionatoris munus sit, affectus commovere: hos autem nisi re iam probata aut amplificata excitare nequeat, efficitur sanè, ut quantò probatio ipsa & amplificatio longior atque vehementior fuerit, tantò affectus acriores concitari possint. Quisquis ergo pauciora loca tractare constituit, habet utiq; longiora spatia, quibus & res copiosius probare & amplificare, atque ita affectus vehementiores accendere queat. Quæ comoditate caret, qui multa Euangelicæ lectionis loca vnius horæ spatio (quod nobis ad dicendum datur) tractare decreuit. Ingens namque flamma ex magna lignorum materia, parua autem ex tenui excitari solet. Si enim (ut Sapiens ille ait) secundum ligna sylvarum, sic exardescit ignis, consultius est pauciora loca copiose digerere, quam multa breuiter ieiuna oratione percurrere.

Deinde illud admonendum, ne in ipsa explanatione (quod multi faciunt) vim scripturis faciamus: ne germanum sensum vel adulteremus, vel violenter detorqueamus: sed id assumamus, quod Scriptura sponte sua vigilanti atque studioso lectori offert: & ea potissimum deligamus, quæ non curiositati, aut otiosæ subtilitati seruiant, sed quæ ad mores componendos, & obiurganda vitia plurimum valeant.

Cæterum, quas sententias ex sacra lectione depronipserit, alijs scripturarum & sanctorum Patrum testimonijs studeat confirmare. Ut enim D. Hieronymus ait: Sermo presbyteri scripturarum sale conditus esse debet. In locis autem scripturarum adducendis, quatuor hæc mihi obseruanda videntur. Primum, ut, quatenus fieri possit, ne sint nimium trita atque vulgata, & cuiuslibet passim obuia (nisi ea insigni aliqua expositione illustrentur) sed reconditiora, & minus

*Ad Ne-
potianum*

D nus trita loca adducenda: qualia multa sunt, quæ in Prophe-
 tarum & Sapientia libris continentur: quæ nouitate sua & di-
 centium & audientium animos alliciant. Deinde in his locis
 afferendis modus adhibendus est: ne videlicet quicquid nobis
 occurreret, propria inuentionis amore illecti (quod multis sa-
 nè contingit) protinus arripiamus. Sed commodissima queque
 & minus cuique obuia eligamus. Præterea illud etiam viden-
 dum, ne rem per se satis apertam, aut iam probatam, testimo-
 nijs non necessarijs oneremus. Quod quidam faciunt, ostentan-
 da magis memoriæ, aut eruditionis, quàm necessitatis causa.
 Deinde id etiam prouidendum, vt quas sententias vel ex literis
 sanctis, vel ex Patribus attulerimus, sic interpretemur, vt fide
 & integritate sententiæ conseruata, cum quadam venustate, &
E sermonis nostri proprietate ita reddamus, vt non ex Latina lin-
 gua translata, sed in nostra natæ esse videantur. Dupliciter e-
 nim hac in re multi peccant. Quidam enim sic Latina vertunt,
 vt Latini sermonis idiomata seruent: atque ita magnam sen-
 tentijs gratiam adimunt. Cum enim vnaquæque lingua sua
 habeat idiomata, proprietatesque loquendi, optimi interpre-
 tis est, Latini sermonis idiomata in alterius linguæ idiomata,
 quæ tantundem valeant, conuertere. Alij verò, vt hoc crimen
 effugiant, ineptè rhetoricantur, nimiaque verborum copia lu-
 xuriantes, nec allatæ sententiæ grauitatem, nec veritatem con-
 seruant.

Cæterum, vt de elocutione aliquid hoc loco dicam, est pla-
 nè methodus valde accommodata, ad multa lectionis Euange-
 licæ loca explicanda: si ea sub quæstionis aut dubitationis fi-
F gura proponamus. Exempli gratia. In Euangelio de Regulo sa-
 luten filio petente quæri primùm potest, cur Dominus illum
 infidelitatis arguat: cum fidem habere videretur, qui salutem
 filio petebat: neque enim salutem ab eo peteret, quem non
 crederet saluatorem. Deinde, cur Principi, qui simili ratione
 salutem filia petebat, nihil tale dixit: imo cum eo perrexit, &
 in ipso itinere in fide nutantem benignè confirmavit: cum ta-
 men & acriter Regulum corripuerit, & cum eo ire noluerit.
 Item, cur in Centurionis domum (qui salutem seruo petebat)
 ire sponte sua non rogatus voluit: in domum verò Reguli ro-
 gatus etiam ire noluit. Vnaquæque harum quæstionum adhi-
 bitis dubitandi rationibus proponenda est. Deinde verò re-
 sponlio eius assignanda, simili que modo confirmanda, & ad

utilitatem auditorum accommodanda est. Quicquid enim in **A**
 concione dialogi formam præsefert (præterquam quòd atten-
 tionem dubitatione ipsa excitat) ad pronunciationis varia-
 tem plurimum conducit. Vnde D. Chryf. tractandorum ani-
 morum artifex peritissimus, crebris sæpe interrogatiunculis
 dormientem excitat auditorem.

Postremò illud etiam admonendum est, vt cùm aliquod
 scripturæ testimonium citamus, nequaquam sola eius interpre-
 tatione, quæ vulgari sermone fit, contenti esse debemus: quod
 multi faciunt, qui totidem verbis Latina patrio sermone red-
 dunt. Danda enim opera est, vt aliquid in testimonio adducto
 obseruatione dignum ponderemus. Quod fit, quando vel em-
 phasim, quæ in vno aliquo verbo latet, explicamus, vel meta-
 phoram aliquam excutimus. Est enim metaphora omnis in
 arctum contracta similitudo: ideoque per illam explicanda est. **B**
 Interdum etiam sententiam breuiter comprehensam dilata-
 mus, aut amplificamus. Ad quod, dilatandi atque amplifican-
 di rationes, (quæ superius à nobis expositæ sunt) iuuare pote-
 runt. Hoc satis sit breuiter monuisse. Plena quippe huius rei co-
 gnitio, totius vitæ studio comparatur. Hoc enim præcipuè agi-
 mus, cùm sacris literis operam damus. Nec enim earundem
 intelligentia contenti sumus: sed ea etiam ponderamus, quæ
 aliquid obseruatione dignum continent. Hæc autem admoni-
 tio in ijs scripturarum testimonijs locum non habet, quæ ad
 mysticam nominum interpretationem pertinet: vt cùm aquæ
 nomine diuinam gratiam & sapientiam significari, vel calicis
 nomine sortem, quæ cuique obtigit, aut olei vocabulo
 misericordiam intelligi debere dicimus. In his **C**
 enim satis est, vocis significationem
 ex alio loco breuiter
 indicasse.

¶ Quartus concionandi modus ex su-
 perioribus mixtus.

Cap. V.

EST

ST AVTEM QVARTVS concionandi modus ex his, quæ diximus, temperatus, ac D. Chrystostomo valde familiaris: cuius sunt duæ præcipuæ partes: quarum altera Euangelicæ lectionis explanationem continet: altera in hoc genere Suasorio, vel Dissuasorio versatur: in quo vir sanctus cõmunia virtutum &

vitiorum loca tractare solet: in quibus vel ad aliquam virtutis actionem adhortatur, vel ab aliquo vitio deterret: vtriusque rei bona & mala, comoda & incommoda enumerans & amplificans. Qua de re nihil est singulare ac proprium, quod in hoc genere præcipi debeat. Cùm enim hic concionandi modus ex duobus superioribus constatus sit, quid in toto fieri debeat,

Ex partium doctrina, è quibus totum constat, intelligi facile potest. In quo tamen genere periculũ est, ne dum vtrique parti satisfacere volumus, plus iusto longiores in concione simus. Quæ res magnopere concionatoribus fugienda est: ne, dum auditores tædio afficimus, omnium, quæ rectè dicta sunt, gratiam & fructum amittamus: cùm fatigatus auditor, neque quid dicas, attendit, & eorum, quæ audiuit, suauitatem ac memoriã perdit.

His ita constitutis, non erit alienum hos quatuor concionandi modos inter se cõferre, vt cuiusque ipsorum ratio, dignitas, atque utilitas intelligatur. Et quidem hi omnes, & quicumque alij reperiantur, ad tria mihi capita reuocari posse videtur. Primus quidem simplex appellari potest, cùm vnum aliquod argumentum, siue in genere Suasorio; siue in Demõstratiuo tractatur: in Suasorio, cùm ad vnam aliquam virtutẽ hortamur; aut ab aliquo scelere dehortamur: quod facit D. Cypr. in sèrm. de patiẽtia, de elemosyna, de mortalitate, de inuidia: demq; non rarò ceteri quoq; Patres. In Demõstratiuo autẽ, cùm totus sermo, alicuius Sãcti virtutes, & egregia facta, atq; insignia miracula prædicat & amplificat: quod iisdem sæpe faciunt. Secundus verò modus Euangelicam lectionem explanat: in qua varia moralis vitæ documenta & argumenta, vt cuiusq; loci ratio exigat, explicatur. Quod genus concionandi sancti quoq; Patres frequenter secuti sunt. Quocirca nemo ex his duobus concionandi modis alterum ita probare debet, vt alterũ deprimat: quando vterque veteribus Patribus in vsu fuerit; nemoq; iure

reprehendere potest, quod eorum exemplo & autoritate defenditur. Hic autem concionandi modus & auditoribus propter rerum varietatem gratus, & propter diuersa vitæ documenta utilis, & concionatori quoque facilis admodum est. Neque enim sex illis partibus, quas antea commemorauimus, neque artificiosa argumentorum dispositione eget, cum lectionis Euangelicæ seriem atque ordinem sequatur: neque magnam admodum in concionatore eruditionem requirit: cum nulla tam angusta ingenij vena sit, neque tam curta rerum suppellex, vt non singulis explanationis partibus aliquid aliunde sumat, quò illas locupletare & illustrare queat. Sed hic tamen concionandi modus, vt audienti gratus, & dicenti facilis, ita parum vehemens esse videtur. Rerum enim amplificatio & concitatoris affectus causam argumentis iam probatam consequuntur: tantoque sunt (vt antea diximus) vehementiores, B
 quantò probatio longior atque firmior est. Huiusmodi autem probationes in Euangeliorum explanatione longiores esse nequeunt, quando qui multa (& ea quidè inter se diuersa) vnus horæ spatio tractare debet, diutius in vna aliqua re immorari non potest: ideoque breuis & ieiuna probatio magnam affectuum vim excitare non poterit. ¶ Adde etiam, quòd ille dicendi ardor atque impetus (in quo tota penè dicendi vis posita est) frequenter refrigerandus atque interrumpendus est. Quoties enim ab vna re ad aliam longè diuersam transitum facimus, toties impetum illum sublidere & intercidi necesse est. Neque quisquam adeò affectuum suorum est dominus, vt facile possit affectum, quo erat iam permotus, exuere, & nouum illum, qui ex dissimili rerum natura consurgit, protinus C
 induere.

... Caterum cum vna aliqua res in tota concione tractatur, vt cum ad dilectionem inimicorum, ad eleemosynæ, humilitatis, charitatis, & patientiæ stadia exhortamur, ardentior oratio esse poterit, quòd multiplex argumentorum vis maiorem huius causæ tractatio est. Primum quòd maiorem in concionatore dicendi facultatem, vberioremq; sententiarum copiam requirat: vt satietatem, quæ ex vnus rei tractatione excitatur, rerum varietate & copia vitare possit. Hic igitur primus huius operis labor est. Proximus verò (& haud scio an multò maior) reliquas orationis partes, nempe exordium, di-
 uisio:

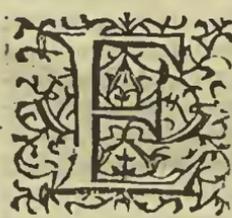
D uisionem, confutationem, & perorationem confirmationi (in qua tota vis causæ sita est) aptare & accommodare. Est enim huiusmodi oratio velut perfectum quoddam corpus, suis partibus, & quali membris compactum, quæ omnia, tanquam vni corpus membra, cohærere inter se, sibi que mutuò respondere debent. Hic tamen labor ea ratione, quam diximus, pensatur, quòd huiusmodi oratio vehementior, & ad permouendos animos accommodatior est.

Quòd si quis à me requirat, quem ex his concionandi modis sequi potissimum debeamus (quanuis non is sim, qui hoc mihi iudicium arrogare possim) tamen pro tenuitate ingenij mei, quid censeam, paucis indicabo. Non probo illos, qui vni duntaxat concionandi formam sequuntur, & quòd semel faciunt, semper faciendum esse decernunt. Commodius ergò videtur, vt pro rerum natura ac dignitate, aut etiam auditorum utilitate vel necessitate nunc hoc, nunc illo concionandi genere vtamur. Aliquando enim tota concio in lectionis Evangelicæ explanatione versabitur: quandoque verò vnum aliquod argumentum in genere dissuasorio vel demonstratiuo persequetur. Satietas verò, quæ ex vnius rei tractatione gigni posse videtur, hac ratione vitabitur, si eadem de re varias quæstiones explicemus. Exempli gratia: Si de charitate dicimus, pars prima de laude & commendatione charitatis: altera verò de his, quæ ad charitatem consequendam adiuuant: tertia autem de præcipuis charitatis impedimentis (quæ remouenda sunt) disputabit. Item de humilitate dicturus, easdem partes versabit, atque item de diuersis veræ humilitatis gradibus & signis differet. Eodem modo de orationis quoque virtute disputare poterit. Cui argumento illud etiam liberum erit adiungere, vt de præparatione animi ad orandum, deque varijs virtutibus, hoc est, fide, humilitate, deuotione, ieiunio, & misericordia (quibus efficax oratio fulcienda atque iuuanda est) haberi sermo poterit. Hac ergò multiplici eiusdem rei varietate satietas atque fastidium vitari poterit. Hoc autem meum iudicium sanctorum. Patrum autoritate tueri possum, quos aperte videntur in vtroque concionandi genere versatos: sed inter hos tamen concionandi modos, quartus (quem paulò antè indicauimus) commodissimus mihi videtur. Nam & Evangelicam lectionem enarrat, ac deinde vnum aliquod argumentum persequitur. Hunc enim concionandi modum (vt ante dixi) summo illi con-

cionatori D. Chrysoft. video placuisse. Hoc igitur frequentius: **A** alijs verò tum pro natura & cōditiōe rerum, tum pro facultate & ingenio dicētis vti licebit. Neque enim omnibus ingenijs, aut omnibus etiā argumentis eadem conueniunt.

¶ De genere concionis Didascalico.

Cap. VI.

S T E T A L I V D C O N C I O -
 num genus, quod Didascalicum appellāt: quod docendi gratia magis, quā mouendi adhibetur. Occurrere tamen aliquando ex singulari aliqua ratione potest (præfertim in aliquibus concionis partibus, quæ hoc exigūt) cū populus non solum mouendus, sed etiā docendus est. Id verò est, cū alicuius rei plenam notitiā atque scientiā tradere volumus.

In hoc igitur genere hic ferè ordo seruandus erit, vt primū ostendamus quid res sit, deinde qualis sit, hoc est, quas habeat qualitates & affectiōes. Tum causas eius & effectus, ac postremò eius partes per diuisionem indagemus. Sic de gratiæ natura tractaturus, primū quærit quid sit gratia: secundò quas habeat proprietates: tum præcipuas eius causas & effectus, quos in anima viri iusti operatur: ac postremò gratiæ partes variarum gratiarum diuisione numerabit ac discutiet. **H**orum exemplorum D. Thom. cæteri que Theologiæ tractatores pleni sunt. Aristoteles verò aliam methodum non admodum huic dissimilem tradit. Præcipit enim, vt primū probemus rem esse, deinde quid ea sit, postea qualis sit, ad extremum cur talis sit. Quo quidem ordine, cū commodissimè quælibet res tractetur, non dubium est, quin optimus doctrinæ ordo in eadem re tractanda censendus sit. Quanquam non erit necesse hæc omnia persequi, cū de vno aut pluribus constiterit. Ad hos quatuor quasi gradus reuocantur omnia, quæ de quolibet re quæri possunt. Hac enim ratione & rerum effectus, & causæ item explicantur: quarum cognitio scientiā parit. Ad hunc ergo modum in tractatione cuiusque virtutis, primū

D mùm, An proposita virtus sit necessaria humanæ perfectioni, necne, differitur. Quod ad quæstionē, an res sit, reducitur. Dein de, quænam sit eius materia, tum obiecta, tum subiecta: quod ad quæstionem naturæ pertinet. Tum quæ sint virtutis affectiones ac conditiones: quod ad quæstionem qualitatis perspicuè spectat. Ad extremum, quonam pacto ipsam possimus consequi: quod ad quartam quæstionem reuocatur, in qua de causis & impedimentis virtutum agitur. Itaque omnia, quæ de vna re differuntur, ad illa quatuor reuocantur, eodemque ordine ferè tractantur.

Concionator tamen in hac ipsa tractatione meminisse debet, quid potissimum inter doctorem & concionatorem intersit. Scholasticus enim doctor docere solum, & intellectum erudire studet: concionator autem voluntatem mouere, & ad pietatis & iustitiæ studium inflammare debet: ideoque omnia ad hunc scopum (quatenus fieri poterit) dirigere atque referre conabitur.

¶ De Dispositione.

Cap. VII.

DIXIMVS HACTENVS DE inuentione argumentorum: reliquum est, vt breuiter de ipsorum ordine atq; dispositione dicamus. Ordo igitur (quòd ad hunc locum attinet) est argumentorum inter se apta ad persuasionem collocatio. Quæ quidem quàm sit necessaria differenti, neino est qui non videat. Vt enim domui construendæ satis non est lapides & reliquam materiam in acervum congerere, nisi his disponendis ac collocandis artificum manus adhibeatur: vtque milites, quantumlibet fortes ac strenui, nisi periti ducis industria formam exercitus accipiant, ad bellum inferendum idonei non sunt: sic argumenta ex locis traditis coacta tumultuantur, nec ad finem adipiscendum apta sunt, nisi ad persuasionem appositè collocentur ac disponantur. Turbati quippe exercitus, sibi ipsis sunt impedimento: & arcus etiam leuiter loco moti, perdunt, quo viguerunt, vsu. Sic oratio carens hac virtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi: multa repetat, multa transeat, velut nocte

nocte in ignotis locis erras: nec initio, nec fine proposito, casum **A**
potius, quam consilium sequatur.

Primus igitur dispositionis ordo est, cum sequimur eam præceptionem, quam paulò antè exposuimus: hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem quemadmodum præceptum antè est, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus: id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: una per orationes, altera per argumentationes ab institutione artis perfecta.

In confirmatione autè & confutatione argumentationum, dispositiones huiusmodi conuenit habere: firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres, & neque utiles ad dicendum, neque necessariae ad probandum (quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt: cum ceteris tamen coniunctæ, firmæ & probabiles sunt) interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facillè memoriæ mandatur, utile est, cum dicere desinemus, recetem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem.

Est & alius doctrinæ ordo, qui in quouis orationis genere seruandus est. Primum enim ea priori loco tractare debemus, quæ ad eorum quæ sequuntur intelligentiã vel necessaria sunt, vel maiorem illis lucem afferunt. Præterea semper à communioribus, ad minus communia: à genere, ad speciem: à facillioribus, ad difficiliora: à magis notis, ad minus nota procedendum est. Ideoq; ab effectibus ad eorum causas, & ab his, quæ sensu cognoscuntur, ad ea quæ intellectu præuidentur, cõsurgimus: quòd ea nobis, ut magis vicina & familiaria, ita magis nota sunt. Hac enim ratione (ut Apostolus ait) inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Hactenus de inuentione ac dispositione ferè coniunctim, quæ tradenda videbantur, exposuimus: nunc ad elocutionem (quæ præcipua huius artis pars est) transitum faciemus.

D ECCLESIASTICÆ

RHETORICÆ, SIVE DE RA-

tione concionandi liber quintus

de Elocutione.

P R Æ F A T I O.

E VNQVAM PVTARAM, STV-
 diose lector, cū libellum hunc scribere
 cœpissē, vt ad hæc minuta elocutionis
 præcepta descendere. Sed cū huius artis
 institutio ad vnā bene dicendi rationem
 dirigatur, quæ multis tamē partibus & vir-
 tutibus constat, ita omnes inter se coherent
 & colligatæ sunt, vt vix vna aliqua citra aliarum cognitionem
 intelligi perfectè possit. Quocirca ne mutila & manca admo-
 nitio nostra relinqueretur, nèue studiosus concionator, per
 varias Rhetorum officinas, & perplexa eorum documenta va-
 garetur, quæ proposito nostro maximè necessaria visa sunt,
 quàm potui dilucidè atque recto ordine collegi, eaque perspi-
 cuitatis gratia plurimis D. Cypriani exemplis, qui omnium
 orthodoxorum Patrum eloquētissimus & ornatissimus in di-
 cendo est, illustranda curavi. Sicut Rhetores vnus Ciceronis
F exempla ad omnia dicendi præcepta & ornamenta illustranda
 sufficere credunt: ita ego hunc Christianum Ciceronem
 ad omnia elocutionis præcepta elucidandā satis esse
 arbitror: vt omittam interim, quòd is
 non solum præceptis explicandis,
 sed etiam formandis mo-
 dis, & vitæ rectè con-
 stituendæ
 seruit.

DE

DE ELOCUTIONIS COMMEN-
datione & qualitate, ex Fabij lib. 8.

Cap. I.

INCIAM ELOCV-

tionis rationem tractabimus, partem operis, vt inter omnes oratores conuenit, difficillimā. Nam & Marcus Antonius ait, à se disertos viſos eſſe multos; eloquentem autem neminem. Disertis, ſatis putat dicere quæ oporteat: ornate autem dicere, proprium eſſe eloquentiſſimi. Quæ virtus ſi vſq; ad eū in nullo

reperta eſt, ac ne in ipſo quidem, aut L. Craſſo, certum eſt, & in his, & in prioribus eam deſideratam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inuentionem quidem ac diſpoſitionem prudentis hominis putat: eloquentiam, oratoris. Ideo quæ præcipue circa partiſ huius præcepta elaborauit: quod eum merito feciſſe, etiam ipſo rei, de qua loquimur, nomine, palam declaratur. Eloqui enim hoc eſt, omnia, quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre: ſine quo ſuperuacua ſunt priora, & ſimilia gladio condito, atque intra vaginam ſuam hærenti. Hoc itaque maximè docetur, hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt, huic ſtadium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas conſumitur, hoc maximè orator oratore præſtantior, hoc genera ipſa dicendi alia alijs potiora. Neque enim Aſiani, aut quocunque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocauerunt: neque quos aridos vocamus, ſtulti aut in cauſis tæci fuerunt: ſed hiſ iudicium in eloquendo ac modus, illis vires deſuerunt: vt appareat in hoc & vitium, & virtutem eſſe dicendi. ¶ Non ideo tamen ſola eſt agenda cura verborum. Occurrat enim neceſſe eſt, & velut in veſtibus protinus apprehenſuris hanc conſeſſionem meam, reſiſtam hiſ, qui omiſſa rerum, qui nerui ſunt in cauſis, diligentia, quodam inani circa voces ſtudio ſeneſcunt: idque faciunt gratia decoris, quod eſt in dicendo, mea quidem opinione pulcher-

D cherrimum: sed cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires. Nanque & colorata, & astricta, & lacertis expressa sunt: sed eadem, si quis vulla atque fucata muliebriter comat, foedissima sunt ipso formæ labore: Et cultus concessus atque magnificus addit hominibus (vt Greco versu testatum est) autoritatem. At muliebris & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucida, & versicolor quorundam elocutio res ipsas effæminat, quæ illo verborum habitu vestiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo esse sollicitudinem: nam plerunque optima rebus coherent, & cernuntur suo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant semper, seque subducant. Ita nunquam putamus circa id esse, de quo dicendum est, sed ex alijs locis petimus, & inuentis viam afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est: quæ si toto corpore valet, vngues polire, & capillum reponere, non existimabit ad curam suam pertinere. Sed euenit plerunque, vt hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia sunt optima, minimè accersita, & simplicibus, atque ab ipsa veritate profectis similia: nam illa, quæ curam fatentur, & ficta atque composita videri etiam volunt, nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt: propter id quod sensus obumbrant, & velut lato gramine lata strangulant. Nam & quod rectè dici potest, circûimus amore verborum: & quod satis dictum est, repetimus: & quod vno verbo patuit, pluribus dicimus: & pleraque significare melius putamus, quàm dicere. Quid? quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod & alius dixisset? A corruptissimo quoque Poëtarum, figuras seu translationes mutuamur: tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendum nos opus sit ingenio. At qui satis appetit Cicero præceperat, in dicendo vitium vel maximum esse, à vulgari genere orationis, atque consuetudine communi abhorrere. Sed ille durus atque ineruditus, ros melius, quibus sordent omnia, quæ natura dictauit: qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia. Quasi verò sit vlla verborum, nisi rei coherentiu virtus: quæ vt propria sint, & dilucida, & ornata, & aptè collocetur, si tota vita laborandū est, omnis studiorū fructus amissus est. Atque plerisque videas hæretes circa singula, & dū inueniūt, & dū inueta ponderāt, ac dimetiūtur. Quæ si idcirco fierēt, vt semper optimis vtereimur, abomināda tñ hæc infelicitas

tas erat, quæ & cûrsus dicendi refrenat, & calorem cogitatio-^A
 nis extinguit mora & diffidentia. Miser enim, & (vt sic dicam)
 pauper orator est, qui nullum verbum æquo animo perdere
 potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primùm
 cognouerit, tum lectione multa & idonea, copiosam sibi ver-
 borum supellestem compararit, & huic adhibuerit artē col-
 locandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit:
 vt semper in promptu sint, & ante oculos. Nanque & hoc qui
 fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est stu-
 dio præcedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Nanq;
 ista quærendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus
 adhibenda est, non cûm dicimus. Hactenus Fabius. Et paulò
 inferius idem: In hac igitur cura est aliquid satis. Cum enim La-
 tina verba significantia tum aptè sint collocata, quid amplius^B
 laboramus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, &
 cum singulis penè syllabis commorandi: qui etiam cûm opti-
 ma sint reperta, quærent aliquid, quod sit maximè antiquum,
 remotum, inopinatum: nec intelligunt iacere sensus in ora-
 tione, in quâ verba laudâtur. Sit igitur cura elocutionis quàm
 maxima, dum sciamus nihil verborum causa esse faciendum,
 cûm verba ipsa rerû gratia sint reperta: quorum ea sũnt maxi-
 mè probabilia, quæ sensum animi nostri optimè promunt, atq;
 in animis auditorum, quod volumus, efficiunt. Ea debent præ-
 stare sine dubio & admirabilem, & iucundam orationem. Ve-
 rùm admirabilem, non sic, quomodo prodigia miramur: & iu-
 cundam orationem, non de formi voluptate, sed cum laude ad
 dignitatem coniuncta. Hactenus Fabius. Hæc in genere de elo-
 cutionis qualitate dicta sunt: nunc ad singulares eius siue par-^C
 tes, siue virtutes veniamus. In quibus hunc tenebimus or-
 dinem, vt primo loco virtutes, quæ ad elocutio-
 nis rationem pertinent, colloce-
 mus: deinde vitia illi
 contraria subij-
 ciamus.

¶ De quatuor præcipuis elocutionis vir-
 tutibus: ac primò de Latinitate.

Cap. II.

QVA

¶ De secunda elocutionis virtute, videlicet

Perspicuitate. Cap. III.

PERSPICUITAS

tum in verbis singulis, tum in coniunctis; hoc est, in contextu orationis diligēter obseruanda est. Prius illud efficiunt propria verba, quibus maxima sermonis pars constare debet. Proprietas tamen ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est, sua cuiusque rei appellatio, qua non semper utimur. Nam & obscœna vitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. ¶ Sed ne in his quidem virtus oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet, vt maximè propriè dictum id sit, quo nihil inueniri possit significantius: vt Cato dixit, C. Cæsarem ad euertendam Rempu. sobrium accessisse: Annibalem quoque dirum, & acrem tibiam hoc modo dicimus. Et ea quoque, quæ bene translata sunt, propria dici solent. Possunt videri verba, quæ plus significant, quàm eloquuntur, in parte ponēda perspicuitatis: intellectum enim adiunāt. Quod facit Emphasis: de qua suo loco dicemus. ¶ Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus sermo, vt eum prosequi nō possit intentio: nec traiectione tam tardus, vt in hyperbaton finis eius differatur. ¶ Vitanda etiam ambiguitas, non hæc solum, quæ incertum intellectum facit, vt Chrementem audiui percussisse Demeam: sed illa quoque, quæ etiam si turbare non potest sensum, in ideam tamen verborum vitium incidit: vt si quis dicat visum à se hominem librum scribentem. Nam etiam si librum ab homine scribi pateat, malè tamen composuerat, feceratque ambiguum quantum in ipso fuit. Etiam interiectione siue parenthesi: qua & oratores & historici frequenter vtuntur, vt medio sermone aliquem inferant sensum, impeditur solet intellectus, nisi quod interponitur, breue est.

Est etiam in quibusdam turba inanum verborum: quidam cōmunem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris, circumueunt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili iungentes

miscen

D miscentesque, ultra quam vllus spiritus durare possit, extendunt.

Alij breuitatis æmuli, necessaria quoque orationi subtrahunt verba: & velut satis sit scire ipsos quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non intelligit.

Nobis igitur prima sit virtus Perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctis probabilis, & plenus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quomodo præstanda sit, in præceptis narrationis traditur. Similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligerter quoque audientibus aperta. *D. autem August. iuxta illud Græcorum adagium: Quantumuis rudius dicito, modo clarius, minus latinis verbis uti admonet, si perspicua magis fuerint. Sic enim ait: Quid prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis: cum loquendi omnino nulla sit causa,*

*Aug. li. 4
de doct.
Christ.*

E si quod loquimur, non intelligunt, propter quos ut intelligant, loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba, quæ non docent. Et si pro eis alia integra, quæ intelligantur, potest dicere, id magis eliget. Si autem non potest, siue quia non sunt, siue quia in præsentia non occurrunt, utetur etiam verbis minus integris: dum tamen res ipsa doceatur atque discatur integre. Et paulò post, Bonorum, inquit, ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim **F** prodest clavis aurea, si aperire quod volumus, non potest? Aut quid obest ligna, si hoc potest, quando nihil quarimus, nisi patere quod clausum est? Hæc ille.

Est autem alia non in verbis, sed in rebus, ipsius obscuritas: vbi quidam concionatores abditas atque difficiles quæstiones ex ipsis Philosophiæ atque Theologiæ penetralibus desumptas, rudi & indoctæ multitudini proponunt: quò ingenium suum ostentent, & eruditi in populo habeantur. Hi autem minime cum Apostolo dicere posse videntur: Non nosmetipsos prædicamus, sed Dominum nostrum Iesum Christum: nos autem seruos vestros per Iesum. Vehementer autem indignum est, ut quo in loco, & officio alios à vanitatis & iactationis vitio deterremus, nos in idem vitium, quod perstrigimus, incidamus.

2. Cor. 4.

N. Quod

Augu. Quòd si admonitio mea aduersus hanc multorum consuetudinem minus valet, valeat sanè D. Augustini in .4. de Doctr. Christ. libro dicentis: Sunt quædam, quæ sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quautunuis planissimè dicentis versentur eloquio: quæ in populi audientiam vel rarò, si aliquid vrget, vel nunquam omnino mittenda sunt. Hactenus Augult.

¶ De tertia elocutionis virtute, quæ in ornatu posita est. Cap. IIII.

*Hæc ex
Fab. li. 8.
cap. 3.*

VENIO NVNC AD ORNATUM, in quo sine dubio plusquàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget concionator. **B** Nam emendatè quidem ac dilucidè dicentium tenue præmium est: magis enim hoc est vitij carere, quàm vt magnam aliquam virtutè adeptus esse videaris. Nec verò hic ornatus parum causæ confert. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, & plerunque ipsa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Rectèque Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadà in epistola scribit: Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico. Arist. quoque eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus, repetam enim virilis, fortis, & sanctus sit, nec effeminatam lenitatem, nec fucò eminentem colorem amet, sanguine & viribus niteat. Hoc autem adeò verum est, vt cum in hac parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitij vtuntur, virtutis tamen his nomen imponant. **C** Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse cultè dicentibus. Non nego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & violas, & amœnos fontes surgentes, quàm vbi plena messis, aut graues fructu viceserant? Sterilem platanum, confasque myrtos, quàm maritam vlinum, & vberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites, licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullusne etiam fructiferis adhibendus est decor? quis egat?

D negat. Nam & in ordinē certāque interualla redigam meas arbores. Quid enim illo quincūce speciosius? quid, in quācunque partem spectaueris, rectius? Sed protinus in id quoque prodest, ut terræ succum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coercēbo, in orbem se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius astricta illa, idem velocior. Pulcher aspectu fit athleta, cuius lacertos exercitatio expresseit, idem certamini paratior. Nunquā vera species ab vtilitate diuiditur. Hastenus Fabius.

D. verò August. de hoc orationis ornatu, quo potissimum auditorum animi oblectantur, sic ait: Sicut autem sæpe sumenda sunt & amara salubria: ita semper vitāda est dulcedo perniciofa. Sed salubri suauitate quid melius? Quāto enim magis illic appetitur suauitas, tantò facilius salubritas prodest. Sunt ergo Eccelesiastici viri, qui diuina eloquia non solum sapienter, sed & eloquenter etiam tractauerunt. Quibus legendis magis non sufficit tempus, quā deesse ipsis studentibus & vacantibus possunt. Hæc ille.

Aug. vbi
supra.

¶ De ornatu, qui est in verbis singulis.

Cap. V.

F VONIAM ORATIONIS TAM ornatus, quā perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in cōiūctis, primū quid singula verba, deinde quid coniuncta exigant, consideremus. Quā in re illud primo loco statuendum est, quod quemadmodū perspicuitas proprijs verbis, sic ornatus translatis, vel quouis alio Tropo figuratis, præcipuè constat. Sed cū eandem rem frequenter plura verba significent, quod Synonymia vocatur, commodiora semper & meliora eligenda sunt. Constat enim inter hæc ipsa verba, alia esse alijs consonantiora, grandiora, honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Exempli gratia: Consonantiora sunt quam, moderatio, & concertare, quā si dixeris, & si, modestia, confligere. Grandiora sunt immanis, contrucidare, optimus, officiosissimus: quā hæc, magnus, necare, bonus, officiosus, Nitidius etiam bos quā vacca. In vniuersum quidem

optima ex simplicibus verbis creduntur, quæ aut maximè ex-
clamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidem turpi-
bus potiora semper: nec sordidis vnquam in erudita oratione
locus.

Cæterum quòd ad vsum attinet (in quo maior obseruatio
est) delectus verborum sic habendus est, vt cum rerum, de qui-
bus dicimus, natura & dignitate cohæreant. Rebus enim atro-
cibus verba etiam ipsa auditu aspera magis conuenient. Quod
enim verbum in re grandi aptum & magnificum fuerit, in re hu-
mili tumidum erit. Còtrà verò quæ humilia circa res magnas,
apta circa minores videntur. Et sicut in oratione nitida nota-
bile est humiliter verbum, & velut macula: ita à sermone tenui
sublime nitidumque discordat, fitque corruptum, qui in plano
tinet.

Hæc de proprijs verbis dicta sunt. Translata verò (de qui-
bus modò dicendum est) nisi in contextu probari non possunt.
Sed nec inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de qua
loquendum est, dignitatem.

¶ De Tropis: Cap. VI.

V O N I A M (vt paulò antè diximus)
perspicuitas quidem proprijs, ornatus ve-
rò translatis verbis, vel quouis alio tropo
figuratis præcipuè constat, de Tropis iam
dicere incipiamus, atque eò libentius, quò
in Prophetarum libris frequentior eorum
vsus est: Omnia enim Prophetarum scri-
pta (quotiam de rebus maximis disserunt, siue cum hominum
scelera corripiunt, siue cum vtrices scelerum pœnas improbis
denunciant, siue cum pijs hominibus, & in officio manentibus
ingentia diuinæ gratiæ beneficia pollicentur) metaphoris & al-
legorijs plena sunt: quibus illi magnarum rerum similitudinibus,
quæ ipsa quoque maxima dicunt, amplificare & ante oculos
ponere solent. Cuius rei non alienum puto loca aliquòt
indicare: vt apertè liqueat, omnia Prophetarum scripta meta-
phoris & allegorijs referta esse. Talis est locus ille Isaïæ, Et egre-
diatur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, &c.
Virgæ enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem

D Domini Salvatoris designavit. Deinde sequentia allegorij splenda sunt. Habitabit lupus cum agno, &c. Et cap. 8. Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, &c. Deinde futuram populi vastitatem fluminis inundatione designat & amplificat. Cap. verò 35. conversionem & latitiam Gentium pulcherrimis metaphoris declarat, cum ait: Latabitur de ferta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi liliū: & quæ sequuntur. Hier. verò cap. 4. Assiriorum Regē leonis nomine significat, cum ait: Ascendit leo de cubili suo, &c. Ezechiel verò cap. 17. eūdem Regem ingentis aquilæ non ine exprimit, cum ait: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad Libanū, & tulit medullam cedri, &c. Pharaonem verò Ægypti Regē draconem appellat: vt eius superbiam & atrocitatem ostendat, his

E verbis: Ecce ego ad te draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorū, & dicis, Meus est fluvius, & ego feci memetipsum. Verūm hæc exempla in omnibus ferè Prophetarū paginis reperuntur. Quæ tamen hoc in loco referre volui, vt Troporum veritatem & vsum etiam ostenderē. Apparet enim, res magnas & atroces his nominibus attolli, earumq; magnitudinē his verbis magis, quàm proprijs significari. ¶ Est igitur Tropus verbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est, tū longè pulcherrimus, translationē dico, quæ metaphora Græcè vocatur. Latissimè enim pater. Eam necessitas genuit inopia coacta, post autē delectatio iucūditasq; celebrauit. Nam vt vestis frigoris depellēdi causa reperta primo, post adhiberi cepta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Est autem translatio, tū nomen aut verbum transfertur ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo propriū deest, aut translatū proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut quia decentius. Nam gemmare vites, luxuriē esse in herbis, lætas segetes, etiā rustici necessitate dicunt. Oratores durum hominem aut asperum. Non enim proprium erat, quòd darent his affectionibus nomen. Iam incensum ira, inflammatum cupiditate, & lapsū errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis verbis, quàm his acceritis magis proprium erat. Illa verò ad ornatū, lumen orationis, & generis claritatē, & concionū procellas, & eloquētiæ flumina, vt Cice. pro

Ex Fab.
li. 8. c. 6.
Metapho
ra.

Milone: Clodium fontem eius gloriæ vocat, & alio loco segetem, æ materiam. Illud autem admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectentur verbis, quàm proprijs & suis. Nam si res suum nomen, & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui, vt in vite gemma, necessitas cogit, quòd non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Causa autem illa est, quòd translatio est similitudo ad vnum verbum contracta: similitudine autem mirificè capiuntur animi. Eo tamen distat, quòd illa comparatur rei, quam volumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem, vt leonem. Translatio, cum dico de homine, leo est.

Metaphoræ autem vis omnis quadruplex est. Cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: vt Linius, Scipionem à Catone allatrari solitum refert. Inanima pro alijs generis eiusdem sumuntur: vt, Concentu virtutum nihil est suauius. Aut pro rebus animalibus inanima: vt, Duo fulmina belli Scipiades. Præcipueque ex his oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quendam, & animos damus: qualis est: Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum. Arcanæ autem literæ propter rerum magnitudinem in hac eadem metaphora non rarò vtuntur, qua & rebus inanimatis affectus & actiones humanas tribuunt, & ad ipsas etiam sermonem conuertunt. Tale est illud: Flumina plaudet manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini. Et alio loco: Tunc exultabunt omnia ligna sylvarum à facie Domini, &c. Rerum magnitudo, nempe Christi Domini in mundum aduentus, hoc exigere videbatur, vel ipso Domino testante, qui ait: Si hi tacuerint, lapides clamabunt.

In translationibus autem fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennij, Cæli ingentes fornices. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum: Syrtim patrimonij: scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum: voraginem potius. Facilius enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædam & humiles translationes, vt, Saxea est verruca: quædam maiores, quàm res postulat, vt,

- D** Tempeſtas comellationis: quædam minores, vt comellatio tempeſtatis. ¶ Vt modicus autem atque opportunus eius vſus illuſtrat orationem, ita frequens & obſcurat, & tædio complet: continuus verò in allegoriam & anigma exit. Quòd ſi vereare, ne paulò durior tranſlatio eſſe videatur, mollienda eſt propoſito ſæpe verbo: vt, Si olim M. Catone mortuo pupillum Senatium quis relictum dicat: paulò durius: ſin, vt ita dicam, pupillum: aliquantò mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, vt deducta eſſe in alienum locum, non iruiſſe, atque vt precario, non vi veniſſe videatur. Diligenter etiam cauendum eſt, ne omnia, quæ Poëtis permiſſa ſunt, conuenire orationi putemus: nec enim paſtorem populi autore Homero dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Vergilius in apibus ac Dædalo ſpecioſiſſimè ſit vſus. Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi: eoquæ in illo explicando meritò longiores fuiſimus.

- E** ¶ Synedochè tropus eſt, in quo ex parte totum, aut contrà, aut ex antecedentibus ſequentia intelliguntur. Quæ deſcriptio octo illos modos comprehendit, quibus ſit Synedochè, quos grauiſſimi ſcriptores tradiderunt. Ex parte totum intelligitur, vt ex puppi nauis: enſis ex mucrone: aut ex tecto domus. Cicero: Mucrones eorum à iugulis noſtris reiicimus. Huc pertinet, cum vel ex vno plures ſignificantur. Liuius: Romanus prælio victor: & Vergilius: Hoſtis habet muros. Vel genus ex forma ſive ſpecie. Verg. Dentesque Sabèllicus exacuit ſus: pro quouis ſue. Vel ex materia res confecta: qua ratione & ferrum pro gladio, & pinus pro nauis, & aurum atque argentum pro aurea & argentea pecunia ſumitur. Cicero: Homines inſtructi, & certis locis cum ferro collocati. Contrà verò ex toto pars declaratur, vt in illo Vergilij: Fontemque ignemque ferebant. De quo genere eſt, cum aut è pluribus vnus intelligitur. Cicero ad Brutum, Populo, inquit, impoſuimus, & oratores viſi ſunus: cum de ſe tantum loqueretur. Aut è genere pars illi ſubiecta, Vergilius: Prædamque ex vnguibus ales proiecit. Ex antecedentibus quoque ſequentia monſtrantur: vt cum ait idem Poëta: Aspice aratra iugo referunt ſuſpenſa iuueni. Ex his autem perſpicuum eſt, tranſlationem ad mouendos animos, & res penè ſub oculos ſubijciendas repertam eſſe: ſynedochè verò ad locupletandum ſermonem pertinere.

¶ Nec procul ab hoc genere diſcedit Metonymia: in qua cau-

Metonymia.

fas per effecta, vel effecta per causas, vel ex eo quod continet, **A** id quod continetur, vel rem è signo intelligimus. Per causas effecta declaramus, cum inuentor, aut alicuius rei autor pro re inuenta ponitur, Vergi. Onerantque canistris, dona laborata Cereris: Hoc modo Platonem, Aristotelem, Demosthenem frequenter pro eorum scriptis ponimus. Cicero: Lectitali se Platonem studiosè, audiuisse etiam Demosthenem dicitur. Ex effectis autem causa significatur, cum sacrilegium deprehensum & scelus dicimus pro scelerato. Hinc multum timorem, tristem senectutem, & pallidam mortem eleganter optimi dicunt autores: Vergili: Mæstuique timorem mittite. Horatius: Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque turres.

Ex eo quod continet, id quod continetur, venuste etiam **B** intelligitur. Sic bene morata vrbes vocantur, sic seculum felix, sic Roma pro Romanis, Athenæ pro Atheniensibus frequenter ponuntur. Verg. Cælo gratissimus amnis, id est, celestibus. Cicero: Ut omittam illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inuenta est, & perfecta: pro Atheniensibus. Huc referuntur etiam illa, cum ex possessore res, quæ possidetur, aut ex duce exercitus significatur. Verg. Iam proximus ardet Vcalegon: id est, Vcalegonis domus.

Sic hominem deuorari, cuius patrimonium deuoratur: & ab Annibale apud Canas cæsa sexaginta millia hominum dicimus, id est, ab eius copijs. E signo denique res monstratur: Vnde toga, quæ pacis erat insigne & otij, pro pace: & falces vsurpantur pro magistratu. Verg.

Non illum populi falces, non purpura regum
Flexit. **C**

Metonymiam, ut ait Cicero, Rhetores hypallagè vocant.

Antonomasia.

¶ Antonomasia ponit aliquid pro nomine: ut, Euerfor Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione, Et, Romanæ eloquentiæ princeps, pro Cicerone. Et per Epitheton, Talamo quæ fixa reliquit impius: Impium pro Ænea posuit. sic Philosophom pro Aristotele, Poëtam pro Vergilio excellentiæ causa dicimus. Differt Antonomasia à Periphrali, quod illa ad sola personarum nomina referatur: Periphralis vero (de qua mox dicemus) latissime ad cætera patet, quæ circuitione aliqua melius, quam proprio nomine significantur.

¶ Epi-

- D.** ¶ Epitheton, sine Latinè appositum. Diomedes speciem facit *Epithetō.* antonomasia. Estque frequenter adiectiuum nomen proprio nomini adiectum ornandi, aut amplificandi, aut indicandi causa. Non rarò etiam alijs nominibus adiungi: quæ personarum propria non sunt. Neque refert, an hæc epitheta sint adiectiua nomina, necne, modò quocunque pacto proprietates quædam attribuantur, non personis tantum, verum etiam rebus: vt, Præceps iuuenta, præceps, amens, & inconsultus amor: esca malorum voluptas: morosa ac difficilis senectæ: vitiorum expultrix philosophia: humanæ vitæ speculum comœdia: vita: magistra historia. In poematis licebit naturalibus epithetis vt: vt, Candida nix, liquidi fontes, frigida nox, volubilis annis, aureus Sol. In oratione prosa non oportebit adhiberi, nisi emphasim quandam habeant, & ad rem propositam pertineant:
- E** vt, Non impetrabis causam tam iniquam ab Aristotele iustissimo. Et, coram Catone seuerissimo morum censore audes agere Eloralia? Id potissimum fiet in citationibus exemplorum, aut sententiarum. Aristarchus eruditissimus, & idem diligentissimus, Cicero Eloquentiæ princeps, Plato certissimus autor. Exornantur autem epitheta maximè translationibus: vt, cupiditas effrenata, insanæ substructiones. & cæt. Solet etiam fieri alijs adiunctis Epitheton tropis apud Vergil. Turpis egestas, & tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huius virtutis, vt sine appositis nuda sit & velut incompta omnis oratio, nec oneretur tamen multis. Nam sit longa & impedita: vt; in questionibus eam iudices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque: in quo & numerus est duplex, nec duplum virium.

F Interdum autem epitheta eleganter ita multiplicantur, vt instar definitionis vel descriptionis sint; imo & frequenter totam rei naturam, eiusque proprietates explicent. Hic Ioannes Clymacus, Superbia, inquit, est Dei abnegatio, aspernatio hominum, latidum progenies, sterilitatis argumentum, diuini auditorij expulsiō, stuporis præcursor, lapsum ministrum, calus materia, iracundiæ fons, simulationis ianua, firmitermentū Dæmonū, delictorum custos, duritiæ & crudelitatis artifex, compatiōnis & misericordiæ ignoratio, amarus exactor, immitis iudex, Dei aduersatrix, blasphemie radix. Hæc ille. Sic Origenes de muliere Cananæ, Mulier, inquit, caput peccati, *Origenes*
arma

arma Diaboli, expulsio paradysi, mater delicti, corruptio legis **A**
 antiquæ veniebat ad Dominum Iesum. Sic etiam Iudas Apo-
 stolus in Epistola sua de Pseudoapostolis loquens, Hi sunt, in-
 quit, in epulis suis maculæ conuiuantes, sine timore semet-
 ipsos pascentes, nubes sine aqua, quæ à ventis circumferun-
 tur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradica-
 tæ. fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sydera er-
 rantia,

*Catachre-
sis.*

*Fab. vbi
supra.*

¶ Catachresis, quam rectè dicimus abusivam, non habenti-
 bus nomen suum accommodat, quod in proximo est. Sic: Equum
 diuina Palladis arte, ædificant. Et, Pyxides, cuiuscumque mate-
 riæ sunt: & parricida matris quoque; aut sororis interfector dicitur.
 Valde similis est metaphori, sed ab ea tamen distinguitur,
 quòd abusiue nomē ex vicina ac finitima re accommodat alteri
 rei, quæ sine nomine est: metaphora verò etiam si nomen non **B**
 deest, vnde cumque; , modò similitudinem res habeat, alienum no-
 mē asciscit. Quid tam propinquū patris interfectori, quàm ma-
 tris, aut sororis, aut fratris interfector? Ergo is, quia nomen La-
 tino sermone non habet, per abusivam parricida vocatur. Quid
 rursus magis seiunctum, quàm arbor, atque Respublica, quæ
 florere, verbo ab arbore translato, dicitur? Vnde apparet, duos
 hos tropos ita similes esse, vt tamen sint diuersi,

*Allego-
ria.*

*Idem vbi
supra.*

¶ Allegoria, quam inuersionem interpretamur, aliud verbis,
 aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Vergilius:
 Sed nos immensum spatij confecimus æquor. Et: iam tempus
 æquum spumantia soluere colla. Habet vsus talis allegoriæ
 frequenter oratio, sed rarè totius, plerumque apertis permix-
 ta est. Tota apud Ciceronem talis est. Hoc miror enim querorque, **C**
 quenquam hominem ita pessundare alterum verbis, velle, vt
 etiam nauem perforet, qua ipse nauiget. Illud verò commix-
 tum allegoriæ genus frequentissimum est. Equidem cæteras
 tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum
 semper Miloni putavi esse subeundas: Nisi adiecisset, flucti-
 bus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. ¶ Illud ve-
 rò lōgè speciosissimum genus orationis, in quo trium permix-
 ta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fre-
 tum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere cre-
 ditis agitationes, commutationes, fluctus, quãtas perturbatio-
 nes, & quantos ætus habet ratio comitiorum? Dies intermissus
 vnus,

D vnus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, vt quo genere cæperis translationis, hoc desinas. Multi enim cum initium à tempestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt, quæ est in consequentia rerum fœdissima. Hactenus Fab. Cæterum scripturæ Prophetarum, vt alijs tropis, ita pulcherrimis allegorijs, & mira verborum consequentia illuminantur, qualis est illa Isaia 5. de vinea plantata à dilecto in cornu filio olei. Quam etiam nõ minori elegantia septem continuis versiculis persequitur Dauid, cum ait: Vineam de Ægypto transfulisti, eiecisti Gentes, & plantasti eam, extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius: & cætera quæ sequuntur.

E Ironia, quam illusionem vocant, allegoria est, quæ non solum aliud sensu, aliud verbis ostendit, sed contrarium. Ea aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua earum verbis dissentit, apparet diuersum esse orationi voluntatem. Cic. in Clodium: Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita antè acta seruauit. Et Turnus apud Vergilium: Meque timoris argue tu Drance, quando tot cædis acervos Teucrorum tua dextra dedit.

Ironia.

Periphrasis, siue Latinè Circuitio, sicut & allegoria, non in vno verbo, sed in coniunctis fit, cum id, quod simpliciter dici poterat (quò sit oratio vel plenior, vel significantior) pluribus verbis dicimus. Quod frequentissimè fit, cum recto obliquum decoris gratia adiungimus: vt, Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit, pro eo quod est, Scipio Carthaginem deleuit. Sic dicimus admirari virtutis decus & elegantiam, pro virtutem: & odisse sceleris deformitatem, vel turpitudinè, pro scelus. Qua loquendi figura frequentissimè et ornatissimè vtitur eloquentissimus Orosius. ¶ Constat autem alijs modis tropus hic, nempe etymologia, notatione, finitione. Etymologia, cum nominis rationem explicamus: vt si quis hæredipetam dicat, qui hæreditates alienas appetat, captetque. Aut pro parasito, hominem sapientiæ studiosum: pro Grammatico, qui literas doceat: pro locuplete, qui plurima loca possideat: pro pecunioso, qui magnam pecorum copiam possideat. ¶ Notatione constabit, cum notis quibusdam accidentium rem quampiam describimus: vt si quis iram intelligens, animi aut bilis effervescentiam

Periphrasis.

F

uescentiam dicat, quæ pallorem vultui, ardorem oculis, tremorem membris inducat. Eiusdem generis est & illud: Qui digito scalpunt vno caput: quo molles & parum viri significantur. Aut si dicas, Cubito se emungit, salsamentarium indicans: ¶ Finitione cõstabit, vt si quis artē bene dicendi pro Rhetorica dicat. Peculatorem, virum, qui ciuitatis ærariū cõpilasset. Homine tyrānum, qui vi leges ac ciuium libertatem oppressisset.

Hæc de tropis dicta sint: quæ (vt antè diximus) ornamenta plurimum orationi conciliant: quorum omnium vna est ratio atque natura: nempe pro noto & proprio alicuius rei nomine aliud subrogare, quod vel ornatius, vel significantius sit, vel etiam vim habeat probationis & argumenti. Atque vt huius virtutis fontem aperiam, quæ magnam huic facultati lucem præferet, sciendum nequaquam nomen aliud pro alio subijci posse, nisi illi valde finitimum & quasi cognatum sit. Cognata autem rebus sunt ea, quæ supra diximus, esse rebus aut personis attributa, vnde Topica, hoc est, argumentorum sedes oriuntur. Qualia sunt genus rei, species, difinitio, propria, accidentia siue antecedentia, siue concomitantia, siue consequentia causæ, effectus, totum, & partes, similia, & cætera eiusdem generis. Cum ergo omnia hæc vim habeant argumenti, periti artificis erit, quò sit oratio vehementior, frequenter his rerum attributis pro rebus ipsis vt: quòd huiusmodi nomina vicem argumenti, siue (vt Dialectici vocant) medijs vim habeant. Sic sapiens illa fœmina. 2. Reg. 20. Ioab Ciuitatem Abæla obsidenti ait: Quare præcipitas hæreditatem Domini? In qua oratione verbo præcipitandi obsidionis malum amplificauit: verbo autem hæreditatis, quod pro ciuitatis proprio nomine posuit, vim argumenti & quidem acris inclusit. Quo exemplo apertè liquet, ad omnem vsus, cui Topica deseruiunt, tropos etiam deseruire: qui ab illis originem ducunt. Cum autem similitudo inter Topica numeretur, ea vero ad probandum, ad amplificandū, ad inferendum rebus lucem, ad rem oculis subijciendam, & ad delectandū accõmodata sit, consequens est, vt metaphora etiam, quæ breuis similitudo esse dicitur, ad oēs hos vsus deseruiat, eoq; principem inter omnes tropos locū teneat.

Illud etiam admonendum, quòd non modo ad orationis ornatum, sed ad intelligenda quoque scripta Prophetarū hæc facultas plurimum cõducit, quòd frequentissimè his tropis vtatur. Siquis enim in scriptis eorū diligenter aduerterit, quid pro

D nominibus proprijs earum rerū, de quibus dicunt, vsurpauerint, inueniet eos non solum metaphoricis & allegoricis locutionibus vsos, sed alijs etiā Tropis, dum aut effectum pro causa, aut causam pro effectū, aut totū pro parte, aut partem pro toto, aut propriū nomen pro cōmuni, aut cōmune pro proprio, aut instrumēta pro re cōfecta, aut quæ rebus adiuncta sunt, pro rebus ipsis ponūt. Tale est illud Hiere. Interrogate & videte si *Hiere. 30* generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manū super lūbum suum quasi parturientis? Hic ex cōsequentibus calamitatis magnitudinē significauit. Simile est huic illud eiusdē: Vocate lamētrices, & ad eas quæ procul sunt mittite, &c. His enī signis venturæ cladis acerbiter voluit ostendere. Cū verò Amos diuitum inhumanitatē exaggerans ait, Nihil patiebātur *Amos. 30* super contritione Ioseph, propriū nomen pro cōmuni pauperū & miserorū nomine posuit, vt D. Aug. annotauit, qui hūc Prophetæ Tropum plurimū cōmendauit. Cū verò Apostolus *Aug. li. 4 de doctr. Christi.* ait, Non regnet peccatū in vestro mortali corpore, ad obedientiam concupiscētijs eius: effectū posuit, pro causa peccati: nēpē concupiscētia & fomite, vnde peccata oriuntur. Contrā verò cū fide ait homines iustificari, partem pro toto posuit. Fides quippe radix & fundamentū est omnī, quæ ad iustificationem requiruntur: pro quibus fidem posuit. Sic vbi in scripturis legitur, quinquagesimum caput, vel quinquaginta capita, ex præcipua parte totum intelligimus.

Ceterū, qua ratione sibi Ecclesiastes ornatissimorū verborum copiam, in quibus hæc troporum lumina inueniantur, comparare possit, suo loco explicabimus.

F ¶ De ornatu, qui est in verbis coniunctis: ac

primū de figuris. Cap. VII.

CUM paulo superius dictum à nobis sit, orationis ornatum partim in verbis singulis, partim in coniunctis positū esse, vbi iam de tropis, qui ad priorem ornatu partē deferunt, diximus, reliquū est, vt de posteriori, qui in verbis coniunctis cernitur, nunc dicamus. Hic autem præcipuè constat figuris, cōpositione, & varijs dicēdi formis ad rerū dignitatem accommodatis. De his igitur in reliqua huius libri parte tractandum est, à figuris (quæ Græcè Schēmata dicuntur) initium sumentes: in
qui-

quibus maxima ornatus & elegantix pars sita est. His autem A. Demosthenes ita est usus, ut omnia ferè quæ dicit, aliqua huiusmodi figura exornare curet. Quo nomine multi putant (ut autor est Cicero) eloquentiam eius maximè esse mirabilem.

Principiò igitur figuræ definitio ac divisio tradenda est. Figura autem (ut Rhetores definiunt) est conformatio quædam orationis, remota à communi & primùm se offerente ratione, qua rectus sermo in alium cum virtute mutatur. Ut hoc autem rudi (quædam iunt) Minerua explicemus, sciendum est, quòd quemadmodum eidem corpori vestimenta plura aptari possunt, quorum alia ad venustatem, alia ad gravitatem, alia ad lustum & mæsticiam, alia ad humilitatem & sanctitatem accommodantur: ita eadem sententia diversis potest figuris & formis explicari, & quodam modo vestiri: quorum aliæ venustatem, aliæ gravitatem, aliæ vim & acrimoniam præferant. B. Eruditi autem artificis est, eam figuram, & velut habitum eligere, qui vel sententiæ enunciandæ, vel proposito nostro maximè quadret. Subijciamus huius rei exempla. Simplici & recta oratione Apostolus dicere poterat: Siquis infirmatur, & ego infirmor: si scandalizatur, & ego vror. Sed ab hac simplici & primùm se offerente ratione discedens, multò acrius & elegantius per interrogationis figuram dixit: Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Simili quoque ratione dicere poterat: Nulla res poterit nos à charitate Christi separare. &c. At quantò vehementius & elegantius est, Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an periculum? &c. Item simplici oratione dicere poterat, Non possunt homines Deum inuocare, de quo nihil audierunt: neque audire, nisi illis annuncietur: neque quis annunciare poterit, nisi à Deo mittatur. At multò elegantius ait: Quo modo inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? Hic enim multæ simul elocutionis virtutes coeunt. Est enim repetitio, & interrogatio, & gradatio, & membra item orationis ex pari ferè numero syllabarum. Potuisset etiam D. Gregorius simpliciter dicere: Mirum est peccatricem mulierem ad Dominum venire: & mirum item, eandem ab eo misericorditer trahi, & benignè recipi. Sed quantò elegantius est, hanc sententiam figurata oratione ad hunc modum explicari? Quid igitur C. mira.

D miramur fratres, Mariam venientem, an Dñm suscipientem? suscipientē dicam, an trahentē? dicam melius & trahentem & suscipientem. Ad hunc modum Sedulius cum dicere potuisset, Vehementer nobis prima illa femina & antiquus serpens nocuerunt, multo ornatus atque vehementius dixit: Heu noxia coniux. Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille? Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia coniux. Item simpliciter dicere solemus, Virtutis comes invidia est, quæ viros bonos plerunque insectatur: acrius tamen per exclamationem dicitur, o virtutis comes invidia, quæ bonos plerunque insequeris atque adeo insectaris! His exemplis, ut arbitror, facile figuræ definitio, & eius item usus percipi potest.

E Definitionem sequitur diuisio. Sunt enim duplices figuræ, aliæ verborum, aliæ sententiarum. Verborum sunt, quæ venusta & concinna eorūdem verborum collocatione constant: qua sublata, mutatur, vel tollitur figura. Sententiarum verò sunt, quæ non in verbis, sed in rebus ipsis sunt positæ: ut cum vel exclamamus, vel interrogamus, vel obsecramus, vel dubitare nos aliquid dicimus, vel etiam optamus. Descriptiones quoque rerum & personarum, hoc est, sermocinationes, notationes, sententiæ, & epiphonemata, de quibus antè diximus, & multæ item aliæ inter sententiarum figuras numerantur.

Cum autem verborum figuræ ornatum & elegantiam orationi concilient, vnde hic ornatus originem ducat, diligenter animaduertendum est. Huius enim rei cognitio plurimum ad earum usum conducet. Sciendum est igitur, rerum omnium decorem & pulchritudinem, quæ vel sensibus, vel intellectu pertipitur, proportione quadam & concinnitate partium sibi inuicem aptè consentientium præcipuè constare. Vnde sapientissimus ille rerum omnium architectus, qui pulcherrima omnia facere voluit, in numero, pondere, & mensura perfecit, ipsumque inter cætera hominem ea natura condidit, ut numeris & apta rerum concinnitate maximè caperetur. Hac enim de causa & pulchritudo oculos oblectat, & vocum concentus suis numeris dimensus aures recreat, & Poëtarum carmina, quæ numerorum legibus eleganter astricta sunt, voluptate nos afficiunt. Quò minus mirandum est, si ornatus, qui in verborum figuris est positus, in quadam apta & concinna verborum collocatione & proportione constitutus sit. Quid autem proportionis huius rationem intelligam (licet enim hæc

voce vti) proposita exempla facillè declarabunt. Sumamus il. A
 lam Euseb. Emisse. sententiam, Ferina immanitas est, Deum
 æstimare minorem, quia maiora contulit: vt ideo à te minus
 accipiat honoris, quia plus contulit dignitatis. Hic apertè vi-
 des proportionem inter contraria & similiter cadentia verba.
 Idem Eusebius locum illum explanans, Paruulus natus est no-
 bis, & filius datus est nobis, sic ait: Natus est nobis, qui sibi e-
 rat. Datus est ergo ex diuinàte, natus ex Virgine. Natus, qui
 sentiret occasum: datus, qui nesciret exordium. Natus, qui &
 matre esset iunior: datus, quo nec pater esset antiquior. Natus,
 qui moreretur: datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat,
 datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hinc humiliat-
 ur. Sibi regnat, & mihi militat. Idem etiam de corporum re-
 surrectione disputans, sic ait: Ipsa caro honoratur præmijs, quæ
 est probata supplicijs: ipsa in muneribus gaudebit, quæ in do- B
 loribus triumphauit: quæ ideo tolerabiliter doluit se afflictam,
 quia fideliter credidit reformandam. In his omnibus quis non
 videt numerum & proportionem similibus, dissimilibus, & cō-
 trariorum sibi inuicem respondentium? Quin & in Ecclesia-
 sticis quoque antiphonis & versiculis interdum idem nume-
 rus atque proportio reperitur: quale est illud in laudibus D.
 Martini: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec mor-
 te vincendum: qui nec mori timuit, nec viuere recusauit! Hic
 apparet quomodo sibi respondeant, laborem & mortem, victum
 & vincendum, mori & viuere, timere & recusare. Est autem in
 his omnibus exemplis oratio colis & commatis vbiq; rotun-
 da: de quibus suo loco dicemus.

Quia verò D. August. (vt cæteros quoque Patres omittam) C
 hoc loquendi genere maximè delectatus est, libet nonnulla e-
 ius exempla referre, quæ Prosper Aquitanus annotauit atque
 collegit: quæ hanc præceptionem maximè illustrabunt: vt o-
 mittam interim, quòd eadem ipsa, citra hanc commoditatem,
 non indigna sunt, quæ legantur. Sic igitur ait: Lex data est, vt
 gratia quæreretur: gratia data est, vt lex adimpleretur: quæ
 non vitio suo non poterat impleri, sed vitio prudentiæ carnis.
 Quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam fuit sa-
 nandum. Idem: Diuina bonitas idèd maximè irascitur in hoc
 seculo, ne irascatur in futuro: & misericorditer temporalem
 adhibet seueritatem, ne æternam iuste inferat ultionem. Idem:
 Vera confessio est benedictis, cum idem sonus est & oris. &

D cordis. Bene autem loqui, & malè viuere, nihil aliud est, quàm sua se voce dānare. Idem: Hoc affectu & desiderio colendus est Deus, vt sui cultus ipse sit merces. Nam qui Deum ideò colit, vt aliud magis, quàm ipsum promereatur, rō Deū colit, sed illud, quod assequi concupiscit. Idem: Iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto supplicio senserit nolēs, quantum malū sit, quod perpetravit volens. Idē: Mala mors putanda non est, quā bona vita præcesserit. Non enim facit malā mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaq; multū curandum necessariō morituris, quid accidat vt moriātur, sed moriendo quonam ire cogantur. Idem: Iustis quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non pœna est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus etiam si seruiat, liber est: malus autem & si regnet, seruus est: nec vnus hominis, sed (quod est grauius) tot dominorum, quot vitiorum. Idem: Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem: Christus humilis hominem obedientē reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, & deiecit contentientem: sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentē. Idē: In rebus spiritalibus cum minor maiori adhæret, sicut creatori creatura, illa sit maior quā ierit, nō ille: & hoc est maius esse, quod est melius esse: quia adhærens creatura creatori, non mole auctior, sed virtute sit maior. Idē: Omnes beati habent, quod volunt. Miseri autem sunt, qui vel non habent, quod volunt, vel id habent, quod non recte volunt. Propior est ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta quod cupit, quā praua, etiam si quod cupit, obrinuit. Idem: Qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet & in terroribus vltionū. Nam & blanditur, & minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio: si non minaretur, nulla esset correctio. Hastenus ille. In his autem omnibus locis vel negligenter etiam attendentibus proportionis cōcinnitas satis apparet, qua singulā verba singulis verbis contraponuntur, sibi que mutuò respondent. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non maxima copia, & passim obuia, vt merito accusari possim, quod rem adeò perspicuam tot exemplis onerauerim. Verū hoc feci, vt ostenderem hanc decoris & venustatis partem, quæ in verborum figuris cernitur, ex eo fonte manare, vnde omnis aliarum rerum pulchritudo, quæ vel arte vel natura constat, manare solet: simul vt hac ratione admoneretur, qui eleganter dicere volunt, vt ad hanc dicendi formam ea reuocare studeant,

quorum natura huius decoris capax est. Hæc enim orationis **A** gratia sequi rerum naturam debet, non affectari. Et tunc etiã parcius hoc loquendi genere vtendum est, cum in veritate dicemus, quò affectationis vitium omnium aliorum pessimum fugiamus: vt pote quod fidem dicenti adimat. Hoc enim loquendi genere venerandi Patres Augustinus, Eusebius Emislenus, Petrus Rauenas, D. Bernar. ita delectati sunt, vt vix alio elocutionis genere frequentius vtantur. D. verò Greg. omnes ferè sententias his numeris astringit. Quam rem adeò venustè Petrus Rauenas agit, vt hac potissimum ratione Chrysologi nomen inuenerit. Quauis autem Rhetores hac loquendi figura parcius vtendum esse præcipiant, quòd ea plus habeat iucunditatis & suauitatis, quàm grauitatis, hi tamen (quos supra memorauimus) Patres, vt eorum scripta monstrat, frequentissimè ea vsi sunt. **B**

Sed vt ad id, cuius gratia hæc à me inducta sunt, veniam, sciendum est, plerasque verborum figuras ex hoc proportionis fonte manare. Est enim (quod ad præsens attinet institutum) triplex proportionis genus, nempe eiusdem verbi ad idem verbum certo ordine & numero sibi respondens: aut similis ad simile; aut contrarij ad contrarium, quacumque ratione contrarium sit. varia siquidè contrariorum genera à Dialecticis numerantur. Ex hoc ergo triplici proportionum genere tres veluti classes figurarum oriuntur, quæ in verbis positæ sunt: de quibus vbi mox dixerimus, nonnullas alias partim similes, partim contrariâs adijciemus. Vtrunque enim ad eundem ordinem atque tractationem pertinet. **C**

¶ Prima classis de figuris verborum, quæ eiusdem verbi repetitione constant.

Cap. VIII.

X prima igitur classe, vbi idem verbum eleganter repetitur, primum locum tenet Repetitio: quæ est, cum continenter ab vno atque eodem verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur. Sic D. Cyprianus, Si, inquit, filij Dei sumus, si templa eius esse iam cœpimus, si accēpto

Dpto Spiritu sancto, sancti & spiritualiter viuimus, si de terris oculos ad cælum sustulimus, si ad superna & diuina plenum Deo & Christo pectus ereximus, nõ nisi quæ sunt Deo & Christo digna faciamus. Idemque rursum contra quosdam Christi confessores paulo licentius agentes, sub vnus nomine sic inuenitur: Confessor est, sed post confessionem periculum maius est: quia plus aduersarius prouocatus est. Confessor est, hoc magis stare debet cum Domini Euangelio, per Euangelium gloriam consecutus à Domino. Confessor est, sit humilis & quietus, sit in actu suo cum disciplina modestus: vt qui Christi confessor dicitur, Christum, quem consistetur, imitetur. Confessor est Christi, sed si non postea blasphemetur maiestas & dignitas Christi, Lingua Christum confessa non sit maledica, non sit turbulenta, non conuitijs & litibus perstrepsens audiat. **E** tur. Cæterum si culpabilis & detestabilis postmodum fuerit, si confessionem suam mala conuersatione prodiderit, si vitam suam turpi fæditate maculauerit, si Ecclesiam denique, vbi confessor factus est, derelinquens, & vnitatis concordiam scindens, fidem primam perfidia posteriore mutauerit, blandiri sibi per confessionem non potest. & cæt. Hactenus Cyprianus.

Conuersio

Conuersio est, per quam non, vt antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter reuertimur. Cyprianus: Dens videri non potest; visu clarior est: nec comprehendit, tactu purior est: nec æstimari, sensu maior est. Et ideo sic Deum dignè æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Idem: Quisque ille est, quem zelo persequeris, subterfugerè & vitare te poterit, tu te fugere non potes: vbi cunquè fugeris aduersarius tuus tecum est; hostis semper in pectore tuo est, pernicitius intrus inclusa est, ineluctabili catenarum nexu ligatus & vinculus es, zelo dominante captiuus es, nec solatia tibi vlla subueniunt. Tale est illud Apostoli: Hebraei sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semè Abrahæ sunt? & ego. Ministris Christi sunt? (vt minus sapiens dico) plus ego. Sic etiam Seneca, Hoc est, *Lib. 6.* inquit, Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus; nulla *Nat.* bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, occidit *Quæstio* Perfarum multa in illa, opporetur, & Callisthenem, Quoties dixerit, occidit. Darium, penes quem tunc magnum regnum erat, opponetur, & Callisthenem, Quoties dixerit, occidit. omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque retauit nouis classibus,

& imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos **A**
protulit, dicitur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet an-
tiqua ducum regumque exempla transferit, ex his, quæ facit,
nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenis.

Complexio.

C Complexio est, quæ utranque complectitur exornationem,
& hanc & quam antè posuimus, vt & repetatùr idem primum
verbum sapius, & crebrò ad idem postremum reuertamur. Cy-
prianus: Solus non est, cui Christus in fuga comes est. Solus
non est, qui templum Dei seruans vbique fuerit, sine Deo non
est. Sed hæc breuis complexio est. Potest autem esse multò lon-
gior. Cuius rei exemplum, non verebor ex sanctissimo Bona-
uentura afferre: cuius oratio quanuis non adedò leniter fluat,
sententiarum tamen pondere non minus grata sanis ingenijs
esse debet, quàm quæ elegantia & nitore sermonis exornata
est. Igitur precandi studium hoc genere exornationis com-
mendat his verbis: Si vis patienter tolerare aduersa, vaca ora-
tioni. Si vis tentationes & tribulationes superare, vaca oratio-
ni. Si vis prauas affectiones conculcare, vaca orationi. Si vis
astutias Sathanæ cognoscere, ac eius fallacias vitare, vaca ora-
tioni. Si vis lætanter viuere in opere Dei, & per laboris & af-
flictionis viam incidere, vaca orationi. Si vis spiritali in vita
te exercere, & carnis curam non agere in desiderijs, vaca ora-
tioni. Si vis vanas cogitationum muscas effugare, vaca oratio-
ni. Si vis animam tuam sanctis cogitationibus & desiderijs im-
piuare, vaca orationi. Si vis eorum virili spiritu & con-
stanti proposito in Dei beneplacito stabilire, vaca orationi.
Denique si vis vitia extirpare, & virtutibus ornari, vaca ora-
tioni. In ea enim recipitur sancti Spiritus vnctio: quæ de omni-
bus mentem docet. Hac eadem figura D. Greg. vtitur, hoc
modo: Considero, inquit, Patres noui & veteris testamēti
Dauid, Daniëlem, Anos, Petrum, Barlôm, & Mattheum, &
aperitis oculis fidei intueor. Implet namque Spiritus sanctus
puerum citharodam, & Psalmistam facit: implet abstinentem
puerum, & iudicem senum facit: implet pastorem armenta-
rium, & Prophetam facit: implet piscatorem, & principem
Apostolorum facit: implet persequatorem, & doctorem gentium
facit: implet publicanum, & Euangelistam facit. Quàm ergo insa-
ni sumus, qui hunc Spiritum non querimus? Hic videre licet
eadem esse verborum initia eodemque fines.

D

Treductio.

¶ Treductio est, quæ facit, ut cum idē verbū crebrius ponatur, nō modò non offendat animū, sed etiam concinniorē orationē reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucūdius vita, is cum virtute vitæ non potest colere. Item, Eum tu hominē appellas, qui si fuisset homo, nūquam tam crudeliter vitam hominis petijset. At erat inimicus: ergo inimicū sic vicisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item, Diuitias sine diuitū esse, tu verò virtutem præfer diuitijs. Nam si vòles diuitias cum virtute cōparare, vix satis idoneæ tibi videbūtur diuitiæ, quæ virtutis pedisse quæ sunt. ¶ Repetūtur autē eadem nomina. Primū quidē in diuersis casibus, quale est illud: Imprecor arma armis: pugnat ipsiq; nepotes. Littora littoribus cōtraria, fluctibus undas. Eleganter etiam Ioannes Picius Mirandul. cū Deo loquēs sic ait:

Polyp-ton.

E

Nanque tua est nostris maior clementia culpæ,

Et dare non dignus res magē digna Deo est,

Quamquam sat digni, si quos dignatur amare,

Qui quos non dignas inuenit ipse facit.

Hoc autē Polypeton Græci vocant. ¶ Huc etiam pertinet Epanaleptis: hoc est, à postremo ad primū verbū regressio. Quale est illud.

Multa super Priamo rogans, super Hectore multa.

Item illud Cic. in Verrē: Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi: Quod etiam fit, sententia aliqua interiecta, hoc modo: Bona miserū me (consumptis enim lachrymis, tamen animo infixus hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij acerbissimæ voci subiecta præconis. ¶ Finītima huic quoq; est Anadiplosis, quæ idē verbum in fine præcedentis & initio sequentis orationis repetit. Quale est illud:

Epanaleptis.

Vrbs Etrusca solo sequitur pulcherrimis astur

Astur equo fidens & versicoloribus armis.

Anadiplosis.

Sic etiā Cic. cōtra Catil. O tēpora, o mores. Senatus hoc intelligit, Consul videt, hic tamen viuūt: Viuūt? imo verò etiam in Senatum venit, &c. Et oratio quoque hoc modo iteratur. Quale est illud Sedulij, de primā fāmīna loquens.

Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille?

Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia coniux.

Simile est & illud Ioa. Pici Mirandulani.

Sed precus beu miseris tanta indulgentia fortis

Quos fecit natos gratia, culpa reos.

Culpa reos facit, sed vincat gratia culpam:

Et tuus in nostro crimine crescat honor.

A

*Epizeu-
sis.*

¶ Est etiam affinis huic Epizeusis, Latine Conduplicatio, quæ vel idem verbum, vel eandem sententiam conduplicat. Idem verbum, quale est illud: Tu tu faces illas incendiisti. Et: Me me adsum qui feci, in me conuertite ferrum. Et Cic. contra Catilinam: Viuis & viuis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. In oratione vero hoc modo: Commotus non es? cum tibi mater pedes amplexaretur, commotus non es? Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit, quasi aliquod telum B sæpius perueniat in eandem partem corporis.

Gradatio.

¶ Gradatio quoque ab hoc repetitionis fonte manat, quæ quædam verborum catenam efficit: estque & ad docendum, & ad delectandum cum primis accommodata. D. Cypria. Ser. de liuore, Zelare, inquit, quod bonum videas, & inuidere melioribus, leue apud quosdam crimen videtur: dumque existimatur leue, non timetur: dum non timetur, contemnitur: dum contemnitur, non facile vitatur. D. item Gregor. Considerandum est, ad culmen quisque regiminis qualiter veniat, & ad hoc rite perueniens qualiter viuat, & bene viuens qualiter doceat, & recte docens, infirmitatem suam quotidie quanta consideratione cognoscat. Et Apostolus, Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia probationem, probatio verò C spem, spes autem non confundit. Et iterum, Quos, inquit, precepsit & predestinavit, hos & vocauit: & quos vocauit, illos & iustificauit. &c. Et in eodem capite per Interrogationem & Repetitionem venustissime ait: Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt, quomodo verò credent ei, quem non audierunt? &c. Item: Non sensi hæc & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfecit: neque perfecit, & non probaui. In hoc autem nouissimo exemplo, non decus modo, sed vis etiam & acrimonia inest. Hactenus de figuris, quæ eiusdem verbi repetitione constant.

Roma. 5.

¶ In his autem figuris non inopia fit, vt ad idem verbū reddatur sæpius, sed inest feilitas quædam, quæ facilius auribus diju-

diju-

Dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. Huic autem virtuti, sicut omnibus alijs suum quoque vitium finitimum est, quod Tautologiam appellant, hoc est, eiusdem verbi vitiosam repetitionem, quæ non decoris gratia, sed inopia verborum fit, quæ etiam aurium iudicio dijudicatur: qualis est illa: Nam cuius rationis oratio nõ extet, ei rationi ratio non est fidem adhibere.

¶ Secunda classis de figuris, quæ verborum similitudine constant.

Cap. IX.

ECVNDI verò ordinis figuræ, quæ proportionem verborum similium sibi inuicem respondentium constant, quatuor præcipuè numerantur, nempe Compar, Similiter cadens, Similiter desinens, & Agnominatio.

Compar, quod Græcè Isocolon dicitur, est quod habet in se membra, quæ constant

ex pari ferè numero syllabarum. Hoc nõ de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est: sed tantũ affert vsus & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par membrum superioriori referre possimus. Cypria. Mundus ipse occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie fata læta sunt, nec adèd arboreis fœtibus autumnæ fœcunda sunt. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non magna copia est.

Similiter cadens, Similiter desinens.

¶ Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur. At Similiter desinens est, cum tamen casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt. Vtriusque rei exemplum patet his D. Cypriani aduersus Demetriam in verbis: Certè & labor irritus & nullus effectus, offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto: cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. In hoc autem genere pulcherrima & iucundissima sunt illa, in quibus non extrema tantum, sed media quoque varie & multiplici-

pliciter sibi respondent. In quibus quanta sit varietas, exempla declarabunt. Cypri. ad Donatum, Accipe, inquit, non disertam, sed fortiam: nec ad audientiam popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad diuinam indulgentiam prædicandam rudi veritate simplicia. Accipe quod sentitur, ante quàm discitur: nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratiæ maturantis hauritur. Idem contra Demetrianum: Qui ad malum motus est, mendacio fallente, multo magis ad bonum mouebitur, veritate cogente. Longior quidè illa, sed non minus ornata. D. Aug. sententia, qua natiuitatis & mortis diem in beato Martyre comparans, sic ait: Illo die ex fastidioso matris utero in hanc lucem processit, quæ oculos carnis illecebrat: isto autem die ex profundissimo carcere in illam lucem discessit, quæ visum mentis illustrat. Ad pretiosam mortem iuste vinendo venit: ad gloriosam verò vitam iniuste moriendo perrexit.

Agnominatio.

¶ Agnominatio est verborum similitudo, in dissimili tamen sententia. Quale est illud Cypriani de habitu virginum: Capilli tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Idem serm. de Mortali. Defunctos fratres non esse lugendos, cum sciamus non eos amitti, sed præmitti. Tale est illud Fabij: Nihil putamus esse perfectum, nisi ubi natura iuuatur. Est autem D. Bernardus vt frequentissimus, ita etiam festiuissimus in hac figura: quale est illud eiusdem: Benigna charitas affluit, non defluit. Item, Futuram hominis gloriam Dæmon vidit, & inuidit. Et, Cain munera Deus non respicit, quia illum despicit. Et, Magna superbia est vti datis, quasi innatis.

Sic multa alia apud
eundem,

¶ Tertia classis ex figuris verborum, quæ
contrarijs nominibus aut rebus
constant. Cap. X.

Ter-

D E R T I V S figurarum ordo contrariorum
 proportione cōstat: in quibus tantum inest
 leporis & gratiæ, vt quocunq; ferè modo
 contraria copulentur, ornamēti plurimum
 orationi afferant: neque iucundam modò,
 sed acrem interdum efficiant. Tale est illud
 in Catilinam: Vicit pudorem libido, timo-
 rem audacia, rationem amentia. Nec minorem vim & acrimo-
 niam habet illud Cypria. in Episto. ad Cornelium contra No-
 uatianos. Sic enim ait: An ad hoc, frater charissime, deponen-
 da est Ecclesiæ catholicæ dignitas, & sacerdotalis autoritas ac
 potestas, vt iudicare velle se dicant de Ecclesiæ præposito ex-
 tra Ecclesiā constituti, de Christiano heretici, de sano saucij, de
 E integro vulnerati, de stante lapsi, de iudice rei, de sacerdote sa-
 crilegi? Hactenus ille. Nec minori acrimonia Isaias aduersus su-
 perbum atque lasciuum fœminarum ornatum ait: Et erit pro
 suaui odore fœtor, pro zona funiculus, pro crispate crine calui-
 tium, & pro fascia pectorali cilicium. Sed quoniam hæc figura
 ornatissima est, pluribus à nobis exemplis illustranda erit: vt
 hac ratione multiplex eius vsus intelligi possit. Cypri. Gratu-
 landum est, inquit, cum improbi de Ecclesia separantur, ne co-
 lumbas, ne oues Christi sœua sua & venenata contagione præ-
 dentur. Cohærere & coniungi non potest amaritudo cum dul-
 cedine, caligo cum lumine, pluuia cum serenitate, pugna cum
 pace, cum fœcunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum
 tranquillitate tempestas. Idem: Quemadmodum Sathanas trās-
 figurat se velut in angelum lucis: ita ministros suos subornat,
 F. velut ministros iustitiæ, asserētes noctem pro die, irritum pro
 salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub prætex-
 tu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi: vt dum verisimilia
 mentiuntur, veritatē subtilitate frustrentur. Idem ser. de Elee-
 moſyna: Dei filius, hominis filius esse voluit, vt nos filios Dei
 faceret. Humiliauit se, vt populum, qui prius iacebat, erigeret.
 Vulneratus est, vt vulnera nostra sanaret. Seruiuit, vt ad liber-
 tatem seruientes extraheret. Mori sustinuit, vt moriens immor-
 talitatem mortalibus exhiberet. Idem etiam serm. de Patien-
 tia, de admiranda Dñi Saluatoris patientia sic ait: Sub ipsa au-
 tem passionis hora quæ conuictorum probra, quæ contumelia-
 rum tolerata ludibria: vt insultantium spatamina patienter
 exciperet, qui spūto suo cæci oculos paulò antè formauerat:

& cuius in nomine nunc à seruis eius Zabulus cum Angelis suis **A**
 flagellatur, flagella ipsa pateretur: coronaretur spinis, qui mar-
 tyres floribus coronat æternis: palmis in faciem verberaretur,
 qui palmas vinceptibus tribuit: spoliaretur veste terrena, qui
 indumento immortalitatis cæteros vestit: cibaretur felle, qui
 cibum cœlestem dedit: potaretur aceto, qui poculum saluta-
 re propinauit. Hac eadem figura Apostolus vsus est, cum ait:
 1. Cor. 4. Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & su-
 stinemus: blasphemamur, & obsecramus. Dei quoque filius
 Esai. 61. apud Esaiam in hoc se à Patre missum esse testatur, vt lugenti-
 bus daret coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, palliũ
 laudis pro spiritu mœroris. ¶ Est etiam pulcherrimum illud
 cōtrariorum genus, quo D. Basilius in laudem Martyrum vti-
 tur his verbis: Pericula non respicit Martyr, coronas respicit: **B**
 plagas non horret, sed præmia numerat: non videt lictores in-
 fernè flagellantes, sed Angelos supernè lætos hominibus accla-
 mantes: non spectat ad temporalia pericula, sed ad præmiõũ
 æternitatem.

Cohabitatio.

¶ Est etiam cohabitatio, qua contraria in eadem re, vel perso-
 nã simul coniunguntur: quod fieri posse sub diuersis rationi-
 bus Dialectici concedunt. Sic Lactantius de Phenice post mor-
 tem exurgente ait: Ipsa quidem, sed non eadem: quia est ipsa,
 nec ipsa est: Æternam vitam mortis adepta bono. Tale est il-
 lud Herenianæ Rhetoricæ: Ades, abesse vis: abes, reuerti cu-
 pis. In pacè bellum quæritas, in bello pacem desideras. Sic D.
 Greg. De lignantur, inquit, iusti, sed nõ dedignantes: desperat,
 sed non desperantes: persecutionem commouent, sed amantes. **C**

Paradiastole,

¶ Huic cōtraria est Paradiastole. Sicut enim illic contraria co-
 pulantur, ita hic simillima discernuntur. Hac elegantissima fi-
 gura elegantissimè Apostolus vsus est, cum ait: In omnibus tri-
 bulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur sed nõ
 destituimur: persecutionem patimur, sed nõ relinquitur: humili-
 amur, sed non cōfundimur: deieciimur, sed nõ perimus. Sic D.
 Cyprianus similia hoc modo distingit: Aliud est, inquit, marty-
 rio animum deesse, aliud animo detuisse martyrium. Sic etiam
 Seneca de homine deside & otioso loquens, Non, inquit, diu
 vixit, sed diu fuit. Idè, Pergimus, inquit, non quò eundem est,
 sed quò itur: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Et diu
 viuul.

D vnusquisque maualt credere, quàm iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditor. Et iterùm: Quæramus quid optimũ factu sit, non quid vltimatissimant. Idemque, Opes, inquit, meas fortuna abstulit, non auulit. Item D. August. Sic diligendj sunt homines, vt eorum non diligantur errores: quia aliud est amare quòd facti sunt, aliud odisse quod faciunt. Item D. Cyprianus: Nos autem fratres charissimi, qui Philosophi non verbis, sed factis sumus, nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus: qui virtutum magis conscientiam, quàm iactantiam nouimus: qui non loquimur magna, sed viuimus: quati serui & cultores Dei patientiam, quam magisterijs cœlestibus discipulis, obsequijs spiritualibus præbeamus. Hactenus ille. In epistola verò, quam presbiteri Romani ad eundem Cyprianum de lapsis miserunt, sic inter cetera scribunt: Maxime illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inuerecunda. Pullent sanè fores, sed non vtique confringant: adeant ad limen Ecclesiæ, sed non vtique vt transiliant: castrorum cœlestium excubent portis, sed armati modestia, qua intelligant se desertores fuisse: resumant precum suarum tubam, sed qua non bellicum clangant. In his exemplis apertè liquet, quæ similitudina videntur, ratione disiungi, & quantum inter se differant, explicari.

*Cyp. ser.
de paciẽ.*

Contrarium in sententijs.

¶ Est etiam Contrarium in sententijs, quod Dialectici inter ea argumenta, quæ à contrarijs ducuntur, referunt. Quia tamen hoc genus argumentationis cæteris ornatius est, inter exornationes collocatur. Tale est illud: Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Item: Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posses? Ad hoc etiam genus Contrarij argumeta ab imparibus, hoc est, à maiori & minori referuntur hoc modo: Quos ex collibus deiecimus, cum ijs in campo metuimus diuicere? Qui cum plures erant, paucis nobis ex æquari non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores?

Contentio.

¶ Huic autem figuræ finitima est Contentio: quæ non tam ex contrarijs, quàm ex imparium circumstantiarum comparatione constat: quæ quidem sicut & præcedens magis ad sententiarum, quàm ad verborum figuras pertinet. Quia tamen contra-

rij speciem habet, his eam adnectere, docendi gratia, volumus. **A** Ea verò frequentissimè utimur, cum proposita similitudine aut exemplo, quo aliquid vel probare volumus, vel amplificare, vèriusque rei circumstantias executimus: vt ostendamus id, quod intendimus, aut par, aut minus, aut maius esse. Sic Cic. pro lege Manil. Maiores, inquit, nostri sepè pro mercatoribus aut nauiculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: vos tot ciuium Romanorum millibus vno nuncio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati, quod erant appellati superbiis, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctam esse voluerunt: vos eum Regem tuum esse patièmini, qui legatum populi Romani consularum, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit? illi libertatem ciuium Romanorum immunitam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt, vos legatum Po. Ro. omni supplicio interfectum inultum relinquetis? Subiecit deinde conclusionem his verbis: Videte ne vt illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, & conseruare non posse. Verùm de hac contentione paulò fufius, cum de exemplorum tractatione agendum erit, disseremus.

Commutatio.

Ad hoc genus contrariorum pertinet Commutatio, quæ Græcè dicitur Antimetabole. Ea verò est, cum dux sententiæ inter se discrepantes, ex transiectione ita efferuntur, vt à priori, posterior, contraria à priori proficiatur, hoc modo: Esse oportet vt viuas, non videre vt edas. Item: Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illò dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item: Si poemata, loquens pictura est: pictura, tacitum poemata debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Item in sacris literis: Nequaquam Dominus propter locum gentem elegit, sed propter gentem locum. Item Sedulius: Nam sabbata propter condita sunt hominem, non homo sabbata propter.

Quarta classis de reliquis verborum

figuris, Cap. XI.

Post

D O S T hæc tria figurarum genera, quæ proportionè quadam verborum sibi inuicem respondentium constare diximus, superest quartum genus figurarum, in quibus non ita aperte hæc proportio deprehenditur: quanuis non prorsus ea careat: Hoc enim præcipuè figuræ verborum à sententiarum figuris distant, quòd in eis sic verba collocantur, vt quandam proportionis imaginem præferant: vnde venustas omnibus atque iucunditas orationis manat. Quòd sit, vt huiusmodi verborum figuræ ad delectandum plurimum conferant: quæ res inter tria orationis officia numeratur.

Adiunctio. **E** Inter has ergo figuras prima est *Adiunctio*, quæ Græcè *Zeu-
ma* dicitur: in qua vnum ad verbum, quod primum aut postremum collocatur, plures sententiæ referuntur: quarum vnaqueque desideraret, si sola poneretur. Fit autem præposito verbo, ad quod reliqua respiciant, hoc modo: *Vixit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia: aut postposito, quo plura clauduntur. Nec enim is es Catilina, vt te, aut pudor vnquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoque potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat: vt, forma dignitas aut morbo desolarescit, aut vetustate: Quia verò in his tribus locis verbum illud collocari potest, in principio videlicet, medio, & fine, tres zeumatis species Græci fecerunt, nempe *Protozeuma, Messozeuma, & Hyperozeuma*: quibus hanc differentiam significarent.*

Disiunctio. **F** Huic contraria est *Disiunctio*, qua vniqueque orationis membro suum verbum apponitur, cum tamen vnum aliquòd toti orationi sufficere potuisset. Vt autem illa figura breuius, ita hac ornatiùs & elegantius dicimus. Sic D. Cyrianus contra Demet. Quid, inquit, cum terrenæ carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congregere, virtutem mentis infringere, fidem destrue, disceptatione, si potest, vince. Idem sermo de mortalitate. Si auaritia prostrata est, exurgit libido: si libido compressa est, succedit ambitio: si ambitio contempta est, ira exasperat. Item Cicero pro Archia de studijs suis loquens sic ait: Me autem quid pudeat, qui tot annos ita viuo,

vt ab illis nullo me vnquam tempore aut cōmodum, aut oriū **A**
 meum abstraxerit; aut voluptas auocarit, aut denique somnus
 retardarit. Et in eadem oratione: Homerum Colophonij ciuē
 esse dicunt suum, Chij suum vendicāt, Salaminij repetūt, Smyr
 nxi verò esse suum confirmant.

Distributio.

¶ Distributio duplex est: altera in sententijs, quæ inter senten
 tiarū figuras reddetur: altera in verbis, quæ est huius loci pro
 pria: & superiori, hoc est, adiunctioni finitima, nisi quod est
 multo ornatior. Sed illa quidem plura verba idem significan
 tia repetit, hæc verò diuersa. siue verba, siue nomina rebus ac
 commodatissima iungit. Quo in genere vt frequentissimus, ita
 elegantissimus est D. Cypria. Hinc in Epist. ad Donat. de pra
 uæ consuetudinis violentia loquens, sic ait: Tenacibus semper
 illecebris necesse esse (vt solebat) vinolentia inuitet, inflet su
 perbia, iracūdia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas sti
 mulet, ambitio deletet, libido præcipitet. Idem de habit. virg.
 Cælestis hominis imaginē virgines portāt, stabiles in fide, hu
 miles in timore, ad omnem tolerantiam fortes; ad sustinēdam
 iniuriā mites, ad faciendam misericordiā faciles, fraternā pa
 ce vnanimis atque concordēs. Idē contra Demetri. Qui alios,
 inquit, iudicas, aliquando esto tibi iudex. Conscientia tuæ ra
 tebras intueri: aut enim superbia inflatus es, aut auaritia rap
 ax, aut iracūdia saeuus, aut alea prodigus, aut vinolentia tem
 ulentus, aut liuore inuidus, aut libidine incestus, aut crude
 litate violentus: & miraris in pœnas generis humani iram Dei
 crescere, cum crescat quotidie quod puniatur? Idem Ser. de pa
 tien. exēplo Domini in ingratos etiam beneficia conferre sua
 det his verbis: Videmus inseparabili æqualitate patientiæ noc
 centibus & innoxijs, religiosis & impijs Dei nutu tempora ob
 sequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grande
 scere copias messium; fructus mitescere vinearum, exuberare
 pomis arbusta, nemora frondescere, prata virere.

Interpretatio.

¶ Pertinet etiam ad figuras verborum Interpretatio, quam
 Græci Synonymiam appellant: cum instādi, augendi, & inter
 dum etiam apertius dicendi causa plura verba idem significan
 tia congregantur. Sic D. Cypria. Serm. de lapsijs: Doleo fratres,
 doleo vobiscum. Cum singulis peccus meum copulo, mœroris
 & funeris pondera luctuosa participo. Cum plangentibus plā
 go,

D go, cum desentibus desleo, cum iacentibus iacere me credo. Iaculis illis grassantis inimici mea membra simul percussa sunt: scruentes gladij per mea viscera transierunt. Idem Ser. de liuore: Si recesserunt de pectore tuo tenebrae, si nox inde discussa est, si caligo deterfa est, si illuminauit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse coepisti, quae sunt Christi, sequere: quia lux & dies Christus est. Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo liuoris inuoluis? quid inuidiae excitate omne pacis & charitatis lumen extinguis? Item Cicero: Quae cum ita sunt Catilina, perge quod coepisti: egredere aliquando ex vrbe. Patent portae: proficere. Idem de eodem, Abijt, excelluit, erupit, euasit. ¶ Est etiam pulcherrima illa Hieronymi Vidæ cum Deo in hymno loquentis interpretatio.

Sisq; alijs metus, vt libet, ac formidinis horror.

At mihi blandus amor, mihi sis placidissimus ardor.

Noctes atq; dies toto te pectore versem:

Te sine sit mihi dulce nihil, te pro omnibus optem,

Vnum depeream: totis hunc sensibus aestum

Implicitem: hunc imis exardens ostibus hauriam,

Hoc mihi soluatur flagrantis igne medullæ:

Hos mihi mens vnos semper suspirat amores.

¶ Verborum autem idem idem significantium copia (quæ ad hanc figuram cum primis necessaria est) non modo synonymia, sed etiam tropis, ac præcipuè metaphoris & allegorijs paratur: quando quod proprijs verbis enunciatum est, metaphoricis significamus. Quale est illud H. Vidæ cum Domino agentis:

Nam quamuis hominem admoneas, foueasq; , tegasq; ,

Quodlibet audendi est tamen omnibus æqua potestas,

Et nobis laxas nostri vsq; relinquis habenas.

Hic postremus versiculus idem allegoricè aut metaphoricè dicit, quod duobus præcedentibus proprijs verbis enunciauerat.

Neque verba modò, sed sensus quoque idem facientes acceruantur: quale est illud: Perturbatio istum mentis, & quædam scelerum obfusa caligo, & ardentes furiarum faces excitant:

Mixta quoque, & idem & diuersa significantia, hoc eodem modo coniunguntur. Cypria. de habitu virg. Si tu te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuuentutis illicias, suspria adolescentum post te trahas, concupiscèdi libidinem nurias, peccandi fomenta succendas, vt &

si ipsa non pereas, alios tamen perdas, & velut gladium te & A
venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente
calta sis & pudica.

Hoc in loco monendus est concionator, ne pluribus verbis
idem significatibus eandem sententiam oneret: nisi vel augendæ
rei, vel alicuius obscurioris sententiæ explicandæ gratia, quæ
nisi hoc modo exprimi satis non potest. Quod quidam parum ad-
uertentes, plura verba idem pollentiâ temere congerunt: quæ res
dicenti fidem abrogat, propterea quod magnâ ostentationis &
affectationis significationem det.

Congeries vel Synathrisimus.

¶ Finitima est huic figuræ Synathrisimus, cuius inter amplificâ-
di rationes meminimus: nisi quod interpretatio est vnius verbi
multiplicatio, Synathrisimus verò multarum rerum congeries:
qua in augendis & amplificandis rebus præcipuè uti solemus. In B
qua plura siue verba, siue commata, siue membra orationis in-
terpositis coniunctionibus, aut etiam sublatis (quod est acrius)
coniunguntur. Cypria. contra Demet. Innoxios, iustos, Deo
charos domo priuas, patrimonio spoliâs, catenis premis, car-
cere includis, gladio, bestijs, ignibus punis. Idem de simpli.
Præla. Quam verò vnitatem seruat, quam dilectionem custo-
dit, qui discordiâ furore vesanus Ecclesiam scindit, fidem de-
struit, pacem turbat, charitatem dissipat, sacramentum pro-
phanat: Ad hoc genus pertinet illud Esaiæ: In die illa auferet
Esaï. 3. Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas, & torques,
& monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & perisce-
lides, & murenulas, & olfactoriola, & inares & annulos, &c.
Simile est & illud Apost. Usque in hanc horam & esurimus, & C
& sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles su-
mus, & laboramus, operantes manibus nostris. Verum hæc fi-
gura frequentationi (de qua posterius erit sermo) admodum
similis, ad sententiarum figuras magis pertinere videtur. Etus au-
tem vsus in augendo & amplificando potissimum cernitur. Estq;
hæc amplificandi ratio maximè naturalis, & culque vel im-
perito obuia, qua videlicet in vna re multa inesse dici-
mus, quæ illam augeant & exaggerent. Hacten-
us de verborum figuris: nunc ad senten-
tiarum figuras: in quibus ut minor
iucunditas, ita maior vis
dicendi est.

¶ De figuris Sententiarum, ac primùm de his, quæ ad docendum magis pertinere videntur. Cap. XII.

Mtria sint (vt D. August. ait) præcipua *In 4. de*
 concionatoris officia, nempe docere, flecte *dott. Cbrī*
 re, & delectare (de quibus suo loco dice- *stia.*
 mus) omnes figuræ tum verborū, tum sen-
 tentiarum in loco additæ hæc tria maximè
 præstant. Exèpli gratia: Transitio ad docen-
 dum præcipuè pertinet: quæ quid dictum
 sit, & quid sit dicendum, perspicuitatis gratia breuiter exponit.

E Eadem autem vim & acrimoniam orationi adiungit hoc mo-
 do: Audistis grauissima, audietis grauiora. Quædam tamen in-
 ter figuras sunt, quæ magis ad delectandum, quàm ad docen-
 dum, aut flectendum accommodantur: quales sunt verborum
 figuræ (de quibus hætenus locuti sumus) quanuis nonnullæ
 inter eas vim & acrimoniam habeant: qualis Repetitio, Con-
 duplicatio, Interpretatio, & Synathrisinus, siue Congeries est.
 Contraria verò (vt proposita exempla declarant) non modò
 magnam venustatem, sed vim etiam & acrimoniam habent.
 At Sententiarum figuræ niuis fortasse ad delectandum valèt:
 ad docendum tamen atque flectendum plurimùm conducunt:
 ideoq; illas perspicuitatis gratia in duas classes diuisimus: qua-
 rum prior eas figuras continet, quæ magis ad docendum perti-
 nent: posterior verò, quæ ad flectendum magis, hoc est, ad in-
 standum; & animos commouendos magis seruiunt: quànuis
 non abnuam plerasque earum ad omnia simul conferre. Nam
 & exempla & similia aliquando rem aperiunt & perspicuam
 faciunt: aliquando oratione ornant atque delectant: quandoq;
 verò rem amplificanc & augent: quo nomine inter amplifi-
 candi rationes (vt suo loco exposuimus) numerantur.

Sic etiam rerum & personarum descriptiones non solum
 ad flectendum modò (quòd earum præcipuum
 est) sed interdum etiam ad docendum
 & delectandum adiuuant.

¶ Prima

¶ prima classis de figuris sententiarum,
quæ maximè ad docendum pertinent.

Cap. XIII.

Diffinitio.

DIFFINITIONEM constat inter locos argumentandi collocari. Eadem tamen inter sententiarum figuras ponitur, quia non solum ad perspicuitatē (quod eius est proprium) sed etiam ad orationis ornatum non parum conducit. Ea verò est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolute, hoc modo: *Maiestas Reip. est, in qua continentur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed auaritia: idè quòd diligentia est accurata conseruatio suorum, auaritia iniuriola appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur comoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, vt neq; pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur.*

Hæc autem breuis & absoluta definiendi ratio ex Dialecticorum officina desumpta est. Est autem alià longior atque copiosior laudis aut vituperationis causa assumpta, quæ ad Rhetores magis pertinet. Vituperationis, vt Cyprianus in Epistola ad Cornel. de Nouatiano loquens, Magis, inquit, durus secularis Philosophiæ prauitate, quàm Philosophiæ dominicæ lenitate pacificus, defector Ecclesiæ, misericordiæ hostis, interfeutor pœnitentiæ, doctor superbiæ, veritatis corruptor, perditor charitatis. Laudandi verò gratia idem Cyprianus de habitu virginum disciplinam hoc modo definit: *Disciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter in Deo viuere, ad promissa cœlestia & diuina.*

Divina præmia peruenire. Idem de oratione Dominica, Evangelica præcepta, inquit, nihil sunt aliud, quàm magisteria diuina, fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fouendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad cælestia regna perducunt.

Diuisio.

¶ Diuisio quoque, sicut diffinitio, inter locos argumentandi ponitur. Quæ quoniam & perspicuitatem & ornatum quendam orationi addit, inter sententiarum figuras collocatur. Ea verò res omnes aliquando in formas siue species, aliquando in partes distribuit. Ab ea verò sic argumentum ducitur: Dux res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia, atque auaritia. Te auarum in fraterna diuisione cognouimus: inopem atque egentem nunc videmus: quæ potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est (de qua alibi diximus) hoc interest: illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus; aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem.

Est etiam diuisionis quædam species in his D. Cypriani verbis: Primus est victoriæ titulus, Gentilium manibus apprehensum dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione subtractum, domino reseruari. Illa publica, hæc priuata confessio est.

Subiectio.

¶ Subiectio inter argumentorum formas posita est, quòd vim habeat argumentandi: Eademque inter figuras numeratur, quòd ornatissima sit. Qua frequenter in Confutatione utimur, cum ijs, quæ contra nos obijci possunt, breui rationis subiectione respondemus. Sic enim D. Hieronymus in Epistola ad Heliodorum, qua illum ad eremiticam vitam hortatur, tacitis obiectionibus respondet, hoc modo: Paupertatem times? sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa ieiunij membra collidere? sed Dominus tecum iacet. Squallidi

Rom. 8.

capitis horret inculta cæsaries? sed caput tuum Christus est. In-
 finita eremi vastitas terret? sed tu paradysum mente deambula.
 Quotiescunque illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo
 non eris. Scabra sine balneis attrahitur cutis: sed qui in Christo
 semel lotus est, non illi necesse est iterum lauare. Et vt breuiter
 ad cuncta audias Apostolum respondentem: Non sunt, inquit,
 condignæ passiones huius seculi ad superuenturam gloriam,
 quæ reuelabitur in nobis. Hactenus Hiero. D. verò Cyprianus
 hac eadem figura beatissimos Christi confessores ad fodienda
 metalla damnatos, commendat & laudat his verbis: Non fo-
 uetur in metallis lecto & culcitrus corpus, sed refrigerio & so-
 latio Christi fouetur. Humi iacent fessa laboribus viscera, sed
 pœna non est cum Christo iacere. Squallent sine balneis mem-
 bra situ & sorde deformia: sed spiritualiter intus abluitur, quod
 foris carnaliter fordidatur. Panis illic exiguus: at non in pane
 solo viuit homo, sed in sermone Dei. Vestis argenteis deest:
 sed qui Christum induit, & vestitus abundanter & cultus est.
 Semitonsi capitis capillus horreseit: sed cum sit caput viri Chri-
 stus, qualecunque caput illud deceat necesse est, quod ad do-
 mini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis &
 fœda Gentilibus, quali splendore pensabitur?

Distributio.

¶ Diuisioni finitima est Distributio, quam inter verborum fi-
 guras retulimus. Est autem distributio alia in sententijs, cum
 in plures res, aut personas certas negotia quædam dispersiun-
 tur, hoc modo: Qui vestrum Iudices nomen Senatus diligit,
 hunc oderit necesse est: petulantissimè enim semper iste oppu-
 gnauit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit
 esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit,
 ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atque de-
 decori sit. Qui parentes habetis, ostendite in istius supplicio vo-
 his homines inpios non placere. Quibus liberi sunt, statuite
 exemplum, quanta pœna in ciuitate sint hominibus huiusmo-
 di comparata. Item Senatus officium est, consilio ciuitatem
 iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi
 voluntatem Senatus. Populi officium est, res optimas, & ho-
 mines idoneos suis sententijs eligere & probare. Accusatoris
 officium est, inferre crimina: defensoris, diluere & propulsa-
 re. Testis est, dicere quæ scierit, aut audierit. Quæsitore est,
 vnumquenque horum in officio suo continere. D. quoque

Cy.

D Cyprianus serm. de lapsu, de corruptis seculi sui moribus sic ait: Non in sacerdotibus religio deuota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in fœminis forma fucata: Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidæ fraudes, circumueniendis fratribus subdolæ voluntates. Ad hunc modum Ezechiel Propheta cap. 22. varia ætatis suæ crimina, & corruptam personarum omnium disciplinam moresque describit. Contrà verò Apost. 5. & 6. cap. Epist. ad Ephes. variorum statum personas, hoc est, viros, vxores, filios, parentes, seruos, atque dominos ad virtutum officia vnicuique debita hortatur. Quod vtinam nostri seculi concionatores frequenter in concionibus suis facerent: vt quid quisque in statu suo persequi deberet, voce concionatoris agnosceret. ¶ Est & illa non inelegans neque infrequens Distributionis species, qua frequenter in descriptionibus vtimur: qualis est illa Nasonis.

Iamq; aliquis posita monstrat fera prælia mensa.

Pingit & exiguæ Pergamæ tota mero.

Hæc ibat Simois, hic est Sigæa tellus:

Hic steterat Priami regia celsa senis.

Illic Eacides, illic tendebat Vlysses:

Hic lacer admissos terruit Hector equos.

Sicetiam Maro varios terrarum fructus describens, ait.

Hic segetes, illic veniunt felicius vnae:

Arbori fetus alibi, atq; iniussa virescunt

Gramina. Nonne vides, cæcosq; vt Imolus odores,

F *India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?*

At Chalybes nudi ferrum, virosq; Pontus

Castorea, Eliadum palmas Epirus equarum?

D. verò Cypri. in Epist. ad Donat. vtrunque Distributionis speciem coniungit his verbis: Flagrant vbique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subiicit, ille falsum capitali fraude conscribit: hæc arcentur hæreditatibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat, vtrobique grassatur in mendacium criminum prostitutæ vocis venalis audacia.

Ratiocinatio.

¶ Ratiocinatio duplex est: altera, quæ amplificationi seruit, quam

quam à Fabio hoc nomine appellari superius diximus : altera, **A**
 quæ inter sententiarum figuras numeratur, subiectioni (de qua
 modo diximus) admodum similis: nisi quòd subiectio inter ar-
 gumentationum formas collocatur, ideoque partes omnes in-
 terrogando enumerat, vt ad vnã aliquam perueniat: ratiocina-
 tio autem huic partium enumerationi adstricta nõ est, quã-
 uis illius speciem interrogando & respondendo referat. Ea ve-
 ro est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare
 quicquid dicamus, & crebrò nõsmet à nobis petimus vniuscui-
 usque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maio-
 res nostri, si quam vnus peccati mulierem damnabant, simpli-
 si iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo
 facto? Quoniam quam impudicam iudicabant, eam veneficij
 quoque damnatam existimabant. Quid ita? Quia necesse est,
 eam, quæ suum corpus addiderit turpissimæ cupiditati, timere **B**
 permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos vi-
 det sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? Quos tan-
 toperè timeat, eos necesse est, vt quoquo modo possit, venefi-
 cio petat. Cur? Quia nulla potest honesta ratio retinere eam,
 quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia auda-
 cem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficij damna-
 tam? Putabant impudicam quoque necessario. Quare? Quia
 nulla facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor & in-
 temperans libido commouere potuit: eum cuius animus mu-
 lieris esset corruptus, eius corpus castum esse nõ putarint. Quid
 in viris? idemne hoc obseruabant? minime. Quid ita? Quia vi-
 ros ad vnũquodque maleficium singule cupiditates impel-
 lunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item: **C**
 Bene maiores nostri hoc comparauerunt, vt neminem regem,
 quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? Quia quam
 nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorũ sup-
 plicio consumere, quos eadem fortuna paulò antè in amplissi-
 mo statu collocarat. Quid quod exercitum contrà duxit? De-
 sino me meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria
 contendunt, eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines iu-
 dicare: vt possit bellum fortitudo minuire, pacem humanitas
 augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? non profectò tam
 sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? Quia talem stultitiam
 contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermo-
 nem vehementer accommodata est: & animum auditoris red-
 dit

Ddit attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Hoc exemplo satis liquet, qua ratione quisque, & interrogare, & sibi ipsi respondere queat. Est autem (vt dixi) figura hæc ad concionandi rationem vtilissima: propterea quod naturam quodammodo Dialogi imitatur, & rectum orationis cursum atque impetum, quo auditores interdum fatigantur, Dialogi specie atque varietate, reficit. Quin etiam attentionem excitat: dum qui audiunt, ea, de quibus concionator vel dubitat, vel requirit, ipsi etiam simili ratione dubitare, & responsionem expectare coguntur: atque in hunc modum varijs interrogationibus & responsionibus inescantur ac detinentur. Id adeo verum est, vt non defuerint autores non pœnitendi, qui conciones, quas literis mandauerunt, in Dialogorum speciem & formam retulerint. Cuius rei cum multa sint commoditates, non postrema illa est, quod cum apta pronuntiationis varietas, variaque vocis figura auditores plurimum detineat, hæc interrogandi atque respondendi ratio magnam ex natura sua varietatem, vt in ipsis rebus, ita in pronuntiatione petit: vt res non tam in concione, quam in scæna quodammodo agi videantur.

Diminutio.

¶ Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicimus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure Iudices dico, me labore & industria curasse, vt disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, vt optimè tenerem, tamen verè dixisset, tamen arrogans vilis esset: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, Vtrum igitur auaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficium? Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium rellquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Tale est illud D. Cypri. in Epist. ad Donat. Caterum quale vel quantum est, quod in pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenij angusta mediocritas, tenues admodum fruges parit: nullisq; ad copiam fecundi celsitris culminibus ingrauescit. Aggrediar tamè facultate, qua valeo.

Commoratio.

¶ Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Hac uti maximè conuenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima diuoluendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit: propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis perfusus est per totum corpus orationis. Hac uti Ecclesiastes poterit, cum rem aliquam ad salutem maximè necessariam auditorum animis insingere cupit: ut hac repetita admonitione, rei dignitatem & necessitatem intelligant. Sic D. Hierony. in Epist. ad Demetriadem, Finem, inquit, iungo principio, nec semel monuisse cõtentus. Ama scientiam scripturarum, & amabit te sapientia. Hoc autem Apostolũ Thimotheo præcepisse arbitror, cum dixit: Insta B opportunè & importunè.

Frequentatio.

¶ Finitima est huic figuræ Frequentatio, cum res in tota causa dispersæ coguntur vnum in locum, quò grauior, aut acrior, aut criminiosior ratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est Iudices, cur velitis eum liberare? Sux pudicitix proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Hac figura in fine concionis uti possumus, præsertim in suaforijs concionibus, cum argumenta omnia, quæ in tota concione tractauimus, breuiter in vnum colligimus: ut velut agmine factò in C animos auditorum irrumpamus, & illis vim quodammodo inferamus. Qua de re in superiori libro diximus, cum de suaforij generis partibus ageremus. ¶ Neque in fine solùm concionis, sed in eius etiam partibus, vbi longa aliqua disputatio vel argumentatio absoluta fuerit, auditorum memoriam refricare hac eadem figura licebit, non solùm ut meminerint, sed etiam ut vi argumentorum assentiant & conuincantur. Quo in genere non grauiora modò, sed etiam leuiora argumenta colligenda sunt. Feriunt enim, si non ut fulmine, certè ut grandine. Eadem etiam figura ad amplificandum aptissima est: quando omnia, quæ rem augent, in vnum simul cogit. Qua de re superius dictum est.

D Breuitas est res, ipsi tantummodo verbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Tarsi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item: Modò Consul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiscitur in Asiam: deinde exul & hostis est dictus: post Imperator, postremò Consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum tempus non sinit commorari, aut res non longa eget narratione. Qua de causa D. Ambros. super Lucam multa breui comprehendit his verbis: Non solum ab Angelis & pastoribus, sed etiam à senioribus & iustis generatio Domini accepit testimonium. Omnis ætas, & vterque sexus, euentuumq; miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elisabeth prophetat, magus adorat, vtero clausus Ioannes exultat, vidua confitetur, iustus spectat. Hic videre licet quàm multa paucis comprehensa sint: quia hoc satis erat ad id explicandũ, quod ad rem propositam pertinebat. Quæ quidem oratio quò breuior, eò ad augendum potentior est.

¶ Secunda classis de figuris sententiarum,
quæ maiorem vim & acrimoniam habent.
Cap. XIII.

F **EQVITVR** deinde altera classis de figuris sententiarum: quæ quauis ad omnia valeant, præcipuè tamen ad commouendos auditorum animos adiuuât. Maiorem quippe vim & acrimoniam, quàm præcedentes habent. Incipiamus igitur ab ea, quæ magis in vsu est, & ad plura valet, nempe Interrogatione. Simplex est, sic rogare: Magister bone, quid boni faciam, vt habeam vitam æternam? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Cypri. de simpli. Præla. Quid facit in pectore Christiano luporũ feritas, & canum rabies, & venenum letale serpentum, & cruenta sæuitia bestiarum? Idem ibidè: Quam verò vnitatem seruat, quã dilectione custodit aut cogitat, qui discordiæ furore vesanus.

Ec

Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, charitatem A
 dissipat, sacramentum prophanat. Idem Ser. de liuore: Quid
 in zeli tenebras ruis? quid te nubilo liuoris intoluis? quid in-
 uidia caecitate omne pacis & charitatis lumen extinguis? quid
 ad zabulum, cui renunciaueras, iterum redis? quid Cain similis
 existis? Nec minus vrget illa eiusdem interrogatio in Ser. de
 lapsu: Putasne tu Dominum cito posse placari, quem verbis
 perfidis abnuisti, cui patrimonium proponere inuulisti, cuius
 templum sacrilega contagione violasti? Patus facile eum mi-
 sereri tui, quem tuum non esse dixisti? Sed hæc exempla indi-
 gnationi, sequens verò, quod modò subieciam, admirationi &
 optationi magis seruit: quale est illud eiusdem Ser. de Eleemo.
 Quæ illa erit fratres charissimi operantium gloria, quam gran-
 dis & summa læticia, cum populū suum Dominus ceperit re- B
 censere, & meritis atque operibus nostris præmia promissa re-
 tribuere, pro terrenis cœlestia, pro temporalibus sempiterna,
 pro modicis magna præstare? Instat etiam illa eiusdem inter-
 rogatio in Ser. de Mortalitate: Quis non peregre constitutus
 properet in patriam regredi? Quis non ad suos nauigare festi-
 nans, ventum prosperum cupidius optaret, vt velociter charos
 liceret amplecti? Patriam nostram paradysum computamus,
 parentes nostros patriarchas habere iam cœpimus, quid non
 properamus & currimus, vt patriam nostram videre, vt paren-
 tes salutare possimus?

Cæterum cum præcipua orationis virtus existat, vt non
 iners & languida, sed viua & mobilis sit, hoc quidem cum aliæ
 figuræ, tum præcipuè Interrogatio præstat: quæ nequè dicen- C
 tem; nequè audientem languescere aut dormire sinit. Sem-
 per enim acrior sententia est, quæ interrogatione, quàm quæ
 simplici oratione effertur. Quæ eò est ornatior, quò & longior:
 qualis est pulcherrima illa Apostoli inductio varijs exemplis
 & similibus decurrens: Quis (inquit) militat stipendijs suis
 vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis
 pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid se-
 cundum hominem hæc dico? An & lex hæc dicit? & cætera quæ
 hac eadem figura sequuntur, atque etiam præcedunt.

Occupatio.

Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non scire,
 aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus. Cyprianus in
 Epist. ad Corn. Taceo de fraudib⁹ Ecclesiæ factis: cōiurationes;

D & adulteria, & varia delictorum genera prætereo. Vnum illud, in quo non mea, neque hominum, sed Dei causa est, de eorum facinore non puto esse reticendum: quod à primo statim persecutionis die, cum recentia delinquentium facinora fererēt, & sacrificijs nefandis nō tantum Diaboli altaria, sed adhuc manus ipsæ lapsorum atque ora fumarent, communicare cum lapsis, & pœnitentiæ agendæ intercedere non destiterunt. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alijs ostendere, occultè admouisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut faciliè potest reprehendi.

Præcisio.

E **¶** Præcisio est, cum dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquatur in audientium iudicium, sic: Mihi tecum præcertatio non est, idè quod Pop. Rom. me: nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item, Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domi: non ausim dicere, ne cum te digna dixerò, me indignum quidpiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. Hac etiam figura Vates regius vehemens animi sui desiderium significauit, cum ait: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine vsque quò? Idemque alibi: Et calix meus inebrians. Nam quod deinde sequitur (quàm præclarus est) ab interprete explanationis gratia adiectum esse ostendit Hieronymi versio ex Hebræo, quæ hac particula caret. Hac eadem figura Ecclesiastes in rebus indignissimis, quas cum ad summū dicendo perduxit, præcisa oratione interiecta, & in ipso **F** calore dicendi paululum moratus, ingentem animi affectum significat: quem quia loquendo explicare non potest, silentio indicat. Quæ res cum in veritate ex animo fit, vehementer auditores commouere solet. D. Hieron. in Epist. quorundam hominum. vitia tectè castigans, neque quid significare vellet aperte explicans, hac breui præcisione sententiam clausit: Prudens mecum lector intelligis quid taceam, & quid magis tacendo loquar.

Emphasis.

¶ Vicina huic Emphasis, altiore præbens intellectum, quàm quem verba per seipsa declarant. Eius duæ sunt species: altera, quæ plus significat, quàm dicit: altera, quæ etiam id, quod non dicit. Prior est apud Ciceronem pro Ligario ad Cæsare: Quòd
lin

si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quàm tu per te, per A
 te inquam, obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud,
 quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui illum
 ad crudelitatem impellerent. Est in vulgaribus quoque ver-
 bis Emphasis: Virum esse oportet: Et, Homo est ille. Et in sa-
 cris literis: Homo natus de muliere: Emphasis habet mulier:
 quam explicuit D. Gregor. dicens: Quid in se habet fortitu-
 dinis, qui natus est de infirmitate? Item Apostol. ad Timoth.
 Hæc, inquit, meditare: in ijs esto. Vnico verbo (Esto) multa
 comprehendit: studium, curam, amorem, occupationem, di-
 ligentiam, & similia. Omnes quippe animæ vires, & omne
 tempus, cæteris omnibus prætermisissis, in hoc vno esse voluit.
 Emphasis enim est, cum dicimus, Hisce oculis vidi, ne nega.
 Item cum Absalon famulis præcepit, vt Amon fratrem inter- B
 ficerent, adiecitque, Nolite timere: ego sum, qui præcipio
 vobis: verbum illud (Ego) Emphasis habet. Sic etiam cum
 Saluator ait: Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros,
 &c. Item cum Apostolus ait: Det ei Dominus misericordiam
 inuenire in die illa. Pronomen (illa) non vulgarem Empha-
 sim habet. Est autem non infrequens in literis sanctis hæc figu-
 ra: in qua excutienda non minima pars Theologicæ eruditio-
 nis posita est.

Dubitatio.

¶ Dubitatio est, cum querere videtur Orator, vtrum de duo-
 bus potius, an quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo:
 Obsuit eo tempore plurimum Reipub. Consulum siue stultici-
 tiam, siue malitiam dicere oportet, siue vtrunque. Item, Tu C
 istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? quero quo-
 nam te digno ac moribus tuis appellè nomine. Item D. Hiero.
 Nostri Doctores ita eloquentia suos refarcierunt libros, vt ne-
 scias quid in eis prius mirari debeas, an eruditionem seculi, an
 scientiam scripturarum. Item Cyprianus ad Christi Confesso-
 rem Celerinum, eundemque parentibus martyribus natum,
 sic ait: Non inuenio quem beatiorem magis dicam, vtrumne il-
 los de posteritate tam clara, an hunc de origine gloriosa. Item
 Euseb. Emis. homil. de Nati. Domini: Quid primùm mirer,
 quidue postremum? quòd sine conceptu est collata fœcundi-
 tas, an quòd per partum magis est glorificata virginitas? Sed
 non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui nupserat. Item D.
 Gregor. de Magdal. Quid igitur miramur fratres? Mariam ve-
 niens

D nientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam, an trahentem? Dicam melius trahentem, & suscipientem. Hac etiam figura quærimus quid dicamus, aut vnde incipiamus. Cyprianus sermo de lapsu: Quid hoc loco faciam dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quàm verbis opus est. Item Bernar. ad Eugenium: Vnde iam initium sumam? Libet ab occupationibus tuis.

Concessio.

¶ Concessio est, cum aliquid ei, aduersus quem disputamus, concedimus: quod ita tamen concedimus, vt causæ atq; proposito nostro non obsit, aut certè nihil illum iuuat, quod in sententiæ suæ defensionem adducit. Sic honoris cupidis concedimus, vt honorè quidem appetant, sed verum tamè & solidum, nō futilem & inanem. Sic etiam, vt opes querant, nō tamen fragiles & caducas, sed in æternum permansuras. Sic voluptates atq; delicias permittimus, nō turpes & carnales, quæ hominè in pecudem transformant, sed spirituales & castas, quibus Angeli perfuuntur. Sic Eucherius Episcopus ad veræ vitæ amorem hortatur his verbis: Cupiditas vitæ nos delectatione rei præsentis innexuit. Ergo amantes vitam, hortamur ad vitam. Verà ratio est persuadendi, cum id poscitur, vt impetremus à vobis, quod cōcupiscitis. Pro vita, quam diligitis, legatione apud vos fungimur: & hanc quam omnes exiguam amatis, insinuamus, vt ametis æternam. Quam quo pacto amemus, nescio, si non hanc, quam amamus, esse quàm speciosissimam cupimus. Itaque istud, quod & arctum sit, placet, placeat magis si potest esse perpetuum: & quod apud nos pretium habet, cum finem habeat, sit nobis supra pretium, si potest esse sine fine. Hactenus ille. Item Cyprianus de habitu virginum: Locupletem te esse dicis & diuitem, & vtendum putas ijs, quæ possidere te Deus voluit: vtère, sed ad res salutares: vtère, sed ad bonas artes: vtère ad illa, quæ Deus præcepit, quæ Dominus ostendit. Diuitem te esse sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes, Patrimonia tua Deo fœnera, Christum ciba. Possessiones tibi, sed cœlestes magis compara, vbi fructus tuos iuges ac perennes, & ab omni contactu iniuriæ secularis immunes, nec rubigo atterat, nec grando cædat, nec sol vrat, nec pluuia corrumpat. Idem etiam sermo de Morta. sic ait: Mori planè timeat, sed qui ex aqua & spiritu non renatus, gehennæ ignibus man-

mancipatur. Mori timeat, qui non Christi cruce & passione cē A
setur: mori timeat, qui ad secundam mortem de hac morte trā
sibit: mori timeat, quem de seculo recedentem perennibus poe
nis aeterna flamma torquet: mori timeat, cui hoc mora lon-
giore confertur, vt cruciatus eius & gemitus interim differa-
tur.

Adhortatio.

¶ Adhortatio (vt ipsum nomen indicat) est, cum plura moni-
ta atque praecepta sub vno orationis impetu simul coniungi-
mus: quibus aliquid fieri, aut non fieri adhortamur. Est au-
tem huiusmodi adhortatio velut conclusio, qua post alicuius
rei probationem aut amplificationem vti solemus: qua etiam
(vt antè diximus) commodissimè in epologo suasioe concio-
nis vtimur. Talis est illa Domini adhortatio apud Esaiam post B
Israëlitici populi scelera amplificata: qua praeteritis & futuris B
malis remedium adhibet, his verbis: Lauamini, mundi estote,
auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quie-
scite agere peruersè, discite benefacere. Quærite iudicium, sub-
uenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite,
& arguite me, dicit Dominus: Cyprianus contra Demetrianū
sic arguētationem claudit: Respicite itaque dum tempus est
ad veram & aeternam salutem: & quia iam mundi finis in pro-
ximo est, ad Dominum Deum mentes vestras Dei timore con-
uertite. Deum vel serò quærite: quia iam pridem per Prophe-
tam praemonens hortatur, & dicit: Quærite Dominum, & viuet
anima vestra. Credite illi, qui omnino nō fallit: credite illi, qui
hæc omnia futura praedixit: credite illi, qui credētibus præmiū
vitæ aeternæ dabit: credite illi, qui incredulis aeterna supplicia C
gehēnæ ardoribus irrogabit. Idem serm. de liuore, post inuidiæ
morbum amplificatum sic orationem claudit: His meditatio-
nibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi. Eiusmo-
di exercitationibus contra omnia Diaboli iacula firmāmus. Sic
in manibus diuina lectio, in sensibus Dominica cogitatio. Ora-
tio iugis omnino nō cesset. Salutaris operatio perseueret. Spi-
ritualibus semper actibus occupemur: vt quotiescunque inimi-
cus accesserit, quoties adire tentauerit, & clausum aduersus se
pectus inueniat & armatum. Idemque paulò post: Venena fel-
lis euome, discordiarum virus exclude, purgetur mēs, quā sem-
piternus liuor infecerat. Amaritudo omnis, quæ intus infede-
rat, Christi dulcedine leniatur. Ama eos, quos antè oderas: di-
lige

Dilige illos, quibus iniustus obrectationibus inuidebas. Bonos imitare, si potes: si sectari non potes, collatere certe & gratulare melioribus: fac te illis adunata dilectione participem, fac te consortio charitatis & fraternitatis vinculo coheredem. Dimittentur tibi debita, quando tu ipse dimiseris. Accipientur sacrificia tua, cum pacificus ad Deum ueheris.

Sustentatio.

¶ Sustentatio est figura, qua diu suspenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde inexpectatum subiungitur, ut in Verrem Cicer. Quid deinde? quid censestis? furtum fortasse, an prædani aliquam? Deinde cum diu suspendisset, indicum animos, subiicit quod multò esset improbius. Aliquando etiã cum expectatione in alicuius rei grauissimæ orator concitauerit, ad aliquid, quod leue sit, aut nullo modo criminofum, descendit. Hac ratione Pharisaorum leuitatem amplificare possumus, qui discipulos Domini accusandos putabant, quòd illotis manibus manducarent. Prius enim scribarum & Pharisæorum dignitatem exponimus, atque eorum præcipuè, qui ab Hierosolymis ueniebant: qui omnes vno consilio Dominum adeuntes, anpla oratione accusationem suam illi proposuerunt. Quare (inquiunt) discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Magnum certè & intolerandum crimen, cum scriptum sit: Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. Sed videamus quale sit hoc crimen, qualis ista transgressio. Non (inquiunt) lauant manus suas, cum panem manducant: Quid hac accusatione magis ridiculum? Hòccine erat crimen illud, quod tanti Doctores communi consilio ex-

Eprobare volebãt? Hac igitur figura duplici in loco utimur, vel cum leue aliquid hoc modo inferre, vel summum aliquid & inexpectatum amplificare volumus: ut quod natura sua magnũ est, præmissa hac præparatione maius appareat.

Ironia.

¶ Ironia, cum vno verbo aut breui oratione fit, Tropus est, in quo pro rei nomine proprio aliud subiicitur. Quale est illud: Egregiam verò laudem & spolia ampla refertis, tuque puerque tuus. Cum verò longa oratione fit, inter sententiarum ornamenta numeratur. Sic Cypria, aduersus Pupianum, qui ipsum Cyprianum negabat Episcopum esse, acri Ironia hoc modo inuehitur: Nisi, inquit, apud te purgati fuerimus, & sententia absoluti, etiam sex annis nec fraternitas habuerit Episcopum,

nec plebs præpositum, nec grex pastorem, nec Ecclesia gubernatorem, nec Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? Subueniat Papianus & sententiam dicat: Iudicium Dei & Christi in apertum referat, ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis accersitus est, sine spe salutis & pacis exisse videatur. Et mox: Annue aliquando & dignare prædiciare de nobis, & episcopatum nostrum cognitionis tue autoritate firmare: ut Deus & Christus eius agere tibi gratias possint, quod per te antistes & rector altari eorum pariter & plebi restitutus sit. Et paulo post: Quare in hunc scripturam non inciderunt Martyres. Spiritu sancto pleni, qui ad Cyprianum Episcopum literas de carcere direxerunt, nisi si omnes isti communicantes mecum (secundum quod scripsisti) polluto ore nostro polluti sunt: & si spem vitæ æternæ communicationis nostræ contagione perdidissent: Papianus solus integer, inuolatus, sanctus, pudicus, qui nobis miscere se noluit, in paradysum atque in regnum caelorum solus habitabit. Hastentis ille: Et etiam in sacris literis huius figuræ usus. Sic Hieremias, Confortamini, inquit, filij Benjamin in medio Hierusalem, & in Theua clangite buccina, & super Bethacaré leuate vexillum: quia malum visum est ab Aquilone, & contritio magna. Idem alibi eadem Ironia vitur, cum denunciatio Chaldaeorum aduentu subdit: Preparate scutum & clypeum, & procedite ad bellum, iungite equos, & ascendite equites, stete in galeis, polite lanceas, induite vos loricas. Quid igitur vidi ipsos pauidos, & terga vertentes, & cetera. Tale est & illud Salomonis: Latere ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui, & in iactatu oculorum tuorum: & scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. Simile est & illud ex Apoca. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Exemplum.

Exemplum & Simile constat esse argumentandi loca, quæ tamen inter figuras numerantur: præsertim cum illustrandæ aut ornandæ rei gratia adhibentur. Quia verò duo hæc orationis ornamenta magnam inter se affinitatē habent, atque eodem ferè modo tractantur, de utrisque hoc in loco dicemus. *Exemplum* est, aliquid facti aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus

D. similitudo. Rem. ornatiore facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertiore, cum id quod sit obscurius, dilucidum reddit. Probabilior, cum magis verisimili facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta propria manu tentari possit. Mouet autem potissimum animos antiqua, illustra, nostratia, domestica, id est, suam quæq; getem, suam quæq; genus. Aut longè minora, ut mulieris, pueri, serui, barbari. Adhibentur autem exempla aut ut similia; aut dissimilia; aut contraria. Rursum aut ut maiora, aut ut minora, aut ut paria. Dissimilitudo & inæqualitas constat genere, modo, tempore, loco, ceterisque ferme circumstantiis, quas supra recensuimus.

Augentur autem & crescunt exempla tractandi ratione. Licebit enim vel ab auctoris laude vel gentis, unde ducitur exemplum, hoc modo præfari. Siquis est Plutarcho citabit exemplum, præfari licebit, eum autorem unum omnium esse grauisimum, quippe qui summam philosophiæ scientiam, cum historicorum eloquentia coniunxerit, ut in eo non solum historiæ fidem, verum etiam auctoritatem & iudicium sanctissimi doctissimiq; Philosophi spectare oporteat. Item si quis M. Attilij Reguli ad hostem redeuntis exemplum velit adducere, poterit ad hunc præloqui modum: Inter tam multa Romanæ virtutis insignia decora, nullum unquam facinus pulchrius viticit, aut etiam laudatius, quam M. Attilij. Huiusmodi commendatiunculas licet affigere, vel longiores, vel breuior, ut cunque locus postulabit. Affigenda sunt autem, quæ maximè sint ad id, quod agitur, appositæ. Veluti si in exemplo desiderabitur fides, auctor à grauitate fideq; commendetur. Si primum videri voles, quod adfers, sumatur à pietate commendatio. Atque item de ceteris.

Quod verò ad tractandi rationem attinet, aliquando quidem breuiter ubi res notior est, quam ut longam orationem desideret: quale est illud D. Hierony. Memento Daretis, & Entelli. Aliquando verò longius, quemadmodum idem Hierony. ad sapientiæ studium commendandum, peregrinationem Pythagoræ, Platonis, & Apollonij in præfatione, quam vniuersæ scripturæ diuinæ præponunt, tractat. Cum autem exempla imparia aut dissimilia sunt, poterunt latius per collationem & contentionem dilatari: cum videlicet ostendimus, id, quod adducimus, pro ratione & commoditate causæ nostræ esse simile, dissimile, contrarium, par, maius, aut minus. Atque

ea collatio sumitur ex omnibus rerum & personarum circumstantijs. A
 Adiuuatur & orationis artificio, cum verbis aut figuris accommodis alia consultò eleuantur, alia attolluntur. Porrò qui copiosissimè uolet exemplum tractare, is singulis similitudinis aut dissimilitudinis partes explicabit, atque inter se per contentionem comparabit. Extat locupletissimum huius rei exemplum apud D. Bernardum in uita Malachie Episcopi: quo uitam eius & mores cum aliorum Episcoporum moribus confert. Sed quoniam exornatio hæc frequenter in dicendo solet incidere, alia eius exempla ex secundo de copia rerum cõmentario desumpta, subiiciemus. Siquis hortetur aliquem, ut filij mortem moderatè ferat, & ex Ethnicorum exemplis mulierem aliquam obijciat, quæ plurimum liberorum mortem fortiter tulerit, post enarratam rem ita comparabit: Quod mulier imbecilla potuit, tu uix barbatus non feres? Illa cum sexu B
 uicis & affectum matris: tu ab altero superaberis? Illa complurimum liberorum iacturam animo infracto pertulit: tu unum extinctum inconsolabiliter desles? Adde, quòd illius filij simul omnes naufragio perierunt, morte uidelicet ingloria: tuus in bello fortiter pugnans, occubuit. Illa non habebat cui filios honestè imputaret: tu filium impendisti patriæ. Illi uerè totique perierunt: tuus immortalis gloria; semper victurus est. Illa nature gratias agebat, quòd aliquando tot liberorum mater fuisset: tu tantum meministi, te optimum perdidisse filium. Illa non habebat faciendæ orbitatis spem, quippe maior, quàm ut uterum iam ferre posset: tibi & uxor fecunda, & ætas etiam num integra ualensque. Ergo quod barbara muliercula præstitit, tu uir Romanus non præstabis? Quod contemnere potuit C
 literarum imperita, hoc te tot præditum literis, tantum philosophiæ professorem frangit? Denique quam animi fortitudinem præstitit Pagana, hanc homo Christianus non exhibebit? Illa credens post rogum nihil superesse, tamen iustum indecorum existimauit: tu doctus eos demum uerè uiuere, qui cum laude excesserint ex hac uita, sine fine clamas tibi perijisse filium? Et quod illa æquo animo reddidit nature, tu Deo repenti nõ reddes? Illa fortiter paruit necessitati: tu Deo repugnas? Ex hac forma satis, opinor, apparet, quibus modis oporteat exempla conferre: quanquam in ueris causis, quoniam maior est circumstantiarum copia, facilius est inuenire varias contentiones. Illud obiter admonendum, in huiusmodi contentionibus sen-

- D** sententias & epiphonemata non inconcinnè posse admisceri. Velut in hoc eodem exemplo post primam collationem: Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non poteris? subijci poterant sententiæ: Natura discreuit sexum, tu non discernis animum. A muliere nemo fortitudinis laudem expectat: Vir nisi fortis sit animo, nec viri nomine censetur. Vir vtrunque significat, & sexum robustiorem, & animum in fractum. Turpiter barbam gestat, qui pectoris robore superatur à fœmina: Item post illam contentionem: Illa non habebat, cui filium imputaret honestè, tu filium impendisti patriæ: Poterant affigi sententiæ fermè huiusmodi: Magnum doloris solatium est, habere cui honestè possis imputare fortunam. Vt nulli iustiùs, ita nec gloriôsùs impenditur filius, quàm patriæ. Rursus post illam: Illi verè toti q; perierunt, tuus immortalis gloria semper victurus est: adijci poterat huiusmodi: Longè felicius honesta fama, quàm hoc communi spiritu viuatur. Corporis vita & calamitosa est, & omnino vt nihil accidat, brevis: denique cum pecudibus communis: illa clara sempiternaq; homines in Diuorum consortium referens. Ad eundem modum singulis collationum partibus sententiæ subijci poterant. Sed hæc obiter indicasse sat fuerit.

Hæc exempla, quæ proposuimus, satis apertè huius figure naturam explicant: quæ docendi gratia paulò fuere longiora. Cæterùm cum res agitur seria, breuiùs, aut longiùs pro ratione earum rerum, de quibus dicimus, tractanda est. Superius autem admonuimus D. Chry. vbi aliqua similitudine aut exemplo, id, quod dicit, ad summum vsque perduxerit, operam dare, vt aliquarum circumstantiarum comparatione rem, quam amplificat, maiorem adhuc faciat.

De Contentione demonstratiua, quæ ad exemplorum ordinem spectat. §. I.

Q Est & generalis quædam Contentio, præsertim in genere Demonstratiua: quoties laudandi vituperandive gratia personam cum persona conferimus. Sic Gregorius Nazian. in homilia de laudibus Basilij eum cum omnibus laudatissimis veteris & noui testamenti Patribus; nempe cum Noe, Abraham, Iacob, Ioseph, Moyse, Dauide, Ioanne baptista, Petro, Paulo, cæterisq; patribus comparat, eorumq; virtutes vel sectatum fuisse vel aquasse ait. Sic enim iniepit: Agè igitur, cum multi viri tum in veteri tum in nouo testamèto pietate illustres extiterint,

terint, leges, militares duces, Prophetæ, doctores, for- **A**
 tes vsque ad sanguinis profusionem, cum illis Basilium nostrum
 conferamus: vt hinc, qualis fuerit, perspiciamus. Est & rerum
 comparatio: quod genus est, si quis historiam laudans, eam
 cum laudatissimis quibusque disciplinis comparet. Atque in
 his duplex ratio. Aut enim alterius partis bona eleuas, alterius
 amplificas: aut alterius partis sic exaggeras laudes, vt præferas
 tamen, aut certe æques, quod laudandum susceperis. In vitu-
 perando attollis vicia, sed sic, vt scelestiorem tamen, aut æquẽ
 scelestum ostendas, quem insectaris. ¶ In his illud obseruan-
 dum, vt quæ adhibentur ad comparationem, sint tum confessa,
 tum insignia. Vt si bonum principem conferas cum Traiano,
 aut Antonino philosopho: contra malum cum Nerone aut **B**
 Caligula. Rursus si hominem inaledicum conferas cum Zoilo
 & Hyperbolo: aut hominem obrectatorem cum Diapsade aut
 Regulo: hominem voluptatibus effeminatum, cum Sardana-
 palo. ¶ Crescet autem comparationis copia, si quemadmodum
 modo attigi, ad vnius hominis aut rei laudem seu vituperatio-
 nem, complures aut personæ, aut res adhibeantur. Veluti si quis
 principem laudaturus, è multis excerptat, quod in vno quoque
 maximè excelluit. E Iulio Cæsare, felicitatem animiq; præ-
 sentiam: ex Alexandro, magnanimitatem: ex Augusto, vrbani-
 tatem: ex Tito seniore, ciuilitatem: ex Traiano, sanctimoniam
 & clementiam: ex Antonino, gloriæ contemptum: atque item
 de cæteris. Similiter & in vituperando. Præterea si iracundiam
 detestans, conferaseam cum enormi temulentia, cum phre-
 nesi, cum morbo comitiali aut demoniaco. Aut si linguæ vir-
 tulentiam damnans, componas eam cum halitu hominis pe- **C**
 stilentia laborantis, cum affatu serpentum, quibus est venum
 præsentissimum, cum exhalatione quorundam lacuum
 aut specuum subitam mortem afferente.

Similitudo.

Ad Herem. ¶ Similitudo est oratio traducens ad rem quãpiam aliquid ex
 re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut
 li. 4. apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur qua-
 tuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium,
 per negationem, per collationem, per breuitatem. Ad vnamquanq; su-
 mendæ similitudinis causam accommodabimus singulos modos
 pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per dissimile siue contrarium,
 hoc modo: Non enim vt domus noua, aut nauis, aut etiã vestis

- D** melior vetusta & vel senio confecta est: ita melior nouus amicus, quam antiquus: illius enim adhuc dubia & parū firma fides est, hæc vt aurum, quod igne explorant, multis experimentis & longa die probata et perspecta est. Dicitur autem simile à contrario, quod negemus rem quam adducimus, eis similem esse, quam probamus. ¶ Per negationem verò ducitur simile probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quanuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quanuis sit ingeniosus, ad virtutē potest peruenire. Hoc probabilius factū est, quod magis est verisimile, nō posse virtutē sine doctrina comparari: quoniā nec equus quidem indomitus idoneus possit esse. Ergo sumptū est probandi causa. Dicitū est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo.
- E** ¶ Apertius dicēdi causa similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, vt quoad necesse sit, peruenire possis: sed vt productus studio & viribus ultrafacile procurras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi causa post mortem amici liberos eius custodiant: propterea quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, vt eleratur vsque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ studium, vt ultra quam amicus sentire possit, procurrat amicitia studio. Dicitū autem simile est per breuitatem: non enim ita vt in ceteris rebus res ab re separata est, sed vtræque res coniunctæ & confuse pronuntiatæ. ¶ Ante oculos ponendi negotij causa sumetur similitudo per collationem sic: Vti citharædus, cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purpurea, coloribus varijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus geinnis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam: ipse præterea forma & specie sit & statūra apposita ad dignitatem: si cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quod melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eō magis derisus & contemptus eijctur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus & naturæ commodis omnibus abundabit, si virtutis & artium (quæ virtutis magistri sūt) egebit: quod magis ceteris rebus erit copiosus, & illustris, &

expectatus, ed̄ vehementius derisus, & contemptus ex omni cō-
 uentu bonorum eiicietur. Hoc simile exornatione vtriusque
 rei & alterius inscitia artificij, alterius stulticia simili ratione
 collata, sub aspectum rem omnem subiecit. Dictum autem est
 per collationem, propterea quod proposita similitudine paria
 sunt relata omnia. ¶ In similibus obseruare oportebit diligen-
 ter, vt cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudi-
 nem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus
 accommodata: id est huiusmodi: Ita vt hirundines æstiuo tem-
 pore præsto sunt, frigore pulse recedunt: ex eadem similitudine
 nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno
 vitæ tempore præsto sunt, simul atq; hyemem fortunę viderint,
 deuolant omnes. Sed inuentio similibus facilis erit, si quis sibi
 omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras
 & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, artificio,
 casu, natura comparatas, vilitatas, atque inuilitatas, frequenter
 ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitu-
 dinem, qua aut ornare, aut docere, aut apertio rem facere, B
 aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei neces-
 se est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudi-
 nem habeat oportet. Extat libellus quidam ex D. Chrysoctomi,
 aliorumq; autorum similitudinibus collectus, qui studiosum
 concionatorem ad similibus inuentionem non mediocriter iu-
 uare poterit. Meminerit tamē nequaquam ex rebus sordidis &
 humilibus, neque item ex obscuris, nimiumq; subtilibus & ad
 intelligendum difficilibus similitudines sumendas esse: illud,
 quia orationē sordidant, hoc verò, quia obscurant: & in id præ-
 cipuē nocent, ad quod similitudo reperta est.

Ceterum quod, ad tractandi rationem attinet, quem ad-
 modum exempla (sicut paulò antè diximus) quandoque bre-
 uius, quandoque latius tractantur, sic etiam similitudines. Nā
 aliquando vno verbo notantur: vt, Non intelligis tibi verten-
 da vela. Aut, Desine lauare laterem. Vt iam vel allegoria sit, vel
 metaphora. Aliquando latius explicatur, & apertius accom-
 modatur. Quod facit Cicero pro Murena. Quòd si è portu sol-
 uentibus, qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere
 summo studio solent tempestatum rationem, & prædonum, &
 locorum: quod natura fert, vt his faueamus, qui eadem peri-
 cula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo me tan-
 dem animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione ter-
 ram

Dram videntem, in hunc, cui video maximas tempestates esse subeundas? Hanc Ciceronis parabolam sic imitatus Diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum: Et ego non integris rate vel mercibus moneo: sed quasi nuper naufragio eiectus in litus, timida nauigaturis voce denuncio. In illo æstu Charybdis luxuriæ salutem vorat. Ibi ore virgineo ad pudicitix perpetrandam naufragia, Scyllæum renidens libido blanditur. Hic barbarum litus: hic Diabolus pyrata cum socijs portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi: licet in modum stagni fuissem æquor arrideat, licet vix summa iacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite. Crux antennæ figuratur in frontibus. Tranquillitas illa tempestas est. Hic si quis singula pericula, quæ à vitijs aut

E improbis, aut aliunde bonis moribus imminet, velit conferre cum singulis, quæ nautis vitæ discrimen adducere solent: deinde per comparisonem maius aut minus, item dissimile aut contrarium ostendere: postremò sententijs & epiphoneinatis, vt inciderint, exornare: nimirum copiosissime dilatabit orationem. Velut in hoc exemplo: Vt quò pretiosior est res; hoc & diligentius solet adseruari, & impendi circumspectus: ita temporis (quò nihil est pretiosius) summa habenda est ratio, ne quid esiliat sine fructu. Etenim si curatores dari solent his, qui gemmas & aurum temere profundunt: quæ tandem erit insania, tempus, pulcherrimum immortalis Dei munus, **F**aut otio, aut inhonestis studijs turpiter consumere? Quid enim perdis, cum tempus perdis, nisi vitam? At vita quid esse potest charius? Et cum vna gemmula perit, iacturam vocas: cum totus perit dies, hoc est, bona vitæ portio, iacturam non vocas? Præsertim cum illa perdita aliunde possint recuperari, temporis irreparabilis sit iactura. Præterea illa cum tibi pereunt, alijs plerumque lucro sunt: at temporis dispendium in nullius transte compendium. Nullum est damnum, ex quo non aliquis emolumentum aliquod sentiat, præter damnum temporis. Adde his, quòd illarum opum iactura sæpè salutis fuit. Nam diuitiæ plerumque vitiarum materiam ministrant, ita, vt præsertim temere profudisse, quàm attentè adseruisse. Quantò cuiusque rei vsus honestior, tantò turpior profusio. At nihil pulchrius, nihil præclarior, quàm bonas horas bene collocare. Illas vt quàm maximè serues, sæpenumero tamen vel ca-

sus

sus eripit, vel homo tollit, vt iactura te calamitosum dūtaxat, **A**
 non etiam turpem reddat. At temporis amissio, quoniam non
 nisi nostro vitio contingit, nō miseros solū, verū & infames
 reddit. Pessimū infamię genus, quoties culpa in nullum cōferri
 potest, præterquam in eum, qui patitur malum. Illis fundos
 aut ædes mercari poterat, hoc præter aliā animi ornāmēta, pa-
 rare poterat in immortalitē. Nulla est tam brevis vitæ portio,
 in qua non magnus aliquis ad felicitatē gradus fieri possit. Po-
 stremò de illis malè insumptis, patri fortassis rationē redditu-
 rus eras: de horis malè transactis, Deo. sed satis est indicasse, in
 quantā amplitudinē dilatarī possit collatio, si quis ad eum mo-
 dum singulas circumstantias velit componere atque ornare.

Hoc exemplum docēdi gratia paulò fufius tractatum est.

At cū in veritate dicemus, cōtrahenda est oratio: sic tamen vt
 cū à minori vel maiori ducitur similitudo, imparitas hæc ma- **B**
 ximè conspicua fiat: quò vis argumēti maior appareat. Sum-
 mus exēpli gratia hoc à minori argumentū. Si dominus deser-
 uo delinquente supplicium sumit, cur nō Deus ab homine pec-
 cante idē faciat? Qui igitur artis expertus est, hoc sanè modo di-
 xisset. Vide autem quanto aliter dixerit Cyprianus contra De-
 metria. Ipse (inquit) de seruo tuo exigis seruitium, & homo ho-
 minem parere tibi & obedire compellis, & cū sit vobis eadē
 fors nascendi, conditio vna moriendi, corporum materia con-
 similis, animarum ratio communis, æquali iure, & pari lege vel
 veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo postmodum re-
 cedatur, tamen nisi pro arbitrio tibi seruiatur, nisi ad volunta-
 tis imperium pareatur, imperiosus & nimis seruitutis exactor
 flagellis verberas, fame, siti, nuditate, frequenter ferio & carce **C**
 re affligis & crucias, & non agnoscis Dominum Deum tuum,
 cū sic exerceas ipse dominatum? In hoc exemplo D. Cypria.
 summa tum copia, tum breuitate vsus est. Summa enim breui-
 tas est, quod ait: Non agnoscis Dominum tuum, cū sic exer-
 ceas ipse dominatum? Totam enim collationem, quam diui-
 nę in arietatis amplitudinē exposita, latius tractare poterat, bre-
 uissimo sermone comprehendit. Similitudo verò, quæ præcef-
 sit, copiose admodum explicata est.

Quauis autem exemplorum & similium vsus ad faciendam
 fidem non vulgaritèr adiuent, tamen hoc præcipuè præstant,
 cū per inductionem adhibentur. Quo in genere plurimus est
 Socrates Platonicus. Exēplum per inductionē adhibetur hoc
 modo:

D modo: Dic mihi quē tandē fructū attulit Demosthēni insignis eloquētia? Nēpe præter alia incōmoda, infelicissimum & miserandum exitum. Quid autem præmij Tib. & C. Gracchis attulit? Nimirum eadē & miseram, nec satis honestā. Quid porrò illi tantoperè laudato Antonio? Certè & hic latronū sicis crudelissimè cōfossus est. Agē Ciceroni eloquentiæ parenti, quam mercedem attulit? Nōnne mortem & acerbam & miserādam? I nunc, & tot vigilijs ad summā eloquentiæ laudē enitere, quæ præstantissimis quibusq; viris semper exitio fuit. Simile adhibetur per inductionē, hoc modo: De nauigādo nū melius disputabit nauta, quā medicus: an nō medicus rectiūs de medendi ratione differet, quā pictor? Num pictor de colorum, & umbrarum, ac linearū ratione melius dicet, quā futor? Num auriga de ratione moderandi currū melius, quā nauta? Ea si plurima conferantur, faciunt vt omnino probabile videatur, vnūquēq; melius de ea re dicturū esse, quā melius norit. Sic D. Cypria. de simplicitate præla. Ecclesia vna est, quæ in multitudine latius incrementō fecunditatis extenditur: quomodo Solis multi radij, sed lumē vnū: & rami arboris multi, sed robur vnū tenaci radice fundatū: & cum de fōte vno riuū plurimi defluūt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copię largitate, vnitas tñ seruatur in origine. Auelle radiū Solis à corpore, diuisionē lucis vnitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare nō poterit. A fonte præscinde riuum, præscisus arefcet. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, vnum tamē lumē est, quod vbiq; diffunditur, nec vnitas corporis separatur: ramos suos in vniuersam terram copia vbertatis extendit: profluentes largiter riuos latius expandit: vnum tamen caput est, & origo vna, & vna mater fecunditatis succēssibus copiosa.

Hæc de Tropis & figuris cum verborum tum sententiarum dicta sint: in quorum numero, nominibus, vi, & natura explicanda vehementer dissentiunt autores tum Græci tum Latini: neque modò inter se ipsi discordant, sed (quod magis mirandū est) Cicero ipse sibi discrepat, qui vt ornatissim⁹ in dicēdo fuit, sic in præcipiēdo diligentissimus. Nā, vt Quintil. animaduertit, multas figuras in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto, quoniā de illis mentionē non fecit, videtur repudiāse. Quasdam posuit inter verborū exornationes, quæ sententiarum sunt lumina. Quædam ne figuræ quidem sunt. Iam

numerus illarum nec fuit olim certus, nec verò vnquam esse poterit. Cuius rei duas ego reperio causas: altera est, quòd nouæ figuræ, Quintiliano etiam auctore, fieri adhuc & excogitari possunt: altera, quòd tam verborum, quàm sententiarum figuræ non in formas seu species (quarum certus est numerus) sed in partes & quasi membra, quorum infinitior est numerus, distribuuntur.

De vsu figurarum.

Cap. XV.

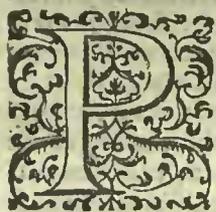
NON multum prodest figurarum nomina & diffinitiones tenuisse, nisi earum vsum sciamus: hoc est, quonam modo & quibus potissimum in rebus illis vri debeamus. **B** Hoc autem ex tribus præcipuis concionatoris officijs colligendum est. Ad eum enim spectat auditores primum docere, deinde delectare, ac postremo flectere. Et quidem docere necessitatis, delectare suauitatis, flectere victoriæ esse dicunt. Ex figuris igitur quædam ad docendum, quædam ad delectandum, quædam ad flectendum, & affectus concitandos potissimum seruiunt. Et quidem ad docendum figuræ, quas inter argumentorû formas posuimus, præcipuè pertinent: quibus adiungi potest ratiocinatio, quam modò inter sententiarû figuras numerauimus: & nõnullæ aliæ, quæ vel ad probandum vel ad expositionem rerum conducunt. Inter quas merito collocatur **T**ransitio: quæ cum exponat quid dictum sit, quidq; deinceps sit dicendum, hac distinctione lucem orationi affert. Quæ tamen interdum vim habet & acrimoniam, vt paulò antè admonuimus. Ad delectandum verò pertinent cum aliæ figuræ, tum præcipuè quas inter figuras verborum in secunda & tertia classe collocauimus: quæ similitum & contrariorum proportionè constant. Ex alijs verò figuris siue verborum, siue sententiarum, pleræque vim & acrimoniam habere videntur. Sunt tamen aliæ, & quidem non pauca, quæ ad hæc omnia valent. Constat enim, rerum, personarum, locorum, ac temporum descriptiones, modò ad delectandum, modò verò ad amplificandum, interdum etiam ad docendum valere. Idem de contrarijs diximus, quæ præter venustatem & gratiam, vim quoque & acrimoniam in

D loco habet. Iam verò exempla, ac præcipuè similitudinès, quid non efficiunt? Quid enim rebus obscuris maiorè lucem, quàm similitudines præferunt? Quid non eisdem amplificamus, aut oculis spectandum subijcimus? Quantum præterea iucunditatis commodè inducta similitudo affert? Studiosi autem concionatoris erit, non solum numerum, & nomina, & naturam figurarum nosse, sed multò magis earum vsu: vt quibus figuris in quavis concionis parte vtendum sit, probè teneat. Cùm autem eadem sententia pluribus figuris explicari, & quodammodo vestri possit, periti artificis erit, eam potissimum figuram deligere, quæ sensum animi sui apertissimè, breuissimè, atque appositisimè explicet. Hactenus de figuris: deinceps de compositione dicendum est.

E

¶ De compositione.

Cap. XVI.

POST Tropos & figuras, de quibus hactenus dictum est, sequitur tertia pars ornatus, quæ est in compositione, & in apta, ac numerosa verborum collocaione posita. Quam D. August. non prorsus concionatori negligendam esse ait, licet ea in sacris literis minus inueniatur. Eius hæc verba sunt.

F Sanè hunc elocutionis ornatum, qui numerosis sit clausulis, deesse fatendum est autoribus nostris. Quod vtrum per interpretes factū sit, an (quod magis arbitror) cōsultò illi hæc plausibilia deuitauerint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quòd si quisquam huius numerositatis peritus illorum clausulas eorundem numerosum lege componat (quod facillimè fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantundem significatione valent, vel mutato eorum, quæ inueniunt, ordine) nihil eorum, quæ velut magna in scholis Grammaticorum aut Rhetorum didicit, illis diuinis viris defuisse cognoscet. Et multa reperiet elocutionis genera tanti decoris, quæ quidem & in nostra, sed maximè in sua lingua decora sunt: quorum nullum in eis, quibus isti instantur, literis inuenitur. Sed cauendum est, ne diuinis grauibuscq; sententijs dum addicitur numerus, pondus detrahatur. Nam illa musica disciplina,

*Li. 4. de
doct. Cbristiana.*

plina, vbi numerus iste plenissimè discitur, vsque adeò non **A** defuit Prophetis nostris, vt vir doctissimus Hieronymus quorundam etiam metra commemoret in Hebræa duntaxat lingua. Cuius veritatem vt seruet in verbis, hæc inde non translulit. Ego autem vt de sensu meo loquar, qui mihi quàm alijs, & quàm aliorum est vtique notior, sicut in meo eloquio, quantum modestè fieri arbitror, nò prætermitto istos numeros clausularum: ita in autoribus nostris hæc mihi plus placent, quòd ibi eos rarissimè inuenio. Hæc ille. Cuius exemplum sequi poterit, quisquis aliquid eleganter scribere parat. Habet enim hoc præcipuè oratio numerosa, & verba apte collocata, vt sine ostentatione & splendore verborum legentis animum adeò latentèr oblectet, vt idem ipse, qui delectatur, rationem reddere nequeat, cur tantopere delectetur. Eadem etiam compositio non mediocriter intellectum adiuuat, quando orationis membra ita sibi respondent & connexa sunt, vt planissimum orationis sensum efficiant. Verùm hæc ad scribendum. Ad concionandum autem (vt ij etiam, qui hac de re scripsere, fatètur) huiusmodi numerosa cõpositio minus necessaria est: idèòq; præternissis præceptis, quæ multa Rhetores hac de re tradunt, quàm breuissimè hanc partem absoluam. Cornificius ergo de ea sic ait: Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis equaliter perpolitas. Et cõseruabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atq; hiantem orationem reddunt, vt hoc est: *Vaccæ æneæ amœnissimæ impēdebant.* Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui vitio versus hic erit exemplo: *O Tite tute Tati tibi tanta Tyrāne tulisti.* Et hic eiusdem poëtæ: *Quidquam quisquam cuiquā,* **C** quod cõueniet, neget? Et, si eiusdè verbi assiduitatem nimiam fugiemus. Ea est huiusmodi: Nam cuius rationis oratio nò extet, ei rationi ratio non est fidem, habere. Et, si non vtemur cõtinenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: *Flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes.* Et, si verborum traiectione vitabimus, nisi quæ erit concinna. Quo in vitio est Lucilius assiduus, vt hoc est in prioribus libris: *Has res ad te scriptas Lucius assiduis.* Tale est illud Politiani: *Legit epistolam, mihi nuper ad se tuam Picus hic Mirandula nolter.* Quæ quidem compositio puerilis, ab omni grauitate aliena videtur. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit.

De duplici specie compositionis. ✠. I.

Quisquis autem compositionis rationem exactius assequi cupit (quæ res ad artificiosè scribèdum necessaria est) scire debet, aliam esse compositionem simplicem, aliam duplicem, siue compositam. Simplex est à numerorum lege, & periodis longioribus soluta, quæ in familiari sermone utimur, quæq; pleurisque in locis sacræ literæ utuntur. Simplex enim veritas sermonis simplicitate gaudet. Tale est illud. Genesios: In principio creavit Deus cœlum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi, & spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitq; Deus: Fiat lux, & facta est lux. &c. Composita verò siue duplex oratio ab hac simplicitate recedens, flexuosa & longiori utitur oratione: cuius partes & velut membra explicare necesse est: ut eis cognitis, totum quod ex illis constat, facilius agnoscatur. Ut autem in manu ipsam quidem manum velut totum quoddam consideramus, deinde digitum ut eius membrum, ac postremò digiti articulos, qui sunt varix huius membri partes: ita in oratione similes partes attendimus. Sunt enim velut articuli ea, quæ Græci cômata, Latini cæsa vel incisa vocant. Sunt deinde veluti membra, quæ Græci cola, Latini verò eodem nomine membra vocant. Sunt rursus periodi, quas Latini tum ambitum, tum cõprehensionem, tum circumscriptionem appellant, quæ pluribus membris cõstant. Quia verò D. Aug. 4. de doct. Christ. horum omnium exèpla ex 2. ad Corith. Epistola ponit, nos quod ille fecit, in hac parte sequemur. Cæsa igitur vel incisa sunt quatuor illa: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Et illa item quatuordecim: In itineribus sæpè periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, & cætera quæ sequuntur. Membra verò sunt duo hæc: Quis infirmatur, & ego non infirmor: quis scandalizatur, & ego non vror. Perìodus verò bitembris est apud eundem: Libenter suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Trimembris verò, cum ait: In quo quis audeat, in insipientia dico, audeo. & ego. Quadrimembris autem, cum ait: Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stulticia, in hac substantia gloriæ. Potest autem perìodus plura etiam membra habere. Cum verò membra constant pari ferè numero syllabarum, Isoclon: siue Compar

appel-

appellari inter figuras verborum diximus.

D. autē Aug. posteaquā totius loci huius diuinā eloquentiam miris laudibus extulisset, & dicēdi flores annotasset, potissimū cōmendat compositionis varietatem, quod modō cæsis, modo membris, modō periodis hæc oratio fluat, quodque decentissimē modō post cæsa, modō post mēbra periodos intermiscet; quibus orationis compositio variatur, & rēdiū legentis excutitur; & respirandi spatium datur. Quod Apostolum non humana quidem arte, sed diuina sapientia (quam sequitur & comitatur) vera eloquentia fecisse constat. Sapientia enim est, rectē & pro dignitate res concipere & ponderare: eloquentia verò, quod ita conceperis, simili oratione proferre. Hanc verò sapientiam sequi solet vera & naturalis eloquentia, qua viri sancti maximē vtuntur, qui sine arte artificiosissimi & eloquentes sunt. Rectē enim ille, Si rem, inquit, potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec sermo te deseret vllus. Eadem varietate vtitur. D. Ambro. cū in lib. de virgin. beatissimæ Virginis virtutes laudesque percenset. Eadem enim venustate & gratia modō post incisa, modō post membra, periodos bimēbres aut trimēbres interponit, vt sequenti cap. videbimus.

Sciendum est etiam, duplicem esse periodi formam: alteram, qua vel cæsim, vel membratim dicimus: alteram verò; qua circumscriptē dicimus, qua videlicet ab initio ad finem vsq; quasi in orbem inclusa fertur oratio, quæ nisi in fine sententiæ non absoluit. Itaque imaginem refert vel perfecti syllogismi, vel interdum etiam propositionis Hypotheticæ, idque modō breuius, modō longius, vt instituta ratio vel argumentatio postulauerit. Hoc autem præter ea exempla, quæ in modo ex Pauli Epistola proposita sunt, sequenti quoque declarant. Membratim quidem fuit illa D. Cypriani periodus contra Demetrianum: Mundus occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tapta imbrum copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie fata læta sunt, nec ad eò arboreis fœtibus autumnæ fœcunda sunt. Minus de effossis & fatigatis montibus eruunt marmorum crustæ, minus argenti & auri opes suggerunt exhausta iam metalla, & pauperes venæ. Cæsim verò perfluit, quæ deinde sequitur: Breuiatur in dies singulos ac deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicitijs concordia, in artibus per-

ritia,

Diritia, in moribus disciplina. Huiusmodi autem periodi quantum possint bimembres esse, maiorem tamen gratiam habent, cum vel trimembres sunt, vel etiam quadrimembres: quorum illa Græci tricola, hæc vero tetracola ut cart. Tricola, ut ille dicit: *Vicit pudorem libido, timorem at dacia, ratio enim auerentia.* Tetracola, ut illud Cypriani: *Quemadmodum si fonte Sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se cœlestis ille spiritus infundit.* Singula quoque verba casam oratione faciunt, ut illud: *Acrimonia, voce, vultu inimicos perterruisti.* ¶ Periodus vero, qua circumscripte dicimus, in qua (ut Aristoteles ait) principio ita respondet finis, ut plenum sensum faciat, absoluatque sententiam, quandoque breuior, quandoque longior est. Brevis est illa:

Finem qui quæris amori,

Cedit amor rebus; res age, tutus eris.

E Hic perfectus syllogismus est. Breuior item & illa D. Cypriani in Ser. de Lap. Nemo fratres, nemo hanc confessorum gloriam mutilet: cum dies negatibus præstitutus excessit, quisquis professus intra diem non est, Christianum se esse confessus est. Paulo vero longior illa eiusdem, qua sermonem de patientia exorditur hoc modo: De patientia locuturus fratres dilectissimi, & utilitates eius & commoda prædicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: ut nec hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis. Paulo etiam longior est ea, qua deinde sequitur, periodus: *Nec inuenio fratres dilectissimi, inter ceteras cœlestis disciplina vias, quibus ad consequenda diuinitus præmia spei ac fidei nostræ secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quam ut qui præceptis dominicis obsequio timoris ac deuotionis innititur, patientiam maximè tota obseruatione tueamur.* Seruiunt autem huiusmodi periodis frequenter coniunctiones aduersariuæ; quanquam; & si, licet: & item comparatiuæ, ut, sicut, ita, &c. quia ubi hæ particule intercedunt, sensus orationis nisi in eius fine non absoluitur: quod huius periodi, quo circumscripte dicimus, proprium est. Participia quoque in hoc præcipue reperiuntur, ut plura verba sub vna circunductione continerentur. Participia namque verborum vim habent.

His tribus compositionis speciebus, cæcis, membris, & periodis additur quarta, Græcis peribole dicta, id est, circuitus,

aut flexus. Ea verò est oratio sinuosa & prolixior, constans ferè A pluribus membris, quàm vulgata periodus: & hic flexus proprius est Historicorum, in quo plura membra & commata sua serie ita se æqualiter consequuntur, vt tamen perspicua sit continuata & longior constructio. Differt autem peribole à periodo nō ita multum, nisi quòd in periodo tam rerum, quàm orationis consequentia & cohærentia requiritur bene coagnentata. Sed peribole est historica & longior constructio orationis non ita nexis inter se antecedentibus & consequentibus, quin facillime possit in sua membra resolui. Cauere tamen oportet, ne illa sit iusto prolixior, & obscuritatem vel tædium pariat. Summatim ergo, periodus est circuitus orationis oratoris, peribole est circuitus orationis historice. Talis est illa Sanazarij de partu Virginis oratio, qua sanctorum Patrum in Lybno residentium læticiam de filij Dei conceptu grandi orationis figura (de qua mox dicemus) his verbis describit.

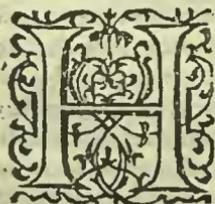
*Interea manens descendit fama sub imos,
Pallenteisq; domos veris rumoribus implet:
Optatam aduentare diem, quo tristia linqunt
Tartara, & è vittis fugiant Acheronta tenebris,
Immanemq; ululatum, & non letabile murmur
Tergemini canis, aduerso qui carceris antro
Excubat insonnis semper, vittusq; trifauci
Horrendum, stimulante fame, sub nocte profunda
Personat, & morsu venienteis adpetit umbras.*

Huic verò quintam addunt constructionis speciem, quam Aristoteles Camptera, Latini tractum, vel nexum vocant, aut productionem spiritus: quæ re vera idem est, quod peribole, C quam definiuimus: nisi quòd est paulò longior: & quò longior, eò elegantior, dum tamen (vt diximus) modum in hac longitudine seruet. Exemplo erit illud D. Cypri. in Epist. ad Cornel. quod etiam grandi figura profluit. Tuetur enim vir sanctus episcopatus sui dignitatem aduersus hæreticos, qui illū episcopum esse negabant, eiusq; vitæ & electioni detrahebant. Sic igitur ait: Cæterum dico, dico enim prouocatus, dico dolens, dico compulsus, quando episcopus in locum defuncti substituitur, quado populi vniuersi suffragio deligitur, quado Dei auxilio in persecutione protegatur, collegis omnibus fideliter iunctus, plebi suæ in episcopatu quadriennio iam probatus, in quiete seruiens disciplinæ, in tempestate proscriptus, appli-

D cato & adiuncto episcopatus sui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphiteatro dominicæ donationis testimonio honoratus: cum talis frater à quibusdam desperatis, & perditis, & extra Ecclesiâ constitutis impugnari videtur, apparet quis impugnet: non scilicet Christus, qui sacerdotes aut constituit, aut protegit: sed ille, qui Christi aduersarius, & Ecclesiæ eius inimicus, ob hoc Ecclesiæ præpositum sua infestatione persequitur, vt gubernatore sublato, atrocius atque violentius circa Ecclesiæ naufragia grassetur. Hastenus ille. His igitur quinque constructionis speciebus pro rerum natura, quas tractamus, vtendum erit. Quo fiet, vt satietatem varietate vitemus, & rebus ipsis suum velut habitum & colorem tribuamus. Periti autem artificis erit, animaduertere, quando his vel illis vti debeat: neq; enim huius rei plena obseruatio præceptis artis comprehendere potest. Illud tamen constat, cæsa & membra nõ raro instandi gratia adhiberi, præsertim cum plura sint. Perio- dis tum in argumentando, tum in exordijs frequentius vtimur, quanquam hic longioribus, illic verò breuioribus. Peribole ad historiæ narrationes & amplificationes accommodatior est. Quanquam hæc omnia & in alijs quoque orationis partibus non ineptè locum habeant. Hastenus de Compositione (quam tertiam ornatus partem esse diximus) qua leniter, iucundè, & apertè decurrit oratio. Deinceps de quarta elocutionis virtute, nempe aptè dicendi, agendum est.

¶ De aptè dicendo.

Cap. XVII.

ACTENVS de tribus Elocutionis virtutibus, nempe Latinitate, Perspicuitate, & Ornatu dictum est. De Ornatu quoque, qui est tum in verbis, tum in figuris, tum etiam in compositione disseruimus. Sequitur aptè dicendi ratio, quæ & ipsa ornate dicendi pars maxima est. Cicero autem pau-

Cicero

cis totam eius naturam atque rationem breuiter complexus est, cum. 2. de Orato. lib. ait, non omni causæ, neq; auditori, neque personæ, nec tempori cõgruere orationis vnum genus. His igitur rebus aptè atque appositè orationem accommodare,

R 2

id

id demum aptè dicere est. Quod quidem (vt Fab. ait) non in **A**
 Elocutione tantum, sed in Inuentione quoque spectatur. Nam
 si tantum habent etiam verba momentum, quantò res ipsæ
 maius?

Quatuor sunt autem, quæ præcipuè obseruare debet; qui
 aptè dicere cupit, nempe vt oratio tum dicenti, tum audienti;
 tum rebus ipsis, quas tractat, & officio, quod gerit, maxime
 conueniat. Hoc est, quis dicat, cui dicat, quæ de re dicat, & quid
 potissimum dicendo cõsequi velit. In his igitur omnibus, quid
 maxime deceat, considerandum est: quod quidem non ad artis
 præcepta solum, sed ad prudentiæ iudicium (quod sicut rerum
 omnium gerendarum, ita dicendarum moderator est) præci-
 puè pertinet. Inter eius autem officia & maximum & difficil-
 limum est, quid vbiq; deceat, intelligere. Hinc enim decorum **B**
 illud nascitur, quod omnibus in rebus captandum est. Cæte-
 rum quid in his quatuor rebus, quas supra memorauimus, ma-
 xime deceat, ordine tractandum est.

Primum igitur, eius qui dicit, ratio habenda est. Non enim
 eadem oratio omnibus conuenit: aliter enim iuniores, aliter se-
 nes, aliter principes viri, aliter humiles atque priuati, aliter
 inferioris ordinis ministri, aliter Episcopi & superiores prælati
 dicere debent. His enim multa licent, quæ alijs non perinde li-
 cent. Quod quidem in D. Chrylost. concionibus apparet: in
 quarum exordijs auditorum beneuolentiam captat, suam erga
 illos charitatem, paternamq; curam & prouidentiam decla-
 rans, illorumq; interdum laudes & virtutes predicans. Hoc au-
 tem, quod Episcopum & virum sanctissimum maxime dece-
 bat, alios non perinde deceret. Cum enim (iuxta Fabij senten-
 tiam) Rhetorica sit prudentia dicendi, præcipuum autem pru-
 dentiæ opus sit, intelligere quid maxime in agendo deceat, nõ
 minus eiusdem erit, videre quid vnâquaque causam deceat
 in dicendo. Vnde cum Socrati Lysias orationem, quam in eius
 defensionem composuerat, recitasset: Præclara, inquit, & ele-
 gans oratio est, sed non conuenit Socrati. Erat enim foren-
 si instituto aptior, quàm philosopho, ac tali philosopho. Rursus
 Lysias percontanti, cur si bonam iudicaret orationem, putaret
 sibi non conuenire: Nonne, inquit, fieri potest, vt anictus aut
 calceus elegans sit ac pulcher, qui tamen alicui non conueniat?
 Ad omne tamen in vniuersum pertinet, ne quid dicant, quo
 auditores offendi iure possint: hoc est, vt nihil insolèter, nihil
 arro-

D arroganter, nihil inuerecundè, nihil petulanter, nihil contumeliosè, nihil sordidè, nihil scurriliter, nihil abiectè, nihil licenter, aut aliàs indecenter & vitiosè dicant, sed totus orationis character modestiam, humanitatem, charitatem, & communis salutis studium, & ardens veræ pietatis desiderium præferat. Hæc autem modestia cum alijs concionis partibus, tum exordijs maximè conuenit, quæ submissa esse debent & uerecunda. Has in dicendo virtutes cum alij Patres, tum præcipuè D. Cyprianus ubique præfert: nihil enim in eo reperies, quod ad ostentationem ingenij uideri possit ascitum. Talis ubique sermonis habitus est, ut loqui sentias verè Christianum Episcopum, & martyrio destinatum. Pectus ardet Euangelica pietate, & pectori respondet oratio, loquitur disertâ, sed magis fortia, quàm disertâ. Hunc autem pietatis & dilectionis affectum declarat, cum in concionibus suis hanc uocem charitatis plenissimam frequentissimè repetit, Fratres dilectissimi. Sed hunc tamen affectum in ser. de Lapsis præcipuè declarauit: cuius hæc uerba sunt: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuans uario mentis estu? Quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quàm uerbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus ac ferreus, quis sic fraternæ charitatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubres ac multo squalore deformes reliquias constitutus, siccos oculos tenere præualeat?

E nec erupente statim fleru prius gemitus suos lachrymis, quàm uoce depromat? Quis igitur in his uerbis pectus Apostolicum & charitatem plusquam paternam non agnoscat? Hanc igitur mentem, hunc de tot pereuntium animarum interitu dolorem Ecclesiastes aliqua saltem ex parte imitari studeat, & quatenus cuique liceat, dicendo quoque manifestare curabit.

Verùm hoc in loco uon tam uirtutem nostram ostendere, quàm uicia fugere studeamus. Illud enim ostentationi proximum est, si nimium sit, in hoc autem nihil esse potest nimium. Inter cætera autem uicia, quæ fugere debemus, omnem uiciosam sui iactationem maximè fugiendam esse monet Fabius, quòd ea audientibus affèrat non fastidium modò, sed plerunq; etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam, & erectum, & impatiens superioris. Ideoq; abiectos aut submittentés se libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam

maiores videmur: & quoties discessit æmulatio, succedit huma-
nitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despiciere cre-
ditur, nec tam se maiorem, quàm minores cæteros facere. In-
vident humilioribus (nam hoc vitium est eorum, qui nec cedere
volunt, nec possunt contendere) rident superiores, improbant
boni. Hactenus ille. Ab hoc autem vitio non admodum abhor-
rent, qui ostentandi ingenij & eruditionis gratia, difficiles que-
stiones, quæ nihil ad animarum salutem conducunt, in concio-
nibus tractant. Hac enim ratione se ipsos ostentare & vendita-
re populo volunt. Nec minus peccant, qui eloquentiæ laudem
affectantes, plurima verba idem significantia temerè conge-
runt: quibus apud imperitum populum & rudem concionem
hac loquendi facultate & volubilitate linguæ admirationem
sui faciant, cum tamen nihil esse possit magis eloquentiæ con-
trarium. Hæc sunt igitur & his similia, quæ qui dicit, partim **B**
cauere, partim obseruare debet.

Nec solum quis dicat, sed apud quos etiam dicat, conside-
randum esse ratio ipsa monet. Aliter enim apud rusticos & agre-
stes homines, aliter apud eruditos aut nobiles, aut principes
viros, & delicatas aures dicendum est. Apud hos enim sublimis
& elaborata oratio, apud illos verò concitatior esse debet. Pre-
terea aliter apud monachos & virgines Deo dicatas, hominesq;
diuinarum rerum studio & contemplationi addictos, aliter
apud eos, qui sine vlllo diuini numinis metu in omnia scelera
prolabuntur. Denique pro varietate tum personarum, tum vi-
tiorum, quæ in populo grassantur, variè sermo tractandus est.

Cuius rei monitorem habemus Apostolum, qui Timotheo
præscripsit, quid viros, quid vxores, quid seniores, quid iunio-
res, quid dimites docere debeat. Quin & Ecclesiasticus huius
rei nos admonuisse videtur, cum ait: Cum viro irreligioso tra-
cta de sanctitate: & cum iniusto, de iustitia: & cum miliere, de
his, quæ emulatur: cum timido, de bello: cum negotiatore, de
traiectione: cum emptore, de venditione: cum viro liuido, de
gratijis agendis: cum impio, de pietate: cum inhonesto, de ho-
nestate: cum operario annuali, de consumptione anni: cum seruo
pigro, de multa operatione. His igitur verbis non obscure Eccle-
siasticus docet, pro auditorum varietate sermonem esse variè ac-
commodandum. Hoc autem parum aduertunt, qui cum neque
Episcopi, neque vrbium præfecti, neque cognitores causarum in
concione adsunt, aduersus illos tonare ac fulminare solent, cum
hoc

D hoc non sit plebem erudire, sed indignationem atque odium, quod fortè aduersus illos conceperunt, irritare atque exfatare: quod est à Christiana pietate maximè alienum. Sed hæc ad auditorum personam spectant.

Nunc quid res ipsas, de quibus dicimus, & concionatoris officium maximè deceat, consideremus. Quia verò hoc non solum ad eloquendi, sed etiam ad inueniendi rationem pertinet, quid in hoc genere concionatorem deceat, in superiori libro, cum de inueniendi ratione ageremus, nonnulla obseruanda esse docuimus. Sed ne nihil hoc in loco dicamus, ille aptè dicere, quod ad inueniendi rationem attinet, putandus est, qui pro ratione causæ, quam tractat, commodissima, maximèq; propria, & ad rem potissimum pertinentia dicit: neque ad ea, vel ad cõmunia loca, vel ad peregrina, minimeq; instituto suo deseruientia (nisi cum hoc ratio argumenti exigat) digreditur. Qui enim ita vagatur, quamuis eleganter fortasse dicat, aptè tamen minimè dicit: quia non id agit, cuius gratia dicere instituit. In quo vicio sunt concionatores ij, qui instituti sui obliti (quod in hominum moribus castigandis & instituendis positum est) aliena, minimeq; huic proposito seruientia tractant, miseròsq; auditores (qui huius rei gratia cõciones adeunt) ieiunos vacuosq; domum dimittunt. Verùm hæc in rebus ipsis obseruatio (vt modò diximus) ad inuentionis rationem pertinet. Quod autem Elocutionis genus rebus ipsis pro ipsarum natura & varietate conueniat (in quo huius operis difficultas præcipuè sita est) deinceps aperiendum est. Quæ enim hæcenus diximus, quamuis maximè necessaria, quiuis concionator vel mediocriter eruditus facile aduertere & præstare poterit, præsertim si fraterna charitate præditus sit. Difficiliora sunt, quæ sequuntur, & quæ non tam à communi prudentiâ, quàm ab artis præceptionibus, maturo iudicio, & dicendi exercitatiene pendent.

*Cuius modi elocutionum varia genera causarum, variæq; concionatoris officia exigent. * . I.*

¶ Sciendum est igitur, non idem Elocutionis genus omnibus causis & argumentis conuenire. Hoc enim perinde esset, atque idem indumenti genus diuersis personarum statibus, nempe dominis & seruis, viris & feminis, sacris Eccl. hominibus & phan- nianis velle accommodare: cum constet unicuique harum personarum suum peculiare habitum & cultum pro cuiusque personæ condi-
tione

tione & fortuna conuenire. Sic igitur aliud Elocutionis genus **A**
 in paruis causis, aliud in mediocribus, aliud in grauibus deside-
Fab. li. II ratur. Quæ de re sic Fab. ait: Parata facultate scribendi, & c. pro-
 xima est cura vt dicamus aptè, quam virtutè elocutionis quar-
 tam Cicero demonstrat, quæq; est (meo quidem iudicio) maxi-
 mè necessaria. Nam cum sit ornatus orationis varius & multi-
 plex, conueniatq; alijs alijs, nisi fuerit accommodatus rebus
 atque personis, non modò non illustrabit eam, sed etiam de-
 struet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest
 esse verba & Latina, & significantia, & nitida, nisi cum his, in
 quæ auditorem duci formariq; volumus, consentiant? Si genus
 sublime dicendi paruis in causis, limatumq; grandibus, latum
 tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concita-
 tis, trux atque violentum iucundis adhibeamus, vt monilibus
 & margaritis, ac veste longa (quæ sunt ornamenta femina- **B**
 rum) deformetur vici: nec habitus triumphalis (quo nihil cogi-
 tari potest augustius) feminas deceat. Hactenus Fab. Idèq;
Idem li. 8. lib. 8. de vario orationis ornatu differens, eandem ferme sen-
 tentiam, aliquantò tamen apertius, explicat his verbis: Illud
 obseruatione dignius, quòd hic ipse honestus ornatus pro ma-
 teriæ genere debet esse variatus. Atque vt à prima diuisione or-
 diar, non idem Demonstratiuis, & Deliberatiuis, & Iudicialibus
 causis conueniet. Nanque illud genus ostentationis composi-
 tum solam petit audientium voluptatem, ideoq; omnes dicen-
 di artes aperit, ornatumq; orationis exponit: vt qui non infi-
 dietur, nec ad victoriam, sed ad solum laudis & gloriæ finem
 tendat. Quare quidquid erit sententijs populare, verbis niti-
 dum, figuris iucundum, translationibus magnificentum, impo-
 sitione elaboratum, velut institor quidam eloquentiæ intuen-
 dum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum, nò
 ad causam refertur. At vbi res agitur seria, & vera dimicatio
 est, vicius sit famæ locus. Præterea non debet quisquam, vbi
 maxima rerum momenta versantur, de verbis esse sollicitus.
 Neque hoc eò pertinet, vt in his nullus sit ornatus, sed vt pres-
 sior & seuerior, eò minus confessus, præcipuè verò ad mate-
 riam accommodatus. Nam & suadendo, sublimius aliquid
 exigit senatus, concitatus populus, & in iudicijs publicæ ca-
 pitalesq; causæ poscunt accuratius dicendi genus. At priuatim
 consilium, causasq; paucorum, vt frequenter accidit, calculo-
 rum, purus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An non
 pu-

D pudeat certam creditam pecuniâ periodis postulare? aut circa stillicidia affici? aut mancipij rehibitione sudare? Hactenus Fabius.

*Ad Herē.
li. 4.*

Cornificius autem hæc omnia dicendi genera ad tria reuocat his verbis: Tria sunt dicendi genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis est, quæ constat ex verborum grauium magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsque ad vtitatissimam puri consuetudinem sermonis. In graui consumetur oratio figura, si quæ cuiusque rei potuerunt ornatissima verba reperiri, siue propria siue extranea, vnamquanque in rem accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione & conmiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum aut verborum, quæ grauitatem habebunt, adhibebuntur. In mediocri autem figura versabitur oratio, si hæc (vt antè dixi) aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus. Attenuatum autem figuræ genus, ad infimum & quotidianum sermonem demissum est.

Hæc autem tria dicendi genera, quæ rebus ipsi, quas dicimus, pro earum natura atque varietate aptanda sunt, tribus etiam Oratoris aut Cōcionatoris officijs præcipuè conuenire, D. Aug. ex Cic. sententia autor est. Eius hæc verba sunt: Dixit quidam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Deinde addidit: Docere necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ. Horum trium, quod primo loco positum est, hoc est, docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus: reliqua verò duo, in modo quo dicimus. Sicut est autem: vt teneatur ad audiendum delectandus auditor, ita flectendus, vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter loquaris, ita flectitur, si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid letandum prædicas, gaudeat, misereatur eorū, quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos, quos cauendos terredō proponis, & quicquid aliud grandæ eloquentia fieri potest, ad cōmouendos animos auditorū, non quid agendum sit vt sciant, sed vt agant quod agendū esse iam sciūt. Si au-

*Augu. 4.
de doctri.
Christ.*

tem

tem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quam mouendi. Et fortasse rebus ipsis cognitis, ita mouebuntur, ut eos non opus sit maioribus eloquentiæ viribus iam moueri. Quod tamen cum opus est, faciendum est. Tunc autem opus est, quando cum scierint quod agendum sit, non agunt, ac per hoc docere, necessitatis est. Possunt enim homines & agere & non agere quod sciunt. Quis autem dixerit, eos agere debere, quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia semper opus non est: si tamen docenti, vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoriæ est flectere; quia fieri potest, ut & doceatur, & delectetur, & non assentiatur. Cum verò id docetur, quod agendum est, & ideo docetur, ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse, quod dicitur, si non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agendum est, non solum docere ut instruat, verum etiam flectere ut vincat. Hactenus Augustinus.

Ex his autem tribus concionatoris officijs colligit idem Sanctus, tria esse dicendi genera, siue tres formas atque figuras, quæ his tribus officijs respondeant. Sic enim eodem in loco ait: Cum vir eloquens tria præstare debeat, id est, ut doceat, ut delectet, ut flectat, ad eundem etiam hæc tria dicendi genera pertinere ait idem ipse Romani autor eloquij. Sic enim inquit: Is erit eloquens, qui poterit parua submisce, modica temperatè, magna granditer dicere: tanquam si adderet etiam illa tria, & sic explicaret vnam eandemque sententiam dicens: Is igitur erit eloquens, qui ut doceat, poterit parua submiscere: ut delectet, modica temperatè: ut flectat, magna granditer dicere. Hactenus August. Ex cuius verbis aperte liquet, hæc tria dicendi genera ad tria illa concionatoris officia docendi, delectandi, atque mouendi pertinere.

De tribus eloquendi generibus, & quibus potissimum ornamentis vnumquodq; eorum constat.

§. II.

Cum igitur & varietates causarum, de quibus antè diximus, & hæc tria concionatoris officia, quæ modo exposuimus, variam elocutionis rationem habitumque; requirant, de his modò, quot sint, & quibus potissimum ornamentis consent, ex D. August. sententia dicendum est. Sunt igitur (ut modò diximus)

D mus) tria dicendi genera: vnum submissum, tenue, & acutum: alterum vehemens, copiosum, & graue: tertium est interiectū; & intermedium, & quasi temperatum: in quo nec est acumen superioris generis, nec vis posterioris.

In genere autem submisso & acuto forma debet esse orationis à vinculis numerorum libera & soluta, non tamen vaga, vt ingredi liberè, non vt licenter videatur errare. Diligentia etiam conglutinandi verba prætermittenda est, & omnis insignis ornatus remouendus. Ponentur tamen acuta crebræque sententiæ: ornamenta verborum & sententiarum cum tropis verecundè parçeq; adhibebuntur: translationes tamen poterunt esse crebriores, nec tam crebræ tamen, quàm in genere dicendi amplissimo. Genus temperatum vberius est aliquantò & robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est: submissius autem, quàm illud (de quo dicitur) amplissimū. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumq; est in hac oratione suauitatis. In idem cadunt lumina omnia & verborum, & sententiarum. Hoc in genere neruorum vel minimum, suauitatis autem est vel plurimū. At illud amplum, graue, copiosum, ornatum, vim profectò habet vel maximam: modò enim perfringit, modò irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit infitas. Hic Orator & defunctos excitabit, vt Appium Cæcum. Apud huic & patria ipsa exclamabit, aliquemq; (vt apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus quoque eriget, & omne genus affectuum (pro rei natura, quam tractat) excutere & cõcitare poterit. Cæterum quòd ad verborum delectum attinet, genus hoc dicendi amat verba ampla & magnifica, & in rebus atrocibus (vt antè diximus) auditu ipso aspera & veluti confragosa. Ex Tropis autem illustres metaphoras, Epitheta, & Hyperbolè, similesq; tropos. Huiusmodi sunt illa Prophetæ verba: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Et, Ignis accensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima: deuorabitque terram cum germine suo: & montium fundamenta comburet. Inebriare autem sagittas sanguine, & gladium deuorare carnes, insignes illæ & audaces metaphoræ sunt, de quibus antè diximus: deuorare autè terram, & montium fundamenta cõburere, Hyperbole esse videtur, quæ ad rem augendam maximè accõmodata est. Epitheta quoq; & aduerbia epitalim, hoc est, incrementū significan-

tia ad hoc genus præcipuè pertinent. Hæc omnia breuiter **A** indicat illa D. Cypriani oratio in Epistola ad Cornel. vbi ait: Gentiles & Iudæi minantur, & hæretici atque omnes, quorum pectora & mentes Diabolus obsidet, venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur: non tamen idcirco cedendum est, quia minantur: aut ideò aduersarius & inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vendicat & assumit in seculo. Manere debet apud nos frater fidei robur immobile, & stabilis atq; inconcussa virtus contra omnes incurfus atque impetus oblatantium fluctuum, velut petræ obiacentis fertitudine & mole debet obistere. Huius autem figuræ in Heréniana Rhetorica commodissimum extat exemplum: quod vel solum quid hoc dicendi genus requirat, absque vllis etiam artis præceptionibus poterit indicare: ideoq; quanuis sententia, quæ in eo tractatur, ab instituto nostro nonnihil dissideat, libuit tamen hoc in loco ascribere: quoniam facile cuique erit, ex similibus similia effingere atque perficere. Sic igitur ait: Quis est vestrum Iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prædere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In his, qui violassent ingennam, matrem familias constuprassent, pullassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic verò truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. Atque in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, omni consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feroces animos! O crudeles cogitationes! O derelictos homines ab humanitate! Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus ouantes irruerunt in ciuitatem: quomodo Deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, matribus familias & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs acerbissimo concideret incendio conflagrata? qui se non putant id quod voluerint ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerem? Nequeo verbis consequi Iudices indignitatem rei, sed negligētius id fero, quia vos me inò egetis. Vester enī vós animus amātilsimus Reip. facile edoet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prædere, præcipitem per-

D perturbetis ex ipsa ciuitate, quam iste hostium spurcissimorū
 dominatu nefario voluit obruere. Haftenus Cornifi, qui hoc
 amplissimo dicendi genere proditionis indignitatem & atroci-
 tatem exaggerat. ¶ Ex figuris autem verborum & sententiarū,
 quas vim & acrimoniam habere diximus, cum de illis loque-
 remur, & præcipuè descriptiones rerum & personarum, Con-
 formatio & Congeries illa, quæ Græcè Sinathrismus dici-
 tur, qua inulta simul, quæ rei magnitudinem attollunt, vnum
 in locum congeruntur, ad hoc genus pertinent. ¶ Compositio
 verò longiores periodos, & flexuosam orationis formam, quæ
 multa cæsa & membra includit, desiderat: de quibus paulò an-
 tè propositis eiusdem D. Cypriani exemplis locuti sumus.
 Omnes verò amplificandi rationes, de quibus etiam suo loco
 diximus, huic generi præcipuè seruiunt. ¶ In hoc autem gene-
 re licet interdum (cum rei dignitas postulat) tonare, ac fulmi-
 nare, & cælum ac terram inuocare: quale est illud Isaïæ exor-
 dium: Audi cælum, & auribus percipe terra: quia Dominus
 locutus est. Et apud Hiere. Dominus, Obstupescite cæli super
 hoc, &c.

¶ Quibus in rebus, his tribus dicendi fi-
 guris sine generibus vti debeamus: ex D. Augusti-
 ni sententia lib. 4. de doctr. Christ.

Cap. XVIII.

F **UONIAM** quid vnaquæque harum fi-
 gurarum exigat, & quibus potissimum or-
 namenti conficiatur, ostendimus, ordo
 exigat, vt quando non omnes hæc formæ
 omnibus causis & argumentis conueniunt,
 quibus potissimum vnaquæque harum cõ-
 ueniat, explicemus. Hunc autem nobis la-
 borem D. August. in 4. de doct. Christiana lib. nobis ademit,
 qui varijs sanctarum scripturarum & sanctorum Patrum pro-
 positis exemplis præcipuam hanc Rhetorices artis partem co-
 piose tractauit. Quia verò is nonnulla alia huic præceptioni
 obiter admiscet, ne harum rerum admixtio lectori tenebras
 offundat, nos, quæ ad hanc præceptionem maximè pertinent,
 ab alijs seiuncta, eiusdem D. Aug. verbis hoc in loco ascribenda
 cura.

curauimus. Is igitur vbi ex Ciceronis mente dixisset, eum esse **A** eloquentem, qui vt doceat, parua submisit: vt delectet, modica temperatè, magna granditer diceret, sic ait: Hæc tria insignis ille Orator in causis forensibus posset ostendere. Non est autem hoc in Ecclesiasticis quæstionibus, in quibus huiusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis epim ea parua dicuntur, vbi de rebus pecuniarijs iudicandum est: ea magna, vbi de salute, ac de capite hominû: ea verò, vbi nihil horû iudicandum est, nihilq; agitur, vt agat, siue decernat, sed tantûmodo vt delectetur auditor, inter utrûq; quasi media, & ob hoc modica; hoc est, moderata dixerûnt. Modicis enî modus nomê imposuit. Nam modica pro paruis abusuè, non propriè dicimus. In istis autè nostris, quandoquidè omnia maximè, quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominû salutem, nec temporariâ, sed æternam referre debemus, vbi etiam cauendus est æternus interitus, omnia sunt magna, quæ dicimus: vsque adeo, vt nec de ipsis pecuniarijs rebus, vel acquirendis, vel amittendis parua videri debeât, quæ doctor Ecclesiasticus dicit, siue sit illa magna, **B** siue parua pecunia. Neq; enim parua est iusticia, quâ profectò & in parua pecunia custodire debemus, dicente Dño. Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est. Quod ergo minimû est, minimum est: sed in minimo fidelè esse, magnû est. Nam si cut ratio rotunditatis, id est, vt à puncto medio omnes lineæ partes in extrema ducantur, eadem est & in magno disco, quæ in nûnulo paruo: ita vbi parua iustè geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo. Et tamen cum Doctor iste debeat rerum doctor esse magnarum, nõ semper eas debet granditer dicere, sed submisè cum aliquid docetur, temperatè cum aliquid vituperatur, vel laudatur. Cùm verò aliquid agendum est, & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea, quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de vna eademq; re magna, & submisè dicitur, si docetur, & temperatè, si prædicatur: & granditer, si auersus inde animus, vt conuertatur, impellitur. Quid enî ipso Deo maius est? Nunquid ideò non discitur? Aut qui docet vnitatem Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, vt res ad intelligendum difacilis, quantum datur, possit intelligi? Nunquid hic ornamenta, & non documenta quæruntur? Nunquid vt aliquid agat, est flectendus auditor, & non potius vt discat instruendus? Porro cùm laudatur Deus, siue de ipso, siue de

opc-

D operibus suis, quanta facies pulchræ ac splēdidæ dictionis oboritur ei, qui potest? quantum potest laudari, quem nemo conuenienter laudat? quem nemo quomodocunque non laudat? At si non colatur, aut cum illo, vel etiam præ illo colantur idola, siue dēmonia, siue quæcunque creatura, quantum hoc malū sit, atque vt ab hoc malo auertantur homines, debet vtique grāditer dici. Submissæ dictionis exemplum est apud Apostolum Paulum (vt planius aliquid cōmemorem) vbi ait: Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quòd Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera: sed ille quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repositionem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamēta: vnum quidem in mōte Sina, in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, quæ coniuncta est huic, quæ nūc est Hierusalem, & seruit cum filijs suis. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra: & cætera. Itemq; ibi ratiocinatur & dicit: Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit in seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico testamentum cōfirmatum a Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non infirmat ad euacuandas promissiones. Si enim ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per repositionem donauit Deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Vt quid ergo data est lex, si ex illa non est hæreditas? ipse sibi hoc obiecit, atque ait velut interrogans: Quid ergo lex? Deinde respondit: Transgressionis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnus non est: Deus verò vnus est. Et hic occurrebat, quod sibi ipse proposuit: Lex ergo aduersus promissa Dei? Et respondit: Absit. Redditq; rationem dicens: Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesū Christi daretur credentibus. & cætera. Hæc igitur omnia, quæ docendi gratia inducta sunt, submisso dicendi genere tractantur.

In illis autem Apostolicis verbis dicitio temperata est: Se-
nio-

niorem ne increpaueris, sed obsecra ut patrem; iuniores ut fra- A
 tres, anus ut matres, adolescentulas ut sorores. Et in illis: Obse-
 cro autem vos fratres per miserationem Dei, ut exhibeatis cor-
 pora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem. Et totus
 ferè ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis
 genus: ubi illa pulchriora sunt, in quibus propria proprijs tan-
 quam debita reddita decenter excurrunt, sicuti est: Habentes
 dona diuersa secundum gratiam, quæ data est nobis: siue pro-
 phetiam secundum regulam fidei: siue ministerium, in ministrâ
 do: siue qui docet, in doctrina: siue qui exhortatur, in exhorta-
 tione. Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in sollicitudine: qui
 miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione: odientes ma-
 lum, adherentes bono, charitatem fraternitatis inuicem dili-
 gentes, honore mutuo præuenientes, studio non pigri, spiritu
 feruentes, Domino seruientes, spe gaudentes, in tribulatione B
 patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum cõmu-
 nicantes, hospitalitatem faciætes. Benedicite persequentibus
 vos, benedicite, & nolite maledicere, gaudere cum gaudenti-
 bus, flere cum flentibus: id ipsum inuicem sentientes. Et quam
 pulchrè ista omnia sic effusa, bimembri circuitu terminantur?
 Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Et aliquantò
 post, In hoc ipso, inquit, perseverantes. Reddite omnibus debi-
 ta: cui tributum, tributum: cui uel ligal, uel ligal: cui timorem,
 timorem: cui honorem, honorem. Quæ membratim fusa clau-
 duntur etiam ipso circuitu, quem duo membra connectunt.
 Nemini quidquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis.

Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto tẽ-
 perato genere, quod non tam uerborum ornatus acceptum C
 est, quam uolentis animi affectibus. Nam capit etiam illa or-
 namenta penè omnia, sed ea si non habuerit, non requirit. Fer-
 tur quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudinem, si occur-
 rerit, uel rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis est enim ei
 propter quod agitur, ut uerba congruentia non oris elegantur
 industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gẽ-
 matoq; ferro uir fortis armetur intentissimus pugnae, agit qui-
 dem ille armis quod agit, nõ quia speciosa, sed quia arma sunt,
 idem ipse est tamen, & ualeat plurimum etiam cum timidi telo
 mira facit. Agit Apostolus, ut pro Euangelico ministerio pa-
 tienter mala huius temporis cõsolatione donorum Dei omnia
 2. Cor. 6. tolerantur. Magna res est & granditer agitur, nec desunt orna-
 menta

Dmenta dicendi: Ecce nunc, inquit, tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam cuique dantes offensionem, vt non reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus commēdantes nosmetipsos, vt Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma iustitiæ à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: vt seductores & veraces, vt qui ignoramur & cognoscimur, quasi morientes & ecce viuimus, vt coërciti & non mortificati, vt tristes, semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Vide adhuc ardentem: Os nostrum

Epatet ad vos ò Corinthij, cor nostrum dilatatum est. & cetera, quæ persequi longum est. ¶ Item ad Romanos agit, vt persecutiones huius mundi charitate vincantur (spe certa in adiutorio Dei. Agit autem granditer & ornate: Scimus, inquit, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositū vocati sunt sancti: quoniam quos ante præsciuit, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus: quos autem prædestinavit, illos & vocauit: & quos vocauit, ipsos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donabit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est: Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus vt oves occisionis. Sed in his omnibus superuincimus per eū, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque presentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatora alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. ¶ Ad Galatas au-

Ftem quāuis tota illa Epistola submissio dicendi genere scrip-

Psal. 43.

fit, nisi in extremis partibus, vbi est eloquium temperatum, ta-
 men interponit quendam locum eo motu animi, vt sine vllis
 quidem talibus ornamentis, qualia sunt in his, quæ modò po-
 suimus, non posset tamen nisi granditer dici. Dies, inquit, ob-
 seruatis, & menses, & annos, & tempora. Timeo vos, ne fortè
 sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut & ego: quia & ego
 sicut vos. Fratres, precor vos, nihil me lasistis. Scitis quia per
 infirmitatem carnis iam pridem euangelizavi vobis, & tenta-
 tiones vestras in carne mea non spreuistis neque respuistis: sed
 sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Quæ
 ergo fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo,
 quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis
 mihi. Ergo inimicus factus sum vobis verum prædicans? Em-
 lantur vos non bene, sed exciudere vos volunt, vt eos æmule-
 mini. Bonum est autem in bono æmulari semper, & non solum
 cum præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio,
 donec formetur Christus in vobis: Vellem autem nunc adesse
 apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis.
 Nunquid hic aut contraria contrarijs verba sunt reddita, aut
 aliqua gradatione sibi subnexa sunt, aut cæsa & membra cir-
 cuitus sue sonuerunt? Et tamen non ideo tepuit grandis affectus,
 quo eloquiũ feruere sentimus. Sed apostolica ista sic clara sunt,
 vt & profunda sint: atq; ita cõscripta, memoriæq; mãdata, vt nõ
 solum lectore, vel auditore, verũ etiam expositore op⁹ habeat,
 siquis in eis, non superficie contentus, altitudinem quærat.

Quapropter videamus ista genera dicendi, in eis, qui isto-
 rum lectione ad rerum diuinarum atque salubrium scientiam
 profecerunt, eademq; Ecclesiæ ministrarunt. Beatus Cypria-
 nus submisso dicendi genere vtitur in eo libro, vbi de sacramen-
 to calicis disputat. Soluitur quippe ibi quæstio, in qua quæri-
 tur, vtrum calix Dominicus aquam solam, an eam etiam vino
 mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde pones-
 dum est. Post principium ergo Epistolæ, iam soluere incipiens
 propositam quæstionem, Admonitos autem nos scias, inquit,
 vt in calice offerendo, Dominica traditio seruetur, neque al-
 iud fiat à nobis, quàm quod pro nobis Dominus prior fecit,
 vt calix, qui in commemorationem eius offertur, vino mixtus
 offeratur. Nam cum dicat Christus, Ego sum vitis vera: sanguis
 Christi non aqua est vtique, sed vinum, nec potest videri san-
 guis eius, quo redempti & viuificati sumus, esse in calice, quan-
 do

Cypria.

Do vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio prædicatur. Inuenimus enim in Genesi circa sacramentum Noë hoc idē præcurrisse, & figurā Dominicæ passionis illic extitisse, quod vinū bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recubens nudis & patētibus fœmoribus, quod nuditas illa patris à medio filio denotata est, & foras nūciata, à duobus verò maiore & minore cōtecta: & cætera, quæ necesse nō est exequi, cum satis sit hoc solum cōplecti, quo Noë typū futuræ veritatis ostendens, nō aquam, sed vinum biberit, & sic imaginē Dñicæ passionis expresserit. Item in sacerdote Melchisedech Dominici sacramenti præfiguratum videmus mysterium, secū dum quod scriptura diuina testatur & dicit: Et Melchisedech

E Rex salem protulit panem & vinum. Fuit enim sacerdos Dei summi, & benedixit Abraham. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus sanctus ex persona Patris ad Filium dicens: Ante luciferum genui te. Tu es sacerdos in æternum, secū dum ordinem Melchisedech. Hęc & alia, quæ sequuntur huius Epistolæ, submissæ dictionis modum seruant: quod facile est explorare legentibus. ¶ Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem magnam de Spiritu sancto, vt eum Patri & Filio demonstret æqualem, submisso tamen dicens genere vtitur: quoniam res suscepta non ornamenta verborum, aut ad hæstendos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter cætera in principio huius operis ait: Commotus oraculo Gedeō, cum audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in vno viro Dominus

F plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hæduin caprarum. Cuius carnes secundum præcepta Angeli, & azima supra petræ posuit, & ea iure perfudit. Quæ simul, vt virgæ cacumine, quæ gerebat Angelus Dei, contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium, quod offerebatur, absumptum est. Quo indicio declaratū videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi: quia scriptum est, Bibebant de consequenti petra: petra autem erat Christus. Quod vtique non ad diuinitatē eius, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animorū. Caro enim hædi ad culpam facti

Ambro.

refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: **Quia A** concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt: Quis nos cibabit carne? Quòd igitur extendit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exijt, ostendit quòd caro Domini & Spiritu repleta diuino, peccata omnia humanæ cõditionis exureret. Vnde & Dominus ait: Ignem veni mittere in terram, &c. In quibus verbis Ambrosius rei docedæ ac probandæ maximè incumbit.

Cypria.

De genere temperato est apud Cyprianum virginitatis illa laudatio: Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quòd sublimior gloria est, maior & cura. Flos est ille Ecclesiastici gemitus, deus atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta indoles, laudis & honoris opus integrum atque incorruptum, imago Deo respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in ipsis largiter floret sanctæ matris Ecclesiæ gloriosa fecunditas: quantoq; plus gloriosa virginitas numero suo addit, tantò plus gaudium matris auget. Et alio loco in fine Epistolæ, Quomodo portauimus, inquit, imaginem eius, qui de limo est, sic portemus & imaginem **B** eius, qui de cælo est. Hanc imaginem virginitatis portat integritas, sanctitas portat & veritas, portant disciplinæ Dei memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace vnanimis atque concordis. Quæ vos singula obseruare, diligere, implere debetis, quæ Deo, & Christo vacantes, ad Dominum, cui vos dicatis, maiore & meliore parte præceditis.

Ambro.

Prouectæ annis, iunioribus facite magisterium. Minores natus, præbete paribus incitamentum: hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam prouocate, durante fortiter, pergite spiritualiter, peruenite feliciter, tantum mentem tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari. ¶ Ambrosius etiam genere dicendi temperato & ornato professis virginibus proponit matrè Dñi tãquam sub exempli forma, quod moribus imitentur, & dicit: Virgo erat nõ solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu syncerum adulteraret affectum, corde humilis, verbis grauis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, non in incerto diuitiarum, sed in prece pauperis spem reponens, intenta operi, verecunda sermonibus, arbitrum mentis solita non hominem, **C**
sed

D sed Deum querere: nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere maioribus natu, æqualibus non inuidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando ista vel nutu læsit parentes? quando dissensit à propinquis? quando fastidiuit humilem? quando irrisit debilem? quando vitauit inopem? Eos solos sollicita cœtus virorum inuisere, quos misericordia non erubesceret, neque præterirèt verecundia. Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in aëtu inuerecundum, non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior: vt ipsa corporis species simulachrum fuerit mentis, & figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci, ac primo præterdat ingressu, nihil intus latere tenebrarum, tanquam lucernæ lux intus posita, foris luceat. Quid ego exequar ciborum parfimoniam, officiorum redundantiam: alterum super naturam superfuisse, alterum ipsi naturæ penè defuisse: Illic nulla intermissa tempora, hîc congeminati icinnio dies: & si quando reficiendi successisset voluntas, cibus plerunque obuius, qui mortem arceret, non delicias ministraret. &c. Hæc autem propterea in exemplo huius temperati generis posui, quia non hîc agit vt virginitatem voueant, quæ nondum vouerunt, sed quales esse debeant, quæ iam vota sunt. Nam vt aggrediatur animus tãtum ac tale propositum, grandi utiq; dicendi genere debet excitari & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu Virginum, non de suscipiendo virginitatis proposito scripsit. Ille verò Episcopus etiam ad hoc eas magno accendit eloquio.

E Verùm ex eo, quod ambo egerunt, dictionis grandis exempla memorabo. Ambo quippè inuecti sunt in eas, quæ formam pigmentis colorant, vel potius decolorant: quorum prior ille cum hoc ageret, ait inter cætera. Siquis pingendi artifex vultum alicuius, & speciem, & corporis qualitatem æmulo colore signasset, & signato iam cõsummatoq; simulachro manus alius inferret, vt iam formata, iam picta quasi peritior reformaret, grauis prioris artificis iniuria & iusta indignatio videretur. Tu te existimas impunè laturam tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Vt enim circa homines impudica & incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque, quæ Dei sunt, peior adultera detineris. Quòd ornari te putas, quòd putas comi, impugnatio est ista diuini operis, præuaricatio est veritatis. Monentis Apostoli vox est: Expurgate

vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. **A**
 Etenim pascha nōstrum immolatus est Christus. Itaque festa
 celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento mali-
 tix & nequitix, sed in azymis synceritatis & veritatis. Nū syn-
 ceritas perseuerat & veritas, quando quæ sincera sunt, pollu-
 untur, & adulterinis medicaminum fucis, in mendacium vera
 mutantur? Dominus tuus dicit: Non potes facere capillum
 vnum album, aut nigrum: & tu ad vincendam Domini tui vo-
 cem, vis te esse potiolem? Audaci conatu, & sacrilego con-
 temtu crines tuos inficis, malo præfagio futurorum capillos
 iam tibi flammeos auspicaris. Longum est inferere omnia,
 quæ sequuntur. ¶ Ille verd posterior, vt in tales diceret: Hinc
 illa, inquit, nascuntur incentiua vitiorum, vt quæ sitis colori-
 bus ora depingant, dum viris displicere formidant, & de adul- **B**
 terio vultus, meditantur adulterium castitatis. Quanta hæc
 amentia, effugiem mutare naturæ, picturam quærere? Et dum
 amentur maritalè iudicium, suum perdiderunt. Prior enim de
 se pronunciat, quæ cupit mutare, quod nata est: ita dum alijs
 studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem mulier
 vertorem deformitatis tuæ requirimus, quàm te ipsam, quæ
 videri times? Si pulchra es, cur absconderis? si deformis, cur te
 formosam esse mentiris, nec tuæ conscientix, nec alieni gra-
 tiam erroris habitura? Ille enim alteram displicet, tu adultero
 vis placere: & irasceris, si amet aliam, qui adulterare in te do-
 cetur. Mala magistra es iniuriæ tuæ. Lenocinari refugit etiam,
 quæ passa est lenonem. Ac licet vilis mulier, non alteri tamen,
 sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimi- **C**
 na sunt: ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. Satis, vt exi-
 stimo, apparet, fœminas, ne suam fucis adulterent formam, &
 ad pudorem, & ad timorem hac facundia vehementer impelli.
 Proinde neque submissum, neque temperatum, sed grande
 omnino genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his autem,
 quos duos ex omnibus proponere volui, & in alijs ecclesiasticis
 viris, & bona, & benè, id est, sicut res postulat, acutè, ornatè,
 ardentèq; dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta pos-
 sunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectione, vel auditione,
 admixta etiam exercitatione studentibus inolescere.

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista mi-
 scere: imo quantum congruè fieri potest, omnibus generibus
 dictio varianda est. Nam quando proluxa est in vno genere,
 minus

D minus detinet auditorem. Cùm verò sit in aliud ab alio trans-
 situs, etiam si longius eat, decentius procedit oratio: quanvis
 habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquen-
 tium, quibus non sinuntur in eorum, qui audiunt, frigescere
 vel tepescere sensibus. Veruntamen facilius submissum solum,
 quàm solum grande diutius tolerari potest. Commotio quip-
 pe animi quantò magis excitanda est, vt nobis assentiat audi-
 tor, tantò minus in ea diu teneri potest, cùm fuerit quantum
 satis est excitata. Et ideo cauendum est, ne dum volumus al-
 tius erigere, quod erectum est, etiam inde decidat, quò fuerat
 excitatione perductum. Interpositis verò quæ sunt dicenda
 submissius, benè reeditur ad ea, quæ opus est granditer dici, vt
 dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit, vt
 grandè dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse
E solum, sed aliorum generum interpositione varietur: ei tamen
 generi dictio tota tribuatur, cuius copia præualuerit: Interest
 enim, quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur cer-
 tis & necessarijs locis: nam & in grandi genere semper, aut pe-
 nè semper temperata debent esse principia. Et in potestate
 est eloquentis, vt dicantur nonnulla submissè, etiam quæ pos-
 sent granditer dici: vt ea, quæ dicuntur granditer, ex illorum
 fiant comparatione grandiora, & eorum tanquam vmbri lu-
 minosiora reddantur. In quocùque autem genere aliqua quæ-
 stionum vincula soluenda sint, acumine opus est, quod sibi
 submissum genus propriè vendicat. Ac per hoc eo genere ven-
 dum est, & in alijs duobus generibus, quando in eis ista inci-
 dunt, sicut laudandum aliquid, vel vituperandum: vbi nec da-
F mnatio cuiusquam, nec liberatio, nec ad actionem quanlibet
 assentio requiritur: in quocunque alio genere occurrerit, ge-
 nus adhibendum & interponendum est temperatum: In gran-
 di ergo genere inueniunt suos locos duo cætera, & in submissio
 similiter. Temperatum autem genus, non quidem semper, sed
 tamen aliquando submissio indiget, si (vt dixi) quæstio, cuius
 modus est soluendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ or-
 nari possent, ideo non ornantur, sed submissio sermone dicen-
 tur, vt quibusdam quasi thoris ornamentorum præbeant emi-
 nentiore locum. Grande autem genus temperata dictio
 non requirit. Ad delectandos quippe animos, non ad mouen-
 dos ipsa suscipitur. Non sanè si dicenti crebrius & vehementius
 acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim &

acuminâ submissi generis, & ornamenta faciunt temperati. **A**
 Grande autem genus plerunque pondere suo voces premit, sed
 lachrymas exprimit. Denique cum apud Cæsaream Maurita-
 niæ dissuaderem populo pugnam civilem, vel potius plusquã
 civilem, quam cateruam vocabant (neque enim ciues tantum-
 modo, verum etiam propinqui, fratres, postremò parentes, ac
 filij lapidibus inter se in duas partes diuisi, per aliquot dies con-
 tinuos, & certo tempore anni solenniter dimicabât, & quisque,
 vt quenque poterat, occidebat) egi quidem granditer quan-
 tum valui, vt tam crudele atque inueteratum malum de cor-
 dibus & moribus eorum auellerem pelleremq; dicendo: non
 tamen egisse me aliquid putari, cum eos audirem acclaman-
 tes, sed cum flentes viderem. Acclamationibus quippe se doce-
 ri & delectari, flecti autem lachrymis indicabant. **Q**uas vbi
 aspexi, immanem illam consuetudinem à patribus & auis lon- **B**
 gè à maioribus traditam, quæ pectora eorum hostiliter obfi-
 debat, vel potius possidebat, deuistam, antequam re ipsa id
 ostenderent, credidi. Moxq; sermone finito, ad agendas Deo
 gratias, corda atque ora conuerti. Et ecce iam ferme octo vel
 amplius anni sunt, propitio Christo, ex quo illic nihil tale ten-
 tatum est. Sunt & alia experimenta multa, quibus dicimus ho-
 mines, quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis non cla-
 more potius, quàm gemitu, aliquando etiam lachrymis, po-
 stremò vitæ mutatione monstrasse. Submisso etiam dicendi
 genere sunt plerique mutati, sed vt, quod nesciebant, scirent,
 aut quod eis videbatur incredibile, crederent: non autem vt
 agerent, quod agendum iam nouerant, & agere volebant. Ad
 huiusmodi nanque duritiem flectendam, debet granditer dici. **C**
 Nam & laudes & vituperationes, quando eloquenter dicuntur,
 cum sint in genere temperato, sic efficiunt quosdam, vt non so-
 lum in laudibus & vituperationibus eloquentia delectentur,
 verum etiam ipsi laudabiliter appetant, fugiantq; vituperabi-
 liter viuere. Et mox: Illud verò, quod agitur genere tempera-
 to, id est, vt eloquentia ipsa delectet, non est propter seipsum
 vsurpandum: sed vt rebus, quæ vtiliter honesteq; dicuntur (si
 nec docente indigent eloquio, nec mouente: quia scientes, &
 fauentes auditores habent) aliquantò promptius ex ipsa dele-
 ctatione eloquentionis accedant, vel tenacius adhæreat assensus.
 Nam cum eloquentiæ sit vniuersale officium in quocunq; isto-
 rum trium generum dicere aptè ad persuasionem: finis autem,

D id, quod intendis, persuadere dicendo: in quocunque istorum trium generum dicit quidem eloquens ad persuasionem, sed nisi persuadeat, ad finem non peruenit eloquentia. Persuadet autem in submissio genere, vera esse, quæ dicit. Persuadet in grandi, ut agantur, quæ agenda iam esse sciuntur, nec tamen aguntur. Persuadet in genere temperato pulchrè ornateq; se dicere. Quo sine nobis quid opus est? Appetant eum, qui lingua gloriantur, & se in Panegyricis, talibusq; dictionibus iactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendum mouendus, sed tantummodo est delectandus auditor. Nos verò istum finem referamus ad alterum finem, ut scilicet quod efficere volumus cum granditer dicimus, hoc etiam isto velimus: id est, ut bonorum diligantur, vel deuitentur mala: si ab hac actione non fiscalieni sunt homines, ut ad eam grandi genere dictionis vrgendi videantur: aut si iam id agunt, ut agant studiosius, atque in eo firmiter perseuerent. Ita fiet, ut etiam temperati generis ornatu non iactanter, sed prudenter utamur: non eius sine contenti, quo tantummodo delectatur auditor, sed potius hoc agentes, ut etiam ipso ad bonum, quod persuadere volumus, adiuuetur. Hæc omnia ex D. August. ad verbum selecta sunt: quibus hæc præceptio de triplici dicendi genere, siue de tribus orationis formis adeò copiose & apertè tradita est, ut facile quisq; Concionator intelligat, quo dicendi caractere in quavis concione, vel concionis parte fit vsurus.

His autem, quæ vir sanctus adeò copiose explicauit, totq; commodissimis exemplis illustrauit, nihil deesse videtur, nisi ut caueamus quod Cornificius diligenter admonet, ne dum hæc tria dicendi genera conseruamus, in finitima his virtutibus vitia incidamus. Nam graui figuræ quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ est fugienda, quæ rectè videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe: ita grauis oratio sæpe imperitis, videtur ea quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in neptunias depultus icerit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinauissent, & ab eo quo profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui

in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad còfinium eius generis, quod appellamus dissolutum, quod est sine nervis & articulis: vt hoc modo appellè fluctuans: eo quòd fluctuat huc & illuc, nec potest còfirmare, nec viriliter sese expedire. Id est huiusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscu vellēt, profectò ratiocinati essent etiam atq; etiam, quid possent facere, siquidem sua spòte facerent, inde haberent, hinc adiutores multos malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Nò potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: disfluit enim totus, neque quicquam còprehendēs, perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatone commodè versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam ille istic in balneis accessit, ad hunc postea dixit: hic tuus seruus me pulsauit: postea dixit hic illi: considerabo: post ille conuiciu fecit: & magis magisq; presentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam & illiberalis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura puris verbis & electis compositam orationem. Hactenus Cornificius.

¶ De grandiloqui generis materia.

Cap. X I X.

V I A verò grande genus orationis sublimitatem & vim ad commouendos animos habet (quod quidem est præcipuum & singulare concionatoris officium) danda illi opera est, vt in omni concione vnã aliquam rem, aut plures etiam eligat, quas hac dicendi figura prosequatur. Ad hoc autem pertinent (vt ex D. Aug. exemplis colligitur) quæcunque in suo genere maxima sunt, & ad mouendos animos potentissima: cuiusmodi nonnulla docendi gratia hoc in loco breuiter annotabimus. Periti autem Concionatoris erit, eadem rationibus & ornamentis, quæ paulò antè exposuimus, exaggerare, & talia dicendo facere, qualia sunt.

Ad hoc ergo genus pertinent, quæ de seueritate extremi iudi-

Dicij, de atrocitate & æternitate poenarum, quas impobi apud inferos patiuntur, de letalis peccati grauitate dicuntur. Quæ amplificata vehementer aduersus eos, qui sine vlllo pungentis conscientie aculeo tot letalia peccata committunt, incandescere possunt. ¶ Similiq; ratione aduersus eos indignamur, qui leuissimis de causis, hoc est, propter exiguum lucrum, aut etiam sine vlllo suo commodo diuinam maiestatem gratis offendere, & eius amicitiam & gratiam amittere non verentur. Quam rem idem ipse Dominus sic apud Hieremiam amplificat cum ait: Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus, &c. ¶ Hac item ratione illorum periculum amplificamus, qui statim à confessione nulla interposita mora in eadem crimina relabuntur, atque hunc tota vita ludum ludunt: & eorum etiam, qui de die in diem conuersionem suam procrastinant: at multò magis eorum, qui ad extremum vitæ diem poenitentiam differunt: & eorum etiam, qui quàm diutissimè peccatis assueuerunt, quorum conuersio adeò difficilis est, vt Dominus per Hieremiam dicat: Si potest Æthyops mutare pellem suam, & pardus varietates suas: ita & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malè. Verùm maus adhuc periculum est obdurati & exæcati cordis, ad quod eadem peccandi consuetudine peruenitur. Eodem modo amplificamus summum redemptionis nostræ beneficium: quo summus ille rerum omnium conditor, vt nos diuinitatis & gloriæ suæ participes efficeret, atrocissimum crucis supplicium subire, & sanguinem suum pretiosum pro nobis fundere dignatus est: In quo quidem beneficio omnia sunt adeò

Fmagna, vt maiora esse nequeant, hoc est, & meritum, & præmium, & supplicium, & dignitas dantis, & indignitas recipientis. Hinc orationis impetum flectimus ad hominum tum maliciam, tum ingrati animi crimen exaggerandum: qui ne tanta quidem Domini sui bonitate à peccatis cohibentur, nec pro tanto beneficio dignas redemptori gratias agunt. Neque dissimilis ratio est, cætera diuina beneficia, & ingratitude hominum amplificandi: atque eorum præcipuè, qui diuinis muneribus non ad largitoris gloriâ, sed (quod est multò indignius) ad eius iniuriâ abutuntur. Hoc autè genus argumèti mira orationis grâ diloquètia Moses nõ quidè rhetorico, sed pphetico spû afflatus tractat in Câtico illo, cuius initiû est, Audite cæli quæ loquor: in quo plurimùm diuina beneficia, deinde populi ingraticudini,

nem, & scelera, ac postremò diuinæ iustitiæ supplicia scelera. **A**
 tis hominibus inferenda amplissima oratione attollit. Simi-
 lique ordine & facultate dicendi idem argumentum tractat.
 Ezechiel cap. 17. sub metaphora virginis derelictæ, & à Deo in-
 sponsam assumptæ, & multis opibus auctæ & ornata: quæ tam-
 en fidem sponso datam violauerit, & adulterum admiserit.
 Eadem orationis figura Amos cap. 6. aduersus Israëlitiçi po-
 puli principes exclamat his verbis: Væ vobis, qui opulenti estis
 in Sion, & confiditis in monte Samariæ, optimates, capita po-
 pulorum, ingredientes pompaticè domum Israël. Transite in
 Calenne: & cætera quæ sequuntur. Huius autem loci grandilo-
 quentiam D. August. 4. de doctri. Christ. lib. miratur, & varia
 eius ornamenta copiosè declarat. Verùm hæc, quæ docendi
 gratia subiecit, exempla ad indignationis affectum cõmo-
 uendum pertinent. In quo quidem amplificationis genere, il- **B**
 la, quam Græci Dinosis vocant, præcipuè dominatur, quæ rei
 indignitatem magnopere auget & attollit: de qua mox dice-
 mus.

August.

Nemo tamen his exemplis admonitus existimet, ad hos
 tantum affectus hoc orationis genus deseruire. Quæcunque e-
 nim alia res, siue nimium faulta & lata, seu vehementer tri-
 stis & luctuosa existat, hoc orationis genere tractanda est. Vtri-
 usque rei commodissimum extat exemplum apud D. Cypria-
 num in sermo. de lapsis: initio nanque rem tractat latissimam.
 Gratulatur enim Ecclesiæ de insigni confessorum gloria atque
 fortitudine, qua Christi fidem apud infideles iudices constan-
 ti animo confessi fuerant. Deinde verò miserandam lapsorum
 ruinam & inconstantiam, qui tormentorum metu à fide descie-
 uerant, mæstissima oratione lamentatur. Confessores igitur
 gloriosos initio sermoris his verbis collaudat. Exoptatus vo-
 tis omnibus dies venit, & post longæ noctis horribilem te-
 tramq; caliginem, Dei luce radiatus mundus eluxit. Confesso-
 res præconio boni nominis claros, & virtutis atque fidei laudi-
 bus gloriosos, lætis conspectibus intuemur, sanctis osculis ad-
 hærentes, desideratos diu inexplebili cupiditate complecti-
 mur. Adest militum Christi cohors candida, qui persecutionis
 vrgentis ferociam turbulentam stabili congressione frege-
 runt: parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam
 mortis, repugnastis fortiter seculo: spectaculû gloriosum præ-
 buistis Deo: secutus fratribus fuitisq; exemplo. Quam vos
 læto

Cypria.

C

Dixto sinu excipit mater Ecclesia de prælio reuertentes: Quàm beata, quàm gaudēs portas suas aperit, vt adunatis agminibus intretis, de hoste prostrato trophæa referentes! Cum triūphantibus viris & fœminæ veniunt, quæ cùm seculo dimicantes, se-xum quoque vicerunt. Veniunt & geminata militiæ suæ gloria virgines, & pueri annos suos virtutibus transeuntes, & cæt. Sunt & argumenta alia, quæ hoc genus dicendi exigunt. Ea ve-rò facîle quisque ex his, quæ diximus, intelligere poterit.

Illud tamen hoc in loco aduertendum est, vnius rei ampli-ficationem alteri aditum præbere. Vt exempli causa, cùm ex-tremi iudicij seueritatem aut gehennæ supplicium amplificauerimus, incandescere licebit aduersus multorum hominum stuporem atque cæcitatem: qui cùm hoc certissima fide te-neant, non verentur præcipites in omnia scelera, atque adeò in

E ipsa gehennæ supplicia sine vilo doloris sensu irruere.

¶ De alijs ornatus virtutibus, ac in pri-mis de Energia, quæ Latinè Euidencia dicitur. Cap. XX.

RÆTER has autè quatuor ornatus vir-tutes, quas in Tropis, Figuris, Compositio-ne, & aptè dicendi ratione posuimus, sunt & aliæ, quæ ad eundem ornatum pertinent, quas modò breuiter attingemus.

F Est enim in primis Energia, quæ Latinè dicitur Euidencia, siue representatio: quæ rem oculis enidenter veluti spectandam proponit & repræ-sentat. Qua de re sic Fabius ait: Magna virtus est, res, de quibus loquimur, clarè atque vt cerni videantur, enunciare. Quod a-liquando breui oratione, aliquândo longiori efficitur. Hoc mo-do Cicero luxuriosum conuiuium describit his verbis: Vide-bar videre alios intrantes, alios verò exeuntes, quosdam ex vi-no vacillantes, quosdam hesternâ potatione oscitantes. Hu-mus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus videret qui intrasset? Sic vrbium caotarum crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia quæcunque talis

Fab. li. 2.

c. 13.

talī fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat brevis hic **A**
 velut nunciū. At si aperias hæc, quæ verbo vno inclusa erant,
 apparebunt effusæ per domos ac templa flammæ, & reuentium
 tectorū fragor, & ex diuersis clamoribus vnus quidam sonus,
 aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu suorū cohe-
 rentes, & infantium, fœminarumq; ploratus, malè vsq; in illū
 diem seruati fato senes, tum illa profanorum sacrorumq; di-
 reptio, afferentium prædas, repetentiumq; discursus, & acti
 ante suum quisque prædonem catenati, & conata retinere in-
 fantem suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter
 victores. Licet enim hæc omnia, vt dixi, completatur euer-
 sio, minus est tamen totum dicere, quàm omnia. Hactenus Fa-
 bius. Ex cuius exemplis liquet, ad hoc genus virtutis rerum &
 personarum descriptiones (de quibus in tertio huius operis li-
 bro disseruimus) maximè pertinere. Ex nanque rem oculis ita **B**
 subiiciunt, vt qui dicit, non dixisse, sed pinxisse, & qui audit,
 non tam audisse, quam inspexisse videatur.

Ad hanc etiam virtutem pertinet illud similitudinis genus
 obscuris rebus explicandis accommodatum: quo, ex rebus fa-
 miliariter notis, ea quæ sunt reconditiora & obscuriora pate-
 facimus, & velut ex tenebris in lucem producimus. Est enim
 (vt Aristoteles ait) innatum nobis, vt ex notioribus, & ijs quæ
 sensu percipiuntur, ad ignotiora & quæ intellectu cõprehendū-
 tur procedamus. Hoc autè similitudinis genere aliquândo qui-
 dè breuius, aliquando latius sacræ literæ vtūtur. Tale est illud:
 Sicut ovis ad occisionè ducetur, & quasi agnus coram tondente
 se obmutescet, &c. Et apud Hieremiã: Quis est iste, qui quasi flu-
 men ascendit, & veluti fluuiorum intumescunt gurgites eius?
 Ægyptus fluminis instar ascendet, & velut flumina mouebun-
 tur fluctus eius. Et Dominus in Euangelio, Quoties, inquit, vo-
 lui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat
 pullos suos sub alas, & noluisti. Longiores sunt illæ apud Ela-
 iam: Quomodo si rugiat leo super prædam suam, cum occurre-
 rit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & à
 multitudine eorum non pauebit: sic descendet Dominus exer-
 cituum super montem Sion, vt prælietur. Et alio in loco idem:
 Sicut somniat esuriēs & comedit, cum autem fuerit experge-
 factus, vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens & bibit, &
 ext. Sic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt
 contra montem Sion.

D Ad hanc etiam virtutem Emphasim quoque pertinere idem Fab. autor est. Ea nanq; appositisimo nomine, reiq; naturam maximè significante, exprimit: quam inter verborum figuras collocauimus. ¶ *Præcisio* quoque, quæ plus tacendo, quàm dicendo significat, ad hoc genus pertinet: quam etiã inter sententiarum figuras numerauimus.

Dinosi. ✱. I.

¶ Est etiam virtus alia, quam Græci *Dinosim*, id est, grauitatem vocant: qua vtimur in exaggeranda rei indignitate. Qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur. Hac enim fit, vt rei indignitas tanta appareat, quanta est: & interdum etiam maior, quàm est. Vtinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatè cōcederet, vt peccati indignitatem, & peccati supplicia, & multorum fidelium stuporem, & salutis suæ neglectū, ceteraq; his similia oratione nostra, non dico supra id quod sunt, attollere, sed saltem exæquare possemus, & tanta dicendo efficere, quanta sunt. Sed quæ dicendi facultas hæc ipsa pro dignitate amplificare queat? Danda tamen nobis opera est, vt quàm proximè fieri poterit, ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus: quò torpentium atque ignorantium animos saluari & necessario metu concutere & excitare possimus.

De Copia. ✱. II.

¶ Pertinet etiam ad eloquendi rationem vbertas & copia, quale in D. Chrysostomo videmus. Vt enim eruditæ aures breuitate & acumine sententiarum, & pressa oratione gaudent: ita rudes & indoctæ copia rerum maximè capiuntur. **F** Ad hanc verò copiam pertinet, vt quicquid aptè & commodè pro ratione argumenti dici potest, ad causam afferamus: neque quicquam, quod eam magnopere tueatur, prætermittamus. Deinde vt ea ipsa, quæ adducimus, non indigesta & angusta, sed copiosa oratione ita prosequamur, vt quidquid virium in rebus ipsis latet, eruamus, & in medium proferamus. Quod Exornationis proprium esse superius diximus, cum Collectionis partes explicauimus. Cuius rei exempla ex Diuo Cypriano, Gregorio Niceno, & Eusebio Emiseno adduximus. ¶ Ad hanc etiam virtutem pertinet vitare Tautologiam (cuius superius mentionem fecimus) quæ est eiusdem verbi vitiosa repetitio inopiæ causa facta: cum is, qui dicit,

dicit, ad eò inops verborum est, vt rem eandem significaturus, **A**
 verbum aliud tantundem efficiens non, inuenit, quo eam ex-
 primat. Qui enim copix studet, non rerum modò, sed verbo-
 rum etiam diues esse debet: ne inopiæ causa idem verbum cen-
 ties (vt multi faciunt) repetere cogatur.

Porro autem quemadmodum liberalitatis virtuti duo vi-
 tia finitima sunt, nempè avaritia, & prodigalitas: quorum al-
 terum defectu, alterum redundantia virtutis mediocritatem
 deserit: ita planè copix vtroque modo sua vitia aduersantur.
 Nam illi primùm orationis ariditas contraria est, commune
 barbarorum & imperitorum vitium, qui animi sui sensus ie-
 iuna & sterili oratione declarant. Hi enim non vident hoc vel
 maximè (vt antè diximus) dialecticam & scholasticam oratio-
 nem ab oratoria distare: quòd illa neruis & ossibus tantum con-
 stat, hæc istis cutem, & carnem, & sanguinem, & coloris pul- **B**
 chritudinem addat. ¶ Per redundantiam verò illi aduersatur
 vitium illud, quod Asiaticum ab Asianis appellant: qui lon-
 gissima oratione minimèq; necessaria utebantur, inaniq; ver-
 borum congerie luxuriabant. ¶ Aduersatur etiam hoc eodem
 modo Macrologia, de qua mox dicemus.

De orationis varietate. §. III.

¶ Est etiam varietas, non vulgaris orationis virtus: cui cõtra-
 riũ est vitiũ mirè tædiosum, Homæologia: quæ nulla varietatis
 gratia leuat tædium, estq; tota coloris vnus. Est igitur pri-
 mùm quidem in rebus ipsis adhibenda varia & multiplex su-
 pellex, quam varia autorum tum nostrorum, tum etiam Eth-
 nicorum lectio præstabit. Ad quod non modò sententiæ, sed **C**
 etiam exempla, similia, & apophthegmata mirè faciunt. Vt è-
 dum etiam tribus illis dicendi generibus, de quibus hætenus
 diximus, infimo, temperato, atque grandi, quæ magnam ora-
 tionis varietatem conciliant. Cùm autem multa membra in ea-
 dem orationis serie coniunguntur, ne longa rerum enumera-
 tio fastidium pariat, varietas figurarum adhibenda est, quæ
 orationem à molesta illa rerum continuatione vendicet. Ad
 quod cùm aliæ figuræ, tum præcipuè interrogatio maximè con-
 ducit. Sic Ambro. in eo exemplo, quod paulò antè posuimus,
 cùm multas beatissimæ Virginis virtutes recto orationis ductu
 enumerasset, orationem hæc interrogatione variavit: Quando
 illa vel nutu læsit parentes? quando vitauit inopem? quando
 fastidiuit humilem? & c. Deinde repetitione quoque varietatem
 tem

D tem auxit: Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum: non gestus fractior, & cætera quæ sequuntur. Denique omnes tam verborum quam sententiarum figure, huic orationis varietati deseruiunt. Ut enim personæ alio atque alio cultu, ita eadem sententiæ alio atque alio verborum & figurarum habitu vestiri possunt. Quod ut planius fiat, exempla aliquot, quibus hanc variandi rationem Rhetores commendant, subiiciemus. Non est miserum mori: & Vsq; adeo ne mori miserum est? Nihil est te vanius, an quicquam est te vanius? Hic per interrogationem variata est figura. Non magnam laudem assecutus es: egregiam verò laudem es assecutus. Non ista curat populus: Id populus curat scilicet. Hic per Ironiam commutata est sermonis facies. Vehementer amat pecuniam: Bone Deus, quam amat pecuniam. Per admirationem versus est orationis

E color. Tum Deum contemnit, tum homines. Haud scio, magis ne Deum contemnat, an homines. Hic per dubitationem commutata est orationis forma. Nihil mihi charius aut antiquius fama: Dispeream, si quid mihi charius fama. Hic per adiurationem variatus est sermo. Est vir insigni vanitate: O singularium hominis vanitatem! Hic per exclamationem. Non modò virgines aliquot constuprauit, verù etiam Vestalem incestu polluit. Virgines complures stuprauit, ut interim de vestali incestu polluta sileam. Hic per occupationem variatus est sermo. Cum & genere sis obscurissimo, & re nulla, nullis literis, nulla forma, nullo ingenio, quid est cur te adeò iactes? Quid habes cur tam sis insolens? Natalium splendorem? Atqui genere es obscurissimo: Qpes? at vel Iro ipso pauperior es: Eruditionem? sed bonas literas neque attigisti vnquam: Formam? at ipso Therseite deformior es; Ingenium? at istud profectò nactus es stupidissimum. Quid igitur ista tua iactàtia est, nisi mera insania? Hic per subiectionem variatus est orationis habitus.

F Variatur etiam oratio per æquipollentiam: de qua Dialectici quoque disserunt. Ea constat negationis additione, detraktionem, geminatione, & verbis cõtrarijs. Ut, primas obrinet, non est in postremis. Vir egregiè doctus, vir minimè indoctus. Omnia fecit, nihil non fecit. Placet, non displicet. Accipio conditionem, non recuso conditionem. Ad hanc formam pertinent, quæ actionem & passionem declarant. Ab illo graue vulnus accepit, Infixit illi graue vulnus. In Cicerone quædam desiderantur à doctis. In Cicerone docti quædam desiderant.

Facilis est item variandi ratio per dictiones relatiuas, quæ & ipsa ad contrariorum genus pertinet. Vxor illius esse nō vult: non vult illum maritum. Recusat illius esse focer: recusat illum generum. Pudet me huius nurus: pudet me huius socrum videri. Non alium mihi patrem optem: nullius malim esse filius. O me tali felicem præceptore. Felicè me, qui tuus sim discipulus. Hæc de Elocutionis virtutibus dicta sufficiant: nunc ad vitia illis aduersantia transeamus.

¶ De vitijs Elocutioni ac præcipuè

ornatui oppositis. Cap. XXI.

Q UONIAM de Elocutionis, ac præcipuè de ornate orationis virtutibus diximus, reliquum est, ut quoniam virtutibus vitia contraria sunt, de vitijs quoque orationis nonnulla dicamus, quò ea studiosè declinantes, virtutes plenius consèctari valeamus. Et quidem cum initio huius libri quatuor præcipuas Elocutionis virtutes esse dictum sit, ut videlicet oratio esset emendata, perspicua, ornata, & rebus quæ dicuntur apta & accommodata: quæ essent emendatæ & perspicuæ orationi contraria vitia simul cum ipsis virtutibus exposuimus. Ornate autem atque aptæ orationis vitia, quoniam plurima sunt, in hunc locum referuimus: propterea quòd ea nisi cognitis virtutibus hand facillè dignosci poterant. Atque ut summam rem totam perstringamus, quæcunque aduersus ea, quæ ad ornate apteque dicendum requiri diximus, pugnant, orationis vitia sunt. Cum igitur ornatus tria illa potissimum exigit, delectum verborum eum rebus ipsis coherentium, accommodatas eisdem verborum & sententiarum figuras, lenem & numerosam compositionem: quidquid aduersus ista peccat, vitium est. Nec minus vitium est, si oratio personis & rebus apta non sit. Sed quia sub hac cõmuni admonitione varia vitia continentur, operæ pretium erit, eadem sigillatim enumerare, suisque nominibus, quò apertius cognoscantur, annotare. Incipiamus ab eo vitio, quòd honestissimo cuique cumprimis vitandum est, nempe cacemphaton, id est, obliuena pronuntiatio, cum turpe aliquod verbum, vel parum honestum dicimus. Cuius rei exemplum ponere non decet, ne in id vitium incidamus, quòd vitandum præcipimus. Verum

cum

D cūm aliquid huiusmodi significandum necessariò est, periphraſi, aut aliquo alio tropo vtēmur.

Fab. li. 8.

Deformitati proximum vitium est Tapinosis, qua rei magnitudo vel dignitas verbis aut sententijs minuitur, cūm videlicet rei honestæ vel splendidæ sordidum nomen tribuimus, parumq; rei dignitati eius accommodatum. Cui natura contrarium, sed errore par est, paruis dare excedentia modum nomina: vt si quis parricidam appellauerit nequam hominem, aut deditum meretrici, nefarium. Illud enim parū, hoc nimium est. Debent enim verba rebus cōuenire, nisi cum aliquid augere volumus: de quo in amplificandi rationibus dictum est.

Tautologia, hoc est, vitiosa eiusdem verbi repetitio non notioris, sed inopiæ causa facta: id quod aridis & inexercitatis euenit, vt eadem per eadem dicant, & eandem quasi cantilenam recantent, cordaq; oberrent eadem. Vnde adagium manauit, Crībe bis posita mors. Varietas ergo verborum adhibenda est, cūm res eadem sæpius est dicenda, ne idem verbum pluries in eodem contextu repetatur.

Pleonalmos adiectio verbi superuacua: vt, Sic ore locuta est. Itaque non inurbanè Cicero aduersus Pansam declamās, cum is dixisset. filium à matre decem mensibus in vtero latum, ille cōtrā, Quid igitur? aliæ in penula gestare solent? Omne enim verbum, quod intellectum aut ornatum non adiuuat, vitiosum dici potest. Excusatur tamē hoc, cūm asseuerationis gratia fit: quale est illud, Vocēq; his auribus hausi. & Hisce oculis vidi. ne nega.

Idē ibid.

Macrologia, id est, iusto longior sermo, quale est illud: Legati non impetrata pace, retro domium, vnde venerant, reuersi sunt. Verum hic in breui sententia peccatum est. Peius tamē est cūm hoc eodem modo in tota oratione peccatur, hoc est, quando quæ breuiter & dici & intelligi poterant. longa & perplexa oratione tractantur, quæ res prudentem auditorem obtundit enecatque.

Cacozelon, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulia, & abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Denique Cacozelon vocatur, quicquid est ultra virtutem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omnium in eloquentia vitium pessimum. Nam cetera cūm vitentur, hoc vitatur. In hoc autem vitium incidit quisquis eam orationem affectat, cui non est par neque assuetus.

Idē ibid.

Brachilogia, id est, concisum, cum de re graui nimis breuiter & angustè loquimur: quæ longiorem & apertiozem requirebat sermonem. Quòd si is qui dicit, aliò properans hoc ipsum præstare non poterit, causam reddere conueniet, cur rem amplam angustis terminis comprehenderit.

Miosis, id est, diuinitio superiori vitio affinis, nisi quòd pluribus verbis fit, vbi de re magna & ardua est iusto tenuior & simplicior oratio, quàm eius dignitas, & natura postulat: vt si quis materiam grandem & splendidam sermone quotidiano & iacente, seruiliqu; proferat. Hoc enim eloquentiæ proprium est, sermonem dignitati rerum parem adhibere.

Bomphilogia; hoc est, tumiditas, contraria Miosis, vbi res tenues & leuiculae efferuntur affectata, tumida, & speciosa, nimisq; magnifica oratione: vt si quis ad amicum in epistolio, vel ad rusticos & indoctos splendidis nugetur periodis. Quòd vitium sic irridet Horat. in Arte.

Quid dignum tanto feret hic promissor biatu?

Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Fab. li. 21. cap. 1. Hoc idem Fabius reprehendit his verbis: Vt orantem pro capite sollicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quasi machinae: ita in paruis rebus iudicijsque vana sint eadem: rideaturq; merito, qui apud disceptatorem de re leuissima sedens dicturus, vtatur illa Ciceronis confessione, non modo se animo commoueri, sed etiam corpore ipso perhorrescere.

Asiatismus, id est, Asianum genus orationis, immodicum verbis & figuris, sed rebus inane. Hoc enim orationis genere Asiani utebantur: à quibus huius vitij nomen desumptum est, vt paulò antè diximus.

Idem li. 8. cap. 3. Homæologia, mirè tædiosum vitium, quòd nulla varietatis gratia leuat tædium, estq; tota coloris vnius: quæ maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eodem quippè ducitur semper tenore, sicut cantilena aliqua tædiosior, neque numeris, neque sonis probè distincta & variata: ideoq; non animis solum, sed etiã auribus est ingratisima. Estq; hoc vitium superiori finitimum, & sequenti contrarium.

Picilogia, coloratum, superiori contrarium vitium, vbi nihil in oratione rectum aut proprium est, sed omnia immodicè figurata, & sicut versicolor veltis, scurriliter picturata & consuta sunt. Talis est ferè sermo Apulcianus: atque hoc quidem vocatur aliàs immodicè floridum, eò quòd pueriliter & effæminatè

Dnatē flosculis figurarum abutatur.

Periergia, id est curiositas, & superuacua, ut sic dixerim, operositas: ut à diligenti curiosus, & à religione superstitio distat. Ea verò est, eum de re nihili, & in sententia leuicula inultum verborum absumimus, nimisq; futiliter immoramur. Quod vitium copiam malè affectantibus est valde familiare.

Cacophonia, id est, absurditas, vel absonum: cum duriter & confragose inter se cohærent, & colliduntur, stridentq; literæ & syllabæ. Est autè hoc vitium in versu maximè cauendum, nisi ubi res tumultuosior requirit talem asperitatem. Peccat autem hoc vitium contra compositionis lenitatem & concinitatem.

Arithmon, id est, sine numeris, est oratio carens numeris & compositione tolerabili: ut si quis merè breuibus breuia, aut merè longis longa continuat, aut perpetuis commatibus tinniat,

Evel continuatis membris abundet, vel perpetuis periodis incedat pompose! De quo vitio Fabius lib. 9. cap. 4. & Cicero in Oratore perfecto præcipit. Etenim quædam temperatura syllabarum est facienda, quam & aures mediocriter purgatæ sentiant, & probent: ut Pontanus scribit in opere de Euphonia.

Oniconomiton, id est, indistinctū superiori affine vitium, peccas contra decorum orationis & dispositionis, in qua nulla est æconomia, sed omnia confusa sursum deorsumq; miscentur: & fit plerumque verbis pluribus in oratione longa, quæ caret arte & ordine, neque habet dispositionem artificialem neque naturalem. Verùm hoc vitium non contra elocutionem, sed contra orationis dispositionem est: de qua superius diximus: in quod tamen non raro multi concionatores incidunt: præsertim cum parum meditati suggestum conscendunt.

FPræter hæc autem vitia numerantur breuiter à Fabio alia. Est enim oratio hebes, in qua nihil est acuminis. Est item sordida, in qua nullus est nitor, nullus sermonis cultus & elegantia. Est sterilis & ieiuna, quam nulla dicendi vbertas & copia orationis ornat atq; dilatat, qualis imperitorium est, & arte carentium. Est item subtristis, quæ nihil habet lætæ, nihil floridū, quo capiat auditorem. Est & ingrata, quæ nihil habet suauitatis & iucunditatis. Est & vilis, sordidæ affinis, in qua nihil accuratè dicitur. Vt igitur hæc vitia fugienda, ita contrariæ virtutes captandæ sunt: quas quidem facile consequetur quisquis ea, quæ de orationis ornatu hætenus dicta sunt, seruat: conabitur. Hæc de elocutionis virtutibus simul ac vitijs dicta sufficiant.

ECCLESIASTICAE

RHETORICÆ, SIVE DE RATIO-

ne concionandi liber sextus : in quo de actio-
ne, siue pronuntiatione, & quibusdam

alijs ad concionandum adiu-
mentis differitur.

Præfatio.

SVPEREST utilissima eademq; ad scri-
bendum difficillima huius operis pars, quam
Rhetores pronuntiationem, siue actionem
nuncupant: sed illud nomen ad figuram vo-
cis, hoc ad corporis gestum & motum perti-
net. De hac virtute Fabius & Cornificius co-
piosius quam ceteri Rhetores scripserunt. Cui
quidem facultati tantum idem Cornificius tribuit, ut non ma-
gis inuentionem, dispositionem, elocutionem, & memoriam, siue
pronuntiationem ad agendum conferre dicat, quam solam, siue his
omnibus pronuntiationem. Quam sit verò difficile de hac re præ-
cepta tradere, idem etiam declarat his verbis: Quia nemo de pro-
nuntiandi ratione diligenter scripsit (nam omnes vix putarunt
posse de voce, vultu, & gestu dilucide scribi, cum hæ res ad sen-
sus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad
dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res cõ-
sideranda. Hæc ille. Idem etiam, vbi de gestu corporis præcepta
dedisset, hæc verba subiecit: Non sum nescius, quantum susceperim
negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scri-
ptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fie-
ri, ut de his rebus satis commode scribi posset: nec si id fieri non
posset, hoc quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic
admonere volumus, quid oporteret: reliqua trademus exerci-
tationi: Hoc scire tamen oportet, pronuntiationem bonam id
perficere, ut res ex animo agi videatur. Hactenus ille. Nos igitur
horum

D horum autorum vestigijs insistentes, prætermisissis ijs, quæ illi multa ad ciuiles causas tractandas literis commiserunt (quæ lectori fastidium parere possent) ea solum eligemus, quæ instituto nostro fuerint commodiora: ne in tradenda hac re, quæ (vt paulò post videbimus) est omnium præstantissima, studioso concionatori defuisse videamur. Sed quoniam viri adeò eloquentes difficile esse docent, pronuntiationis præcepta tradere, danda nobis venia erit (qui vix quod sentimus, explicare dicendo possumus) si minus plene & apertè quæ de ea dicenda erunt, exponemus. Quauis enim de hac virtute nec omnia tradere, nec facili & dilucida oratione tradere valeamus: quia tamen res magni momenti est, nullo modo ea quæ præcipi possunt, negligenda sunt. Hæc enim legentium ingenia ad ea quæ defunt, quæq; verbis exprimi nequeunt, excitare poterunt. Incidi paucis ante diebus in librum quendam Gallica lingua scriptum, qui de arte atque ratione venandi diserebat: qui eoque ad singularem artis huius præcepta descendit, vt ijs notis quibus Cantores ea quæ concinunt, designare in libris solent, insinuaret, qua vocis figura atque sono canes à venatoribus vocandi, atque ad venandum concitandi essent. Demiratus certè sum hominum diligentiam, qui ad hanc quoque rem non modò præcepta excogitarunt, sed etiam genus quoddam cantici & vocis, quò bruta animalia vocanda essent, non loquendo, sed scribendo, tradere tentarent. Si ergo isti adeò studiosi in re nihili fuerunt, cur nos in tradenda re omnium præstantissima, maximeq; concionatoribus necessaria, ab illis superabimur? Ego itaq; non modò ex his eloquentissimis viris (quos supra memorauimus) huius rei obseruationes & præcepta in medium offeram, sed etiam quæ

E ipse longo concionandi vsu consequi potui, illis adiungam, eaq; varijs exemplis illustranda atque exponenda curabo.

T 4 Pro:

Pronunciationis necessitas & commenda-
tio. Cap. I.

VANTA SIT RECTÆ
pronunciationis necessitas & uti-
litas; non video qua ratione ma-
gis explicare possim, quàm quòd
non rarò mihi videre contigit,
inò verò nemo non passim vi-
det, cōcionatores plurimos, qui-
bus neque eruditio in disputan-
do, nec eloquentia in scribendo,
nec pietas & religio in vita deest,

aures patienter ferre possunt. cuius rei non alia profecto causa
est, quàm quòd hac vna pronuncianti virtute destituti sunt.
Hos autem auditorum vulgus eruditos quidem viros, dicendi ta-
men gratia carere ait: gratiæ videlicet nomine hanc agendi &
pronuncianti virtutem designans. Hæc igitur vna pars maximè
in dicendo dominatur: sine qua summus etiam concionator esse
in numero nullo potest: mediocris verò hac instructus, summos
sepe superare. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ
sepe fructum tulerunt: & disertis multi deformitate agendi infan-
tes putati sūt. Cuius rei ea vel præcipua causa esse videtur, quòd
auditores ita afficiuntur, vt ad eorum oculos & aures, vultus, ser-

Bernard. moq; peruenit. Hinc D. Bernard. Epist. 66. Solet, inquit, acceptior
esse sermo viuus quàm scriptus, & efficacior lingua quàm litera:
nec tam affectum exprimit scribens digitus, quàm vultus. Non
tam enim quid dicas, aut quibus verbis dicas, quàm quo vultu &
actione dicas, attendere homines, solent. Id adeò verum est, vt si
rem indignissimam lenta & languida voce pronuncies, ita ipsi
quòque eandem contempnant, neque pro rei indignitate mouean-
tur. Contra verò si leuem alioqui iniuriam acri voce & vultu e-
nunciaueris, similem motum auditorum animis incuties. Est e-
nim pronuntiatio (vt in priori libro diximus) velut extrema o-
rationis forma, quæ tales in auditorū animis motus & affectus
ingenerat, quales dicentis vox, vultus, & gestus præferunt. Nec
ad motus animorum tantum, sed ad fidem etiam faciendam apta
pro-

D pronuntiatio plurimum valet. Quam rem aduersus Callidium ostendit Cicero. Callidius nanque Gallum accusauit. M. Tullio defendente: cumq; accusator affirmaret, se testibus, chirographis, quaestionibus probaturum, sibi à reo fuisse preparatum uenenū: sed interim rem tam atrocē remisso vultu, languida voce, ac reliquo gestu parum concitato pronuntiaret, M. Tullius: An ista, inquit, si vera essent, sic à te diceretur? Tantum abest, vt inflammare nostros animos, vt somnum isto loco vix teneremus. Sed commodius erit, Fabium huius virtutis laudes commemorātem audire. Is igitur, II. oratoriarum institutionum libro sic ait.

Habet pronuntiatio miram quandam in oratione vim ac potestatem. Neque enim tam refert qualia sint, quae intra nosmet ipsos composuimus, quam quo modo efferantur. Nam ita quisq; vt audit, mouetur. Quare neque probatio vlla, quae modo venit ab oratore, tam firma est, vt non perdat vires suas, nisi adiuetur allēuatione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, & totius prope habitu corporis inardescat. Nam cum haec omnia fecerimus, felices tamen si nostrum illū ignem iudex cōceperit, ne dum eum supini securiq; moueamus, ac non & ipse nostra oscitatione soluatur. Documento sunt vel scenici actores, qui & optimis Poëtarū tantum adiiciunt gratia, vt nos infinite magis eadem illa audita quam lecta delectent, & vilissimis etiam quibusdam impetrent aures, vt quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequēs in theatris. Quod si in rebus quas fictas esse scimus & manes, tantum pronuntiatio potest, vt iram, lachrymas, solitudinem afferat, quāto plus valeat necesse est vbi & credimus? Equidem vel mediocre orationem cōmendatam viribus actionis affirmauerim plus habituram esse momenti, quā optimam, eadem illa destitutam: Siquidem & Demosthenes quid esset in toto genere dicendi summum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemq; secundum ac tertium locum: donec ab eo queri desierit: vt eam videri possit non praecipuam, sed solam iudicasse. Ideoq; ipse tam diligenter apud Andronicum Hipocritem studuit, vt admirantibus etiam eius orationē Rhodijs, non immerito Aeschines dixisse videatur: Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero vnam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulū plus opinionis consecutū, quā eloquentia tradit. Eadem C. Gracchum in defenda fratris nece, totius populi Rom. lachrymas concitasse, Antoniū & Crassum multum valuisse, plurimum verò Q. Hortensium: cuius rei fides est,

est, quod eius scripta tantum infra famam sunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis existimatus est; nonis finē quoad vixit, secundus: vt appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum valeant multū verba per se, & vox propriam vim adiciat rebus, & gestus, motusq; significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusq; animi tulit, actionem, iudicent fortiozem, & solam viris dignam, sed non alij fere, quam qui etiam in dicendo curā, & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, vā festata, & parum naturalia solent improbare, vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate (vt L. Cottam dicit Cicero fecisse) imitationem antiquitatis affectant. Verūm illi persuasione sua firmantur, qui hominibus vt sint oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi vbi natura cura iuuetur: in hoc igitur non contumaciter cōsentio, primas partes esse naturæ. Nam certē bene pronunciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his quæ subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si in emendabili oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bona enim firmatq; vt volumus, vt licet: mala, vel imbecilla, & inhihet multa: vt insurgere, exclamare: & aliqua cogit, vt summittere, defledere, & raucas fauces, ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra precipitur. Haftenus Fab.

Cum sit autē omnis actio in duas diuisa partes, vocem scilicet & gestum: quorum alter oculos, altera aures mouet (per quos duos sensus omnis ad animam penetrat affectus) prius quidem de voce, deinde de gestu, qui voci accommodatur, dicendū est. Sed antequam singulares huius partis obseruationes & præcepta tradamus, quem ad finem ea omnia referantur, explicandum est: vt sine rei cognito, facilius ea quæ ad finem destinata sunt, percipiamus.

In quem finem siue scopum omnia huius

partis præcepta referenda sunt,

Cap. II.

Quan

D **V**ANVIS multi ac varia de rectè pronun-
 ciandi ratione à Rhetoribus sint tradi-
 ta, tamen omnia ad vnum duntaxat finem
 referuntur: hoc est, vt ita dicamus, quem
 admodum natura ipsa, & communis ac na-
 turalis loquendi modus dicitur esse loquen-
 dum: à quo declinare, vt contra naturam,
 ita contra decorum est. Neque enim aliud tota artis obseruatio
 agit, quàm vt hunc naturalem loquendi modum exprimat. Qua
 in re vehementer errant, qui aliam putant esse debere vocis figu-
 ram, cum concionantur, quàm cum loquuntur: cum eadem re-
 rum natura eandem vtrobique agendi & pronun-
 ciandi rationem exigat: nisi quod cum loquimur, vox quidem submissior,
 cum vero concionamur, propter loci amplitudinem auditorumq;
E frequentiam, eadem attollenda sit, vt ab omnibus audiatur. Quo
 magis mirandum est, tam paucos esse concionatores, qui in hac
 parte naturam ducem sequantur, cum nihil facilius esse prima
 fronte videatur, quàm illius ductum & motum, qui natura omni-
 bus insitus est, sequi. Vt autem quid in hac parte sentiam, aper-
 tius significare valeam, quid mihi & cuidam nouitio conciona-
 tori acciderit, indicabo. Is igitur rogauit me, vt concionantem
 audirem, quò illum postea, si quid mihi animaduersione dignum
 videretur, admonerem. At is concionem omnem (quam ad ver-
 bum edidicerat) sine vlla vocis varietate ita pronunciauit, ac si
 aliquem Dauidis psalmum memoriter recitaret. Cum autem fi-
 nita concione domum repeterem, vidi in itinere duas muliercu-
 las acriter inter se contendentes atque rixantes. Quæ vt veris
F animi affectibus concitate loquebantur, ita varias quoque vo-
 cis figuras & flexus, pro ipsorum affectuum varietate subinde
 commutabant. Tunc ego socio qui mihi aderat, Si ille, inquam,
 concionator has mulierculas audisset, & hanc ipsam pronun-
 ciandi rationem imitaretur, nihil ei ad perfectam actionem (qua
 prorsus destitutus est) deesset. Qua ex re colligitur, quòd quem-
 admodum pictores cum vel arborum, vel animi, vel aliorum
 animantium corpora effingunt, dant operam, vt quàm maxime
 possint, ad viuum ea exprimant: vt qui illa cernit, non tã picta,
 quàm vera se corpora cernere putet: ita concionator naturalem
 loquendi cunctorum hominum modum diligenter obseruet, atq;
 eorum præcipue qui hoc aptius, & elegantius, & cum quadam
 dignitate faciunt: & hac vna obseruatione quicquid hic longa
 ora-

oratione præcipimus; erit assequutus. Animaduerti aliquando pictorem quendam paruulum Iesum in tabula exprimentem, qui passerulum manu prehensum teneret: is autem ut probe auiculam exprimeret, eandem in manu viuam contemplantatur, ut ita demum effigies auis veram eius formam repræsenteret. Idem ergo nobis agendum, ut diligenter & attente naturalem pronuntiandi rationem, qua viri eleganti ingenio præditi in familiaribus colloquijs vtuntur obseruemus, ut eandem nos dum concionamur, pro virili nostra referre valeamus. Verum hoc quanlibet facile ac naturale esse videatur, multi, ut iam diximus, minime assequuntur, ac multominus illi, qui cum verborum inopes sint, & extemporali dicendi facultate careant, ad verbum conciones ediscunt: & ita illas eodem vocis tenore, eorum mendicantium more pronuntiant. Hæc ideo à me dicta sunt, ut studiosus concionator intelligeret, in quem sine omnia huius partis præcepta referenda sint. Omnia enim eò tendunt, ut illam pronuntiandi rationem sequamur, quam mortalibus cunctis natura ipsa nullo docente præscripsit. Quam qui probe fuerit assequutus, non admodum his nostris præceptionibus indigebit.

¶ Quatuor esse præcipuas pronuntiationis virtutes, quarum prima est, ut sit emendata, hoc est, ut careat omni vitio. Cap. III.

ST autem cōmodissima maximeq; naturalis illa Fabij partitio, qua dicit easdem in pronuntiatione virtutes, quas in elocutione posuimus, spectandas esse. Sic enim ait: Nō est alia ratio pronūciationis, quàm ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, & apta esse debet: ita hæc quoque primum emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum; urbanū, id est, in quo nulla neque rusticitas, neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur, Barbarum Græcumve. Nam sonis homines, ut ara tinnitu dignoscimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cum dicit, suauiloquenti ore Cethegum fuisse: non quod Cicero in his reprehendit; quos ait latrare, non agere: Curabit etiam, ne simplicem vocis naturam pleniori quodā sono (quod qui-

Fab. li. II
cap. 3.

D quidam faciunt) circumliniat. Itaque si ipsa vox primum fuerit, vt sic dicam, sana, id est, nullum eorum, de quibus nunc dixi, patietur incommodum: deinde non absurda, rudis, immanis, dura, rigida, varia, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, molli, effeminata: spiritus, nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. ¶ Et quoniam in gestu quoque & motu corporis sua vitia sunt, de his quoque hoc in loco breuiter dicendum est, quòd ea sint cum vitijs pronunciationis coniuncta: quamuis hac de re copiosius suo loco (vt polliciti sumus) disseremus. Curandum ergo est, vt quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: vt gestus ad vocem, vultus ad gestum accominodetur. Obseruandum erit etiam, vt recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus ritum distendat, ne supinus vultus, ne defecti in terram oculi, nec inclinata vtrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus alleuantur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cù altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem, vt mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet.

Secunda pronunciationis virtus, vt sit dilucida. §. I.

¶ Dilucida verò erit pronunciatio, primum, si verba tota exegerit, quorum pars deuorari, pars destitui solet, plerisque extremas syllabas non proferentibus, dum priorù sono indulgent: expressa enim debent esse verba. Vt autem est necessaria verborù explanatio, ita omnes computare & velut annumerare literas, molestum & odiosum. Nam & vocales frequentissimè coeunt, & consonantium quædam insequete vocali dissimulantur. ¶ Præcipue verò ad hanc virtutem parandam adiuvat distinctio, hoc est, vt oratio velut ipsa corporis membra, articulis suis distincta sit: hoc est, vt qui dicit, & incipiat vbi oportet, & desinat. In ipsis tamen distinctionibus tempus aliàs breuius, aliàs longius dabitur. Interest enim, sermonè finiat, an sensum. Vbi enim orationis sensus perfectè finitur, deponam & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiam in periodis, vt in illa: In cætu verò pop. Rom. negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, & cætera, multa habent in membra: sensus enim sunt alij, atque alij: & sicut vna circumductio est, ita paulum morandum in his interuallis, non interrumpendus est contextus: & è contrario

trario spiritū interim recipere sine intellectu mora necesse est: **A**
 quo loco quasi surripiendus est, alioqui si incite recipiatur, non
 minus afferat obscuritatis, quam vitiosa distinctio. Virtus autē
 distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in
 agendo potest. Hæc omnia ex Fab. qui paucis sane verbis hanc
 virtutem ita commendauit, vt sine ea nullam aliam esse censeat.
 Qua ex re liquet, grauiter eos delinquere, qui summa celeritate
 tota ferè cōcione ita dicunt, vt nullo in loco sistant, nihil distin-
 cte dicant, sed vno spiritu, atque vno impetu omnia percurrant.
 Aut enim memoriæ diffidentes ita dicunt, ne si aliter dixerint,
 aliquid è memoria excidat, aut ita metu & trépitatione eorum
 animus obsessus est, vt sui iuris esse nō sinantur, quod metus ille
 omnem animi sensum quodammodo eibat, & vix quid dicant,
 aut quomodo dicant, attēdere permittat. Quod quidem vitium **B**
 inter maxima computandum est: in quod tamen plerique con-
 cionatores incidunt, atque ij maxime qui huius officij rudes &
 velut tyrones sunt, vel magno oppressi metu dicunt. Hinc idem
 Fabius. Nec volubilitate nimia confundenda quæ dicimus, qua
 & distinctio perit, & affectus, & nonnunquam etiam verba ali-
 qua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimix tar-
 ditatis. Nam & difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia sol-
 uit animos. Promptum ergo sit os, non præceps: inoderatum, nō
 lentum. Spiritus quoq; nec crebro receptus, concidat sentētiam,
 nec eousque trahatur, donec deficiat. Quare longiorem dicturis
 periodum, colligendus est spiritus: ita tamē, vt id neq; diu, neq;
 cum sono faciamus, neque omnino vt manifestum sit: reliquis
 partibus, optime inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercen-
 dus autem est, vt sit quam longissimus: quod Demosthenes vt **C**
 efficeret, scandens in aduersum continuabat quam posset pluri-
 mos versus.

Tertia pronunciationis virtus, vt sit ornata. §. II.

Ornata est pronunciatio, cui suffragatur vox facilis, magna,
 beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra,
 auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non
 magnitudine, sed proprietate ad hoc velut tractabilis, vtique ha-
 bens omnes in se qui desiderantur sonos, siue intentiones, quæ to-
 to (vt aiunt) organo instructa, cui aderit lateris firmitas, spiritus,
 cum spacio pertinax, tum labori non facile cessurus. Nec graui-
 simus vt in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit.
 Nam & ille parum clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre ani-
 mis

D mis motū potest: & hic præ tenuis, & immodicæ claritatis, cum est ultra verum, tum neque pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nam vox, vt nerui, quò remissior, hōc grauior & plēnior: quò tensor, hōc tenuis & acuta magis est. Sic ima vim non habet, summa rumpi periclitatur. Medijs igitur vtendum sonis, hiq; cum augēda intētio est, excitandi, cum summittenda, sunt temperandi.

Ad hunc etiam ornatum pertinet, vt vox quatenus fieri possit, cum suauitate quadam nō quidem fœminea, aut etiam affectata, sed virili & naturali prodeat: quæ quidem res, vt in cantu, ita etiam in dicēdo aures inulcet ac detinet. Quod vt præstare possimus, curandum, ne cum serino in cōtentione est, ita vocem ultra vires vrgeamus, vt arteriæ lædantur. Sic enim velut exasperatur vox, & insuauem quādam raucedinē contrahit, quæ ipsas etiam auditorum aures exasperat. Hinc Fabius: Vox, inquit, ultra vires vrgenda non est: nam & suffocata sæpe, & maiore nisu, minus clara est. Moderādus ergo est ille impetus, nec ex toto sic effundendus, vt & vox lædatur, & sequentibus non sufficiat. Hoc autem efficere singularis cuiusdam dexteritatis est. Impetus enī illē animi sæpe ita mentem obruit, vt hōc animaduertere non sinat. Quid autem ad hanc vocis suauitatem, & firmitatem conducat, paulò fufius Herenniana Rhetorica docet. Cuius sententiam hōc in loco attexerē libuit:

Primum enim admonet, vt quam maximē sedata & depressa voce principia dicamus. Nam læduntur arteriæ, si ante quā leni voce permixta sint; acri clamore complentur. Etiam intervallis longioribus vti conueniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet. Commutationes enim faciunt; vt nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione: & si quis splēdor est vocis, consumitur clamore vniuersus. Et vno spiritu continenter multa dicere in extrema conuenit orationē. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox quæ variē tractata est, reducitū in quendam sonum æquabilem atque cōstantem. Quod ad vocis integritatem vtile sit, id esse etiam auditoribus gratum. Sæpe rerum naturæ gratia quedam iure debetur; velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem seruandam prodesse, eadem attingent ad suauitatem pronuntiationis:

vt quod nostræ voci proſit, idem voluptate auditoris probetur. **A**
 Vtilis eſt ad firmitudinem vocis ſedata vox in principio. Quid
 verò iuſſiuuius, quàm clamor in exordio cauſæ. Interualla vocis
 confirmant; eadem ſententias concinniores diuiſione reddunt,
 & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat vocem con-
 tinui clamoris remiſſio: & auditorem quidem varietas maxime
 delectat, cum ſermone animum eius retinet, aut exuſcitât cla-
 more. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat, eadem lædit
 auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem po-
 tius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo
 accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio
 eſt voci. Quid? Hæc eadem nonne animum vehementiſſimè ca-
 lefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Haſtenus Heren-
 niana Rheto.

Ornatam quoque facit pronounciationem, vocis varietas re- **B**
 bus iſtis accommodata: de qua tamen mox dicemus: quòd hoc
 ad rationem aptè pronounciandi magis pertineat: id quod non
 minus ad eius ornatum facit. Ars enim variandi cum gratiam
 præbet, ac renouat aures, & dicentem ipſa laboris mutatione
 reficit: vt ſtandi, ambulandi, ſedendi, iacendi vices ſunt, nihilque
 horum pati vnum diu poſſumus.

¶ Quarta pronounciationis virtus, vt fit

apta. Cap. IIII.

Actenus de tribus pronounciationis virtuti-
 bus, hoc eſt, de ratione emendatè, dilucidè,
 & ornatè pronounciandi diximus: ſuper eſt **C**
 quarta & ea quidè præcipua ac ſumma aptè
 pronounciandi virtus, quæ rebus iſtis quas di-
 cimus, pro iſarum natura vocis figuram ac-
 commodat. Quæ res ad attentionem audito-
 rum excitandam, ſaſtidiuinq; vitandum mirò modo adiuvat. Ad
 ſingulas quippe vocis mutationes & flexus, auditoris animus qui
 ex loquentis ore pendet, tot intra ſe concipit motus, quot ille ſo-
 nos ſubindè mutat. Intelligit enim, non fruſtra illum rectè pro-
 nounciandi formam in aliam atque aliam vocis figuram ſectere:
 atque ita frequenter & attentè renouat, & ſatietatem varie-
 tate vitat. Qua de re ſic Fabius ait: Iam tempus eſt dicendi, quæ
 fit apta pronounciatio, quæ certè ea eſt, quæ his de quibus dicimus,
 accom-

Daccommodatur: quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatq; vox vt feritur. Sed cum sint alij veri affectus, alij ficti & imitati, veri naturaliter erumpunt, vt dolentium, irascentium, indignantium: sed carent arte: ideoq; non sunt disciplinae traditione formandi. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura: ideoq; in his primum est bene affici: & conciperè imagines rerum, & tanquam veris moueris: sic velut media vox, quem habitum à nobis acceperit, hunc auditorum animis dabit. Est enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, simplex, & ipsa quodammodo hilaris fuit. At in certamine erecta, totis viribus, & velut omnibus nervis intenditur. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis

E& submissa. Suadentium & monentium, & pollicentium & consolantium grauis: in metu & verecundia contracta: adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa & flebilis, & consulto quasi obsecrator: in expositione ac sermonibus recta, & inter acutum sonum & grauem media. At tollitur autem concitatis affectibus, compositis & sedatis descendit, pro vtriusq; rei modo altius vel inferius. Hactenus Fabius. Ex cuius verbis haud obscure quam sit apta pronuntiatio colligitur. Ea namque est, quæ non vno & eodem tenore decurrit, sed quæ (vt antè diximus) pro rerum varietate & natura subindè vocem commutat quæ grandia grauitèr, mediocria temperatè, submissa lenitèr, atrocia vehementer atque acriter effert, vt & verbis & rebus quas dicimus atq; animo vox ipsa respondeat. Quæ de re sic Fab. ait: Vitemus illam quæ Græce monotonia vocatur, vna quædam spiritus ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submissio murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: sed vt in iisdem partibus, iisdemq; affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, pro vt aut verborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio aut transitus postulat: vt qui singulis pinxerunt coloribus: alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt: sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas penè distinctiones, quanuis in eadem facie, tamen quasi vultus mutandus est? Et si vereor iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere

incipientem timere. Etiam si est toto proposito contractum atq; **A**
 submissum, quia & exordium est, & solliciti exordium, tamé fue-
 rit, necesse est, aliquid plenius & erectius, dū dicit: Pro fortissi-
 mo viro dicere, quā, & si vereor, & turpe sit, & timere. Jam se-
 cunda respiratio increseat oportet, & naturali quodam conatu,
 quo minus pauidè dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo
 animi Milonis ostēditur: Minimeq; deceat, cum. T. Annius ipse
 magis de Reip. salute quā de sua perturbetur. Deinde quasi ob-
 iurgatio sui est: Me ad eius causam parem animi magnitudinem
 afferre non posse. Tum inuidiosiora: Tamen hæc noui iudicij no-
 ua forma terret oculos. Illa verò iam penè apertis, vt aiunt, ti-
 bijs: Qui quocunque inciderunt, veterem consuetudinem fori,
 & pristinum morem iudiciorum requirunt. Nam sequens latū
 etiam atque fufum est. Non enim corona confesus vester cin-
 ctus est, vt solebat. Quod notauī, vt apparet non solum in mē- **B**
 bris cause, sed etiam in articulis esse aliquam pronuntiandi vā-
 rietatem, sine qua nihil nec minus nec maius est.

Verūm hæc in genere de communibus pronuntiandi virtu-
 tibus dicta sunt: reliquum est, vt cuiusmodi pronuntiatio sin-
 gulis orationis partibus adhibenda sit, diligenter inspiciamus.
 Atque vt ordine hanc partem plenius tractemus, neque quie-
 quam à nobis prætermisum esse videatur, eam methodū seque-
 mur, quam Dialectici ceteræq; discipline obseruare solent: quæ
 re n totam & partes eius ad prima vsque elemēta reuocat. Itaq;
 Dialectici, quibus de syllogismo tractare propositum est, prius
 quā ad hoc veniatur, de syllogismi partibus, nempe de propo-
 sitionibus, ex quibus syllogismus conficitur, differunt. Quia verò
 propositiones singularibus vocibus constant, de illis etiam in li- **C**
 bris Prædicamentorum tractant: atque ijs omnibus prælibatis,
 ad syllogisnorum rationem explicandam veniunt. Hanc igitur
 methodum nos quoque in pronuntiandi facultate tradenda se-
 quemur: nisi quod primo loco de præcipuis orationis partibus,
 secundo verò de varijs sententijs, quæ in eisdem partibus conti-
 nentur, ac postremo de singulis verbis, ex quibus sententiæ con-
 stant, quomodo pronuntianda sint, disleremus.

Cuiusmodi pronuntiatio tribus præcipuis
 orationis partibus, hoc est expositioni, argumenta-
 tioni, & amplificationi conueniat. Cap. V.

D Tigitur quod primo loco posuimus, expedi-
 inus, meminisse debemus, quid in huius ope-
 ris initio à nobis dictum sit: nempe orationē
 omnem aut in expositione, aut in argumen-
 tatione, aut in amplificatione versari. Con-
 stat autem vel rudibus etiam, aliam pronun-
 ciandi rationem in expositione, aliam in ar-
 gumentatione, aliam in amplificatione requiri. Hæ autem tres
 partes alias etiam sub se continent. Expositioni namque exor-
 dium, narratio, propositio atque diuisio finitima sunt. In argu-
 mentatione verò aliquando probamus, aliquando improbanus
 & confutamus: & interdum quidem sedatius atque subtilius, in-
 terdum verò acrius, & concitatus, & vehementius disputamus.
E In amplificatione autem maior varietas est. In hac enim diuer-
 sarum rerum magnitudinem attollimus & amplificamus, & va-
 rios item affectus, nempe amorem, odium, admirationem, do-
 lorem & metum, aliosq; similes animi motus excitare nitimur:
 inter quos indignatio & commiseratio à rhetoribus præcipuè nu-
 merantur. In his ergo affectibus tractandis tam varia esse actio
 debet, quàm affectus ipsi varij sunt, vt suo loco monstrabimus.
 Nunc quid vnaquæque harum partium exigat, consideremus.

* I.

¶ Expositioni igitur (quam ex tribus orationis partibus primâ *Expositio*
 fecimus) finitima est (vt diximus) exordij & narrationis actio:
 hæc enim tria non acrem & concitatam, sed sedatam actionem
 postulant. In expositione ergo cum citra argumentationem rem
 aliquam, aut obscurum locum exponimus, sedata pronuntiatio-
F ne opus est, intervalis tamen distincta, voceq; paululum pro-
 sententiarum natura variata: vt ipsa pronüciatione eas res, quas
 demonstrabimus, animis auditorum inserere videamur.

De exordio verò sic Fabius ait: Exordio frequentissime le-
 nis conuenit pronuntiatio. Nihil enim ad conciliandum gratus
 verecundia. Itaque & vox temperata, ac gestus modestus, & se-
 dens humero roga, & laterum lenis in vtranque partem motus,
 eodem spectantibus oculis decebit. Hactenus Fabius. Quia in re
 non leuiter concionatores quidam peccare solent, qui vel osten-
 tande eruditionis, vel ingerij, vel libertatis cuiusdam gratia ita
 dicere incipiunt, vt quadam arrogantia suspicione non careant.
 Quin & auditores hac agendi libertate quodam modo se con-
 temni arbitrantur. Alij verò in ipso etiam exordio acri actione

vtuntur. Quod tunc maximè faciunt, cum frequentissimus ad **A**
audiendum populus confluxit. Tunc enim partim maiori ad di-
cendum calore atque impetu concepto, partim vt vox ab omni-
bus audiatur, eam plus quàm par est, vrgent atque attollunt. Quò
fit, vt eos non modo vox, sed vires etiam in medio orationis cur-
su desituant: atque ita qui acriter cœperunt, lentè & languidè
viribus fatiscens sermonem finiant. Hi autem non aduertunt,
quod vulgò dici solet, non ex flamma fumum, sed ex fumo flam-
mam excitari debere. Hoc ergo tempore peritus cōcionator pru-
denter animi sui impetum cohibeat, & ad maiora illum magis q̄;
necessaria referret.

*Narra-
tio.*

Sequitur narratio. Ea verò (vt Fabius ait) magis prolatam
manum, gestum distinctum, & vocem sermoni proximam. So-
num autem simplicem frequentissimè postulat in his, quæ nul-
los continent animorum motus, aut quid simile quod varian- **B**
agendi rationem exigat. Est autem difficilior narrationis quàm
argumentationis, aut amplificationis actio. In his enim partibus
disputandi aut amplificandi ardor & motus animi actionem in-
struunt & adiuuant. At cum narratio minus actiuosa, minimeq̄;
ardens & concitata esse debeat, sola dicentis arte atque pruden-
tia moderata est. Quauis non inficior esse narrationes abouas,
quæ hos affectus recipiant: quarum actio non perindè difficilis
est. In omni igitur narratione vocum varietate opus est, vt quo
pacto quidque gestum sit, ita narrari videatur. Strènuè quod vo-
lumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: Deinde modo
acriter, tum clementer, mœstè, hilariter in omnes partes com-
mutabimus, vt verba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in
narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de qui- **C**
bus nos narrabimus, diligenter aduertemus, vt omnium perso-
narum sensus atque animos voce exprimamus.

*Argumē-
tatio.*

Maximè varia est actio probationū: nam proponere quæ
fis dicturus, atque in partes diuidere, & explicare quid conue-
niat, & quid in controuersia sit, expositioni de qua modò dixi-
mus, similia sunt. ¶ At argumētatio plerunque agilitior, & acrior,
& instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum: id
est fortem celeritatem. Instandum quibusdam in rebus & den-
sanda oratio. Hic oportebit augere vocem, & torquere sonum, &
celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem ora-
tionis vociferatio consequi possit. Assueratio autem quæ inter
probandum occurrit, interdum plus ipsis probationibus valet:

Fiducia

D Fiducia igitur appareat, & constantia, utique si auctoritas subest. Cæterum cum rationes ac probationes difficiles ad intelligendum sunt (utpote ex Philosophiæ aut Theologiæ abditis petita) tunc impetus hic cohibendus est, & sedata actione, acuta voce, & longioribus intervalis utendum est: ut hac distinctione apertior sit oratio, & auditoribus mora detur ac spatium cogitandi, & percipiendi quæ dicta sunt. Celeritas enim & volubilitas linguæ non modo tardioribus, sed eruditæ etiam impedimento est, quò minus ea quæ dicuntur, intelligant. Hæc igitur argumendi ac probandi ratio, expositioni, ac demonstrationi, quam argumentationi similior est.

Amplificatio verò quæ tertiam sermonis partem comple- *Amplifi-*
ditur, in affectibus præcipuè locum habet: qui (ut paulo antè di- *catio.*
ximus) tam variam vocis & actionis figuram desiderant, quam
E sunt ipsi varij. Prima igitur ad hoc cura esse debet, ut affectus & motus animi in nobis sint: tunc enim ipsi naturali vi sua erumpent: & ut veri motus sunt, ita verè auditores afficiunt. Neque aliud agit ars, quam ut naturam imitetur: ad quam tamè ars nulla, quamlibet consummata sit, pertingere potest. Ideoq; nunquã declamatores id efficiunt, quod sancti viri spiritu Dei acti, & veris affectibus concitati efficere dicendo potuerunt. Qui sic igitur commotus fuerit, is planè ipso affectu docente intelliget, quam dissimili vocis figura affectus tractandi sint. Aliud enim vocis genus postulat miseratio, ac mœror: flexibile plenum, interruptum, flebilivoce. Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abiectum. Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis. Aliud voluptas: effusum, lenè, tenerum, hilaratum, ac remissum. Aliud iracundia: acutum, incitatum, crebro incidens. Atrox enim vex esse debet in ira, aspera ac densa, & respiratione crebra: neque potest esse longus spiritus, ubi immoderatè effunditur.

Sequitur deinde altera prononciationis observatio, quæ ad peculiaris sententias pertinet: quæ sub his præcipuis orationis partibus (quas supra memorauimus) continentur: de qua nonnulla iam diximus, cum de apta prononciandi ratione disseruimus. Sed quoniam hæc pars præcipuam prononciandi virtutem continet, de ea copiosius paulo post propositis varijs exemplis tractabimus. Nunc ad aliam veniamus.

Superest enim quod tertio loco polliciti sumus, de singulorum verborum prononciatione. Non enim in sententijs solum

sed frequenter etiam in singulis verbis alia atque alia vocis figura adhibenda est. An non hæc, inquit Fab. Miscellus, & pauperculus, submissa atque contracta: fortis, & vehemens, & latro, erecta & concitata voce dicenda sunt? Accedit enim vis & proprietates rebus tali stipulatione: quæ nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendet. Quid? quod eadem verba mutata pronuntiatione indicant, interrogant, irrident, eleuunt? Aliter enim dicitur, Tu mihi quod cunque hoc regni. Et, Cantando tu illum? Et, Tu ne ille Æneas? Et, Meq; timoris Argue tu Drance. Et ne morer, intra se quisque, vel hoc, vel aliud quod volet, per omnes affectus verberet, verum esse quod dicimus sciet. Hactenus Fab. Plurima autem in scripturis sanctis verba inuenire licet, quæ hac vocis acrimonia enuncianda sint. Tale est illud: Ignis accensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitq; terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Et: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Hic singula verba peculiarem quandam vocis amplitudinem cum acrimonia coniunctam desiderant. Sic illud, D. Chryf. Ut leones ignem spirantes ab illa mensa discedimus, terribiles Dæmonibus effecti. Videndum tamen in his, ne nimio boatu vocem affectata quadam amplitudine à naturali sono detorqueamus. Nihil enim affectatum, nihil à natura ipsa degenerans placere potest. In quo vitio sunt, qui cum te quem & pusillam vocem habeat, inflatis (vt ita dixerim) buccis hanc vocis amplitudinem & acrimoniam referre volunt.

¶ De gestu & motu corporis.

Cap. VI.

DIXIMVS perfectam pronuntiandi & agendi rationem apta vocis figura & gestu corporis contineri. Quia verò de vocis figura & varietate satis dicta sunt, proximum est, vt de gestu & motu corporis pauca dicamus: atque ea in primis quæ à Fabio animaduersa sunt, qui hanc partem diligentissimè tractauit: vt-pote qui nullam ferè corporis partem pretermisit, cui non suam faciem, gestumque præbuerit. Gestus ergo primum (vt idem ait) voci consentiat, & vtrunque, vox scilicet & gestus, animo simul

D simul pareat. Is verò quantum habeat in oratione momenti, satis vel ex eo patet: quòd pleraque etiam extra verba significant. Qui se non manus solùm, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis pro sermone sunt: & salutatio frequenter sine voce intelligitur, atq; afficit, & ex vultu ingressuq; perspicitur habitus animorum, & animalium quoque sermone carentium, ira, letitia, adulatio, & oculis, & quibusdam alijs corporis signis deprehenditur. Nec mirum si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valeant, cum pictura taceat opus, & habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur. Contrà si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristitia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non auctoritas modò verbis, sed etiam fides desit. Decor quoque à gestu atque à motu venit: ideòque Demosthenes grande quoddam speculum intuitus, componere actionem solebat. Ad eòdè quantum fulgor illi sinistrae imagines reddat, suis demum oculis credidit quòd efficeret. ¶ Præcipuè verò in actione, sicut in corpore ipso, caput est, cum ad ipsum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris ista sunt, ut sit primo rectum & secundum naturà. Nam & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato, languor, & præduro ac rigente, barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodem vertitur quòd gestus, exceptis quæ aut damnare, aut cõcedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idem illud vultu videamur auersari, manu repellere: quale est illud.

Caput.

F *Dij talem terris auertite pestem. Et,
Haude quidem tali me dignor honore.*

Significat verò plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandiq; motus, sunt & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum, scenici quoque doctores vitiosum putauerunt. Etiam frequenseius nutus non caret vitio, adeò iactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum est. ¶ Dominatur autem maximè vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus: hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant etiam antequam dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus. Hic est sæpe pro omnibus verbis.

Vultus.

Oculi. ¶ Sed in ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maximè **A**
 animus emanat, vt citra motum quoque, & hilaritate enitefcât,
 & tristitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lachrymas
 his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut le-
 titia manant. Motu verò intenti, remissi, superbi, torui, mites, af-
 peri fiunt: quæ vt actus poposcerit, fingantur. *Labra* & porrigū-
 tur male, & scinduntur, & astringuntur, & diducuntur, & dentes
 nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur. Lambere quoq;
 ea & mordere deforme est, cum etiam in efferendis verbis mo-
 dicus esse eorum debeat motus. Ore enim magis quàm labris lo-
 quendum est. ¶ *Cervix.* Cervicem rectam oportet esse, non rigidam aut
 supinam. ¶ *Manus.* Manus verò, sine quibus trunca esset actio ac debi-
 lis, vix dici potest quot motus habeant, cum penè ipsam verbo-
 rum copiam persequantur. Nam ceteræ partes loquentem ad-
 iuuant, hæc (propè est vt dicam) ipse loquuntur. An non his pos-
 cimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? supplica-
 mus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudiū,
 tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum,
 copiam, numerum, tempus ostendimus? Non eadem concitant?
 inhibent? supplicant? probant? admirantur? verecūdantur? Non
 in demonstrandis locis atque personis aduerbiorum atque pro-
 nominum obtinent vicem? vt in tanta per omnes gentes natio-
 nesq; linguæ diuersitate, hic mihi omnium hominum commu-
 nis sermo videatur. Et hi quidem de quibus sum locutus, cum
 ipsis vocibus naturaliter exennt gestus. Hactenus Fab. Idemque
 multa de digitorum & manuum motu atque compositione do-
 cet: quæ nos, quòd minus instituto nostro conueniant, consultò
 missa fecimus.

Illam autem manus atque digitorum figuram probamus, qua **C**
 cum pollice duo sequentes digiti coeunt: aut quando solus index
 ceteris sub pollice compressis, directus & protensus est. Hic au-
 tem digitorum positus ad omnia ferè quæ dicimus valet. Inter-
 dum etiam diducto pollice quatuor reliqui apertè iunguntur, quā-
 do aut pectori manuum admoemus, aut etiam aliquid auersan-
 tes ab eodem remouemus. Sinistra verò manus nunquam sola
 rectè gestum facit, dexteræ se frequenter accommodat, idq; præ-
 cipuè dexteræ manus indice in sinistra pollicem, aut indicè inci-
 dente, aut alternis motibus, modò pollicem, modò indicem feri-
 ente. Hic veteres artifices illud rectè adiecerunt, vt manus cum
 sensu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante vocem

Derit gestus, aut post vocem: quod est vtrunque deforme. Illud etiam aduertendum, ne vox à gestu, vel gestus à voce dissentiat. Vnde Polemon sophista histrionem tragœdiarû, qui in Olympijs, O Iupiter! pronunciaret, ostensa terra: O terra! manu in cœlum proiecta, submouit à præmijs (præsideo enim ei certamini) dicens: Hic manu commisit solæcisimum. Cætera verò quæ de corporis & membrorum gestu præcipi possunt, communis prudentiæ iudicio & naturæ instinctui relinquimus.

¶ De vitijs pronunciationis & actionis. Cap. VII.

E V E M A D M O D V M in superiori libro, postea quàm elocutionis virtutes exposuimus, communia quædam eius vitia annotauimus: ita nunc idem facere visum est, cum de pronuciandi ratione agimus. Quamuis enim facile sit virtutibus cognitis, vitia cognoscere (vitium enim est quicquid virtutibus aduersatur) apertior tamen doctrina fuerit, si seorsum vitia designentur. Primum autem atque vulgatissimum vitium est, vocis æqualitas (quod Græci monotoniam, hoc est, vnum quendam vocis sonum appellant) cum is qui dicit, eodem vocis tenore sine vlllo eius flexu ac varietate, tota ferè concione decurrit, more eorum, qui quam orationem memoria complexi sunt, recitare solent. In hoc autem vitium huius officij tyrones frequenter incidunt. Metu enim ac trepidatione quadam insoliti operis **F**presi, vix quicquam aliud, quàm ne quod dicturi sunt, memoria excidat, attendunt. Nunquam autem quisque aptè dicet, nisi qui hoc metu & cura solutus, liber, & sui ipsius compos sit: quò & quid dicat, & quomodo dicat, prudenter inspiciat.

Huic autem contrarium vitium est, vocis inæqualitas: in quo peccant, qui prius illud vitium effugere contendunt. Sic enim frequenter accidit, vt qui vitium aliquod vitare student, in alterum quod ei aduersatur, incidunt: vt ij faciunt, qui auaritiæ labè & infamiam fugientes, in prodigalitatibus foueam labuntur. Vt enim simplicem illum vocis tenorem declinent, vocem ipsam, non pro natura rerum, sed pro suo arbitratu temerè illam modò in sublime attollunt, modò ad imum deprimunt: quæ res & grauius auditorum aures lædit, & insanam ac temerariam liberta-

tem præferre videtur. Ab hac autem pronunciandi ratione **A** graues homines & sana ingenia maximè abhorrent.

Est autem aliud æqualitatis vitium, quod vtriusque huius naturam referre videtur. Habet enim cum inæqualitate coniunctâ æqualitatem. Est autem vitium hoc adeò occultum, vt vix verbis indicari possit. Quidam enim hunc simplicem vocis sonum fugere studentes, quandam pronunciationis formam captant; quæ suos etiam vocis flexus & varietatem habeat: & neq; à cõmuni & familiari loquendi consuetudine abhorreat: quam tamen omnibus concionis partibus accommodant. Sine enim aliquid narrent, siue argumententur, siue rem attollant, atque amplificent, eandem fere pronunciandi figuram retinent. Quod perinde est, ac si quis omnibus corporis partibus idem vestimenti genus aptare velit. Quod quidem vitium auditor minime stupidus in nonnullis concionatoribus deprehendet. **B** Qua quidem animaduersione, facilius intelliget, quod nes hoc in loco vix verbis explicare possumus.

Est & aliud vitium nimie tarditatis, quo quidam lenta pronunciatione, longioribusq; interuallis tota fere concione vtuntur. Quæ res tantum abest, vt auditores afficiat, vt somnũ etiam frequenter illis inueniat. ¶ Cui contrarium est vitium nimie celeritatis: quo multò plures laborat siue quod memoriæ diffidat, nisi ita dicant, siue quòd ea libertate careant, qua dicunt, qui nullo trepidationis affectu oppressi, sui ipsorum & eorum quæ dicuntur, compotes sunt. Illi enim modò celerius, modò tardius, modò longioribus, modò breuioribus interuallis pro rerum natura & dignitate vti solent. Verumque enim vitium est, & celeri omnia & tarda voce pronunciare. Quocirca varietas, vt in vocis **C** figura, ita in celeritate & tarditate adhibenda est. Quanuis si in alteram partem peccandum sit, fortasse grauius peccant, qui nimia velocitate, quàm tarditate dicunt. Initio tamen concionis (quandiu dicentis animus nondum incalescet) vt sedata & lenes sententiæ, ita sedata & lenis actio, & longioribus interuallis distincta (quæ aliquam dicenti ad ea quæ dicit excogitanda moram præbeat) non inmerito commendatur.

Vt autem in tarditate & celeritate, ita in acrimonia, & remissione, atque languore sua vitia hi non admodum dissimilia notantur. Sunt enim quidam acri & vehementi ingenio, qui tota fere concione velut quodam perciti furore dicunt. Quod quidem non raro ex quadam animi trepidatione proficitur. Vt enim

D enim arbores arboribus, ita affectus affectibus inferuntur: atque ita alij ex alijs vim & impetum capiunt. Qui igitur ita dicunt, in hoc incommodum incidunt, ut cum rem indignam acri pronunciatione dixerint, nequaquam tamen auditores commoneant, propterea quod animaduertunt eos omnia quæ dicunt, siue leuia siue grauiã sint, simili vocis impetu pronunciare. Quo circa delectum habere conuenit, ut sciamus quæ acriori, quæ leniore voce proferenda sint, ut suum cuiq; velut ius atque habitum prebeamus. Non abnuo tamen, magis ad dicendum compositos esse, qui acres & ardentes sunt, si hunc ardorem suum regere sciant, eoq; suis in locis vtantur: sic tamen, ut ne tunc quidem cum eo vtendum est, totas feruori suo habenas permittant, ne fauces ita lædant, ut vocem exasperent, & illiberali quadam atq; incondita rauedine inficiant. Videant hi quoq; non protinus ad hanc pronunciandi rationem initio statim concionis veniendum esse. Si enim nondum preparatis auditoribus in hunc affectum iruperint, insanire tanquam vinolentis videbuntur.

E Quia vero multi concionatores se se ad aliorum, qui sunt huius artificij principes, imitationem accingunt, eorumque non modo eloquentiam, sed etiam agendi & pronunciandi rationem referre student, monendi sunt, ut caute hoc atque prudenter agant. Cum enim in actione precipue spectetur decorum, sciãnt hi non omnia omnes decere. Est enim in hoc (ut Fab. ait) latens quædam ratio, & inenarrabilis, & ut verè dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec sine arte, nec totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vicia ipsa delectant. Maximos actores comædiarum Demetrium & Stratoclem placere diuersis virtutibus vidimus. Fuit enim eorum natura diuersa. Nam vox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Quare norit se quisque, nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium formandæ actionis. Itaque quod idem Fabius in clarissimorum autorum lectione atq; imitatione docet, idem in imitanda insignium concionatorum pronunciatione consilium sequi debemus. Sic enim ait: Neque verò id statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni auctores dixerint, utique esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animos, & nonnunquam fatigantur, cum Ciceroni dormire interim Demosthenes, L. oratio verò etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt;

homines tamen, acciditq; his, qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, vt deteriora imitentur: id enim est facilius, ac se abundè similes putent, si vitia magnorum consequantur. Hæc sunt communia pronunciationis vitia: nunc simili ratione actionis, hoc est, gestus vitia, quæ ferè contingunt, indicanda sunt.

Gestus vitia. §. I.

¶ Vt autem à digitis & manibus ordiamur, primum vitium est, diuictis omnibus digitis supinam palmam, more eorum qui stitem postulant, protendere. ¶ Secundum verò ab hoc diuersum est, quo quid un digitos omnes ita comprimunt, vt ij faciunt, qui è fonte aquam manu haurire volunt, quod non minus indecorum est. Averso autem pollice demonstrare aliquid, receptum magis putat Fabius, quàm oratori decorum.

Brachijs quoque non vno modo peccatur. Primum enim vitiosè dextrum brachium proferunt, & cubito pronunciant. Quod ego vitium in diserto etiam concionatore animaduerti. Aliud verò brachiorum vitium est, cum plus nimio vel in summum, vel in imum, vel in latera, instar eorum qui cruci affixi sunt, protenduntur. Hinc Fab. Tolli, inquit, manum artifices supra oculos, demitti infra pectus vet. intr. adeo à capite eam petere, aut ad imum ventrem demittere vitiosum est. ¶ Idemq; palmas cõplodere (quod modo multi concionatores passim faciunt) scenicum esse ait. Quauis enim hoc in re maxima nonnunquam deceat, frequenter tamen illud facere, & aures & oculos auditorum offendit, cum præsertim is cum hoc facit, ardeat, illi verò sepe langueant, vel minus fortasse attenti sint. Nec minus sædè quidam suggestum palmis feriunt. Vitium enim hoc sicut & illud. ¶ Fœmur autem ferire (inquit Fabius) quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & visitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorum. Idq; in Callidio Cicero desiderat: Non frons, inquit, percussa, non fœmur: quanquam si licet, de fronte dissentio. Hactenus ille. ¶ Idemq; humerorum vitium his verbis describit: Iactantur & humeri, quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, vt cum angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret, vt si calore dicendi vitare id excidisset, offensione illa commoneretur.

Quid autem hic illos referam, qui & pedibus, & brachijs, & irrequieto corporis motu digladiari magis quàm agere videtur? Modò enim medium corpus frangunt, modò se intra suggestum

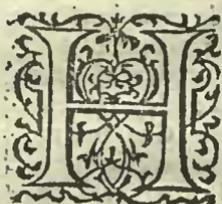
Demisso corpore condunt, modo inde velut emergunt, & in sublime attolluntur. Veigitur languida actio motu caret, ita nimium actiosa deformis & indecora est. Modus enim est rebus adhibendus: quod enim aut supra modum, aut infra est, & a recto declinat, & intuentes offendit.

Superest aliud vitium, cui auditorum voluptas & ignorantia, virtutis nomen indidit: cum videlicet partim gestu, partim etiam voce aliorum dicta, aut facta histrionum more imitatur. Gestus autem exemplum ponit Fab. si videlicet ægrum tentantis venas medici similitudine, aut citharædum, formatis ad modum percipientis nervos manibus ostendas, quod genus quam longissimè in actione est fugiendum. Abesse enim plurimum à saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis quam ad verba accommodatus, quod etiam histrionibus paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre cum de se ipso loquatur, & in eum quem demonstrat, intendere, & alia his similia permiserim, ita non effingere status quosdam, & quidquid dicet, ostendere. Nec id in manibus solum, sed in omni gestu ac voce seruandum est. Non enim aut in illa periodo: Steuit soleatus Prætor Populi Ro. inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est. Aut in illa: Cædebatur in medio foro Messanæ: motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus: aut vox qualis dolore exprimitur, eruenda. Cum mihi comædi quoque pessimè facere videatur, qui cum in expositione aut sensu sermo aut mulieris incidit, tremula vel effœminata voce pronunciant. Adcò in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. Hastenus Fab. qui si in oratore, qui de rebus ad breuis huius æui vsu pertinentibus disputat, hanc imitationem indecoram putat, quid idem faceret in concionatore, qui de æterna vita æternoque supplicio disserit. Neque verò me mouet, quod frequenter auditores hanc imitationem laudant, laudat quippè quod eorù aures mulcet, quodque illis voluptatis cuiusdam & risus materiam præbet, quemadmodum histrionem laudant, qui probè voces & actus hominum effingit. Quin tamen graues & eruditi viri reprehendunt: quorum magis iudicium sequi quam populi plausum captare debemus. Hi nanque indignum esse putant Ecclesiastici doctoris auctoritatem ad histrionum gesticulationem & leuitatem degenerare.

Sunt & alia oris vitia, quæ Fab. in prima futuri rhetoris institutione

tutione vitanda esse docet his verbis: Curabit etiam, vt quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: vt gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Obseruandum erit etiam, vt recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata vtrolibet cernix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus alleuarentur, aliorum constricta, aliorum etiam disfidencia, cum altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere quod non decet. Hactenus Fab. Cætera vel actionis vel pronuntiationis vitia facile horum quæ breuiter exposuimus, admonitu, prudens concionator deprehendet.

¶ De varia pronuntiandi ratione in sententijs. Cap. VIII.

Hæc omnia quæ de pronuntiandi atq; agendi facultate dicta sunt, ex Quintiliano huius artis principe ad verbū penè desumptissimus: prætermisissis tamē his, quæ minus apta instituto nostro essent, vel quæ lectori fastidium aut obscuritatem parere potuissent. Hæc autem satis esse putamus, vt concionator minimè stupidus his documētis instructus, reliqua per se intelligere queat. Sed quoniam hæc pronuntiandi virtus (vt initio diximus) summa est, & multi nullum laborem inutilem putabunt, dummodo eam plenius assequantur, his etiam morem gerendum esse duxi. Itaque eadem ipsa quæ hactenus in commune de vocis figura tradita sunt, rudi (vt ita dixerim) crassāq; Minerva explicare constitui. Nequaquam tamen hoc in loco absolutum concionatorem, sed nouitium, ac penè infantem à primis huius disciplinæ rudimentis instituendum suscipio. Vt enim ludimagistri, qui vel legendi, vel scribendi artem docent, ab ipsis primum singularibus literarum elementis incipientes, ad maiora gradum facere solent (sic enim perficiunt, vt inoffensè potlea vel legere vel scribere sciant) ita ego per plurima sententiarum genera, ex quibus præcipuæ concionis partes constant, decurrens, & qua vocis figura vnaquæque earum pronūcianda sit, in-

sinuans.

Distinuans, facilem ipsi aditum aperiam, vt quoniam modo ceteræ pronuntiandæ sint, intelligat. Quæ enim Fabius in commune dixit, ego ad peculiare etiam & singulare sententias accomodabo, propositisq; varijs exemplis illustranda curabo. In quibus exemplis pronuntiandis exerceri poterit quisquis hanc facultatem plenius consequi desiderat.

Neque verò hoc ipsum sine eiusdem Fabij autoritate facio, qui edificare insignia auctorum loca monet: in quibus variâ pronuntiandi rationem exercere valeamus. Eius hæc verba sunt, Ediscere autem, quo exercearis, erit optimum: nam ex tempore dicenti auocatur cura vocis, ille qui ex rebus ipsis concipitur, affectus, & edificare quam maximè varia, quæ & clamorem, & disputationem, & sermonem, & flexus habeant, vt simul in omnia paremur. Hactenus ille. Idemq; rursus Rhetoricæ artis tyronem

Fab. li. ii.

Ecomœdiarum actori tradi præcipit, vt ab illo hanc naturalem pronuntiandi formam discat: quantum & ibidem, & vbiq; doceat, aliam oratoris, aliam verò actoris pronuntiationem esse. Ibidem etiam præcipit quod modò diximus, nempe eligendos esse locos aliquot insigniores, in quorum pronuntiatione tyrones exerceantur. Sic enim ait: Debet etiam docere Comœdus, quomodo narrandum, qua sit autoritate suadendum, qua concitatione consurgat ira, quis flexus deceat miserationem. Quòd ita optimè faciet, si certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos, id est, actionibus similes. Idem autem ad pronuntiandum non modò vtilissimi, verum ad augendam quoque eloquentiam maximè accommodati erunt. Et hæc dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterum cum legere orationes oportebit, cum virtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis

Li. i. cap. 19.

Fac peritus assistat, neque solum lectione formet, verum dicere etiam electa ex his cogat, & ea dicere stantem clarè: & quemadmodum agere oportebit, vt protinus pronuntiatione vocem & memoriam exerceat. Hactenus ille. Quia verò nobis neq; licet, neque decorum est ex comœdijs loca eligere, in quorū pronuntiatione exerceamur, aliqua ex literis sanctis loca in mediū proferemus, atque eā in primis, quæ dialogorum speciem præferunt: quæ ad huius facultatis exercitationem commodiora videbuntur: Quòd si diutius in his exemplis fuerim immeratus, nemo mihi iure succensere debet. Quia enim sapientibus & insipientibus debitor sum, vbi hactenus pronuntiandi rationem sapientibus demonstravi, modò eandem rudioribus aperire con-

tendam.

tendam. Sed ut verum ingenue fatear, illud me ad hunc laborem magis excitauit, quod paucos admodum concionatores videam, qui rectam hanc & naturalem pronuntiandi rationem teneant. Quod eo magis dolendum est, quia huius rei ignorantia in nonnullos cadit, qui ceteris eloquentiae partibus intructissimum, quoniam hac virtute destituuntur, omnem laboris sui & communis utilitatis fructum prorsus amittunt. Huic igitur publicae utilitatis iacturae (siquid per nos prestari possit) hac nota docendi ratione consulendum putauimus.

¶ Varia sententiarum exempla è sanctis

literis excerpta. Cap. VII.

VID autem praecipue hoc in loco persequi velim, paucis indicabo. Tripartita esse pronuntiandi rationem superius diximus. Aliam enim pronuntiandi rationem praecipuis concionis partibus (hoc est expositioni, probationi, & amplificationi) aliam varijs sententijs, quae in has partes incurunt, aliam vero singulis saepe verbis quae his sententijs continentur, conuenire diximus. Quia vero summa pronuntiationis observatio in huiusmodi sententijs apte pronuntiandis sita est, hanc partem (quam superius carptim & breuiter attingimus) huic loco reseruauimus, ut de ea, quam fieri posset, copiose ageremus, eamque varijs (ut dixi) exemplis illustraremus. Sed prius tantum infantiam meam confitebor, quod nequaquam varios vocis flexus atque figuras scribendo exprimere potero. Vnum tamen illud praestabo, ut prudentem lectorem admoneam, aliam atque aliam vocis figuram in diuersis propositae cuiuslibet sententiae partibus esse adhibendam: quam ipse per se, nisi stupidus admodum fuerit, facile deprehendet. Verum quia omnia sententiarum genera persequi, & variam pronuntiandi rationem unicuique illarum assignare, infiniti prope modum operis esset, hanc ego methodum commodissimam iudicavi, ut propositis aliquot verborum & sententiarum figuris, de quibus in secundo & quinto huius operis libro dissertuimus, quam pronuntiandi rationem vnaquaeque exigat, expendamus. Ut enim figurae omnes peculiarem quandam veluti gestum & formam elocutionis habent, ita peculiare quoque pronuntiandi formam requirunt. Ab his autem primum incipia-

D incipiamus, quæ affectum aliquem & motum animi expriment: in his enim pronunciandi ratio manifestior est.

* I.

¶ Prima igitur figura (sic enim & hanc, & alias huic similes hoc in loco appellare libet) optatio est, quæ suam quandam pronunciandi formam requirit; quæ videlicet desiderantis animi affectum exprimat: qualis illa Sponsæ in Cant. Quis det te fratrem meum fugentem vbera matris meæ, vt inueniam te foris, & osculer te? Paulò tamen acrior & magis anxiosa atque indignabunda illa Hieremiæ optatio: Quis dabit me in solitudinem, diuersorium viatorum, vt fugiam populum meum, quia omnes adulteri sunt, & cæterus præuaricatorum. Clementior tamen, & veluti commiserantis illa: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos filia populi mei? Vtinam sciperent, & intelligerent, ac noiusima prouiderent. In his omnibus eadem vocis figura cum aliqua tamen dissimilitudine pro sententiarum natura retinenda est.

*Optatio.**Cant. 8.**Hier. 9.**Idē ibid.**Imprecatio.**Iob. 3.**Bona precatio.**Psal. 40.*

F Contraria huic est imprecatio, qualis illa: Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Vehemens est & illa Didonis apud Maronem imprecatio, Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat, vel pater omnipotēs adigat me fulmine ad umbras &c. antè pudor quàm te violem, aut tua iura resoluam. Hæc autem imprecatio acri & horrenda voce pronuncianda est. ¶ Bona precatio verò sicut huic contraria, ita longe diuersam vocis figuram desiderat: qualis illa Prophetæ: Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & quæ sequuntur. Hoc autem vocis tenore totus ille Psalmus pronunciandus, cuius est initium, Exaudiat te Dominus in die tribulationis. &c. Similem vocis figuram exigunt & benedictiones illæ in sacris literis frequentes, quallis illa Isaac ad Esau: Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus: Crescere te faciat Deus meus, det tibi de rore cæli, & de pinguedine terræ, & cætera quæ sequuntur.

*Gene. 8.**Obsecratio.**Eph. 4.**2. Cor. 10.*

Finitima est huic obsecratio, quæ blandam & mollem, non tamen effœminatam vocem requirit: cuiusmodi est illa Pauli: Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem cõfido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audiam. &c. ¶ Obsecrationi finitima est inuitatio ad iustitiam & pietatem, quæ similem

Mat. 11. mitem vocis mollitudinem exigit, qualis est illa Domini in Euā- **A**
Psal. 33. gelio: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. Simili
 vocis (vt ita dixerim) blandiloquentia illa regij vatis inuitatio
 proferenda est: Venite filij audite me: timorem Domini docebo
 vos & c.

Sunt præterea multi alij animorum motus & affectus, qui
 quàm sunt varij, tam variam pronunciandi formam deponunt.

Cōquestio Alite: enim querimur, & vicem nostram lamentamur, vt cum
Psal. 12. Propheta pio & mæsto animi affectu queritur dicens: Vsq; quò
 Domine obliuisceris me in finē? vsquequò auertis faciem tuam

à me? quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde
 meo per diem? vsquequò exaltabitur inimicus super me? & c.

Iob. 7. Sic sanctus Iob: Vsq; quò non parcis mihi, nec dimittis me, vt
 glutiam saluam meam? Acrius tamen Abacu Propheta queritur

cum ait: Vsq; quò Domine clamabo, & non exaudies, vocife- **B**
 rabor ad te vim patiens, & non saluabis? Sicut qui colligit in au-
 tumno racemos vindemiæ, non est botrus ad comedendum, præ-
 coquas ficus desiderauit anima mea. Perijt sanctus de terra, & cre-
 ctus in hominibus, non est & c.

Comminatio. Hac eadem interiectione væ, non modò sortem nostram
 dolemus, sed alijs etiam mortem & supplicium comminamur.

Amos. 6. Sic Amos: Væ vobis, qui opulenti estis in Sion, optimates, capita
 populorum, ingredientes pompaticè domum Israel. Sic Domi-
Esaï. 29. nus in Euangelio: Væ, inquit, vobis Scribæ & Pharisei hypo-
 critæ, qui clauditis regnum cælorum & c.

Indignatio. Finitimus autem comminationi est indignationis affectus.
 Sic Dominus apud Ezechielem: Et complebo, inquit, furorem

meum in te, & dabo te in desertum, & in opprobrium gentibus **C**
 quæ in circuitu tuo sunt, & eris opprobrium, & blasphemia, exē
 plū, & stupor in gētibus, quæ in circuitu tuo sunt, cum fecero in te
 iudicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus: Ego
 Dominus locutus sum, quando misero sagittas famis pessimas in
 eos, quæ erunt mortiferæ, & inmittam in vos famem, & bestias
 pessimas vsque ad internecionem: pestilentia & fames transi-
 bunt per te, & gladium inducam super te, Ego Dominus locu-
 tus sum. In his verbis aperte constat atrocitatem indignationis
 similem in pronunciatione atrocitatem postulare, vt habitus vo-
 cis orationi & sententiæ respondeat. Sic etiam idem Dominus

Esaï. 42. apud Esaïam: Tacui, semper silui, patiens fui, quasi parturiens
 loquar, dissipabo & absorbebo simul, desertos faciam montes

D & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. Sic idem Dominus in Cantico: Ignis lucens est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima: deuorabitq; terram cum gemine suo, & montium fundamenta comburet. Dentes bestiarum mittam in eos cum furore trahentium super terram atque serpentum. & cetera quæ in hanc sententiam sequuntur.

Incidit etiam non raro admirationis affectus. Tale est illud apud Esaiam: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? Et, Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? Cor-

Admiratio.

ruisti in terram qui vulnerabas gentes, & c. Interdum etiam affectus hic alijs admiscetur. Sic apud eundem indignationi coniungitur: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij: Dolori autem apud Hieremiam, cum ait: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? & c. Sic Dauid amicorum casum lamentatur: Quomodo, inquit, ceciderunt robusti, & perierunt arma belli?

Esai. 14.

Esai. 1.

Tbren. 1.

2. Reg. 1.

Ementatur: Quomodo, inquit, ceciderunt robusti, & perierunt arma belli?

Ironia verò quæ est in sententijs, non vacat quodam amarulentiæ affectu, quam pronuntiatio præferre debet. Sic Dominus in Euangelio: Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorū. & c.

Ironia.

Ironiæ quoque speciem habet illud Apostoli: Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Et in Apocal. Dominus: Qui nocet, noceat adhuc, & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Mat. 25.

Præcisio autem, quam inter sententiarum figuras numerauimus, ingentem sæpe affectum non loquendo, sed tacendo exprimit. Sic regius vates: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine vsquequo? Substitit enim in hac voce desiderantis affectus, & doloris magnitudine impeditus vterius progredi non valuit.

Apoc. 22.

Præcisio autem, quam inter sententiarum figuras numerauimus, ingentem sæpe affectum non loquendo, sed tacendo exprimit. Sic regius vates: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine vsquequo? Substitit enim in hac voce desiderantis affectus, & doloris magnitudine impeditus vterius progredi non valuit.

Præcisio.

Psal. 6.

F Deest enim verbū, Non parces mihi, vel aliud simile. Diuersum autem animi affectū insinuauit cum dixit: Calix meus inebrians.

Psal. 22.

Præcisio enim oratio est in Hebræo. Particula enim, Quam præclarus est, ab interprete perspicuitatis gratia addita fuit. Hac autem orationis præcisione ingentem animi affectum significare possumus, cum alicuius rei dignitatem vel (quod est frequentius) indignitatem ad summum vsque extulimus. Ad quem ubi peruentum est, subsistit oratio, quasi is qui dicit, nullam satis dignam orationem inueniat, qua quod reliquum est, explicare possit. Itaque concionator velut attonitus hæret, stupet, ac silet: quò quidem silentio, cum verè dicentis animus commotus est, vehementer auditorum animi concitantur. Tanta autem diuini Spiritus vis in Concionatore esse poterit, vt concionem ipsam huiusmodi

iufinodi præfione aliquando finiat: atq; ita fufpenfos & tremebundos auditores relinquat. Quæ quidem res vt ridicula erit, fi ex fola dicentis arte fiat: ita cum ex animo diuinæ gloriæ zelo faucio fit, ad permouendos animos efficaciffima eft.

Affeneratio. Habent affectus aliquid hæc orationum genera, quæ mox fubijciemus, atque imprimis affeneratio, quæ interdum (vt Faber ait) plus ipsis probationibus valet. Ea enim vim quandam & acrimoniam in voce ac vultu requirit, quæ causæ fuæ fiduciam præferat. Talis illa Pauli: Ecce ego Paulus dico vobis, si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit. Testificor autem rursus omni circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Idemque rursus: Si in hoc mûdo tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Et apud

1. Cor. 6. eundem: Nolite errare: neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, &c. regnum Dei possidebunt. **B**

Adiuratio. Cum affeneratione similitudinem quædam habet Adiuratio: cuiusmodi est illa: Caiphæ Pontificis: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus, & Similem autem acrimoniam & assenerandi vim iusiurandum requirit. Sic David: Viuit

1. Reg. 25 Dominus Deus Israel, qui prohibuit me, ne malum facerem tibi, nisi citò venisses in occursum meum, non remansisset Nabal vsque ad lucem matutinam iningens ad parietem. Sic Elias trepidantem Abdiam confirmat hoc iuramento: Viuit Dominus exercituum, in cuius conspectu sto, quia hodie apparebo ei (hoc est) Achab regi. Sic Ioab ad Dauidem Absalonis filij mortem lamentantem ait: Nunc igitur surge, & procede, & alloquens satisfac seruis tuis. Iuro enim tibi per Dominum, quod si non exieris, ne vnus quidem remansurus sit tecum nocte hac: & peius erit hoc tibi, quam omnia mala quæ venerunt super te ab adolescentia tua. Quis non videt, quantam vocis acrimoniam hæc oratio postulet?

3. Reg. 18

2. Reg. 19

Adhortatio. Habet etiam adhortatio speciem quandam affectus, quæ præcipientis imperium & autoritatè voce ipsa, & quadam pronunciandi celeritate representat: qualis est illa Domini apud

Cap. 1. Esaiam: Querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus. Sic

Esai. 58. apud eundem: Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprensentes, dimitte eos qui cõfracti sunt liberos, & omne onus disrumpe, frange esurienti panem tuum, & cætera quæ sequuntur.

Castigatio. Nec longè distat ab adhortatione castigatio: qualis illa apud Salo-

D. Salomonem: Vsq̄uequò piger dormies? quando cōsurgēs? In-
 imo tuo? paululum dormies, paululum dormitabis: &c. Idemq̄
 Vsq̄uequò paruuli diligitis infantiam? & stulti ea, quæ sunt sibi
 noxia, cupient? & imprudentes odibunt scientiam?

Ad affectus etiam commouendos plurimum conferunt Ex-
 clamatio & Apostrophe, quæ non vnum aliquem affectum ex-
 primunt, sed ad omnes accommodantur. Ex quouis enim ingē-
 ti affectu in exclamationem & Apostrophen erumpere licet.

Ad commiserationem quidem illa Hieremix exclamationo pertinet:
 O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est do-
 lor similis sicut dolor meus. Leniorem verò indignationem ha-
 bet illa: O stulti & tardi corde ad credendum ea quæ locuti sunt
 Propheta: Acrior tamen illa Pauli: O insensati Galata: quis vos
 fascinauit non obedire veritati? Sed multò tamen acrior illa: O
 generatio incredula & perversa, quousque apud vos ero? quan-
 diu vos patiar? Neque verò necesse est ad exclamations omnes
 particula O: sine ipsa nāque & cum alijs etiam interiectionibus,
 quibus vehemens affectus erumpit, exclamatio fit. Talis est illa
 Ioannis Baptista: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fu-
 rure à ventura ira? Similiter & illa Domini vox apud Esaiam:
 Hic cōsolabor de hostibus meis, & vindictam sumam de inimicis
 meis. Sic & Dominus in Euangelio, magno erumpete animi
 dolore ait, Væ mundo à scandalis Et, Væ homini illi, per quem
 scandalum venit. Sic & Angelus in Apocal. homines ipsos indu-
 cit Babylonis casum admirantes & lamētates: Væ væ ciuitas illa
 magna Babilō, ciuitas illa fertis, quia vna hora venit iudicium
 tuum. Numeratur etiam inter exclamations illa Hieremix, A,
 a a. Domine Deus; Propheta dicunt eis, Non videbitis gladium,
 & fames non erit in vobis. Vt enim litera, o, ita etiam, a, cōmo-
 dissimè exclamationibus seruit. Vtraque enim, quoniam fauces
 implet, ad exclamandum cōmodissima est. Verum ex his, a, mi-
 hi commodior atq; facilior ad pronunciandum videtur, minusq;
 dicentis artificium detegit, cum sit velut naturalis quædam eru-
 pentis affectus significatio. Qua si prudenter suis in locis Ecce-
 liales vtatur, non paruum auditorum affectus excitabit.

Exclamationi finitima est Apostrophe: vt potè quæ illis sem-
 per adjuncta est, eademq; sicut exclamatio, cunctis affectibus ser-
 uit. Vehemens illa, Audi cælum, & auribus percipet terra, quia os
 Domini locutum est. Nec minus illa Moysi: Testes inuoco hodie
 cælum & terram, citò perituros vos esse de terra, quam transito

- Iordane possessuri estis. Nec minus vehemens illa: **Obstupescite** **A**
Hier. 2. cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer: Duo enim
 mala fecit populus meus: &c. Sic & illa apud Ezechielem: O mu-
Exec. 21. cro, mucro, euagina te ad occidendum, lima te vt interficias &
 fulgeas. Longè autem dissimili vocis figura pronuncianda est
Esai. 45. apostrophe illa: suauissima: **Rorate** cœli desuper; & nubes pluant
 iustum, aperiatur terra, & germinet Salvatorem. Sic & illa: **Flê-**
cte ramos arbor alta, tenfa laxa viscera: &c. Vtrobq; enim pro-
 nunciationis vox desiderantis animi affectû exprimere debet.
 Diuersum autem ab hoc affectum requirit illa **Dauidis** Apo-
2. Reg. 10 strophe: **Montes** Gelboé, nec ros, nec pluuia veniant super vos,
 neq; sint agri primitiarij, quia ibi abiectus est clypeus fortium.
Interroga-
tio. Interrogatio quoque et omnes recipit affectus, & aperte
 dissimilem à communi sermone pronunciacione requirit, eamq;
 cum primis pro affectuum & sententiarum ratione variâ. **S**
 Sim- **B**
 plici autem & blanda voce adolescens ille interrogat: **Magister**
 bone, quid faciendo vitam æternam possidebo? Sic & illud: **Qui**
Luc. 24. sunt hi sermones quos confertis adiuicem ambulantes, & estis
 tristes? **D**issimili autem voce optantes interrogamus: **Quis** mihi
Job. 16. tribuat, vt scribantur sermones mei? quis mihi det, vt exarentur
 in libro? &c. Omnia huius interrogationis membra simili vocis
 tenore, cum quadam tamen vehementia atque instantia pro-
Ab Cor. vi nuncianda sunt. Sic & illa: **Quis** infirmatur, & ego nõ infirmor?
 quis scandalizatur, & ego non vror? **A**crior tamen illa: **Quare**
Esai. 3. atteritis populum meum, & facies pauperum commollitis. Et;
 Generatio prana atque peruersa, hæc cine reddis Domino, po-
 pule stulte & insipies? **H**æc interrogatio cum quadam ire & in-
 dignationis significacione proferenda est: Sicut etiam hæc: **Nun-**
Hier. 5. quid super his non visitabo, dicit Dominus, aut in gente tali non
 vlciscetur anima mea? **H**ærentis autem, dubitantis, & anxij ani-
Hier. 6. mi voce pronuncianda est interrogatio illa: **Cui** loquar, aut què
 contestabor, vt audiat? **E**t, **Quis** est vir sapiens, qui intelligat hoc,
 & ad quem verbum oris Domini fiat, vt annunciet istud, quare
 perierit terra, & exulta sit quasi desertum; eò quòd non sit qui
 pertranseat? **L**ongû est ire per singula: huiusmodi namq; exem-
 pforûm in literis sanctis nusquã non magna copia est, in quorû
 varia ad dissimili pronûciacione Ecclesiastes exerceri poterit, vt
 huiusmodi excitatione veram ac naturalem pronunciandi for-
 mam animo concipiat. **S**er-
Sermotio-
utio. **S**er- **C**
 uocinatio quoq; quam inter sententiarum figuras nu-
 merauit.

D mirauimus quæ varias personas loquentes inducit, varijs quoq; affectibus seruit. Ideoꝛque dissimilem vocis figuram in eisdem requirit. Aliter enim sermocinationem illam pronunciamus: Et non dixerūt, Metuamus Dominum, qui det nobis pluuiam temporaneam & serotinam, plenitudinem annuæ mensis custodientem nobis. Aliter illa: Ne gemas in nouissimis tuis, & dicas, Cur detestatus sum disciplinam? & increpationibus non acquieuit cor meum? nec audiui vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurē meam? Aliter illa: Dixerunt impij cogitātes apud se non recte: Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis. & cætera quæ sequuntur, Sapient. 2. Aliter illa, qua impij felicissimam iustorum sortem admirantes dicunt: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorū estimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos fors illorum est. Ergo errauimus à via veritatis &c. Sapient. 5. Aliter illa: Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur. Dixit enim, In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum: &c. Esai. 10.

Hier. 5.

Prou. 5.

Sap. 2.

Sap. 5.

Esai. 10.

Sunt etiam inter figuras alix, quæ peculiarem quandam vocis habitum requirunt, quas non erit inutile hoc in loco exempli gratia recensere. Earum prima est repetitio, quæ idem nomē orationis initio repetit. Hæc autem postulat, vt eodem vocis tenore idem nomen repetatur. Sic apud Hieremiam: Gladius ad Chaldeos, ait Dominus: & ad habitatores Babylonis, & ad principes, & ad sapiētes eius: Gladius ad diuinos eius, qui stulti erūt: Gladius ad fortes illius, qui timebunt: Gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod est in medio eius: Gladius ad thesauros eius, qui diripietur. ¶ Conuersio quoque idem postulat in fine quod repetitio in principio. Sic autē pronunciamus illud D. Pauli: Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus; sapiebā vt paruulus, cogitabā vt paruulus, &c. ¶ Cōplexio verō quæ vtriusq; figuræ naturā retinet in qua initia inter se & fines cōueniunt, vtriusq; etiā figuræ formā in pronūciando retinet. Cuius rei exēplum cum de hac figura loqueremur, subiicimus.

Repetiti.

Hier. 50.

Conuersio

I. Cor. 13.

Cōplexio.

Conduplicatio quam Græci Epizeusim vocant, quæ idem verbum aut etiam orationem repetit, vt asseuerationi finitiua est, ita similem ferē pronūciandi formam requirit. Sic apud Esaiam Dominus, Propter me, propter me faciam, vt nō blasphemet, &c.

Conduplicatio.

Esai. 48.

Esa. 43. gloriam meam alteri non dabo. Et iterum: Ego sum, ego sum
 qui delec iniquitates tuas propter me. Acrior illa: Tu tu faces
 illas incendiſti. Et in oratione: Commotus non es: cum tibi ma-
 ter pedes amplexaretur, commotus non es: Sic & illa: Tu in ho-
 rum conſpectum venire audes proditor patriæ? proditor inquã
 patriæ, tu in horum cõſpectum venire audes? Et, Matrem tuam
 occidiſti: quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti.

Correctio. Correctio quoque peculiarem quandam pronunciandi ra-
 tionem petit: qualis illa D. Greg. Quid igitur miramur fratres?
 Mariam venientem, an Dominum ſuſcipientem? ſuſcipientem
 dicam? &c. Sic Terentianus ille ſenex, cum filium ſe habere di-
 xiſſet, adiunxit: Quid dixi me habere? Imo habui Chreme: nunc
 habeam necne, incertum eſt.

*Dubita-
 ſio.* Dubitatio quoque aliam pronunciandi formam requirit:
 qualis illa Eusebij Emiſſ. Quid primum mirer, quid ve postre-
 mum? quod ſine conceptu eſt collata fecunditas, an quod per
 partum magis eſt glorificata virginitas? Sed non mirum, ſi ita
 peperit: talis erat ille cui nupſerat. Sic D. Cypria. in Sermo. de
 lapſis: Quid hoc loco faciam, dilectiſſimi fratres, fluctuã vario
 mentis æſtu? Quid, aut quomodo dicã? lachrymis magis quã
 verbis opus eſt.

*Ratioci-
 natio.* Verum inter alias figuras vix vllã maiorem in pronuncian-
Subiectio do varietatem deſiderat, quã Ratiocinatio atq; ſubiectio: quæ
 ſimilem penè naturam, ſimilemq; pronunciandi formam requi-
 runt: propterea quod crebris interrogatiunculis & reſponſioni-
 bus conſtant. Quo fit, vt ſubinde vocis figura varianda ſit, cum
 aliter interrogemus, & aliter nobis ipſis, tanquam alteri, respon-
 deamus. Quocirca non erit tyronibus inutile, in harum duarum
 figurarum pronunciatiõne exerceri. Exempla verò cum de his
 duabus figuris ageremus, ſubiecinus: quæ hic repetere non eſt
 necelle. Verum de his ſatis multa: quibus facile quifque intelli-
 get, qua pronunciandi ratione in cæteris quoque ſententijs, quæ
 ad has reuocari non poſſunt, vſurus ſit. Omnia enim, quæ hacten-
 us præcepimus, eõ pertinent, vt pronunciatio cum rerum & ſen-
 tentiarum natura apte cohercat.

¶ Exempla quædam è literis ſanctis de-

ſumpta, in quorum pronunciatiõne, rudẽ huius-
 officij exerceri valeant. Cap. VIII.

D VONIAM. (vt paulò antè diximus) ediscere aliquid monet Fabius, in quo exerceri valeant, qui hanc pronunciandi facultatem consequi desiderant; operæ pretiū me facturum putavi, si præter eà exèpla, quæ hæcenus ex scripturis sanctis adduxi, alia quoq; paulò longiora afferam, quæ variam pronūciandi rationem exigunt in quibus huius artificij rudes exerceri queant, vt perfectam pronunciandi formam addiscant. Sumamus igitur in primis locum illum ex Psalm. 49. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Hæc duplex interrogatio figura obiurgantis atque admirantis pronuncianda est. Sequitur deinde alio vocis flexu proferendum quod subdit: Tu verò odisti disciplinā, proiecisti sermones meos retrorsum: & cetera quæ sequuntur vsq; ad illud: Aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc omnia membra eodem vocis: tenore atque acrimonia pronuncianda, & suis internallis distinguenda sunt: quoniā omnia eandem continent enunerationē scelerum, nisi quod sententia illa: Si videbas furem, currebas cum eo, non nihil ab antecedentibus & consequentibus membris in pronunciatione distat. Sequitur deinde: Hæc fecisti, & tacui. Hæc admirantis vox est, & velut ad tam diuturnum silentium obstupescens. Ideoq; paululum hoc in loco subsistere pronūciatio debet. Hoc enim admirationis ratio postulat. Quod verò deinde sequitur: Existimasti inique quod ero tui similis? maiorem dicentis acrimoniam & indignationem præsert, maioremq; adhuc quod protinus subdit, Arguam te, & statuat contra faciem tuam: hoc enim ininaci gestu atq; voce pronunciatum est. Sequitur deinde alia pronunciatum ratio ab his longè dissimilis: Intelligite hæc, qui oblitiscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Hæc enim sententia voce prudenter atque opportune admonentis, & ab imminente periculo deterrentis proferenda est. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quā varia in his paucis versiculis pronunciatum ratio adhibenda sit.

Sumamus aliud exemplum ex prima Pauli ad Corinthios *1. Cor. 6.* pistola: in qua Corinthiorum lites reprehedit. Sic igitur ait: Audeat aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum; iudicari apud iniquos, & non apud sanctos. Hæc interrogatio; & tria quæ deinde sequuntur, habitum vocis acriter obiurgantis, admirantis,

rantis, & instantis exigunt. Quod verò sequitur: *Secularia igitur A*
 iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos
 constituite ad iudicandū. Hoc maiori adhuc vehementia pronun-
 ciandum est. Habet quippè oratio hæc, Contemptibiles qui sunt
 in Ecclesia, speciem quandam vel Hyperboles, vel Ironiæ, quàm
 deinde corrigit cum infert, Ad verecundiam vestram dico. Quæ
 quidem sententia aliam vocis figuram requirit. Sequitur deinde:
 Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit indicare inter
 fratrem suum? Hæc interrogatio admirantis vocem postulat, &
 apertissima ratione eos qui litigabant, convincentis. In illa verò
 particula, Sic, paululum iminorandum esse videtur. Habet enim
 & silentium in pronuntiatione, aliàs quidem longius, aliàs bre-
 vius non vulgarem emphasim. Quod verò protinus adijcit: Sed
 frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Hæc
 sententia eandem vocis acrimoniam & admirationem petit, sic B
 tamen ut circumstantia illa, Et hoc apud infideles, maiore nisu
 atque voce proferenda sit, quò indignitas rei magis emineat. Se-
 quitur deinde alia pronuntiandi ratio, cum subdit: Iam quidem
 omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos.
 Verum multò acrius vrget, vbi continuo infert: Quare non ma-
 gis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Hæc
 enim duplex interrogatio maiore spiritu atque impetu pronun-
 cianda est. Aliam porrò vocis figuram exposcit, quod sequitur:
 Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. In qua sen-
 tentia particula illa, Et hoc fratribus, eminere debet, sicut supe-
 rior illa, Et hoc apud infideles. Vtrobique enim rei, indignitas
 ex varijs personarum circumstantijs colligitur: quam pronun-
 ciatio præferre debet. Sequitur continuo alia vocis figura, cum C
 addit: An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? A
 qua non nihil distat, quod deinde subiicit: Nolite errare: neque
 fornicarij, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles,
 &c. regnum Dei non possidebunt. Hi omnes articuli vehemen-
 tius atque celerius pronuntiandi sunt: sic tamen, ut intervallis
 suis distinguantur. Assueveratio quippe, quæ ipsis interdum proba-
 tionibus plus valere dicitur, vehementiam atq; impetum in asse-
 uerante requirit.

Quia verò orationes illæ, in quas personarum varietas incur-
 rit, quæ instar dialogorum sunt, ad facultatis huius exercitatio-
 ne plurimum conferunt, ex his etiam exempla aliquot in mediū
 proferam, atq; in primis illud Matthæi, 15. vbi Scribæ & Phari-

Dei Dominum adierunt, vt ipsum de neglecta discipulorum cura ac disciplina obiurgarent. Sic igitur aiunt: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones Seniorum? Hæc obiurgatio magna seueritate & ampla voce proferenda est, vt Scribarum & Pharisæorum personam referamus, qui ingentis piaculi esse credebant illotis manibus contra Seniorum traditionem edere. Sed quanto alia voce Dominica responsio proferenda est, eum ait: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum & matrem; & cætera quæ sequuntur. Omnis hæc oratio obiurgantis, & indignatis vocem desiderat. Sed acrius tamen est & vehementius, quod deinde addit: Hypocrite, benè prophetauit de vobis Esaias, cum dixit: Populus hic labijs me honorat, & c. Hoc enim est velut adacta verbi Dei pugione diuinam legem adulterantes transfodere: Longè verò dissimilem vocis figuram exigit, quod deinde discipuli ad Dominum dicunt: Scis quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt? Hoc enim submissa voce quasi ad aurem infusurrando proferendum est. At illud quod sequitur libera asseuerantis voce pronuncianum: Omnis plantatio, quam non plantauit Pater meus cælestis, eradicabitur. Dissimili protinus voce proferendum est, quod subiecit Petrus, cum ait: Edisere nobis parabolas istam. Sed quanto aliter pronuncianum quod deinde respondit Dominus: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? &c. quæ sequuntur.

Si quis aliâ exempla desiderat, habet in Euangelica historia nonnulla, atque ea in primis quæ dialogorum speciem referunt, vt cum Dominus longa oratione cum muliere Samaritana vsq; ad discipulorum aduentum loquitur, illa interrogante, & Dño respondente. Sic etiam cum Petrus pedes à Domino abluere recusat, Dñs verò cæpto ministerio instat. Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Greg. Naz. in funebri oratione, qua Basilij Magni virtutes, ac præcipuè mirabilem eius in fidè constantiam aduersus Imperatoris Arriani præfectum commendat. Cuius rei historiam hoc in loco attexere libuit, non solum quia instituto nostro vtilissima est, sed etiam quoniâ historiam scriptu dignissimam continet. Sic igitur Greg.

Quoniam autem modo vel Præfecti audaciam, vel Basilij virtutem, & sapientiam, cum qua ei restitit, satis digna oratione complectar. Quæ tuâ est, inquit Præfectus, ratio, heus tu: nomen ipsa
suq

suo compellans (nondum enim eum Episcopi nomine appellan- **A**
 dum ducebat) ut tanto imperio obsistere audeas, solusq; omnium
 præfractè, & contumaciter oblueteris? Quorsum, respondit Ba-
 silius, hæc oratio spectat, & quænam hæc est contumacia? Non-
 dum enim id satis intelligo. Quoniã inquit ille, imperatoris re-
 ligionem minimè proferis, omnibus alijs iam subfractis ac su-
 peratis. Non enim, inquit Basilius, hæc vult imperator aneus: nec
 creaturam vllam adorare sustineo, cum & Dei creatura sim, &
 Deus esse iubeat. Nos verò, inquit ille, qui hæc imperamus, quid
 tandem tibi videmur? nihil ne? Age verò non magnam, & hono-
 rificum existimas nobiscum adiungi, sociosq; nos habere? Ad hæc
 Basilius: Vos quidem Præfecti estis, & illustres: non inficias eo-
 minimè tamen Deo præstantiores. Socios autè vos habere mihi
 quidem amplius, & honorificum fuerit (quidni enim, cum ipsi **B**
 quoque Dei creaturæ sitis) sed ut alios quosdam ex his, qui no-
 bis subiecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fidei inte-
 gritate Christianismus dignoscitur. Hac oratione comotus Præ-
 fectus, ac in maiori ira succensus, è cathedra surrexit, atq; asperio-
 ribus verbis cum eo agere perrexit. Quid? Potestatem hanc non
 pertimescis? Cur verò perimescam? respondit Basilius. Quid
 fiet? quid parari? Quid patieris? intulit ille, vnum è tam multis,
 quæ meæ sunt potestatis. Quænam hæc subiunxit Basilius. Fa-
 cito enim ut ea cognoscamus. Bonorum, inquit ille, proscriptio-
 nem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilius: Si quid aliud ha-
 bes, id nobis minitare. Horum enim, quæ adhuc commemorasti,
 nihil nos attingit. Quoniam, inquit ille, modo hæc intelligis?
 Quoniam, inquit Basilius, primùm bonorum proscriptio, ob-
 noxius non sum, quippè, qui nihil habeam: nisi forte laceris ac **C**
 detritis hisce pannis, indiges, ac paucis libellis, in quibus omnīs
 mihi vita sita est. Nec verò exilium vllum cognosco, qui nullo
 loco circumscriptus sum, ac neque terram hanc, quam nunc colo,
 meam habeo, & eam omnem, in quam proiectus fuerò, pro
 mea duco: imo ut rectius loquar, vniuersam terram Dei esse scio,
 cuius aduenæ ego sum, & peregrinus. Iam quid accipere queant
 tormenta, cum corpore caream, nisi forte primam plagam dixe-
 ris: huius enim solius inferendæ potestatem habes: Mors porrò
 beneficii mihi loco erit: citius me ad Deum transmitteret, cui
 vivo, & munere meo fungor, maximaq; ex parte obij, & ad quæ
 iam pridem propero. Quo sermone attonitus Præfectus, Ne-
 mo, inquit, me (nomenque suum adiunxit) ad hunc vsque diem
 ita

Dita est allocutus, nec pari verborum libertate. Neque enim, ait Basilius, fortasse in Episcopum incidisti. Alioqui hoc prorsus modo disseruisset, pro huiusmodi rebus in certamen veniens. Nam ceteris quidem in rebus o Præfekte, clementes & placidi sumus atque omnium abiectissimi, quemadmodum hoc nobis lege præscriptum est: ac non dicam aduersus tantam potentiam, sed ne aduersus plebeium quenquam & infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verum vbi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, & gladius, & bestia, & vngulae carnes lacerantes, voluptati nobis potius sunt quam terrori. Proinde cōtumelias nos affice, comminare, fac quicquid colibuerit, potestate tua frueri: audiat hæc etiam imperator: nequaquam profecto nos vinctes, eoque adduces, vt impiæ doctrinæ assentiamur: nisi his quidem atrociora minuteris. Hactenus Greg. Nazianz. verba. In his igitur similibusque locis aptè pronuntiandis exerceri poterunt, quicumque hanc facultatem perfecte consequi desiderant.

**Qualis perfecti concionatoris vita esse,
& quo potissimum tempore, quoue temperamēto,
& quo affectu concionandi munus exercere
debeat. Cap. I X.**

ABSOLVIMVS amice lector, quæ nobis de concionandi ratione atque officio in his libris dicenda esse videbatur. Reliquum est, vt epilogi vice documenta quædam partim ex ijs quæ dicta sunt, partim aliunde breuiter colligamus: quæ concionator noster tanquam præcipua huius officij capita habere semper ante oculos debeat. Quæ qui diligenter obserauerit, non dubium, quin egregius huius diuini operis artifex euasurus sit. Sed antequam hoc attingamus, ad memoriam reuocanda sunt, quæ de concionatore ipso in primo huius operis libro diximus. Quæ de re quatuor mihi breuiter prælibanda esse videntur: nempe, **Quis, Quando, & Quo temperamento, & Quo fine concionator munus suum exercere debeat.**

**Quod verò ad primum attinet, sancti illi Patres, qui deserta
Ægypti**

Ægypti loca incolebant, eum præcipuè huic officio maturum **A** esse credebant, qui sibi iam consuluisse, quiq; diuturna benè viuendi consuetudine omnes animi sui affectus motusq; composuisse: vt virtute iam in naturam quodammodo transeunte, minima cura mores & actiones suas regere, & in officio continere posset. Qui enim desideriorum atque affectuum suorum impotentia laborat, cui necesse adhuc est cum effrenatis carnis motibus continenter bellum gerere, nondum idoneus est, qui se totum alienis cupiditatibus tranandis impendat: quandoquidem se toto ad suarum moderationem indiget. Alios namq; erudire, & ad virtutis amorem trahere, perfectorum est, & eorum qui firmas iam radices in virtute iecerunt. Quod quidem natura nos & in arboribus & in animantibus docet: neque enim arbores necenter plantatæ fructus continuò ferunt, neque animantia vbi **B** primum in lucem edita sunt, fructificant: nisi cum ad iustam corporis magnitudinem peruenerunt. Cumq; maximè naturale viuè tibus sit, similes sibi generare, hoc tamen nisi in adulta perfectaq; ætate non præstant. Quocirca probata iam & corroborata virtus sit oportet, quæ virtutè in alijs ingenerare debet. Rectè enim D. Bern. cum concionatore agens: Dabis, inquit, voci tuæ vocem virtutis, si quod suades, prius tibi illud persuasisse cognoueris. Efficacior enim operis quàm oris vox est.

Adde etiam, quòd cum præcipuum concionatoris officium in virtutum atque vitiorum natura explicanda versetur, quis hoc aut intelligere, aut eloqui commodius poterit, quàm qui perpetuò vitijs bellum indixit, seq; totum ad virtutum & diuinæ legis studium composuit. Quauis enim exquisita doctrina atq; eruditio ad concionandi officium necessaria sit (sine qua temeraria & cæca esset omnis oratio) tamen cum ad eam vitæ puritas & sanctitas accedit, dictu mirum est, quantum eius accessione doctrina iuuetur. Quam quidè rem sanctorum Patrum scripta facile declarant: in quibus videre licet, quantam eorum doctrinæ vim & lucem vitæ sanctitas & innocentia adiunxerit. Hinc regius Propheta, Super omnes, inquit, docentes me, intellexi: quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia madata tua quaesui. Duo sunt, quæ plurimum ad sapientiam conferunt, studium, & experientia: illud ad doctores, hæc ad seniores pertinet. In antiquis enim est sapientia, & in multo tēpore prudentia. Attamen diuinæ legis amor atque studium vique adeo priorum mētes illustrat, vt & doctoribus & a tate prouectis anteferatur, **C**

Deteferatur. Vnde est illud Ecclesiastici: Anima viri sancti annunciat aliquando vera, plusquam septem speculatores sedentes in excelso ad speculandum. Nam (vt omittam diuinæ gratiæ lumen; & egregia illa Spiritus sancti dona, quæ ad intellectus humani aciem illustrandam atque perficiendam conferuntur) quantum quæso ad virtutum & vitiorum cognitionem parandam adiuuat, in virtutis & pietatis curriculo diu sudasse atque laborasse: Vt enim qui nautant mare, narrant pericula eius: ita qui per iter virtutum gradiuntur, & latam vitiorum viam fugere student, hi planè itineris huius ingressum & exitum, prælia & victorias, labores & dolores, variasq; pugnandi artes & vitæ pericula non solum legendo, sed multo magis pugnando didicerunt. Quis enim melius de ratione venandi quam venator, quis de piscandi arte quam piscator dicet? Quis verò anfractus & cōpēdia viarū exploratius, quam assiduus viator, intelliget? Qui non est, inquit, tētatus, quid sciet? qui spiritualia nunquā arina tractauit, qui nunquā cum inimico aperto Marte cōsistit, qui se illi vitæ atque captiuum tradidit, qui nunquam cum affectibus suis colluctatus est, qui nullum propter honestatem atque virtutem laborem suscepit, qua ratione de hac spirituali pugna disputare perfectè poterit? Hac enim de causa Annibal Phormionē Philosophum de re militari disputantem irrisit, quod senex qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, coram se, qui tot annos cum Populo Rom. orbis victore bella gessisset, de re militari disputare ausus esset. Quo exemplo non obscurè intelligimus, quantò aliter de spirituali militia loquantur, qui in ea strenuè versati sunt, quam qui nunquam illam attigerunt. Iam verò de diuini Spiritus delicijs, de internis fidelis animæ cum cœlesti Sponso colloquijs, de charitatis ardore atque impetu, de sobria illa humanæ mentis ebrietate, qua sanctorum animæ rapiuntur in Deum, quis melius dicere poterit, quam qui hæc ipsa diu multumq; experius est? Qua ex re liquidò apparet, verissimè à Prophetâ dictum esse, A mandatis tuis intellexi. Hæc autem nō eo consilio diximus, vt doctrinæ vel necessitatem vel dignitatem minuamus (sine cuius luce mortales in densissimis errorum tenebris versarētur, & sine qua nemo docendi munus vsurpare in Ecclesia debet) sed vt ostenderemus (quemadmodum paulò ante diximus) quantum lucis & caloris integritas & sanctimonia vitæ sacræ theologiæ studijs atque doctrinæ adiungat.

¶ Ex his autem intelligi facillè poterit, quod secundo loco posuimus,

mus, hoc est, quo tempore concionator munus hoc aggredi de- **A**
 beat. Si enim hoc officium ad eos solum pertinet, qui firmas in
 virtute radices iecerunt, consequens est, vt nemo, nisi ad hâc vir-
 tutis firmitatē peruenierit, inunus hoc obire debeat. Ideoq; meri-
 to Propheta iustū virum ligno comparat, iuxta decursus aquarū
 plantato: quod fructum, inquit, suum dabit in tempore suo. Ne-
 que enim omnia omnibus temporibus conueniunt. Rectē enim
 Salomon ait, Tempus amplexādi, & tempus longē fieri ab am-
 plexibus. Illud autem spectat ad priuatam iustorum vitam, in
 qua ij spiritualibus delicijs atq; amplexibus cœlestis Spōsi fruū-
 tur: hoc autem ad publicam, quæ tota in aliorum salute procu-
 randa intenta est. Eleganter admodū Origenes annotauit, quod
 magnus ille sapientiæ amator eandem sapientiam modò spon-
 sam, modò verò sororem appellet. Quauis dissimilis vtriusque **B**
 nominis ratio sit, vtraque tamen in sapientiam cadit, quæ alio
 tempore sponsa, alio soror esse debet. Et quidem quo tempore
 sponsa est, solius sponsi sui amplexibus destinatur, nec alteri cō-
 munitari potest: vbi verò soror est effecta, potest vtiq; alijs
 matrimonio copulari. Prius igitur tibi eam sponsam assume,
 cuius tu solus delicijs fruaris. Non enim habet amaritudinem
 conuictus illius, neque tædium conuersatio illius, sed lætitiā
 & gaudium. Deinde verò illam ceu castissimam sororem in pu-
 blicum profer, & alijs fruendam trade. Huius autem ordinis in-
 uersio facit, vt concionator & sibi ipsi noceat, & alijs prodesse
 nequeat. Non est enim iacentis alium erigere, neque alijs quis-
 quam dare potest, quod ipse non habeat. Immaturus siue arbor-
 um siue animantium partus ad frugem minimè peruenit. Ita
 fit, vt concionatoris immaturus labor alijs quidem inutilis, sibi
 autem damno atque detrimento sit. Quod quidem damnum **C**
 Bern. exponit his verbis: Quod tuū est, spargis & perdis, si prius
 quàm infundaris tu totus, semiplenus festines effundere: contra
 legem arans in primogenito bouis, & ouis primogenitum ton-
 dens. Nimirum vita atque salute, quam alteri das, te fraudas, cū
 sana vacuus intentione, gloriæ inanis vento inflaris. Hactenus
 Bern.

*Bernard.
 sup Cant.*

*. I.

¶ Sequitur deinde quod tertio loco posuimus, hoc est, quo tem-
 peramento munere suo sit concionator vsurus. Quam rem bre-
 ui oratione Ecclesiasticus docet cum ait: Recupera proximum
 secundum virtutem tuam, & attende tibi ne incidas. Hoc enim
 chari-

D charitatis ordo exigit: de quo Sponsa in Cant. gloriatur. Hic autem ordo petit, vt hac ratione concionator alijs profit, ne sibi desit: sic aliorum saluti studeat, ne suam deserat: sic in alios liberalis, ne sibi parcus: sic pius, ne sibi immitis: sic denique salutaris, ne sibi inutilis & sui negligens existat. Hoc autem nos docent quinque illę virgines sapientes, quę factis virginibus oleum postulantis prudēter responderunt: Ne fortē non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Hoc idem nos Apostolus docet, cū ad Timotheum ait: Attende tibi & doctrinę. Hoc enim modo & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Priori ergo loco sibi concionator prospicere inonetur: secundo verò, vt tradendę populo doctrinę vacet. Vires igitur suas perpectas atque exploratas habere debet, vt quod sibi necessarium fuerit prius sumat: deinde quod reliquum fuerit temporis & officij alijs impendat. Hoc est enim quod Ecclesiasticus insinuauit, cum dixit, Recupera proximum secundum virtutem tuam: hoc est, ne maiora viribus tuis aggrediare, sed par sit virtuti atque facultati onus. Qua de re sic Seneca: Quoties aliquid conaberis, te simul, & ea quę paras, quibusq; pararis, ipse incire. Idemq; rursus: Vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum rerum actu fatigandus, nec magnarum supraq; vires appetitarum. Facile est leuia aptare cervicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu. Illos igitur imitari concionator debet, qui ex aluarijs fauos decerpunt: qui nequaquā ita illa exhauriunt, vt non apibus alimenta mellis in hyemem reposita derelinquāt. Sic etiam pastores, qui distenta lacte ouium vbera emulgent, agnorum quos lacte nutriunt, rationem habent, ne fœtus alimenti inopia deficiat. Ad hunc igitur modum Ecclesiastes alios cęlestis doctrinę pabulo alere debet, vt se quoque ipsum spiritualibus exercitijs & interna cum Deo vacatione pascat. Famem quippe ipse & mediam sustinebit, si se neglecto atque esuriente, de aliorum tantum pabulo sollicitus sit. Qua in re non animantium modò, sed arborum etiam & terrarum quoque ingenium atq; naturam imitabitur. Arbores enim quę vno anno vberrimos prouentus ferunt, sequenti anno à solito ferendi fructus labore feriantur: fertiles etiam agri, qui copiosam vno anno messem tulerunt, sequenti, quò se reficiant, à solito cultu vacare permittuntur. Si ergo terra, cuius proprium est, fructus germinare, hac alterna quiete indiget: quantò magis spiritus noster, qui aliunde quàm à natura vires haurit, eadem laboris

laboris & quietis vicissitudine indigebit : ne videlicet exhaustus A
deficiat, si se totum alijs, cura sua prorsus abiecta, permiserit?

Cæterum quoniam tantum in me autoritatis nō est, vt mihi
fides adhiberi debeat, sanctissimi viri Bernardi, qui non tam hu-
mano studio quàm diuino haustu atque magisterio diuina tra-
ctauit, hac de re sententiam proferam. Is igitur ad Eugenium
Pontificem Max. sic scribit: Audi ergo quid redarguam, quid sua
deam. Si quod viuus & sapiens, totum das actioni, considerationi
nihil, laudo te, in hoc non laudo. Puto quod & nemo qui à Sa-
lomone audierit: Qui minoratur actu, percipiet sapientiam. Cer-
tè nec ipsi actioni expedit consideratione non præueniri. Sic itè
si totus vis esse omnium, instar illius qui omnibus omnia factus
est, laudo humanitatem, sed si plena sit. Quomodo autem plena,
te excluso? Et tu homo es. Ergo vt integra sit & plena humani-
tas, colligat te intra se sinus, qui omnes recipit. Alioqui quid tibi
prodest, iuxta verbum Dñi, si vniuersos lucreris, te vnū perdens?
Quamobrem cum omnes habeant, esto etiam tu ex habentibus
vnus. Quid? solus fraudaris munere tuo? Vsq; quò vadens spi-
ritus, & non rediens? Vsq; quò non recipis te & ipse inter alios:
vice tua? Sapientibus & insipientibus debitor es, & soli negas te
tibi? Stultus & sapiens, seruus & liber, diues & pauper, vir & fœ-
mina, senex & iuuenis, clericus & laicus, iustus & impius omnes
pariter participant te, omnes de fonte publico bibunt pectore
tuo, & tu seorsum sitiens stabis? Si maledictus qui partem suam
facit deteriorem, quid ille qui se penitus reddit expertem? Sanè
dirimentur aique tuæ in plateas, homines, & iumenta, & pecora:
bibant ex eis: quin & camelis pueri Abrahæ potum tribuas: sed
inter cæteros bibe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bi-
bat ex eo. Nunquid tu alienus? Cui non alienus, si tibi es? Hæc C
omnia ad verbum ex D. Bern. cuius ego sententiæ nihil habeo
quod adijcere possim: cum satis superq; id quod volumus, à san-
ctissimo viro explicatum sit.

Quarto verò loco his quæ hactenus diximus, illud adijciend-
um puto: vt qui hoc diuinum munus aggredi constituit, dili-
genter attendat, quo spiritu atque animi destinatione ad hoc ve-
niat. Hoc est, videat an per ostium in ouile ouium ingrediatur,
an aliunde ascendat. Ostium verò vel flagrans vere charitatis
studium, vel maiorum obedientia est. Nemo quippe ad hunc ho-
noris gradum ascendere debet, nisi vocatus à Deo tanquam

Roma, 10 Aaron. Rectè enim Apostolus: Quomodo, inquit, prædicabunt,
nisi

D nisi mittantur: Mitti verò est, à Deo ad hoc opus destinari. Neq; verò satis est, vt opus ipsum ex natura sua pium atq; sanctum sit, vt illud protinus adoriri quisque debeat, nisi pares oneri vires habeat: hoc est, nisi his virtutum ornamentis quæ modò commemorauimus, instructus sit. Tutus autem ad hoc officium aditus obedientia est: quæ nihil deliberare, nihil discutere tenetur, cum ad hanc virtutem non imperata examinare, sed diligenter exequi pertineat. Sed ne hic quidem securitatis tantum est, vt in vtranque aurem dormire liceat. Nam & Saul ex imperio Domini regni curam suscepit: quam ipse quæsitus etiam latebris fugere voluit: cum tamen videmus in obedientia quoque portu grauissimum vitio suo fecisse naufragium. Sic etiam non pauci minus hoc ex maiorum imperio obeunt: qui muneris ipsius occasione elati, aut popularis fauoris auram captant, & ad plausum populi concionantur, aut ex aliorum laudibus & prædicatione inaniter efferuntur: ita fit, vt qui spiritu coeperunt, carne consumantur. Cæterum si quàm multis modis in hac parte peccetur, & in quanto salutis discrimine multi versentur, quantumq; ij boni operis specie decipiantur, explicare dicendo vellem, nullus esset dolorum & querelarum finis. Quocirca consultius esse duxi, rem tantam silentio præterire, quam leuiter ac tenuiter eandem attingere. Hactenus de concionatoris persona & vitæ integritate diximus: nunc quod paulò antè polliciti sumus, aggrediamur.

¶ Quæ sint, quæ ad concionatoris offi-

cium rectè exequendum præcipuè
iuuant. Cap. X.

QUONIAM multa in his libris ad concionatoris munus vtiliter exequendum necessaria explicuimus, quæ vix quisquam ante oculos habere omnia possit, erit sane opere præcipuum, pauca quædam selige, quæ in hoc opere præcipua sunt, quæque ambitu suo ea ferè omnia, quæ diximus, complectuntur.

Horum autem primum, & maximū, & aliorum penè omnium causa, celestis Spiritus est: quo sanè plenus erat ille qui dicebat:

Mich. 3. Ego autem repletus sum fortitudine spiritus Domini; iudicio & virtute; vt annunciem Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum. Hic autem Spiritus vitæ integritatem atque sanctitatem donat, hic concionatoris pectus ardore charitatis inflamat, hic flagrantissimam fraternæ salutis sitim accendit, hic mœstissimum pereütium animarum dolorem excitat, hic assiduas pro illis preces ad Dominum fundere compellit: quæ omnia Evangelico concionatori necessaria esse diximus. Qua de re sic D. Bernardus: Illius doctoris libenter audio vocem, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moueat. Verè turturem te exhibes, si gemere doceas: & si persuadere vis, gemendo id magis quam declamando studeas oportebit. Verùm quoniam hac de re multa in primo huius operis libro dicta sunt, in præsentia hoc solum assueueranter affirmare au Ieo, plus huc cœlestem Spiritum ad bene dicendum, quam omnia Rhetorum præcepta in vnum congesta iuuare. Cum autem hoc Dei donum, & clarissimum quidem donum sit, continuis precibus ab eo flagitandum est, qui dat Spiritum bonum petentibus se. Nemo enim arte & simulatione huius diuini Spiritus vim exprimere se posse confidat. Rectè enim Fabius, Prodit, inquit, se, quanlibet custodiat, simulatio: nec vnquam tanta fuerit eloquendi facultas, vt non titubet ac hæreat, quoties ab animo verba dissentiant.

Sup. Cæt. Serm. 59.

Secundo loco post diuini Spiritus gratiam (cui primas partes tribuimus) pronunciandi facultas est: quæ incredibile dictum est, quantum in dicendo dominetur: de qua cum tam multa dicta sint, nihil est quod hoc in loco dicere amplius debeamus.

Tertio verò loco verborum copia paranda est: quam nisi multa eorum librorum lectione, qui patria lingua (qua in concionibus vtimur) scripti sunt, nullo modo sibi quiquam perfectè comparare poterit. Quæ res quàm sit concionatori necessaria, calhis redditis explicandum est. Cõstat igitur summam eloquentiæ in hoc sitam esse, vt dignitati rerû par sermo tribuatur: hoc est, vt vnquamq; rem tantâ dicendo faciamus, quanta est: ne sermo rerum pondere & dignitate sit inferior. Sicut igitur vmbra corpus: ita sermo naturam rerû sequi, & cum ea coherere debet. Ad hoc autè præstandũ duo sunt necessaria: alterũ, vt eas res, de quibus dicturi sumus, totamq; earũ vim atq; naturã prodignitate cõcipiamus: alterũ verò, vt hoc ipsum quod in cõceptum, verborũ atq; orationis ministerio plenissimè declaremus.

D remus, ipsamq; mentem nostram in auditorum animos quodam modo transmittamus. Hoc autem quam sit difficile prestare, exposito inter modum loquendi Angelorum & hominum discrimine intelligi poterit. Angeli enim præsertim qui superioris ordinis sunt, quæadmodum per pauciores species plura intelligunt, ita breuissima temporis mora conceptus suos alijs patefaciunt. Cæterum quod ad homines attinet, adeo angusta intellectus humani vena est, vt & longiori mora ad plura intelligenda, multisq; verbis ad ea explicanda egeat. Itaque Angeli vt vasa oris latissimi quicquid intra se habent, momento temporis effundunt: hominum verò mens, & lingua mentis interpres, vt vasa oris angustia, guttatiim (vt ita dixerim) & longo temporis spatio vnus rei naturam multis verbis exprimunt. Ad hoc igitur efficiendum, vbi res ipsas perfecte conceperimus, multa verborum supellex in promptu habenda est, vt necesse non sit, dicentem ad singulos animi conceptus hæere, & velut ostiatim mendicare, quoniam modo illos afferre debeat. Nec multitudo solùm verborum tumultuaria atque promiscua, sed selectissima eorum copia paranda est, quæ significantissimè & appositisimè mentem nostram exprimant. Alia enim verba apertius, alia ornatius, alia significantius rerum naturam explicant. Sed illud adhuc difficilius, vt verba rebus accommodentur. Alia enim verba rebus lætis, alia tristibus, alia grandibus, alia atrocibus seruiunt. Atrocibus namque verba ipsa atrocia & auditu aspera conueniunt.

Ad hanc ergo idoneorum verborum copiam velut in prociectu habendam, opus est (vt diximus) multa eorum librorum lectione, qui ornatisimè patrio sermone scripserunt. Nec satis est multa tumultuariè & properanter legere, nisi diligenter & eius linguæ phrasas, & idiomata, & verba omnia quæ vel tropo aliquo à propria significatione de flexa sunt, vel quæ significantissimè aut aptissimè rem exprimunt, obseruemus. Præcipuè que insignes metaphoræ & allegoriæ annotandæ: quæ (quonia vnico aut paucis verbis similitudinem quandam comprehendunt) incredibile dictu est, quâtam orationi gratiam addant, quantumq; ad res ipsas non modò explicandas, & ornandas, sed multò magis ad amplificandas & augendas valeant: quando res magnas (quarum tamen magnitudinem non assequimur) rerum maximarum translatis nominibus explicamus: vt cum, verbi gratia, Dæmonem appellamus leonem, draconem, serpentem antiquum, generis humani hostem, principem tenebrarum, truculentam

bestiam, &cet. Qua de causa libri Psalmorum & Prophetarum **A** metaphoris & allegorijs vbique scarent. Harum ergo insignium metaphorarum magnam vim sibi Ecclesiastes comparandam assidua lectione curabit. Quibus tamen prudenter ac sobriè vti debet: vt videlicet neque metaphora sit nimium frequens, nec dura, aut sordida, aut obscura (quales quædam sunt ex Philosophiæ penetrabilibus excerptæ) ac multò minus, humilis: quales sunt quæ ex rebus vilibus & sordidis sumuntur. Nec longius etiã progrediatur, vt multi faciunt, qui accepta semel metaphora recedere nesciunt. Quò fit, vt cum multa & varia eodem quasi habitu vestire nitantur, multa duriter, improprie, & parùm verecunde dicant. Nam sermo magna ex parte proprio sermone cõstare debet. Iuuabit autem memoriam hæc eadem in libris, subiectis virgulis aut signis aliquot. annotare: vt cum eadè relegimus, horum admonitu signorum ibidem pedem figamus, & memoriæ **B** atque imitationi quod annotauimus, commendemus.

Nec troporum gratiam solum, sed insignes quoq; figuras tam verborum quàm sententiarum (de quibus in superiori libro diximus) & quicquid postremò artis est, annotare legendo debemus. Sic enim fiet, vt artis præcepta varijs exemplis renouata, tenacius memoriæ hæreant, & velut ante oculos habeantur. atq; dicenti sese vel non quesita offerant. Qui verò diligentiores in hac parte sunt, insignia loca, quæ legentes obseruarunt, in albeolo ad hoc parato scribunt: vt frequenti lectione ad eorum imitationem quæ selegerunt, promptiores fiant. Quod cum aliàs, tum præcipuè cum concionaturi sunt, facere debent: vt hac diligentia verborum copia illis facillè suppetat.

✱ I.

¶ Cuius verò utilitatis huiusmodi lectio sit, vel ex eo patet, **C** quòd cum tria sint, quæ eloquentiam pariunt, nempe ars, imitatio, & exercitatio: lectio ad imitationem pertinet: quæ nobis ante oculos ponit, quid in dicendo sequi & imitari debeamus. Sed operæ pretium erit hæc ipsa quæ diximus, Fabij autoritate non solum comprobare, sed vberius etiam explicare. Is igitur quàm sit dicenti verborum copia necessaria, & quonam modo paranda sit, ostendit his verbis.

Hæc eloquendi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria: ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quedam facilitas, quæ apud Græcos Exis, id est habitus, nominatur, accesserit. ad quam scribendo, plus, an legendo, an dicendo conferatur,

D solere queri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qualibet earum rerum possemus vna esse contenti. Verum ita sunt inter se connexa & indiscreta omnia, vt si quid ex his defuerit, frustra sit in cæteris laboratum. Nam neque solida aut robusta fuerit vnquam eloquentia, nisi multo stylo vires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fuit. Qui autem scierit quo sint quæque modo dicenda, nisi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. Etmox: Non ergo dubium est, quin ei velut opes sint quædam parandæ, quibus vbi vbicunque desideratum erit, possit: ex constant copia rerum ac verborum. Sed res propriæ sunt cuiusq; causæ, aut paucis communes: verba in vniuersas paranda: quæ si rebus singulis essent singula, minorem curam postulerent: nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed cum alijs sint alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficiencia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu, atque (vt ita dicam) in conspectu: vt cum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio. Equidem scio quosdam collecta, quæ idem significarent vocabula, solitos ediscere: quò facilius & occurreret vnum ex pluribus, & cum essent vbi aliquo, si breue intra spatium rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset: quod, cum est puerile & cuiusdam infelicis operæ, tum etiam vtile parum: turbam enim modò congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum iudicio paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur, optima legendo atq; audiendo. Non solum enim nomina ipsa remum cognoscemus hac cura, sed cui quodque loco sit aptissimum: omnibus enim ferè verbis, præter pauca quæ sint parum verècunda, in oratione locus est. Et paulò post: Omnia verba, exceptis de quib⁹ dixi, sunt alicubi optima: nã & humilibus interi & vulgaribus est opus, & quæ nitidiorè in parte videtur sordida, vbi res poscit, propriè dicuntur. Hæc vt sciamus, atq; eorū non significationem modò, sed formas etiã mēsurasq; norimus, vt vbicūq; erūt posita, cōueniāt, nisi multa lectione atq; auditione assequi nullo modo possum⁹, cum omnem sermonē auribus primū accipiamus. Propter quod infantes à mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si

etiam si verba que iam emissa traduntur, tamen loquendi fa- **A**
cultate caruerunt. Sunt autem in alia huius nature, ut idem pluri-
bus, vocibus declarent, ita, ut nihil significationis quo potius vta-
ris, intersit, ut ensis & gladius: alia que etiam si propria rerum
aliquarum sint nomina, tropicòs tamen ad eundem intellectum
feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abusionem sicarios etiã
omnes vocamus, qui eadem telo quocunque commiserint: alia
circuitu verborum plurium ostendimus, quale est:

Et pressi copia lætis.

Plurima verò mutatione figuramus: Scio, non ignoro: &, non me-
fugit, non me præterit, &, quis nescit? nemini dubium est. Sed
etiam ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & sentio, &
video. sæpe idem valent quod scio, quorum nobis vbertatem ac
diuitias dabit lectio, ut his non solum quomodo occurrerint, sed **B**
etiam quomodo oportet, utamur. Non semper enim hæc inter
se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi rectè dixerim, vi-
deo, ita de visu oculorum, intelligo. Deinde verò cum legendo &
audiendo, verborum copia paretur, lectionem, auditioni idem
Fabius anteposit his verbis: In lectione certius iudicium, quod
audienti frequenter aut suus, cuique favor, aut ille laudantium:
clamor extorquet: pudet enim dissentire, & velut tacita quadam
iracundia inhibemur plus nobis credere: cum & interim vitiosa
pluribus placeant, & a corrogatis laudentur etiam que non pla-
cent: sed e contrario quoque accidit, ut optimè dictis gratiã pra-
ua iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu:
transcurrit, sed repetere sapius licet, siue dubites, siue memoriæ
penitus affigere velis. Repetamus autem & tractemus, & ut ci-
bos mansos ac propè liquefactos dimittimus, quò facilius dige- **C**
rantur: ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & ve-
lut confecta, memoriæ imitationiq; tradatur: ac diu nõ nisi opti-
mus, quisque, & qui credentem sibi minimè fallat, legendus est: sed
diligenter, & pens ad scribendi sollicitudinem: nec per partes mo-
do scrutanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro resu-
mendus, præcipueq; oratio, cuius virtutes frequenter ex indu-
stria quoque occultantur. Hæc omnia ad verbum ex Fabio.

✽ II.

¶ Nunc quas utilitates ex verborum copia concionator sit asse-
curus, paucis absoluam. Primum quisquis copiosam idoneo-
rum verborum sipe lectile in sibi comparauerit, animi sui sen-
sus plenissimè atque significantissimè (quod eloquentiæ maxi-
mè.

D mē propriū est) explicabit. Cū enim (vt Philosophi docent) ea quæ sunt in voce, sint earum, quæ in anima sunt passionū notæ, qui his vocibus abundauerit, easq; velut ad manum assidua lectio habuerit, facilius, & breuius, & significantius animi sui sensum exprimet. Deinde etiam minori studio atque labore concionem adornabit. Facile enim qui verborum diues est, mentem suam, vel dicendo vel scribendo poterit explicare: qui secundus atque præcipuus post rerum inuentionem labor est. Postremò hic idē verborum apparatus hoc etiam præstat, vt à metu & trepidatione, qua concionatorum multi laborant, magna ex parte liberi simus. Hic autem metus duo grauissima incommoda parit, quæ totam penè vim dicendi exhauriunt. Primum enim mentem dicenti eripit, quæ timoris magnitudine oppressa, non satis prouidet, neque quid dicere, neq; quomodo dicere debeat.

E Hoc autem quid aliud est, quàm sopito gubernatori clauum in tempestate committere? Mens enim orationis clauum moderari, & quæ dicenda sunt, excogitare debet: ne lingua mentem, sed mens linguam præcurrat: quæ tamen metu urgente obruta, magna ex parte acumine suo & luce destituitur: atque ita agrè admodum quæ dicenda sunt, prouidet. Idem etiam metus (vt initio diximus) pronuntiationi obstat: quæ maximam in dicente libertatem, atque (vt ita dixerim) dominium requirit: vt homo sui compos, eodem temporis spatio, & quid dicat, & qua vocis figura & varietate dicat, prudenter attendat. Hanc autem in dicendo libertatem plenius assequitur, cui verborum copia suppetit. Hęc enim præstat, vt in quauis periodo, vel temerè etiam cœpta, exitum tandem sine vllō erroris aut hæsitationis dedecore, verborum copia suffragante, inuenire valeas. Quæ res magna ex parte dicenti timorem adiunit, cū sciat facile sibi paratum ad omnia offendicula remedium. Quo circa non negligenter curanda ea res est, quæ tot nobis ad dicendum adiumentum præbet.

F Nemo tamen arbitretur hanc verborum copiam ideo parari, vt multis nonnibus idem significantibus rem eandem (quod quidam nimis ineptè faciunt) exprimamus. Hoc enim nisi in loco fiat, inanissimum & vana ostentatione plenum est: ideoq; nihil magis veræ eloquentiæ cōtrarium. Neque etiam hoc querimus, vt à communi sermone recedentes, selectissimis verbis semper utamur. Hoc enim & curiositatis, & vanitatis, & affectuæ eloquentiæ significationem dat: & ita fidem dicenti abrogat. In quid ergo hanc verborum copiam paramus? Sanè vt &

breui-

breuiter, & facile, & (quod caput est) significantissimè animi no- A
 stri sensum (vt paulò ante diximus) exprimamus: idq; sine vlla
 sermonis aut improprietate, aut rusticitate. Ille autem verborū
 & orationis ornatus in maximè probandus est, qui res ipsas sequi-
 tur: vt sermonis elegantia non aliundè ascita, sed cum rebus ipsis
 nata videatur. Imo verbum omne inusitatum, quodq; aliquam
 artis suspicionem præferat, non aliter quàm scopolum fugien-
 dum esse moneo. Indignissimum quippe cordatis auditoribus
 videtur, vbi tam magna rerum momenta versantur, de verbis
 magis quàm de rebus esse sollicitum. Qua de re multa iam in su-
 perioris libri initio ex Fabij sententia diximus. Hæc tam longa
 oratione prosequutus sum, quod multis experimentis edoctus,
 quantum facultas hæc vtilitatis ad benè dicendum afferat, in-
 tellexi. Non ignoro tamen aliquos citra hæc operâ, imo verò B
 citra vllum artis studium ornatissimè dicere: atq; ij præsertim,
 qui frequenti vsu concionandi copiosam verborum legetem si-
 bi compararunt: sed hi tamen (vt Fabius ait) excellentis naturæ
 atque ingenij sui imitatores habent paucos, negligentia verò
 quàm plurimos. In hoc igitur arti operâ damus, vt qui tam egre-
 giam dicendi facultatem à natura non accepimus, artis benefi-
 cio consequamur: & quod illis præclara indoles ingenij dedit,
 nobis ars & industria conferat. Nam & illi ipsi qui à natura ad
 benè dicendum ficti & compositi sunt, multò vberius & ornatus
 ad fecissent, si naturam arte atque disciplina iuuissent.

Sed quoniam eorum librorum lectionem qui patria lingua
 scripti sunt, ad parandam verborum copiam conferre diximus,
 ineminerit studiosus concionator, eloquentiam non in verbis
 tantum, sed multò magis in sententijs esse. Quod indicant non C
 modò figuræ sententiarum (de quibus in superiori libro dis-
 seruimus) sed etiam variæ amplificandi, probandi, narrandi, de-
 scribendi, & exordiendi rationes, quas in cæteris libris exposui-
 mus: quæ non tam verbis quàm sententijs constant. Vt autem
 his quoque virtutibus oratio nostra excolatur, alios nobis au-
 tores ad imitandum proponere debemus, nempe Cyprianum,
 Chrysostomum, Basilium, Greg. Nazianzenum, atque Nilienū
 magni Basilij fratrem, cæterosq; similes Patres: in quibus ele-
 gantissima oratoricæ facultatis exempla reperiemus. Vtriq; igitur
 autores studiosè legēdi, vt ex illorum lectione verborum co-
 piam comparare, horum verò cæteras eloquētię virtutes referre
 que imitari possimus. Sic enim fiet, vt his exemplis adiuti, aptè
 atque

D atque ornate dicere valeamus. Rectè enim Fab. Omnis, inquit, vitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat vitæ, pueri sequuntur: sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinæ iniuria ad propositum sibi præscriptum formari videmus. Et hercle necesse est, ut similes aut dissimiles bonis simus. Similem rarò natura præstat, frequenter imitatio. Hactenus Fabius.

✱. III.

¶ Ultimo loco illud admonendum est, artis præcepta, atque horum authorum lectionem sine stylo & exercitatione scribendi (quod ad eloquendi rationem attinet) exigui admodum fructus esse. Hæc enim duo priora ad hoc postremum seu ad finem destinata sunt: quo sublato, necesse est illa frustra esse. Quin & illa ipsa plurimum scribendi usu & exercitatione iuuantur. Quam in re illud euenire videmus, quod Philosophi aiunt, nempe causas sibi inuicem esse causas, hoc est, mutuis se auxilijs inuare. Constat enim, artis præcepta, & bonorum authorum lectionem magnopere ad usum scribendi atque dicendi conferre. Nam & ars dux est quæ dicendi rationem ordinemque describit: & lectio præterquam quod artis præcepta confirmat, idoneorum verborum copiam suppeditat, & veluti exemplar nobis ante oculos ponit, quod scribentes intueri & referre possimus. Contrà vero stylus ipse præterquam quod exercitatione ipsa facultatem dicendi parat, quid scribenti potissimum desit, hoc est, quibus præcipue verborum aut sententiarum ornamentis delectatus sit, re ipsa experitur.

¶ Quò fit, ut multò attentius atque diligentius se in bonorum authorum lectione & artis obseruatione gerat, ut inopiæ suæ lectionis opibus consulere valeat. Quam ex re liquido apparet, verum esse quod dici solet, optimum dicendi magistrum esse stylum: ideoque illum Fab. commendat his verbis: Ut laboris, sic utilitatis etiam longè plurimum affert stylus. Nec immerito. M. Tullius huic optimum effectorem ac magistrum dicendi vocat. Scribendum ergo quam diligentissimè, & quam plurimum. Nam ut terra altius effossa generandis alendisque seminibus fecundior fit, sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus & fundit uberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas inanem modò loquacitatem dabit, & verba in labris nascentia. Illic radices, illic fun-

fundamenta sunt. Illic opes velut sanctiore quodam ærario cō- **A**
 ditæ, vnde ad subitos quoque casus, cum res exigit, proferantur.
 Vires faciamus ante omnia que sufficiant labori certaminum,
 & vsu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit
 magnum effici citò, proposuitq; pulcherrimo cuiq; operi diffi-
 cultatem: quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, vt maiora a-
 nimalia diutius visceribus parentum continerentur. Hactenus
 Fabius.

Quauis autem multa sint argumentorum genera, in quibus
 eloquentiæ candidatus stylum exercere valeat, nulla tamen in
 re vtilius exerceri poterit, quàm in aliquot sanctorum Patrum
 elegantissimis scriptis patria lingua vertendis: quales sunt pluri-
 mæ D. Basilij homilix, atque ille in primis quas in laudem Gor-
 gonij & quadraginta militum martyru scripsit. Sic multa ex D. **B**
 Chrysoft. verti possunt: vt libri duo de ratione orandi, tres de di-
 uina prouidentia ad Stagiritem monachum arreptitium, & sex
 item de sacerdotio: in quibus libris omnes eloquentiæ virtutes,
 ac præcipuè miras amplificandi rationes inueniet. In his igitur
 aut similibus scriptis vertendis Ecclesiastes non modò stylum
 exercebit atque formabit, sed multa etiam & præclara orationis
 ornamenta deprehendet: ad quorum exemplar ipse sua, cum aliàs
 scripserit, effingere curabit. Horum autem eloquentissimorum
 Patrum, aliorumq; similium exemplo, vt hoc obiter admonea-
 mus, intelligere licebit, nequaquam rhetoricæ artis præcepta di-
 uino Spiritui obsistere: cum vtrûque in his viris sanctissimis vi-
 deamus: qui & Dei Spiritu pleni, & artis atq; eloquentiæ studijs
 instituti, artificiosissimè & elegantissimè scripserunt. Legat qui **C**
 volet D. Cypriani sermonem de lapsis, & dubitare meritò pote-
 rit, quid in eo magis mirari debeat, an summam eloquentiæ vim,
 an flagrantissimum charitatis & pij doloris affectum: quo mise-
 randum lapsorum casum & ruinam mœstissima oratione lan-
 tatur. Ars enim diuturna consuetudine in naturam quodammo-
 do versa, & intellectus iam pridem artis præceptis imbutus, non
 tam ex arte, quam ex seipso quæ dicenda sunt, arte incòsulta pro-
 uidet: ideoq; non modo diuino Spiritui mentem hominis agen-
 ti atq; inflammati non obsistit, sed illi etiam ministerium vocis
 accommodat, vt flammæ suas verborum copia suffragate foras
 emittat. Quod ideo dixi, ne me quisquam tot præceptis traden-
 dis diuino Spiritui aditum præcludere, aut impedimentum ap-
 ponere arbitretur: præsertim cum primum iam & summum lo-

D cum huic Spiritui tribu erim.

*. IIII.

¶ Quartum inter hæc locum inuentioni damus: quæ licet prima natura sit, quia tamen in eloquendo materię vicem obtinet (quæ elocutionis atque pronounciationis virtutibus ceu formis quibusdam, vt antè diximus, excolenda & velut informanda est) posteriorem illi locum dedimus. Nec hoc mirum videri debet, cum passim cernere liceat, præclara quorundam concionatorum inuenta, si eloquutionis & actionis gratia destituantur, auditoribus parum grata, ideoq; minus vtilia esse: vulgaria verò & quotidiana penè consuetudine detrita, si his virtutibus illustrètur, ab eisdem maximè probari. Inuentionis autem prima virtus est electio: quam (vt Fabius ait) multi ab inuentione tanquam nouam orationis partem secreuerunt: tantum in illa momenti esse putabât. Ad eam verò pertinet, vt non vulgaribus inuentis contenti sinus, sed optima, & ad id quod efficere volumus, accommodata eligamus. Sunt enim humilia quorundam ingenia, qui res insigniores prætereunt, aut earum vim minimè assequentes, vulgarissima quæque, & rudibus etiam peruia consectantur. Quare in re vis ingenij & acumen maximè desideratur: quòd faciat, vt instar periti aurificis prudenter metallorum valorem & dignitatè expendamus, & purum ab adulterino auro discernamus. Sunt autem multi, qui ingeniorum suorum inuenta. quamlibet rudia sint (philautia communi generis humani morbo decepti) plusquam par est, diligant: parentum more, qui liberos suos quamuis deformes, & amore suo dignissimos & pulcherrimos iudicant. A quo morbo qui immunis fuerit, multò rectius de inuentis poterit iudicare. Quamuis non desint alij, qui ad eò longè ab hoc affectu absint, vt nihil illis suum placeat. Vtrunque autem vitium, & omnia sua amare, & nihil. Et nescio (inquit Fabius) vtros peccare validius putem: an eos quibus omnia sua placent, an quibus nihil suum placet. Præclara autem inuenta & selectæ sententiæ hoc etiam præstant, quòd dicentis animum splendore & dignitate sua afficiunt: qui sic affectus, faciliè & commodissima verba, & dicendi figuras rei accommodas eligit, quibus quod ipse animo concepit, enunciet. Quid, quòd hic ipse affectus non modo facultatem ad eloquendum, sed vim etiam atque animû ad agendum confert: vt quem ipse affectum animo conceperit, in animos auditorum ipsa actionis vi atque calore transfundat. Quomodo ergo Philosophi dicunt, formas rerum corporarum

rearum ex materie sinu & potentia educi: ita planè ex præclara aliqua & insigni sententia duplex in dicendo forma, elocutionis videlicet & actionis educitur.

Altera verò inuentionis virtus est, ea potissimum dicenda eligere, quæ & argumenti natura, & auditorum conditio, & necessitas postulat. Ex his autem duobus aptè dicendi ratio præcipuè sumitur: quanuis diligentius auditorum, quàm argumentorum cura habenda sit: ad quorum institutionem tanquam ad scopum tota oratio dirigenda est. Quod multi non attendentes, & quid argumèti natura exigat, solum perspicientes, longius in ea re, quàm pro auditorum commoditate progressi, eosdem penè vacuos inanesque relinquunt. Sic nonnulli, Pharisæorū aduersus Dominum calumnias & odium persequentes, cum multa se illis loca ex Evangelica historia in eandem sententiam offerant, ea omnia congerere & accumulare student, in eaq; re vel totam, vel maximam concionis partem, auditorum institutione neglecta, insumunt. Tales autem velut in ipso itinere positi, & rerum quæ in via se se offerunt specie capti, quò tenderent, oblitiscunt. Omnia enim quæ dicimus, ad bonos mores instituendos, & malos reuellendos conferenda esse constat. Id ergo solum dicendum est, & tantum in eo immorandum, quantum ad hunc finem conducatur. Itaque vt fabri lignarij & cémentarij ad amulum omnia expendunt quæ moluntur, neque quidquam probât, quod vel parum ab ea deficiat: sic Ecclesiastes hanc semper ante oculos siue amulum siue scopum proponat: neque quidquam quamlibet nouum, aut subtile, aut auribus populi gratum ad se pertinere putet, quod ad hoc institutum nō pertineat. Aliàs prodicionis se reum existimet, si causam Christi & animarum agens, rem suam magis quam Christi curet, suiq; magis quam salutis animarum rationem habeat.

Grego. in Pastoral. Ad hanc autem obseruationem spectat, vt pro auditorum varietate sermo dicentis accommodetur. Qua de re sic D. Greg. Vt (inquit) longè ante nos reuerendæ memoriæ Greg. Nazianzenus edocuit, non vna & eadem exhortatio cunctis congruit: quia nec cunctos par morum qualitas astringit. Sæpè nanque alijs officunt, quæ alijs prosunt: quia plerumque herbæ quæ alijs pabulum, alijs necem inferunt, & leuis sibilus equos mitigat, & catulos instigat: & medicamentum quod hūc morbum mitigat, alteri vires iungit: & pastus qui vitam fortium roborat, paruulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet ser

D mo doctorum, vt sua singulis congruant, & tamen à communi ædificationis arte nusquam discedat. Idemq; rursus in eodem libro de hac virtute sic ait : Lingua nostra bonis fomentum sit, prauis aculens: tumidos retundat, iratos mitiget, pigros exacuat, desides hortatu succendat, refugientibus suadeat, asperis blandiatur, desperatos consoletur: vt qui doctores dicimur, viam salutis gradientibus ostendamus.

Vt autem Ecclesiastes hæc ipsa commodè præstare valeat, diligenter mores hominum apud quos dicit, & publica item vitia, quæ maximè in populo grassantur, perspecta, atq; etiam in chartis descripta habere debet, eorundemq; vitiorum medicamenta & remedia: vt ad hæc ipsa omnis eius oratio dirigatur, & quocunq; in dicendo eum vis argumenti rapuerit, meminerit ad hæc illi rursus esse redeundum: frustra enim dici videtur,

E quidquid extra hunc finem vagatur.

Hoc autem vel maximè præstare solent, qui ita se huic officio dediderunt, vt in eos fidelis operarij nomen (quo illos Dominus in Euangelio appellauit) cadere merito possit. Hi namq; non modò concionibus frequenter habendis, sed etiam quotidianis pœnitentium confessionibus audiendis, salutè animarum continenter incumbunt. In his autem non modò communes hominum mores & vana studia, & communia scelera quotidie addiscunt, sed etiam (quod maius est) iustam animo indignationem, piàmq; malorum compassionem aduersus ea concipiunt. Quò fit, vt maiore aduersus illa impetu & ardore declament: Quin etiam quæ sint vera & salutaria vitiorum remedia, hoc eodem opere allequantur: quando de huiusmodi morborum medicamentis quotidie tractare & cogitare coguntur. ¶ Nec communia solum vitia, quæ in populo grassantur, sed peruersas etiam de rebus opiniones, & sophisticas atque apparentes rationes, quibus ad ea rapiuntur, ibidem addiscunt: & aduersus illas grauissimarum rationum præsidia comparant. Est apud nos insignis quidam concionator, cuius hoc vel præcipuum studium est, vulgares atque fallaces perditorum hominum opiniones atque sententias, quibus ipsi vitia sua tuentur, acerrimis rationibus confutare atque proscindere. Cum enim omne vitium error aliquis in intellectu, aut praua aliqua persuasio antecedit, consultissimum est, securim ad radicem apponere, vt omnis plantatio quam non plantauit Pater cælestis, radicitus euellatur. Harum autem siue opinionum siue vitiorum cognitio facit, vt & aptissimè dica-

mus,

mus, & attentiores etiam auditores habeamus: quandoquidem **A**
 attentius ea homines audiunt, quæ ad se maxime pertinere in-
 telligunt. ¶ Quæ autem cautio in huiusmodi vitijis carpendis
 adhibenda sit, ne pro salutaribus pharmacis venena, aut alicuius
 grauis offensionis materiam populo præbeamus, concionatoris
 prudentiæ relinquo. Illud autem admonendum esse duxi, ne fa-
 cile delatoribus fidem habeat, cum aut præfectorum aut præla-
 torum suorum mores accusant. Sæpe namque hi vel leuibus cau-
 sis inducti, vel priuatis affectibus incitati, falsa in illos crimina
 intendunt: quibus concionatores fidem adhibentes, ea statim in
 concionibus sine vlllo graui delationis testimonio aut examine
 criminantur: quia quidem re non leuem contra se maiorum suo-
 rum indignationem atque inuidiam constant: & nõ modo apud
 illos doctrinæ fructum, sed fidem etiam amittunt. Quæ circa nu-
 libi magis, quàm in aliquarum personarum vitijis perstringen- **B**
 dis concionatoris prudentia desideratur: ne vel dicenda sileat,
 vel non dicenda temerè effutiat.

Disimili autem ratione, sed non minori fortasse incommo-
 do peccant, qui dicerij: & facetijs populum ad risum mouent.
 Hi namque in se ipsos iniurij sunt, quandoquidem sibi in dicen-
 do fidem abrogant: cum nemo credat illos ex animo à vitijis de-
 terrere, qui hac ratione aures demulcere, & plausum atque ri-
 sum populi captare student. Hinc D. Hiero. illum Esaiæ locum
 explanās, Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt,
 sic ait: Ille est doctor Ecclesiasticus, qui lachrymas non risum
 mouet: qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum di-
 cit esse felicem. Et ad Nepotianum: Docente te, inquit, in Eccle-
 sia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur: lachrymæ audi-
 torum laudetur sint.

Illud etiam concionator admonendus est, ut nimium subti-
 lia, & quæ populi captum excedunt, silètio premat: frustra enim **C**
 dicitur, quod non intelligitur: qui verò contra faciunt, magis se
 ipsos venditare, quàm populum docere student. Hinc D. Greg.
 locum illum beati Iob exponens: Super ipsos stillabat eloquium
 meum, sic ait: Debet prædicator inspicere, ne plus prædicet,
 quàm ab audiente capi possit: ne dum paruis sublimia & non
 profutura iungit, se magis curet ostendere, quàm auditoribus
 prodesse.

Vltimo loco illud adiiciendum, hæc ipsa quæ diximus, sine
 pertinaci studio atque labore non ita multum iuuare. Non enim
 hic

D hic vulgarem ac triuialem concionatorem, sed singularem maximeq; hominibus salutarem instituimus. Quod si Cicero nullam iudicat eloquentiam, quæ admirationem non habeat, cum in illa Ethnicorum eloquentia vix quidquam aliud præter verba, & elocutionis ornamenta sint quæ admirationem commoueant: quid de christiana eloquentia sentiendum est, quæ tota in altissimis admirandisq; cœlestis philosophiæ sacramentis explicandis versatur, quæq; non tam verborum, quàm rerum pondere & maiestate, mentes hominum in admirationem rapit? Quanta ergo Euangelici concionatoris ignominia erit, si suspesos non teneat auditorum animos, qui non tam verba splendida, quàm admiranda mysteria illis ante oculos ponit? Ad hanc igitur tantam laudem non inerti otio atque segnitie, sed pertinaci studio atque labore peruenitur. Nam & multa & varia in

E omni vita legisse opus est, & multo labore ac studio vnaqueque, concio apparanda est. Hoc enim studiosè Demosthenes ad dicendum componebat. Vnde de eius orationibus vulgo dicebatur, quòd lucernam olerent: eius videlicet in apparanda oratione vigilias hoc verbo notantes. Quod quidem vulgi testimonium ipse confirmauit, qui dictitare solebat, moleste se ferre, si quis fabricorum ferrariorum, aut aliorum opificum antelucanas eius vigilias anteuertisset. Idemq; rogatus, qua ratione tantam eloquentiæ vim comparasset, Plus, inquit, olei quàm vini absunèdo. Hoc igitur studio ac labore id assequutus est, vt eum inter Græcos oratores locum assequeretur, quem inter Latinos Cicero: quin & is (vt Fabius ait) Ciceronem ipsum quantus est, fecit. In quem Ciceronem (vt D. Hiero. in Epistola quadam scribit)

F pulcherrimum illud extat elogium: Demosthenes tibi præripuit, ne esses primus orator, tu illi ne esset solus. Vtrunque autè flagrantissimus humanæ gloriæ ardor ad hanc dicendi facultatem magno labore parandam excitauit. Nobis verò non licet hoc affectu atque animo huic studio incumbere, quibus lege prohibitum est, ne offeramus Domino sacrificium igne alieno. Quocirca ignem illum, quem super Apostolos Dominus misit, assiduis ab eo precibus postulare debemus, vt ardentissimo eius gloriæ & fraternæ salutis amore incensi, nihil nõ faciamus, nullumq; studiorum laborem recusemus, quò multorum animas salutis nostræ auctori Christo lucrifaciamus. Multa quippe lectione, multa meditatione, atque agitatione animi, multaq; cura & studio opus est, vt egregiam concionem rebus & verbis

instructissimam parare valeamus. Quod quidem studium graui molestia non caret, cum eadem sæpè repetere, & memoriæ mandare necesse sit: quæ res fastidio & molestia nõ caret: quam tamen flagrans in Christum charitas superare debet.

Neque verò quisquam satis se ad concionandum instructum putet, si præclaras insignis alicuius viri conciones apud se retineat. Nemo enim munus hoc tractare pro dignitate poterit, nisi quæ aliunde congescit, ita cum animo suo verset ac voluat, vt ex alienis multarum rerum adiectione tractandiq; ratione sua quodammodo faciat: vt videlicet non aliunde ascita, sed domi suæ nata videantur: quod leuis operæ atque negotij est. Quò autem is quem imitari studet, in hac dicendi facultate præstantior est, eò est difficilius humili ingenio sublimia captare. Hoc enim perinde est, ac si quis aurea Saulis arma exiguo Dauidis corpori accommodare velit.

Hæc sunt igitur quæ studiosus concionator prouidere ante omnia debet, quò fideliter munus suum administrare valeat. Reliqua paucis expediemus.

¶ Qua ratione Ecclesiastes concionem adornare debeat. Cap. XI.

I Sita constitutis, quoniam modo Ecclesiastes concionem adornare & scribere debeat, breuiter indicandum est. Meminisse igitur ad hoc oportet ex quinque Rhetoricæ partibus, quas in 2. huius operis libro numerauimus, tres esse ad scribendum necessarias, inuentionem, dispositionem, & eloquentiam. Primus ergo labor est inuenire quid dicas. Hanc autem inuentionem dabit primum quidem parata antè facultas & sententiarum thesaurus: deinde inueniendi ars, de qua in superioribus libris disseruimus: tum præterea diligens & studiosa lectio, quæ præsentis labore inuentionis opes augere solet. Sed quoniam de inueniendi ratione modò diximus, nihil hic addere opus est, nisi hoc solum, quòd Ecclesiastes pium mentis affectum quatenus fieri possit, huic præsentis lectioni adiungat: vt quem ipse pium affectum intra se legendo conceperit, in auditorum animos dicendo transmittat. Si quid autem inter legendum offenderit, quod ipsum magis afficiat, ibi pedem figat, & cum animo suo

D suo verſet atque retractet, nec oblatam pij affectus occaſionem vacuam abire ſinat. Ea verò omnia quæ vel legendo vel meditando inuenerit, breuiſſimè in chartula deſcribat: quo videlicet in proſpectu cuncta, quæ inuenerit, habeat: vt commodiora ex illis eligere, & in ordinem redigere poſſit.

Post inuentionem, proxima diſpoſitionis cura eſt. Vbi enim ex tumultuaria illa rerum cõgerie, & veluti ſylua, aptiſſima elegerit, ea in ordinem diſponere, & ſuis in locis collocare neceſſe eſt. Quod ita facere debet, vt nihil in ſententijs aut ſcripturarum testimonijs afferendis detortum, nihil ſit violentum: ſed omnia ſuis in locis aptè collocentur, & velut ad numerũ cadant: vt non aliunde aſcita, ſed cum rebus ipſis nata videantur. Quã rem D. Chryſ. diſigentiffimè obſeruare ſolet. Hãc autem orationis partem prudentia maximè & iudicio conſtare, autor eſt Cicero.

E Quæ verò arte tradi poſſunt, in. 4. huius operis libro expoſuimus: ad quem locum ſtudioſum concionatorem remittimus.

Vbi verò inuenta diſpoſuerimus, poſtremus ac maximus eloquutionis labor ſequitur: quæ eſt velut vltima inuentionis forma. Prior enim forma eſt diſpoſitio: quæ velut corporis oſſa iuncturis diſtincta, ſuis locis aptat: poſterior verò eloquutio eſt: quæ (vt ſuo loco diximus) carnem & ſanguinem, & colorem ſuũ ac ſpeciem oſſibus ac nernis addit. Huius autem eloquutionis velut parens quædam cogitatio eſt: à qua omnis eloquutionis vis ornatusque procedit. Vt enim pictores quam imaginem eſſingere volunt, mente prius concipiunt, cuius exemplar manus ſequitur: ſic concionator res primum concipere pro dignitate debet, vt deinde calamus propoſiti exemplaris ductum ordinemque ſequatur.

F Qua quidem ſimilitudine intelligimus, talia eſſe quæ propoſito exemplari ſunt, quale exemplar ipſum eſt. Quid enim ex deprauato exemplari, niſi deprauatum opus conſequi poteſt? Quo fit, vt quiſquis res optimè cõceperit, ſit etiam eas optimè dicturus. Veriſſimè enim dictum eſt: Si rem potèter conceperis, nec facundia dicendi, nec ſermo te deſeret vllus. Huic ergo cogitationi ſe totum Eccleſiaſtes tradat. Hãc enim (vt Fab. ait) paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur. Hãc quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiunatur. Hãc inter medios rerum actus aliquid inuentu vacui, nec otium patitur. Neque verò rerum ordinem modò, quod ipſum ſatis erat, intra ſe ipſa diſponit, ſed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, vt ei nihil præter

manum desit. Nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Hactenus Fabius.

Ad hanc igitur cogitationem & tempora & loca idonea captanda sunt. Tempus autem vel antelucanum vel nocturnum, cum nec familia prostrepit, nec tumultus ullus partem nobis mentis eripit, commodissimum est. Loci quoque solitudo & obscuritas aciem mentis ad cogitandum efficit clariorem. Sacer verò locus, & is in primis in quo sacra Eucharistia adseruatur, super omnes alios aptissimus est. Sacramentalis enim Christi Domini presentia miro modo pij hominis mentem & componit & afficit, & ad salutaria atque vtilia magis quam curiosa & subtilia cogitanda inducit. ¶ Hoc tamen admonendum, ut cum primum ea quæ parauimus, cogitare cum animo nostro cœperimus, ab ijs præcipue cogitandi initium faciamus, quæ animi nostrum maximè cum legerentur, commouerunt, quæque auditoribus maximè salutaria esse intelleximus. Hæc nanque facile pectus nostrum, ut ante fecerunt, incendunt: quo affectu incensa mens ad reliqua ab initio vsque ad finem cogitanda magis apta erit. ¶ In hac autem cogitatione danda nobis opera est, ut quoties argumentationem aliquam fuerimus persequuti, aut mysterium aliquod explicauerimus, ad officij nostri scopum, hoc est, ad christiane vitæ institutionem, aut pium animorum motum hæc ipsa quæ diximus, quatenus fieri possit, conuertamus. Illa etiam quæ grandis figuræ materiâ esse in superiori libro diximus, vbi locus postulauerit, tractanda erunt. Hæc enim ad flectendos auditorum animos potentissima sunt. Flectere autem, esse inter tria concionatoris officia præcipuum, ex D. Aug. sententia superius diximus. Ad hoc autem, orationis cursum assidue vertere, & vtilissimum, & laudatissimum, & cordatis auditoribus populoque; gratissimum est: cum omnibus ferè natura docente persuasum sit, concionatoris officium ad christianæ vitæ institutionem & morum correctionem institutum esse.

Hanc porro cogitationem stilus deinde feliciter & facile sequetur. Vrenim D. Hiero. ait, Quæ benè scimus, benè & loquimur. Ea autem benè scimus, quæ diu multumque; cum animo nostro retractauimus, in eisque; penetrandis aciem mentis infiximus. Ea initio quidem, quandiu stilus formatus non est, expediet sanè totam concionem patria lingua ad verbum scribere: quanquam hic non nihil periculi est (nisi diligenter pronūciandi leges attendamus.)

Dmus) ne omnia vno vocis tenore pronunciemus : vt ij faciunt qui ea, quæ memoria complexi sunt, recitare solent. Vbi verò stilius ipse assidua exercitatione vires collegerit, tunc scribendi laborem moderari oportebit. Quæ enim plana atq; facilia sunt, breuiter siue latino siue patrio sermone scribenda erunt. Poterit enim ea ex tempore concionator commodè explicare. Loca verò difficiliora oportebit eo modo scribere, quo dicenda sunt. In quo genere ponimus membra illa atque comparia, quibus D. Cyprianus frequentissimè & elegantissimè vtitur, qualia sunt illa: Euangelica præcepta, fratres dilectissimi, nihil sunt aliud quàm magisteria diuina, fundamenta ædificandæ spei, firmiter fundamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fouendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad cælestia regna perducunt. Idemq; rursus ad Donatum: Tenacibus semper illecebris necesse est (vt solebat) vinolentia inuitet, inflet superbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, credulitas stimulet, ambitio delester, libido præcipitet. Hactenus ille. Huiusmodi ergo orationes, si quando inciderint (incidere autem aliquando, quoniam sunt venustissimæ, debent) prius quidem ad verbum scribendæ, & memoriæ etiam, ne nos sermo destituat, fideliter sunt commendandæ.

¶ Quomodo Ecclesiastes præparare ani-

imum suum debeat, quando concionem habiturus est. Cap. XII.

VT huic institutioni nostræ finè apponamus, illud etiam scribendum esse iudicauimus, quoniam modo Ecclesiastes præparare animum suum debeat, cum iam concionaturus est. Vt enim disciplina venatoribus est, accipitres ad inuadendam prædam inædia præparare: ita nos ad hanc spirituales animarum venationem (de qua Dominus apud Hieroniam meminit) compositis animi affectibus præparari debemus. Ad hoc autem primum est, vt ea nocte quæ concionis diem antecedit, in oratione perseveremus, suppliciter illum obsecrantes, qui sapientiæ author & gubernator est: in cuius manu sumus & nos, & sermones nostri:

Hier. 161

illum, inquam, qui linguas infantium disertas facit, ut feliciter **A**
 sermonis nostri cursum ad nominis sui gloriam dirigat, & nobis
 quidem puritatem intentionis, auditoribus autem proficiendi
 studium clementer impartiat. Noui pijsimum quendam con-
 cionatorem, qui non modò fuis lachrymis, sed cæso etiam ver-
 beribus corpore, hæc ipsa à Domino postulabat. ¶ Sequenti ve-
 rò die sacra dominici corporis & sanguinis mysteria quanta po-
 terit animi submissione atque deuotione celebret: detq; operâ,
 ut deuotionis calorem, quæ ex sacra celebratione Domino aspi-
 rante conceperit, secum ad suggestum deferat. Plurimum enim
 hoc ipsum ad benè dicendum iuuabit. ¶ Vbi verò suggestum
 conscenderit, priusquam dicendi initium faciat, quæ dicturus
 est omnia, ad communis Domini gloriam & animarum salutem
 dirigat, suppliciterq; ab eodem misericordiæ parente poscat, ut
 nihil ante oculos suos, nisi sola eius gloria obuertetur. Indignif- **B**
 simum enim est, vbi tam magna rerum momenta versantur,
 vbi Deus ipse, cuius causa agitur, præsens adest, ad inanem po-
 pularis auræ plausum, posthabito mundi iudice Deo, oculos de-
 flectere. Hac igitur in parte Ecclesiastes Armeniae inclitæ fœmi-
 næ fidem atque pudorem imitari studeat, quæ à Cyri conuiuio
 domum rediens, Cyri pulchritudinem omnibus laudantibus,
 interrogata à viro, quid de Cyri dignitate sentiret, ait: A te mi
 vir oculos nunquam deflexi. Itaque qualis alieni viri forma sit,
 prorsus ignoro. Si igitur fœmina hæc præsentem viro, ne in Cyri
 quidem & regem & forma præstantem oculos conijcere ausâ
 est, quis ferat præsentem seculorum rege ad inanes vulgi rumu-
 sculos mentem cõuertere. Et quoniam sæpe hostis antiquus ve-
 lit ex insidijs occupatum concionatorem adoritur, dum inter **C**
 dicendum latenter vanas ingerit cogitationes, ipse antequam di-
 cere incipiat, quidquid dicenti sibi vanitatis obreperit, initio
 adinret atque detestetur, Deoq; mentem suam puram castamq;
 exhibeat. Quod ut præstare rectius valeat, Christum Dominum
 ad iudicium sanctorum millibus stipatum venientem, seq; ante
 illum tumulo conditum in aduerso pariete cogitatione depin-
 gat, ut hinc superni iudicis timor, inde mortis paulo post futuræ
 metus concionatoris mentem à periculossimo & occultissimo
 inanis gloriæ flatu incolumem seruet: quæ (ut D. Bern. ait) leui-
 ter quidem volat, leuiterque penetrat: sed non leue vulnus in-
 gerit.

Ut autem & alacrius & purius munus suum aggrediatur, mi-
 rabilem

*Ex lib. 4.
 Fran. Ser-
 uæ. de in-
 sti. reip.*

Drabilem eius fructum atque vtilitatem, quã in primo huius operis libro exposuimus, ad mentem reuocet: quam nouo hoc exemplo vtrunque explicare tentabo. Fingamus esse principem aliquem pietate & virtute præstantem, eundemq; non solum opibus, sed etiam misericordia & benignitate diuitem: qui inter cetera virtutum insignia, hoc etiam habeat, vt septimo quoque die mille pauperes in domum suam conuocet, certamq; pecuniã summam in vniuscuiusque sinu ad inopis vite sustentationẽ condat. Quis non hunc principem summis laudibus effereat? quis non hoc opus & Deo pauperum amatori gratissimum, & principi maximè salutare esse non videat? Si hoc igitur opus eximijs laudibus dignissimum est, quibus quæso laudibus pij concionatoris opus dignum putabimus, qui omnibus diebus domesticis proposita ante se frequenti hominum turba, non pecuniam perituris corporibus profuturam, sed animabus spiritualẽ alimoniam, vite pabulum, & salutis æternæ poculum subministrat. Vnico enim vocis ministerio omnes astantium animas reficit, erudit, consolatur, & illuminat: & ita illuminat, vt cum ad omnes doctrinæ lumen pertingat, non minus vnicuique luceat, quàm si solus ille hoc beneficio frueretur.

Hoc etiam tempore duo illi antequam dicere incipiat, prouidenda sunt, eloquutio & pronuntiatio: hoc est quoniam modo animi sui sensa verbis explicare, & qua vocis figura eadem pronuntiare debeat. Ad illud autem hoc præcipuè spectat, ne lingua mentem præcurrat, ne verba in labris tantum nascantur, sed ab imo pectore cum iudicio progrediantur. Vt enim musices periti mente prius dictant, quod manus pulsando exequitur (mens enim magistra, manus verò ministra obsequens est) ita vir eloquens sollicito & prudenti iudicio prouidet, quæ deinceps lingua prolatura est. Qua ex re liquet, quàm libera ab omni metu & perturbatione mens esse debeat, quæ vno atque eodem temporis spatio sermonis velocitatẽ & linguæ volubilitatem antenertere, & regere, & actionem etiam moderari debet. Alioqui nisi dicendi magistra mens omnia præueniat, nihil neque prudenter dici, neque aptè pronuntiaripotest. Qua de causa concionis exordia, quandiu dicentis animus non incaluit, submissa, & interuallis longioribus distincta esse debent, quò ad prouidenda quæ dicimus, detur aliqua cogitationi mora. Paulatim enim animus dicendq; incallescet, quo tempore facilius omnia se se dicenti offerent. Hic enim mentis ardor si rectorem habeat, magnus

dicendi magister est.

Maius autem est moderandæ actionis negotium. Eloquentio enim antecedenti labore ac studio iuuatur: at pronuntiatio tota præsentis temporis est. Ex vniuersa autem illa pronuntiandi ratione, quam superius tradidimus, hæc sibi tunc ante oculos ponat. Primum quidem frequentissima illa æqualitatis & inequalitatis vicia, quæ ibidem perstrinximus, fugiat. Deinde verò curet, vt distinctè, aptè, atque ornate quæ dicenda sunt, pronunciet. His enim virtutibus tota rectè pronuntiandi facultas continetur. Sic enim fiet, vt pronuntiatio, quemadmodum eloquentio, emendata, dilucida, apta, & ornata sit. Et quidem distinctè dicimus, cum interuallis suis orationis partes & mēbra, articulosq; distinguimus. Aptè verò cum & sententijs & verbis suam vocis figuram, & corporis gestum accommodamus: quam rem paulo ante copiosè tractauimus. Ornate verò pronunciamus, cum damus operam, vt vocem ipsam cum naturali quadam suauitate fundamus: quæ videlicet nulla asperitate auditorum aures lædat: quas si non demulceat, certè non exasperet. Hoc autem præstare facilius poterunt, qui clara & suauis voce à natura donati sunt: si hanc in pronuntiando curam non neglexerint. Vocis autè acrimonia non semper, sed cum res postulat, vtendum est: quæ ne languescat oratio, non infrequens esse debet. Quæ in re impetus hic & ardor animi (vt antè diximus) sic regendus & in moderandus est, ne arteriæ lædantur, & vox incondita quadam & insuauis asperitate aures offendant. Has igitur præcipuas agendi virtutes Ecclesiastes in prospectu semper habeat. Quas vt vno simpliciq; intuitu contempletur, non erit inutile, si forte insignem aliquem ætatis suæ concionatorem audierit, aut quemuis alium, citra concionem hac pronuntiandi virtute præstantem, eum sibi ante oculos ponat: imo & eius effigiem in aduerso pariete depingat. Sic enim fiet, vt sola hac imagine ante oculos posita, tota pronuntiandi ratio (quæ multis, vt antè vidimus, præceptis constat) hoc vno intuitu sibi offeratur. Quòd si duos etiam, varijs inter se dicendi pronuntiandiq; virtutibus insignes audierit, eos etiam ante se simili ratione statuatur: vt multæ virtutes multaque agendi præcepta sub hac specie sese illi obijciant. ¶ Illud autem providere diligentissimè debet, vt cum dicit, totamq; vim cogitationis ad benè dicendum confert, partem etiam cogitationis pronuntiationi tribuat. Datur enim in interuallis i norula quedam, in quibus citra elocutionis iacturam hoc etiam provideri possit.

D possit. Mens enim quæ magno diuinitatis beneficio mortalibus data est, tantam habet vim, vt eodem temporis spatio; & quid dicere, & quomodo dicere, & quemadmodum rebus quas dicit, vocis figuram & corporis gestum accommodet, animaduertere possit. Si enim ea rectè prius fuerit instituta, hæc omnia prouidere ita potest, vt primâ illa dicendî cura alias non excludat.

Peroratio.

E C habui candide lector, quæ de ratione concionandi dicerem, plura quæ mihi se se ingerebant, dicturus, si per alias occupationes & impedimenta licuisset. Sed hæc tamen (vt arbitror) studioso concionatori satis erunt, vt cætera ipse per se inuenire atque obseruare queat. Verè enim à Salomone dictum est, Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia.

Audio etiam insignes aliquot viros hac nostra ætate præclara volumina de concionandi ratione edidisse, quæ nondum ad manus meas peruenerunt: quæ moneo diligenter euolui. Sic enim fiet, vt hæc diuina facultas multorum inuentis & accessionibus aucta, numeris omnibus absoluta sit. Hac enim ratione disciplinas omnes creuisse, & ad perfectionis culmen peruenisse, Aristoteles autor est. Multorum autem inuenta atque obseruationes ad concionandi officium esse necessarias, officij huius excellentia declarat: cuius nescias æstimare, maior ne utilitas, an difficultas sit. Quam rem insignium concionatorum raritas, quam in omnibus sæculis ætatibusq; videmus, non obscure declarat. Nec maior olim oratorum copia, quàm seculo nostro insignium concionatorum fuit. Ipse enim eloquentiæ parens Cicero in primo de oratore libro plurimos & Philosophos, & Mathematicos, & iurisperitos, & musicos, & poëtas, & belli duces in sua quoque facultate præstantissimos in sola vrbe Roma fuisse memorat: cum tamè lingulis ætatibus vix singulos tolerabiles oratores extitiss. dicat. Cuius rei causam esse docet multiplicem rerum omnium scientiam, variasq; ingenij & nature dotes quæ

ad

ad orandi munus feliciter obeundum requiruntur: inter quas **A**
 pronuntiandi & agendi gratiam numerat: quæ sola ipsa (vt idem
 ait) quanta sit, histrionum leuis ars & scena declarat: in qua cum
 omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis
 ignorat quàm pauci sint, fuerintq; , quos animo æquo spectare
 possimus? Hæc igitur omnia ad perfectam huius muneris fun-
 ctionem ita requiruntur, vt si vnum aliquod eorum desit, facul-
 tas dicendi mutila & manca, si verò sola pronuntiationis gratia
 desit, nulla futura sit. Deest enim instrumentum & organum,
 quod animi nostri sensus atque conceptus ad auditorum aures
 commode perferat. Cum sint autem tres præcipuè concionato-
 ris partes, inuentio, eloquutio, & pronuntiatio, & de inueniendi
 ratione multi multa dixerint, nos omittas ab alijs partes, elo-
 quutionem & pronuntiationem copiosius persequi volumus:
 quòd hæ ab alijs neglectæ ad concionandum maximè necessa- **B**
 riæ sint. Boni ergo candidus lector operam nostram consulat:
 quæ si parum utilis visa fuerit, hoc tamen præstabit, quòd
 cruditorum ingenia ad utiliora & meliora inuenien-
 da exacuet: quod abundè magnum laboris nostri
 præmium existimabimus.

Explicit Ecclesiasticæ Rhetoricæ
 siue de ratione concionan-
 di liber.

R. E G I S T R V M .

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z .

O L Y S I P P O N E ,

Excudebat Antonius Riberius, expensis
Ioannis Hispani. Anno Domini,

1575.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

OLYMPIA
Excelsior Annonia
1877

Cox. Co

104

